

تصویر ابو عبد الرحمن الكردي

مانانجا نه ته وه کا کور

منتدی اقرأ الثقافى

www.iqra.ahlamontada.com



به رگى نه وه ل

بۆدابهزاندنى جۆرمها كتيب:سەردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتعميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پدراي دانلود كتيپهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرا الثقافى)

www.iqra.ahlamontada.com



www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى ، عربى ، فارسى)

قارەماتانى نەتەۋەي كورد

ھۆنراۋە و نوسراۋەي

محمد سعيد ابراهيمي محمدی
(ئاویر)

بەرگی ھەوەل

ابراهیمی محمدی، محمد سعید
قاره‌مانانی نه‌ته‌وه‌ی کورد / هونراوه و
نوسراوه‌ی محمد سعید ابراهیمی محمدی (ناویر). -
مهاباد: مرکز نشر فرهنگی هیوا، ۱۳۸۱،
۳۶۱ ص. : مصور، جدول

ISBN 964-91408-9-1

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیها.
۱. شعر کردی - قرن ۱۴ و ۲۰. کردان - تاریخ - شعر.
۳. کردان - سرگذشت‌نامه. الف. عنوان.
۲۵ الف ۷۴۲ ص / PIR۳۲۵۶ ۲۱ / ۸۶۹
کتابخانه ملی ایران
۱۶۵۸۲-۸۱ م

ناسنامه‌ی کتیب

نڀوی کتیب: قاره‌مانانی نه‌ته‌وه‌ی کورد

هونراوه و نوسراوه‌ی: محمد سعید ابراهیمی محمدی (ناویر)

ناشر: حاجی قادر قادری (هیوا)

ویراستار: کتیب حسن نیاکان به‌کام پیوتر و پررنگ کردنی مه‌تن و ده‌قی کتیب

چاپ: هه‌وه‌ل ۱۳۸۲

تیراژ: ۲۰۰۰

قیمت: ۱۵۰۰ تومان

لیتوگرافی و چاپ: تندیس نقره‌ای

صحافی: کهنموئی‌زاده

شابه‌ک: ۹۶۴-۹۱۴۸-۹-۱

حق چاپ برای مولف محفوظ است

نیوهرۆک

١٣	پیشه کی
١٦	ئاوات
١٧	بهشی ههوهل: سههه تاله باره ی نژادی کورد و زمانی کوردی
١٨	١- نژادی کورد
٢٠	نوح و نه ته وه ی
٢١	کوردستان:
٢٢	و شه ی کورد
٢٣	پیشینیانی کورد
٢٦	کورت بهاسیک له باره ی کورد و کوردستان له پیش ماده کاندای
٢٨	دهوله تی ماد
٢٩	شۆرشێ خه لکی ماد
٣٠	شۆرشێ فهروه رتیش:
٣٠	نازه ربایجان له زه مانێ کۆندا
٣١	دابهبش بوونی دهوله تی ماد
٣١	مه لبه ندی ماد
٣١	ته مه دونی ماد
٣٣	پیک هاتنی دوباره ی دهوله تی ماد به هاتنی ته سکه نده ر
٣٤	په راویزه کانی بهشی ههوهل:
٤٣	زه رده شت و ته ویستا
٤٣	ته حکامی دینی زه رده شت
٤٣	مو عژه ی زه رده شت
٤٤	کوچ کردنی زه رده شت (هجرت)

۴۶	ده‌قی کتییی: گه‌پانه‌وه له ئێران (گزنه‌فون) جفری هاوس هولده
۵۰	۲- زمان
۵۰	دو شکلی زمان
۵۰	زمانی نمونه
۵۱	ئه‌ندامی قسه و باس
۵۱	هه‌جا
۵۱	واج
۵۲	ئه‌لفبای زمانی کوردی
۵۳	پیتی ده‌نگ‌دار (بزوین)
۵۳	پیتی بی ده‌نگ
۵۳	زمان‌ناسی ته‌وسیفی و میژوویی
۵۴	ئه‌سلای زمان
۵۴	پێوه‌ندی زمان له‌ گه‌ل علوم
۵۵	ئه‌زه‌ری
۵۵	به‌شی عه‌مه‌لی
۵۵	په‌یدا بوونی خه‌ت
۵۵	خه‌تی نمونه
۵۶	ده‌س که‌وت
۵۶	چاوێک له‌ میژووی زمانی کوردی ته‌مه‌رۆ
۵۸	چه‌ند وشه‌ی ئه‌ویستا
۵۹	زمانی ماد
۶۱	شوین دانانی مه‌به‌ند له‌ سه‌ر زمان
۶۲	ئال و گۆر له‌ وشه‌دا
۶۲	وشه‌ی ییگانه
۶۲	لێکولینه‌وه له‌ وشه‌ی ییگانه

- هۆی وه رگرتنی وشه ی بیگانه ٦٣
- پهیدا بونی وشه و بهلگه کانی ٦٣
- عیلم و مه عارف: ٦٤
- زمان و زاراوه ٦٤
- زاراوه ٦٦
- هۆی پهیدا بوونی له ههجهی جوړاو جوړی کوردی: ٦٦
- لیکولینه وه له باره ی زاراوه دا ٦٧
- ویژه ر ٦٧
- ته رزی نو سین ٦٧
- زاراوه له جیهاندا ٦٧
- ده ورانی به کیه تی ٦٨
- زمانی ره سمی ٦٨
- زمانی په هله وی ٦٩
- زمانی کوردی په هله وی به ٧١
- کۆن ترین دیارده ی زمانی کوردی ٧٢
- کۆن ترین شیعر ی کوردی سه ده ی هه وه ل ٧٤
- مانای شیعره کان ٧٤
- به سامی کورد (سه ده ی سیهه م) ٧٥
- ابوالحسن علی لوکری (سه ده ی چواره م) ٧٦
- ئه م چهند شیعره ش ره زی نوحی بن مه نسور بن نوح له تاریفی شای سامانی دا
- که له ٣٦٥ تا ٣٨٧ پادشایی کردوه نویویه: ٧٦
- چوار خشته کی بابا تاهیری عوریا ن (ئاخری سه ده ی چواره م) ٧٨
- حکومه ت له ئیران دا: ٧٩
- ئه شک ی هه وه ل (ئه شه ک) ٧٩
- کورد له سه ره تای ئیسلامه وه تا ئه م سه ده ٨٠

۸۱	شۆپش له زه‌مانی خه‌لیفه‌ی دوه‌م
۸۱	کورد و به‌عقوبی له‌یس سه‌ففاری
۸۱	شۆپش له‌ موسڵ
۸۲	کوردی به‌ریکانی
۸۲	ده‌یله‌میان
۸۴	فرمان ره‌وایانی ورمی
۸۴	ئه‌میر سه‌ده‌قه‌ی دوه‌م:
۸۴	ره‌وادایانی هه‌نبانی (شادایان)
۸۴	شه‌ددادیانی ره‌وادای:
۸۷	کورد و سه‌لجوقیان
۸۸	سه‌لجوقیان
۸۹	مه‌غول
۹۰	کورد و مه‌غول
۹۱	کورد و ته‌یموری گورگان
۹۱	کوردی روادیان
۹۳	کورد و سه‌فه‌وی و عوسمانی
۹۴	صارم خان
۹۵	ئه‌میر خانی له‌پ زیرین
۹۶	کورد و نادر
۹۷	که‌ریم خانی زه‌ند
۹۸	کورد له‌ سه‌ده‌ی سێزه‌هه‌م دا
۹۹	حه‌مزاغای مه‌نگور سه‌ده‌ی ۱۳
۱۰۳	شیخ سه‌عید:
۱۰۴	قاره‌مانانی نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ شه‌ری دوه‌می جیهانی
۱۰۵	به‌شی دوه‌م / قاره‌مانانی نه‌ته‌وه‌ی کورد به‌ شیعر

- ۱۰۶ شیخانی بارزانی
 ۱۰۷ بنه ماله‌ی قاره‌مانی کورد مه‌لا مسته‌فای بارزانی
 ۱۰۷ شیخ عبدالسلامی هه‌وه‌ل (۱۲۴۲-۱۱۹۳)
 ۱۰۹ شیخ موحه‌مه‌د (۱۹۰۳-؟)
 ۱۱۰ شیخ عبدالسلامی دوهم
 ۱۱۲ به‌رگی دوهم‌می شو‌رشی بارزان
 ۱۱۳ هوی شه‌ر داسه‌پاندنی ئینگلیز به‌شیخ ته‌حمه‌د
 ۱۱۵ ئاوری شه‌ر
 ۱۱۶ ئازاد کردنی بارزانی له‌زیندان
 ۱۱۸ له‌دایک بوونی قاره‌مانی کوردستان
 ۱۲۰ گرتنی پاسگای ژاندارمی «شانه‌ده»
 ۱۲۱ گرتنی پاسگای «خیرزۆک»
 ۱۲۳ حیزبی هیوا
 ۱۲۵ سێ ته‌فسه‌ری هیوا
 ۱۲۶ ده‌نگی شیرانه‌ی ژنرال
 ۱۲۷ چوار ته‌فسه‌ری دیکه
 ۱۲۸ چه‌ند مرو‌ثی فیداکار بو‌سه‌رۆک بارزانی
 ۱۲۹ چه‌ند مرو‌ث له‌حیزبی هیوا چوون بو‌ بارزان
 ۱۳۰ شه‌ری نه‌هله
 ۱۳۱ شه‌ری هه‌ودیان و مه‌زنه
 ۱۳۱ کۆمه‌گی ئینگلیس به‌عیراق
 ۱۳۳ شه‌ر فروشی ئینگلیس به‌ بارزانی
 ۱۳۴ شه‌ری هه‌رن
 ۱۳۵ شه‌ری کیوی پیرس
 ۱۳۷ هاتنی مه‌لا مسته‌فای بارزانی بو‌ ئێران

- ۱۳۹ بیر و باوه‌ری مه‌لا مسته‌فای بارزانی له مه‌هاباد
 ۱۴۰ شه‌ری قاره‌وای سه‌قز
 ۱۴۱ هاتنی ته‌پ‌ته‌شی ئیران بو مه‌هاباد
 ۱۴۲ چه‌ک دانه‌نانی بارزانی
 ۱۴۳ چوونی سه‌روک بارزانی بو تاران
 ۱۴۵ بریاری همایونی و بارزانی له سندوس
 ۱۴۷ شه‌ری نه‌لوس
 ۱۴۸ شه‌ری ناوچه‌ی مه‌رگه‌وه‌پ
 ۱۵۰ روینی شیخ ته‌حمه‌دی بارزانی بو نیوکلله به‌فره‌کان
 ۱۵۱ روینی شیخ ته‌حمه‌د بو عیراق و ژنرال بو روسیه
 ۱۵۲ ری چاره
 ۱۵۴ پرسیار
 ۱۵۵ قاسم و کوده‌تا (۱۹۵۸)
 ۱۵۷ بارزانی و قاسم
 ۱۵۷ حه‌سه‌ن به‌کر
 ۱۵۹ عارف
 ۱۶۱ ژنرال بارزانی و شوره‌وی و ته‌مریکا
 ۱۶۲ شالای عیراق و کومه‌کی ئیران به‌کورد
 ۱۶۳ کوبونه‌وه‌ی سه‌رانی ئوپیک (۱۹۷۵)
 ۱۶۵ خو و خه‌سله‌تی ژنرال مسته‌فا بارزانی
 ۱۶۶ وتاری بارزانی
 ۱۶۸ خبلی بارزانی
 ۱۶۹ سی بازوی قه‌وی
 ۱۷۱ به‌رنامه‌ی هه‌یه‌تی ئازادی
 ۱۷۱ روخاندنی خانوی کوردان له ناوچه‌ی نه‌وتاوی

۱۷۳ رۆینی تاریخی ژنرال بارزانی بو روسیه شورەوی
۱۸۶ شیعر:بە بۆنەى كۆچى دوايى بارزانی نەمر
۱۸۸ بىنەمالەى قازى مەحمەد
۱۸۹ دامەزرانى حكومهتى خودمختارى كوردستان لە مەهاباد
۱۹۳ دەس كەوتنى چەك
۱۹۴ خويندن لە كوردستان لە زەمانى پەهلەوى دا
۱۹۵ چەند رستە لە قسەكانى وهزىرى ھێز
۱۹۶ ئېينى
۱۹۶ مرگەوت
۱۹۷ ھاتنى ئەر تەش بۆ مەھاباد
۱۹۷ راگەياندىنى حكومهتى كوردستان لە لاين شىخ مەحمودى نەمر لە سلېمانى
۲۰۲ سمایل ئاغای سمكۆ (۱۳۰۹)
۲۰۴ ئاشوور
۲۱۲ شەرى دېيى (ئەزدېكان)
۲۱۴ شەرى سەيىد تاھا راویژكارى سمكۆ لە گەل خالۆ قورىان
۲۱۷ كۆژرانى خالۆ قورىان و سمكۆ ھەربەك بە جۆرىك
۲۱۸ حكومەتى ئەمىر بەدرخان پاشا
۲۲۰ شوپشى ئارارات (ئىحسان نورى)
۲۲۶ شوپشى شىخانى شەمزىن (۱۲۴۷ - ۱۳۰۳ ھق)
۲۲۸ راپەرىنى چەكدارانەى شىخ عوبەيدوللاى نەھرى
۲۲۹ ھاتنى مەلەك غازى شىخ عوبەيدوللا بۆ ئىران
۲۳۵ «سولتان سەلاح الدىن»
۲۳۶ وەزارەتى شىركۆ
۲۳۷ وەزىرايەتى سەلاح الدىن
۲۳۸ سەلتەنەتى سولتان سەلاح الدىن لە مىسر دا

۲۳۹	سه‌لته‌نه‌تی سولتان سه‌لاح‌الدین له شام‌دا
۲۳۹	شهری ره‌مله
۲۴۱	ده‌سه‌لآت په‌یدا‌کردن به‌سه‌ر قودس‌دا
۲۴۲	حکومته‌تی ماد
۲۴۳	دیا‌کۆ یا دیوکس (۷۰۸ - ۶۵۵ ق.م.)
۲۴۴	فه‌روه‌رتیش یا فراورتیس (۶۵۵ - ۶۳۳ ق.م.)
۲۴۴	کیا‌کسار (ه‌ووه‌خشه‌ته‌ر) ۶۳۳ - ۵۸۵ ق.م.
۲۴۶	ئاژی‌دهاک یا ایختوویکو (۵۸۵ - ۵۵۰ ق.م.)
۲۴۹	روسته‌م
۲۵۱	ئه‌بو موسلم
۲۵۲	ش‌دادیان گنج‌ه‌که‌ قطران تبریزی آنها را از نژاد ساسانیان بشمارمی‌آورد
۲۵۴	ئاماژه‌ییک به‌ نژادی ساسانیان و شوان‌کاره
۲۵۵	ساسانیان و شوان‌کاره
۲۵۶	شوان‌کاره
۲۶۰	پیش‌دادیان
۲۶۱	که‌بو و مه‌رس
۲۶۱	ه‌ووشه‌نگ
۲۶۲	ته‌ه‌مو و رس
۲۶۲	جه‌مشید
۲۶۲	زه‌حاک
۲۶۳	کاوه
۲۶۴	فه‌ره‌یدوون
۲۶۶	مه‌نو و چهر و ئاره‌ش
۲۶۸	تییینی‌کان
۲۷۱	که‌یانیان

۲۷۱	که یقوباد
۲۷۲	که یکا ووس
۲۷۵	بهشی سیهم / په راویزه کان
۲۷۶	فهرمه نگوک
۲۸۶	سهرچاوه کان
۲۸۸	لغت نامه ی دهخدا
۲۹۵	وینه کال
۳۰۳	زنجیره ی پادشایان

پیشه کی

به بسم الله و حمدی تو ئیلاهی ده نوسم من مه بهستم تو په ناھی
له تو داوا ده که م پینوسی دهستم به راس میژو بنوسی بیر و ههستم

له سهره تای وتاردا ده مه وی سپاس که م له ته ده ب دوستانی ولاته که مان که ژین و ته مه نی
خوځیان له روی روشن بیر له پیناوی فهرهنگ و ته ده بیاتی قه و مه که یان به خت کردوه و
ده یکه نه وه بيش به شیکي گه وره به و سه رمایه ییکی گرینگه بو روون بونه وهی چون ژبانی باو و
با پیرمان، ئاشکرایه هه ر نه ته وه ییک ئاگای له فهرهنگ و ئاساری نه ته وه که ی نه بی و ئاگاداری
لی نه کاکه شتی بوونی له نیوگیژ و خولی ده ریای کو ما و گه لی دنیا دا غه رق ده بی. وی ده چی جار
و بار غه واس و تبیین و کو نینه ناس له نیو کو نه کتیباندا یا نه شکه وتدا یا له دهرونی ده ریا و یا
وشکاییدا ئاساریکی په بیدا کا و وه بهر چاوی خا، ده بی بلیم به لگه و سه نه دی فهرهنگی ئیمه
زور له پیش له دایک بونی مه سیح دا له دهس دایه. ویده چی به هیرشی سه ربازی نه ته وه یه ک
بشکی به لام تازمان و ته ده بیاتی به مینی له به یین چوونی دژواره لیره دا نرخی راسته قینه ی ته وانه ی
کتیبی تاریخ و ته ده بیات ده خو ئینه وه وه بهر چاودئ و ته وانه خوځیان بزانی یا نه زانی مه رزداري
له ئاو و خاکه که یان ده که ن. به لام من پیم وایه خو م له م ریگه دا ته و جو ره ی پیو یسته و
ئاره زو مه بوم نه کراوه کاریکی گرینگ ته نجام ده م و هه ر ته و نه دی له دهستم هاتوه نوسیومه.
لیره دابه پیو یستم زانی بیوگرافیه کی خو م زور به کورتی به م جو ره بنوسم.

ته من محمّد سه عیدی ئیبراهیمی محمّدی (ئاویر) له سالی ۱۳۱۱ هه تاوی له بنه ماله ییکی

روحانی له مه هاباد هاتومه ته دنیاوه و سه ره تاي خویندندم لای خودالی خوشبو و مه لا برایمی بایم بوو دواي بهیني به دپهات و شاره کانی کوردستاندا سورامه وه و بو وده دست هینانی عیلم و زانست چومه دبی قهله ندهری نیزیک سه قز لای ماموستای زور زانا و هیژا مه لا عبدالقادری سعیدی و حه مامیان و نه مبار و چهند جینگای دیکه و له شاری سنه له لای ماموستا پایه بهرزه کانی ئاسمانی مه عارفی ئیسلامی، ماموستا ئوسولی و مفتی و موجهه هیدی خویندومه له لاپان ده بیرخانهی شورای عالی فرههنگ گه واهی ئیفتا و تهدریسی علومی ئیسلامیان دامی و له سالی ۱۳۳۰ ئیجازهم وهرگرت و بهینیکیش چومه سابلاغی و له حوجره ی مزگه وتی بازار له لای تهستیره ی گهشی مه عارف و علومی ئیسلامی ماموستا مه لا حسیني مه جدی بهینیکی باش به خویندنی عیلم و تهفسیر سهرگرم بوم و ئیجازهم له خزمه تی وهرگرت و له دبی گیسانی مه رگه وهر لای خودالی خوشبو و حاجی تهسه ده به پیش نویژ و ده رس و ئیجازه ی فقهی مه شغول بووم و دواي چوار سالان له تاران له وهزاره تی فرههنگ و ئیرشاده وه گه واهی نامه ی مدرسی علومی مه نقولم وهرگرت و ههر له و ساله دا بوومه ماموستای فیرگه و قوتابخانه ی ناوه ندی مه هاباد و مه لای مزگه وتی ژماره یه کی حاجی صالحی شاتری و دواي چهند سالیک چوومه تاران و له سالی ۱۳۴۷ هه تاوی له دانشکده ی ئیلاهیات و مه عارفی ئیسلامی تاران لیسانس له رشته ی زمان و نه ده بیاتی عه ره بم وده س هینا و له مانگی گولانی ۱۳۷۱ ههر له و دانشکده ی الهیات و مه عاریفه ئیسلامیه فقهی لیسانسم وهرگرت و زیاتر له چل سال له حوجره و مه درسه و زانکوی هونه ری و بهینیکیش له زانستگای ئازادی مه هاباد و په یامی نووری بوکان ده رسم کوته ته وه، و له ئاخردا له خانه قای شه مزینانی مه هاباد پیش نویژ بووم و خه ریکی موتالای کتیب.

ئاسه وار و شوینه واری نو سراو چاپ کراو و چاپ نه کراوم ته مانه ن:

- ۱- کتیبی آشنایی با تحولات مذاهب اسلام به فارسی تاریخی چاپ ۱۳۶۲ چاپ شمشاد له تاران.
- ۲- کتیبی گهشتی له عیلمی به لاغه مه عانی - بهیان - به دبع - عه روز و قافیه له سالی ۱۳۶۴ له چاپخانه ی مه هاره تی تاران چاپ کراوه.
- ۳- کتیبی مه جموعه کامل تسبب کنکور اختصاصی گروه ۲ علوم ئینسانی ته م کتیب به قهله پی سی نه فهر نو سراوه عنایه ت الله شکبیاپور و محمّد سعید ابراهیمی و غ.ج. مشایخی و له سالی ۵۱ مه تبوعانی شه رقی تاران چاپی کرد.
- ۴- اصول الفقه الاسلامی.

- ۵- وه‌رگیرانی کتییی تعریفاتی جورجانی له عه‌ره‌بیه‌وه به فارسی که له دانشکده‌ی ئیلاهیاتی تاران بایه‌گانییه.
- ۶- شهرح و وه‌رگیرانی کتییی وه‌زع و ئیستعاره له عه‌ره‌بیه‌وه بو فارسی، کتیب فروشی ره‌هره‌و له سالی ۱۳۷۸ چاپی کرد له مه‌هاباد.
- ۷- شهرح و وه‌رگیرانی وه‌زعی قازی عضد له عه‌ره‌بیه‌وه به فارسی، چاپ کراوه، له لایان کتیب‌فروشی ره‌هره‌وه..
- ۸- رساله‌ئیک له باره‌ی علمی نه‌خوداکه له دانشگاهی ئازاد به دهرس کوتومه‌ته‌وه.
- ۹- په‌رتوکئیک له علمی سهرف بو ته‌دریس له دانشگاه به دهرس کوتومه‌ته‌وه.
- ۱۰- ته‌جزیه و ته‌رکیب و وه‌رگیرانی به کوردی ۱۰ سوره له قورئانی که‌ریم به شیوه‌ی تازه بو دانشگاهی ئازادی مه‌هاباد و چاپ کرا.
- ۱۱- کتییی دیوانی شیعر به ئیوی «قاره‌مانانی نه‌ته‌وه‌ی کورد» که له ده‌س چاپ دایه.
- ۱۲- چهند مه‌قاله و وتار که له کۆنگره‌ی ئیلام، تاران، سنه، سه‌قز، ورمی، بوکان، مه‌ریوان خویندومه‌ته‌وه که برئیک له گوڤاری فه‌ره‌ه‌نگی سروه شماره ۱۰۶ و ۱۰۵ و ۵۲ و گوڤاری ئاوینه شماره ۲۰ و ۱۹ و هه‌فته‌نامه‌ی ئابیده‌ر ۷۷/۱/۲۹ و ۷۶/۳/۷ چاپ و مقاله و وتاری له کتییی مه‌جموعه مه‌قالات و نه‌شعاری کۆنگره‌ بزرگداشتی مولوی کورد له لایان گوڤاری صلاح‌الدین نه‌یویی له سالی ۱۳۵۷ و وتاری له کتییی کوردستان و ته‌وسعه‌ی فه‌ره‌ه‌نگ له پایزی سالی ۷۳ دانشگاهی کوردستان له چاپ دراوان.

ئاۋات

بە ۋەي شادم لە زستانا نەبێ كۆتێك لە بەر خۆكەم
 نەبێ نانێكى وشكى بۆم نە ئاۋى لێوى پێتەر كەم
 بە ئەو شەرتەي كە بپرېارم لە گەل پیاوێكى دانابى
 لە گەل پیاۋى نەبەز بێتوو لە گەل ئىنسانى زانا بى
 مەروفتىك بى ھەدەفدار و لە گز مەل ھور لە گز لا بى
 لە گز زولم و ئەسیری دا ۋە كووكیوێكى پولا بى
 لە مەل و زىندەگى بى بەش لە نېو دول و زەۋى و زارا
 خەزای باشى گەلای دار و لە زستانا لە نېو غارا
 بە دوى ئازادى ئىنسانا لە گز زولم و شەرورى بى
 خەباتى نېو تەل و شاخى لە بو كاری زەرورى بى
 ھەبى روحى لە سەر دەستى لە ھەر جێبى لە ھەر ئان
 لە بو ئەو نىشتەمانەي بى كە جێگەي ژینە بۆمان
 خەباتى نېو تەل و شاخى لە بەر ۋەي بى كە زىندان
 بىروخىنى و بگرمىنى لە بو ماف و لە بو مان
 لە بەر ۋەي بى نەجانی داگەلى ئىلى زەبونی
 لە دەس ئاۋارەبى زۆر و نەزانين و نەبوونی
 لە بەر ۋەي بى قفل نەدرى زمانى عاقل و ژىر
 بە ئازادى بژى بىلى، بنوسى گش بە تەدبیر
 لە گەل ئەودا لە نېو غارا بە ھەق شانازىيە بو خۆم
 لەۋى سىلاۋ كە دەورم دا بە راس ئاۋى ھەياتە بۆم
 نە كاخى مەرمەر و چىنى نە باغىكى ئىرەم بو من
 نە ئەو نەفعەيان (ئاوێر) نە كەي رێگەي بە ھەق تۆ و ن

به‌شی هه‌وه‌ل

سه‌ره‌تا له باره‌ی نژادی کورد

و زمانی کوردی

۱- نژادی کورد

له کاتیکی دا ویستم شیعره کانم به چاپ بگه ینیم بروسکه ینیک له دلی دام که سه ره تا و به راییکی له باره ی نه ته وهی زمانی خۆم کول و کۆتا بۆ بنووسم دیتم له رووی میژو و کتییی هه ره گرینگی دنیا وه نه ته وهی من: پێش دادیان، که یانیان، ئه شکانیان، ساسانیان، سامانیان، شه دادیانی گه نجه و چهند زنجیره له پادشایانی نیوداری دیکهن.

په پری میژووم وه رهق لی دا له نژادی خۆم که یومه رس، هوشه نگ، ته همورس، جه مشید، فهره یدوون، کاوه، نه وزهر، زاب، که یقوباد، که یکاوس، روستهم، سیاوش، که ی خوسره و، گشتاسب، حه زره تی ئیبراهیم، زه رده شت، دیاکو، هه وخشه تهره، ئه رده شیر ی بابه کان و صلاح الدین ئه یوبی، که ریم خانی زهند، مه لا مسته فای بارزانی، ئه بوموسلمی خوراسانی، هه لو خانی ئه رده لان، سمکو، هه لو ی ئارات تیحسان نووری و زوری دیکه یشم دی جا لیره بۆم روون بو وه که به ئه ندازه ی په ری کاتییک له ده ریاییک له ده س پێ نووسه کهم هاتوه.

بۆ نووسینی میژووی کۆنی گه لی کورد له پێش هه موو شتییک دا میژووی ئهم ده وه تانه ی نیو خۆکوسی، کوتی، نایری، سو باری، موشه کی، لولو، خالیدی، مانانایی، میتانی، ماد که پێشینانی قهومی کورد؛ ئهم حکومه تانه یان پێک هێناوه. ده بی باسیکی کورت له باره یاندا له بهر چاو بگرین و له لاییکی دیکه وه پێویسته ئیشاره ییک به دوژمنانی ده ره وی ئێران زه مین بکری ئه و دوژمنانه که زۆر جار، شالوویان هێناوه ته سه ر ئهم ولاته. جا ئه و دوژمنانه با جیان لی سهندوین و جار و بار پێش تالانیان کردوین و ولاتیان لی زه وت کردوین و پر ئی جار یش قهومی ئێران چهند به رابه ر تۆ له ی خۆیان سهندۆته وه. ئه و دوژمنانه کی بوون؟ و له کام لا وه بۆ په لامار دان و کوشت و کوشتار و تالان هاتون؟ ئایا له رۆژه لاته وه هاتون یا رۆژئاوا یا له باشووره وه یا له باکووره جا بۆ ئهم مه به ستانه له رێبازیکی زانیاری راست و دروسته وه له نیو لاپه ره ی میژووی ئێران و دراو سیکانمان له هه ر چوار لا وه روون ده بیته وه که له که نداوی فارسه وه، یا هیندوستان و پاکستانی ئه مرۆ وه هه لیان نه کوتا وه ته سه ر ئێران و دوژمنایه تی مان له گه ل ئه و هاوسی یانه نه بو وه و له رووی کتییی زانیانی پایه به رزی بی غه ره زه وه به پێی به لگه و سه نه دی کۆن وه کوو به رده نو سرا وه کان و ئه و شتانه که کۆنینه ناس له ژێر خاک و زه وی ده ریان خستوون رون ده بیته وه که دوژمنانی سه ره سه ختی به ناو بانگی ئێران له دنیا ی کۆن دا له دوو لا وه بوون یه کییک له باکووره وه توورانیا ن (سه کایی): په شه نگ و دوو کوپری ئه و گر سیوز و ئه فرا سیاب و ئه رجاسب که ئه فرا سیاب له گه ل که ی قوباد، که ی کاوس، مه نوچه ر، که ی خوسره و

پادشایانی پێشدادی و که‌یانیان له‌ شه‌ر و ئا‌ژاو‌ه‌ دابوو زۆربه‌ی شی‌عه‌ره‌ب‌ال‌اکانی شانامه‌ی
 فرده‌وسی له‌و باب‌ه‌ته‌وه‌یه و ئه‌ره‌جاسب نه‌ته‌وه‌ی ئه‌فراسیاب شالاوی برده‌ سه‌رگشتاسب
 چونکه‌ دینی زه‌رده‌شتی فه‌بو‌ول ک‌ردبو‌و وه‌زیری ب‌رای گشتاسب و زه‌رده‌شت له‌و شه‌ره‌دا
 کو‌ژران و ئه‌وه‌ له‌ که‌کتیی می‌ژوو‌یی دا‌که‌ یه‌کی‌ک له‌وان «ایران در عهد باستان» نو‌سراوه‌ی (دک‌تر
 مح‌م‌د جواد مش‌کور)ه‌ مام‌وستای زانست‌گای ئیران، له‌ لاپه‌ره‌ی ۹۴ دا نو‌سیویه‌ که‌ یخوسره‌و،
 ئه‌فراسیاب و گ‌رسیوزی ب‌رای له‌ که‌ناری زری‌چه‌ی چی‌چست (ده‌ریا‌چه‌ی ورم‌ی) کو‌شت له‌م
 نو‌سراوانه‌ و چه‌ند به‌ل‌گه‌ی دیکه‌ش رو‌ون ده‌یینه‌وه‌ که‌ ناو‌چه‌ی کو‌شت و کو‌شتار و به‌ربه‌ره‌کانی
 کور‌دستان و ئازه‌ریا‌یجان بو‌وه‌ نه‌ جیی‌تر و هه‌ر له‌ با‌کووره‌وه‌ بو‌و که‌ سه‌کایه‌کان هه‌لمه‌تیان
 هینا‌بو‌و خا‌کی ماد. له‌ زه‌مانی هه‌و‌خ‌ش‌تره‌ ده‌ور و به‌ری زری‌چه‌ی ورم‌ی‌یان خ‌سته‌ ژێر ده‌سه‌لات
 و سه‌ق‌زی ئه‌مرۆیان به‌ نی‌و اس‌کیت و له‌ دواییدا سا‌ک‌ز نی‌ونا و ک‌ردیانه‌ پاته‌ختی خو‌یان.
 دو‌هه‌می: له‌ لای رو‌ژئا‌واوه‌ دو‌ژمن هیر‌شیان ده‌هینا‌بو‌و ولاتی کور‌دستان، له‌ رو‌ژئا‌وای ئیران
 ئه‌و دو‌ژمنانه‌ ب‌ر‌ه‌تی بو‌ون له‌ پادشایانی ئه‌که‌دا یا ئاکاد و بابل و نه‌ینه‌وا و ه‌کوو نار‌م‌سین،
 سار‌گنی هه‌وه‌ل و دو‌هه‌م و ش‌لم‌ن‌س‌ر هه‌وه‌ل و سی‌هه‌م و چواره‌م و پی‌نجه‌م و تی‌گ‌لات پی‌لس‌ری
 هه‌وه‌ل و دو‌هه‌م و سی‌هه‌م و چواره‌م و ئاشو‌ریانی پال و ا‌داد‌نی‌زاری و چه‌ند که‌سی دیکه‌، که
 رو‌ژئا‌وای ئیران، ئیلام و هه‌مه‌دان و زنجیره‌ ک‌ت‌ره‌کانی زا‌گ‌رو‌س و ئازریا‌یجان تا ده‌گاته
 رووباری ئه‌ره‌س که‌وتبو‌وه‌ به‌ر شالاو و هیر‌شیان و کور‌ده‌کانیش بو‌و به‌ر‌گ‌ری به‌رام‌به‌ریان
 راوه‌ستان و جاری وایش بو‌و هه‌لمه‌تیان ده‌بر‌ده‌ سه‌ریان و شار و ولاتیان لێ ده‌گرتن به‌لام
 ئاشو‌ور له‌ شه‌ردا زیاتر مه‌به‌ستی گ‌رتنی پێ‌ته‌ختی حکومه‌ته‌کانی کور‌د بو‌و له‌ ولاتی
 کور‌دستاندا بو‌و به‌ ده‌س هینانی تالانی زۆر و له‌ به‌ین بردنی فه‌رمان ره‌وا‌یان. بو‌وینه‌ له‌ سالی ۶۴۵
 (پ. ز) ئاشو‌وریانی پال هه‌لی کوتایه‌ سه‌ر ئیلام و شووشی گ‌رت و هه‌رچی مال و ده‌وله‌ت بو‌و
 ناردی بو‌و نه‌ینه‌وا و ده‌ستی ک‌رد به‌ کو‌شتاری خه‌ل‌کی و ئی‌س‌کی پادشایانی له‌ قه‌بر ده‌ری‌نا و
 ئه‌وانیشی له‌ گه‌ل خۆی برد و فه‌رمان ره‌وا‌یانی ئیلامیش یه‌کی‌ک له‌وان (اون‌تاش‌ی‌گال) له
 شه‌رێک‌دا باب‌لی گ‌رت و تالانی ک‌رد و هه‌رچی قی‌مه‌تی بو‌و ب‌ردیان بو‌و شووش و پاله‌وانان و
 قاره‌مانانی وه‌کوو گ‌رشاسب، نه‌ریمان، سام، زال، روسته‌م، کاوه‌، فه‌ریدون، قارن،
 گو‌ده‌رز، گ‌شواد، گیو، بیژن، ره‌ام، طوس، گ‌سته‌م، فه‌ری‌رز، نه‌ به‌ردانی کور‌د بو‌ون وه‌ک
 پ‌ل‌نگی نی‌و ماه و زه‌ردان ده‌ست به‌ خه‌نجه‌ر و تیر و که‌وان خو‌یان له‌ پال دو‌ژمن (توران و
 ئاشو‌ور) ده‌خ‌ستن و ده‌یان خ‌ستن و سه‌ر و می‌ش‌کی یان وه‌ک تو‌وی هه‌رزن بلا‌و ده‌ک‌ردن و
 پێ‌ته‌خت و فه‌رمان ره‌وا‌یان و ئاو و خا‌کی خو‌یان ده‌پاراستن.

په‌روايز:

نوح و نه‌ته‌وه‌ی

عه‌هدی عه‌تیق نووسیه: کورانی حه‌زرتی نوح سام، حام، یافیس له‌گه‌ل هه‌شتاکه‌س له‌که‌شتی دابه‌به‌زین له‌وان نه‌ته‌وه‌ی دنیا پینک‌هاتوه.

کورانی سام بریتی بوون له: ئیسلام - ئاشور - ئارام
و کورانی ئاشور شاری نه‌ینوایان دروس کرد

کورانی حام برتی بوون له: مسرایم - لوط - کنعان - کووش و غرود له‌نسلێ کورش بوه به‌پادشای بابل
کورانی یافیس مادای دوا‌ی بابی سه‌روکی تایفه‌ی و ته‌ستوی خوی گرت و له‌دوا‌ی ته‌و (دیاکۆ) بووه
گه‌وره‌ی هوژی خوی.

کوچ و کوچباری ئاریایی به‌هو‌ی ته‌وه‌که‌ نژادی یافیس له‌ئاسیای مه‌رکه‌زی دا‌زور بوون وه‌ک ده‌ریا
جو‌وشی خوارد له‌و رووه‌وه‌ کوچه‌ری ده‌ستی پێ‌کرا له‌هه‌وه‌له‌وه‌ زمانی ته‌و خه‌لکه‌ به‌کی‌بوو و زیاتر له‌هه‌زار و
شه‌یان نه‌بوو. کوچ کردنی ئاریایی بو‌سه‌رزهمینی تازه‌بو‌زیانی باشت‌ر زیاتر له‌یه‌ک هه‌زار سال درێژی بوو له‌
ده‌ور و به‌ری هه‌زاره‌ی سه‌ه‌می (پ.ز). ئاریایی له‌ئاسیایی ناوه‌ندییه‌وه‌ بو‌سه‌رزهمینی پان و به‌رین که‌ ته‌مرو
ئێزانی پێ‌ده‌لێن سه‌ره‌ و خوار بوون و رو‌نی ته‌وان له‌ولاتی خویان بو‌جیی‌تر تا هه‌زاره‌ی دوه‌ه‌می کی‌شا و
له‌گه‌ل خه‌لکی ناوچه‌ له‌بریگه‌ به‌هێرش و شه‌ر و له‌چه‌ند ناوچه‌ پینک به‌ئارامی نیشه‌ جی‌ده‌بوون و ته‌و
هو‌ژ و قه‌ومانه‌ که‌ هاتنه‌ ته‌م سه‌رزهمینه‌ به‌ماد و پارس و پارت نیو‌پران و کو‌تینه‌ ناسی رو‌ژ ئاوا بروایان وایه‌ که‌
ولاتی راسته‌قینه‌ی قه‌ومی ئاریایی ئاسیای ناوه‌ندی کی‌وه‌کانی ئورال و ئالفائی بووه‌ و هو‌ژی ئاریایی مادلە
ریگه‌ی قه‌فازه‌وه‌ هاتونه‌ ته‌ئێزان و له‌باکوری رو‌ژئاوای ئێزانی ته‌مرو تایفه‌ی ماد (میدی) جی‌گیر بوون و ته‌و
ناوچه‌ نی‌وی (میدیا)نرا.

ده‌وله‌تی تازه‌ پینک هاتووی مادلە گه‌ل‌سی‌ ده‌وله‌تی قه‌وی زه‌مانی خوی رووبه‌روو بوو ده‌وله‌تی ئاشوور و
ده‌وله‌تی ئوراتووی یا ئارات (ئه‌رمه‌ستان) و سکایی که‌ سه‌قر پێ‌ته‌ختیان بوو. که‌مترین ده‌وله‌تینک له‌دنیادا وا
پینک هاتوه‌ و توانیوه‌ خو‌را‌گری له‌به‌ین نه‌جی به‌لام ده‌وله‌تی مانا له‌و ناوچه‌دا له‌گه‌ل ده‌وله‌تی مادخ‌مایه‌تیان
بوو.

کرد و پیوستگی نژاد نویسنده رشید یاسمی

تاریخی ارومیه به‌قه‌لمی ته‌حمه‌دی کاویان‌پور.

تاریخی ماد - دیاکونوف لاپه‌ره‌ی ۱۹۴۱ - ۲۲۶ - ۳۴۰

تاریخی اجتماعی ئێران ۱۹۵

تاریخی ایران باستان لاپه‌ره‌ی ۷۵

کوردستان:

ئو هه زیمه که کوردستانی بێ ده کوترێ ههزاران سال پێش هاتنه دنیای عیسا ههه ئاوهدان بوو له چهند سالی دوایدا شوینه وارانسان و زانایان له کێوه کانی زاگرووس و ئاراتات و ناوچهی ماد تهوهی تهمرۆ پێی دهلین کوردستان چین چین خاک و زهویان هه لکه ندوه و ئاساری فهرهنگ و شارستانییهتی ههزاران سال له مهو پێشی ره گهزی گهلی کوردیان دیوه تهوه وه کوو شوینه واری بریک میراتی کۆنینه ناسی و له ووح و به لگهی تاریخی له بارهی مادهوه که زۆر جیی ریزن و زانایانی زۆر پایه بهرز به تهواوی که لکیان لێ وه گرگرتوه و ئیمه ته نیا له پێی تهوستانه که ماونه تهوه ده توانین له بارهی دنیای کوردستانی کۆنهوه، ئاگاداری پهیدا کهین به لام بازسازی ئو دنیای زۆر کۆنه بهو جووره که مه بهسته به تهواوی بێ زیاد و کهم شتیکی دور له باوهره چون ده بینین له زهمانی خۆماندا سه ده ها وشه، جوورا و جوور ده خوێرتنه وه، و نیوی زۆر جینگه ده گۆردری بو وینه وه کوو تهوه ده زانین زۆر له وانهی که ده بنه، فهرمان رهوا تهوهی به قازانجی خویان بزنان نیویان ده گۆرن وه کوو نیوی شه قام، شار، دی، بیمارستان، زانستگه، زانکو، قوتابخانه، شاخ، کتو، به ندهر، ته رتهش، ئالا و چهند شتی دیکهیش و لهم سه دهیش دا زۆر وشه و وه کوو خضر، ئیبراهیم و محمّد و محمّد امین بونه ته خله، بله، حه مه و مینه، بهم جووره گۆراون جاج بگا به چهند ههزار سال له مهو پێش چ ئال و گۆرپیک به سه ر ته و وتاردا هاتوه؟

جا ههه بۆیه ده کوترێ تهوهی تهمرۆ دهنوسری بۆ روون بونه وهی مه بهستیکی چهند ههزار سال له مهو پێش، ده بێ له روی به لگه و ئاساری باستانی و بیر و باوهری زانای پایه بهرز و کتیبی بایهخ داره وه بێ، ته وهیش کاریکی سهخت و سه نگینه چونکه به قهولی «رشید یاسمی» ته وانهی له بارهی تاریخ و نژاد کورد شتیکیان نوسیوه یا ده بنوسن سێ ده سته نه: یه کتیک روژ هه لات ناس، که له روی عیلم و ته جره به وه تهوهی به پێوستی زانیوه نوسیویه. دو هه م: سه یاحانی عادی و جیهان گه رن که هاتونه ته کوردستان و سه ر سه ره کی چاویکیان گیراوه وه کتیبیکی گه و ره یان له و بارهیدا نوسیوه. سێ هه م: که سانیکن نه روژ هه لات ناس و نه زۆر گه ر به لکو مه بهستیکی دیکه یان هه یه، تهویش بریه تیه له خه یانهت به تاریخ و نژاد و میللته، ده بانه وهی زیانیکن به ئیمپراتوری (ماد) بگه یینن، و خه لف و نه مامی نه ته وهی گه لی کورد به زه هری زمان و قه له میان ئاو بدنه و له باخ و باخچهی خۆی بیهرن و به نژادیکی دیکه ی په یوه ند کهن چ خه یانه تیک له وه گه و ره تره.

وشه‌ی کورد

محهمه‌دی عه‌یاسی له سه‌ره‌تای شه‌ره‌فنامه‌دانوسویه: له زمانی سانسکریت داو ته‌ی کوراتای ده‌بینری به‌لام نازاندیری که له گه‌ل وشه‌ی کورد که نیوی میلیه‌تیکه نزیک به چوار هزار سال له مه‌و پیش له زنجیره‌کیوه‌کانی زاگرو‌س و ده‌ور و به‌ری دا‌ژیاون و ده‌ژین و چ پیوه‌ندیکی هه‌یه. له نوسراوه‌ی یونانی باستان وشه‌ی (کاردخوی) به‌باشی نیو براوه و (گزنفون) دانیشتوانی ده‌ور و به‌ری زاگرو‌سی به‌م ناوه نیو بر دوه. (شولگی) جیهان‌گه‌ری به‌نیوبانگی دنیای کۆن له (٢٢٧٢-٢٢٢٦ پ.ز) هه‌لمه‌تی برده‌سه‌ر کوردستانی زاگرو‌س و گرتی و تالانی کرد به‌لام گیمیل سین جی‌نشینی ته‌و، ته‌میریکی به‌نیو وارادنر کرده‌فه‌رمان ره‌وای سه‌ر زه‌مینی کاردا و له که‌تیه‌ی ته‌م ته‌میره‌دا که پیوه‌ندی به‌چوار هزار سال له مه‌و پیشه، نیوی کورد ده‌بینری. (تورودانژن) له گو‌فاری ئاشوورناسی فه‌رانسه‌به‌رگی پینجه‌م ته‌وه‌ی نه‌قل کرده و زانایان پشتیبانیان لی کرده و مرو‌فی ئاگادار پینان وایه‌گه‌لی کورد، که یونانیان ته‌وان به‌به‌شیک له تافه‌ی ماد و پارس ده‌ناسن کوردی ته‌مرون، و بوونی گه‌لی کورد له فارس له زه‌مانی ساسانیان به‌پیی کارنامه‌ی ته‌رده‌شیری باب‌ه‌کان لایانگری له‌م مه‌به‌سته ده‌کا و وشه‌ی کورد هه‌ر ته‌و (کروک) و (کردوئن) و (کردوخوی) یا (کاردخوی) یه‌که (گزنفون) و (استرابوون) تووشیان بوون. له زه‌مانی ته‌رده‌شیری باب‌ه‌کان وشه‌ی (کورد) به‌خه‌تی په‌هله‌وی به‌(کورت) نوسراوه. به‌پیوستی ده‌زانم ته‌وه‌ی بلیم که زۆر که‌س هه‌ن ته‌گه‌ر به‌غه‌یری زمانه‌که‌ی خوی قسه‌بکا و وشه‌ی بیگانه به‌کاربینی ته‌وانه‌ی گو‌ییان لپه‌ زوو ده‌زانن که زمانی خوی نیه و وایش هه‌یه به‌زاراوه‌که‌یدا بزائن خه‌لکی کو‌ییه‌ چونکه‌شکلی ته‌و وتاره‌ده‌گو‌ری جا له‌وره‌وه‌ میلیه‌تانی دنیا هه‌ر یه‌ک به‌جو‌ری وشه‌ی کوردیان به‌زمان داهاته‌که به‌کورتی ئیشه‌اره‌ییکی پی‌ده‌که‌ین. عه‌ره‌ب: کوردی، کاردوی، کاردا، جوودی، جووردی، کارتا ویه، که‌رخ، کورخی. ئاشوور: گو‌تی، کارداک، کوتی، کورتی، کاردو، زکارتی، کارداکا، کاردان، کارکتان. ئیرانی: کورتیوی، کوردراها، سیرتی. رۆمی: کاردوسوی، کاردوخوی، کاردوک، کردوخ، کاردویکان، کردوکی. ته‌رمه‌نی: کوردوئن، کورچنج، کورتیخ. سومریکان: گو‌تی.

پیشینیانی کورد

دوکتور «کوتیناوا» ده‌لی: له هه‌زاره‌ی چواره‌می پیش زاین ده‌سته‌ییک مروڤ له لای باشووری سیریه وه کوچیان کردوه و هاتونه ته کیوه کانی زاگروڤ و به ئاسیایی نیو براون، و له هه‌زاره‌ی سیهه‌م دا ده‌سته‌ی دوهمی هه‌ر له و سه‌رزه‌مینه وه کوچیان کردوه و ئه‌وانیش هه‌ر چوونه زاگروڤ که پشیا ده‌لین ئاری یا هیندو ئوروبایی. هه‌ر دو ده‌سته دواى مشت و مپ و کیشه، یه کیان گرتوه و بهینه نه‌هه‌رینان خسته وه ژێرده‌ستی خویان که ئه‌وانه به‌گوتی و کوسی نیو ده‌برین. ده‌سته‌ی دیکه له ئاریایی له تورکستانی شوره‌وی ئه‌مرووه کو بوونه وه و بو باشووری ئیران هاتوون و له‌وی بونه دوو په‌ش بریکیان به‌ره و کیوه کانی هیمالیاهه روین و خه‌لکی هیندوستانیان پیک هیناوه و له سالی (۲۵۰۰ پ.ز.) کو ماری له ئیران مانه وه و ئه‌وانیش بوون به دوو ده‌سته ئه‌وانه‌ی له ده‌شت دا مان به فارس نیو بران و ئه‌وانه‌ی چوو بونه چیاکانی زاگروڤ کورد بوون و بوونه تافیه تافیه. وه ک له پیشدا ئامازه‌مان پی کرد وه ک: لولو، گوتی، کوسی، مانای، کاردوش، خالیدی، کاردو و ماد. دوکتور (سپایزر) ده‌لی: ماده کان و گوتی شه‌ش هه‌زار سال پیش زاین له کیوه کانی زاگروڤ دابوون و میژونوس و پیشه‌واى مه‌شه‌وری که‌لدانی «بروس» که له سه‌ده‌ی سیهه‌م پ.زدا ژیاوه زه‌رده‌شت به هه‌ولین حه‌لقه‌ی زنجیره‌ی نژادی ماد ده‌زانێ که له زه‌مانی گشتاسب پادشای که‌یانی هاتوه ته دنیاوه و هه‌ر له و زه‌مانه‌دا کوردی گوتی شالوویان برده سه‌ر که‌لده و له‌وی پادشاییان کردوه. «دیاکونوف» له تاریخی ماد دا نویسیوه وشه‌ی گوتی له هه‌زاره‌ی سیهه‌م و دوهمی (پ.ز) به‌گه‌لیک کورتراه که له رۆژه‌لات و باکووری رۆژئاواى لولویان و ئازهربايجان و کوردستانی ئه‌مرو ژیاون به‌لام له هه‌زاره‌ی هه‌وله‌ی (پ.ز) به ته‌واوی خه‌لکی «ئورارتو» و «ماننا» و «ماد» یان کوتوه گوتی.

«دیه‌خودا» ده‌لی: «هردوت» کوتویه: ماد شه‌ش هۆز بوون به نیوی بوس، پارتاکن، مستروخات، ئاریسانت، بوود، موغ. هیندیک تاریخی کۆن ده‌لین بووسه‌کان له «عیراق» و پارتاکن له «ره‌ی» و که‌ناری ده‌ریای خه‌زه‌ر و مستروخات له «مه‌رو» و «خواره‌زم» و ئاریسانت له «ئازهربايجان» تا چۆمی ئه‌ره‌س، و «بوود» چوونه هیندوستان و موغ له کوردستانی ئه‌مرودا جیگر بوون. ئه‌م تافیه و هۆزانه هه‌ریه‌ک ژین و سه‌ره‌ستی جیاگانه‌یان بووه. به‌لام دیوکس ئه‌وانه‌ی کرده‌یه‌ک و ده‌وله‌تی مادی پیک هینا.

ئاسه‌وارناسان روونیان کردوه ته‌وه که هۆز و گه‌لی کورد له پیش که‌لده و ئاشوور و پیشدادیان بوون چونکه چهند هۆز له تافیه‌ی نه‌سلی کورد که بریتین له «لولو» و «گوتی» و «کاسی» به‌ر له ئه‌وانه له زاگروڤ دا بوون و له و کاته‌دا نیو پیک له‌وانه نه‌بوو.

که‌یومه‌رس له ده‌ورو به‌ری سالی (۳۳۴۱ پ.ز.) ده‌وله‌تی پیشدادی ساز کرد و ده‌ماوه‌ندی

کرده پی ته ختی خوی و له نزیك سالی ۲۶۰۰ (پ.ز) زه ححاکسی عه رب له بابل وه بو مهمله که تی پیشدادی و پارس و ماد له شکری هینا و جه مشید پادشای پیشدادی له (استخر) دا شکست پی دا و دهوله تی له بهین برد، به لام له دوا پیدا له سالی (۲۱۹۲ پ.ز). فهره یدونی پیشدادی به یار مه تی کاوه ی ماد و ماده کانی ئیسفه هان شورش یان کرد و زو حاکیان ته سیر کرد و کوشتیان و خه لکیان له زولم و زور نه جات دا.

له سده ی (۱۹) و (۱۸) دا کابراییک به نیوی (میتانی) ده وله تیکی ساز کرد که ته وانیش به کورد ناسراون و له سالی (۱۷۶۰ پ.ز) دا کوردی کاسی له گهل دو عه شایری خزمی خویان (گوتی و لولو) شالو یان برده سهر (کلده) و گرتیان و دهوله تی (کاردونیا) ی کوردیان پینک هینا که شش سده ده وامی بو و له سده ی ۱۶ (پ.ز) قهومی (ماتانی یا مایتانی یا میتانی) به سهر ته وای کوردستان دا تا (که رکوک) و نزیك ئاشور و (ئهریبل) فهران په و بوون به لام کوردستانی روژه لات له و کاته دا باجی به ئاشور ده دا.

له سالی ۱۱۰۰ (پ.ز) تیگلات پیلیری هه وه پادشای ئاشور هه لمه تی برده ته سهر (پارس و ماد) و کردونیه باج گوزاری خوی و له سده ی ۹ (پ.ز) دا کوردی زاگروس له پادشای ئاشور (ئاسور ئازیربال) هه لگه رانه وه و سهر بز یو بیان کرد و چون پالیا به بابل وه دا و جی نشینی تهو (سلمانازار) له ئاخیر سده ی (۹ پ.ز) هاته بو شهری کوردستان و له گهل پارس و ماد روبه روبه و ته وانی به (پارسوا) و (ئامادا) نیو برده. نارام سین پادشای ته که ده له سالی (۳۶۰۰ پ.ز) هه لی کوتا وه ته سهر «کورده کانی» گوتی له ده ور و بهری شاره زوور به لام پادشای ئاشور شکا و بابل که وته دهس (کورده کان) و ۲۲۴ سال له وی فهران ره وایان کرد و له دوی تهو سارگونی دوهم (کورده کانی) گوتی شکست پی دا و بابل که وته وه دهس ئاشور و تاسی سده کورده کان باجیان به بابل ده دا. تاریخ نوییه «شلم نه سری سیهم» له پارسوا کان که له لای خور ئاوی زریچه ی ورمی نیشته جی بوون باجی و هرگرتوه. زوره ی میژو و نوسان پیان وایه ته «پارسوا» نه که له نیو خاکی «میدیا» دا بوون و به ته نگ هاتوون ناچار بوون گویتویانه ته وه بو ناوچه ی «فارسی ئیستا»، به لام تاریخی «دیا کونوف» و هرگیروی «که ریم کشاورز» نوییه: هیرشی «تیگلات پیلیر» بو خاکی ماد بوته هوی و دهس هینانی دوو ته باله تی تازه یانی «پارسوئا» و «بیت همبان» و ته دوو ناوچه هه ره دهس ئاشور دا بوو تا تی کچوو، و له لاپه ره ی (۱۸۸) دا ده لی له پیشدا کوتومه وامه شهوره که گویا «پارسوئا» زادگای «پارسیان» بو به لام کاتیکی تهو ناوچه که وته دهس ئاشور ته وان له ویه بو پارس کوچیان کرد به لام تهو بیر و رایه جی باوه نیه چونکه لیکولینه وه له شوین و ئاساری (پارسوئا) نشان ده دا که خه لکی تهو ناوچه هه رگیز ئاریایی نه بوون. له لاییکی دیکه وه نوسراوه کانی ئاشور نشان ده دا که کورشی مه زن له ده هه ی سیهمی قهرنی حه وته م (پ.ز) دا بو و (پارسوئا) له و تاریخه دا له

زێر دهسه لاتی ئاشوور دابوه و تهو دهوله تهش لهوه به هیزتر بوه که ناچار بی تهو شوینه به جی بهینیی و پروا که وایی تهو میلله ته نیسه تیان به فارس نیه.

هر تهو کتیبه له لاپه ره ی ۶۸ نویویه: شتیکی بهرچاوتر تهوه یه که نیوی فارسی «پارس» وشه ییکی «ماد» ییه و «پرسو» یا به ئاشووری «پارسوا» به ناوچه ییکی دیکه یان کوتووه که ئاخیری رۆژ ئاوی خاکی ماد بوو، و ئاساری ئاشووری روونی ده کاته وه که تهوه، ههروا ریکه وت و هه لکه وت نیه به لکوو هم وشانه (پارس و (پرسو) که به مانا دهنده و په راسوون به مه جاز به مانای که نارن تهوه یه که (پارس) و (پارسوا) و (پارت) که له که ناری خاکی ماد دا بوون؛ له باشووری (پارس) له رۆژ ئاوی (پارسوا) و له رۆژ هه لاتی (پارت) جی گیر بوون و هه ر سێ وشه به مانای که نارن و تهوانه له که نار و سنووری دهوله تی ماد دا بوون.

کورد ته باسیک له باره ی کورد و کوردستان له پیش ماده کاند

میژوی کونی کورد و کوردستان له رووی ئاسار و به لگه وه که به لیکولینه وه و حهول و تهقه لای زیاتر له دو سهد سالی زانایانی رۆژئاوا و رۆژه لات ناس و هدهس هاتوو ته وه مان نیشان ده دا که مروف سه ده ها هزار سال له سهر هم ئاو و خاکه ژباوه به لام به وردی و به ته وای پایه ی شارستانی ته و کومه لایه تی ته وان ده رنایان و زیاتر باسی شهر و شور و کوشتن و تالانیان ده کا، و هیندیک له میژو و نوسان له باره ی زال بوون یا شکستی بریک له وه قه ومانه نوسیویانه و له چۆنه تی ژایانیان دا له تاریخ دا نا کوکی هه یه به لام ته مه ی بو ئیمه روون کردوه ته وه که له پیش ماده کاند له ناوچه ی زاگروس دا چهند قه وم ژباون و ته ویش به وردی و به ته وای فتوکویی به رابه ری ته سل نیه به لام به هیندیک له وه قه ومانه که کوردن و پوهندیان له گه ل میژووی کوردستان هه یه ئامازه ده که ی.

١- لولو، ته م قه ومه له زنجیره کیوه کانی زاگروس دا بوون له باشووری ناوچه ی گوتی و له باکووری کاشیان و ههر ته می ته وان سوله یمانی و شاره زوور و ده ورو به ری ته وان له سه ده ی ٢٨ (پ.ز) دا بوه و تیره ییک بوون له گوتیه کان و پیکه وه ده ژبان و ولاتی حه لوانیان خسته ژیر ده سه لاتی خو یان و پروفیسور (سپایزر) ده لی ته مانه باپیره گه و ره ی لوپه کانن و که تیه ی سهر پردی زه هاب له ئاسه واری ته وانه. رۆژه لات ناس «هوزنیک» ده لی: زمانیان شاخه ییک له زمانی ئیلامی به.

٢- گوتی، له هۆزه کانی زاگروس و له کوردستانی ته مپرو و ده ورو و به ری کیوی جودی نیشته جی بوون و ته وکیوه نبوی له قه ومی گوتی گیراوه ته وه و نبوی زاگروس له زمانی یوواندا له نبوی نایفه ییکی ماد (ستگرته) وه رگیراوه و له زمانی ئاشووریدا نبوی (زیگرتو) بوه و گوتی له ٢٦٤٩ (پ.ز) ولاتی سومر و ئاکادپان زه ووت و زیاتر له (١٢٥) سال له وئ فەرمان ره وایان کردوه به لام پادشای «ئوور» له سالی (٢٥٢٤ پ.ز). هه لمه تی برده سهریان و شکاندنی، ناچار گه رانه وه بو کیوه کانی زاگروس.

٣- (کاسی، کوسی، کوشو، کاششو)، ولاتی ته سلنی ته وان له هه زاره ی پیش زاییندا لوپستان و به ختباری و ئیلام بوو و له سالی (١٧٦٠ پ.ز). حاکمی کاسی «گندش» هیرشی کرده سهر بابل و گرتی و ته و هۆزه (٥٨٠) سال له وئ فەرمان ره وایان کرد و به زمانی قه فغازی گفت وگۆیان ده کرد.

٤- عیلامی، کتییی تاریخی ئیلام پیویسته ته ماشاکری.

٥- سوباری، ناوی ولاتیکی گه و ره یه له باکووری رۆژئاوای خوزستانه وه تاکییو ئامانوس

دریژی و بهربلاوی بووه و له دوایدا ئەم وشەیه بووه ته نیو بو ژوربهی عهشایی کوردستان. جگه له قهومه کانی تهسلێ زاگرووس هیندیك له هۆزی سوباری له سوریه و ئانادول دابون و بریک رۆژههلات ناس کوتویانه میتانی شاخهییك له سوبارین، و (سرسیدنی اسمیت) کوتویه تیرهییك له سوباری له رۆژئاوای دهجله به (هوری) نیو دهبرین و به هوی شهر کردن له گهل پادشایانی ئاشوور ئاساریان براوه و له ۱۱۱۰-۱۱۰۰ (پ.ز) تیگلات پیلسری ههول، یه کیك له شاره گهوره کانی تهوانی به نیوی (شریش) گه مارۆدا به لام سوباری مهردانه له بهربههری راوهستان و شاره کهیان پاراست.

۶- نایری، قهومیکی زۆر و گهوره و به هیز بوون که تهواوی ناوچه کانی کوردستان به ناوی تهوان ناسراوه و ولاتی سوبارییان گرتوه ته دهست و له ۹۱۰ (پ.ز) دهولهتی ئاشوور له ناوچهی کیوی جودی و دهجله له گهل نایریه کان به کیشه هات و تهو ناوچهی زهوت کرد. «مبجرسیون» رۆژههلات ناسی به نیویانگ نویسیوه تهوانه چهند حکومهتی چکۆله بوون به لام یه کگرتوو بوون.

ولاتی نایری تهنا ناوچهی زابی گهوره نه بوه به لک و له ولاتی دیاربه کر و خه ربوت و دهرسیم و کیوه کانی بدلیسیشدا نیشته جی بوون. له دوایدا نایری له نیو تهو کیوه بلیندانه دا زمان و نژادی خوێان پاراستوه.

۷- میتانی، هیندیك میژوونووس پێیان وایه میتانی تیرهییك له قهومی کاساین له نژادی ئاریایی به لام ژوربهی زانایان پروایان وایه میتانی شاخهییك له هۆزی (سو بارو = سو بارتو) ن له دهورووبه ری چۆمی فورات له مابهینی موسل و ترابلس دا ژیاون و له سه دهی ۱۶ (پ.ز) دا حکومه تیان ساز کرد که یه کیك بوو له چوار حکومه تی گهوره ی ولات: (مصر، هیتیت، کاردونیاش و میتانی) و پێتهختیان شاری «واششوگانی» بووه و میسر به کان به میتانیان ده کوت (ناهارى) و له تهوراتیش به نیوی (ئارام، ناهارم) نیو براون و له ناوچهی کهرکوک چهند ههزار به لگه و سه نه د له باره ی سوباری و میتانی دا هدهس هاتوون.

۸- کوردی خالدى له سه دهی نۆهه می (پ.ز)، له ناوچهی وان دهوله تیك به نیوی «هالده» یا (خالدى) هاته سه رکار که ئاشووریان به وان دهلێن (اورارتو) و (اوراشطو) و له عیپری دا (ارارات) و یونانیان نیویان ده بن به (الارودی) و (خالدى) و (خال دابوی). دهوله تی (اورارتو) تا سه دهی شه شی پێش میلاد ماوه و له دواى تهوه (ئهرمه نی) پهیدا بوون و خالدى له نیو کیو و شاخدا بلا بو نه وه، و له دهورووبه ری ده ریاجه ی وان ئاسه وار و شوێنیان ماوه ته وه و له (تهرابوزان) جیییک به نیو خالدىا بوه و شاری خه لات دیارده ی نیوی تهوانه و له لای قه ققازیش نیویان ههیه و بهردی کیله شینیش له سنوری رۆژئاوای ئیران ئاسه واری

ته‌وانه، هیندیک له زانایانی دوربین وه کوو (راسکه) کوتوویانه «خالدی، کوردی کورتی، و گردیای هه‌موی به کیکه».

له چل و پینچ کیلومتری باشووری «ورمی» جاده‌پیک که ده‌چێ بۆ شنۆ قولکه‌پیک له به‌ردیک هه‌لکه‌ندراوه و به‌رده‌نوسراوه‌پیک (ئورارتویی) دۆزراوه‌ته‌وه و به‌و جیکه‌یه که له دولی قاسملوو دایه و نزیک به‌کیله‌شین، ته‌مرو پێی ده‌لێن کانی ته‌ژدیها و هه‌ر له‌و نزیکه‌ نیوی «هالیدی» که به‌مانا (ئاله‌ه) به‌له‌سه‌ر به‌ردیک ده‌خویندریته‌وه و چونکه‌ کوردی ته‌و ناوچه به‌خودای «هالیدی» باوه‌ریان بووه‌ خه‌لکه‌ که به‌ (خالدی) نسه‌ت دراو و له‌کیله‌شینیش له‌چه‌ند رسته‌ نیوی خالدی هاته‌وه‌: له‌لای خودای «خالدی» له‌به‌رامبه‌ری ده‌روازه‌ی خالدی به‌خودای خالدی - خودای خالدی ره‌حمی نه‌یه‌.

ده‌وله‌تی ماد

«هردوت» نوسیویه: ده‌وله‌تی ئاشوور له‌ئاسیادا پینسه‌د ساڵ حکومه‌تی کردوه و هه‌وه‌لێن قه‌ومییک که له‌به‌رامبه‌ری ئاشووردا راست بووه و قاره‌مانانه‌ چوه‌ مه‌یدانی و شه‌ریان کرد و خویان و زۆر نه‌ته‌وه‌ی دیکه‌شیان له‌مال و وێرانی و ته‌سیری ئازادکرد، ماد بوون که له‌ ۷۰۱ یا ۷۰۸ (پ.ز) بناخه‌ی حکومه‌تیان دانا و هه‌وه‌لێن پادشای ته‌وان «دیاکو» بوو ۷۰۸-۶۵۵ (پ.ز) و هه‌مه‌دانی کرده‌ پێ‌ته‌خت. دوا‌ی مردنی «فه‌روه‌رتیش» له‌جیی بابی «دیاکو» ۶۵۵-۶۳۳ (پ.ز) دانیشت و وه‌کوو بابی باجی به‌پادشای ئاشوور «ئاشووربانی پال» ده‌دا و پارسی کرده‌ فه‌رمانبه‌ری خۆی و دوا‌ی به‌نییک هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر ئاشوور به‌لام کوژرا و کوپی لێ هاتووی «هوخشته‌ره» (۵۸۵-۶۳۳) له‌سه‌رته‌خت دانیشت و هه‌یرشی کرده‌ سه‌ر خاکی «ئاشووربانی پال» و شاری «نه‌ینه‌وا»ی ده‌وره‌دا، به‌لام خه‌به‌ریان پێ‌دا سکا‌کان له‌قه‌فقا‌زه‌ به‌کوشتار و تالانه‌وه‌ دێن بۆ خاکی ماد ته‌ویش ناچار گه‌راوه‌ بۆ شه‌ری ته‌وان و له‌باکووری ده‌ریاچه‌ی ورمی شه‌رنیکی سه‌خت ده‌س‌پیکرا به‌لام «هوخشته‌ره» شکا و سکا‌کان تا ده‌ریای مدیترانه‌ روین و بیست و هه‌شت ساڵ له‌ولاتی ماد دا بوون تا هوخشته‌ره «شای ماد» پێشه‌وا‌ی ته‌وانی له‌گه‌ل زۆربه‌ی سه‌ره‌له‌کانیانی بانگێشتن کرد و هه‌موی مه‌ست کردن و ته‌واوبانی کوشت و له‌شکری ته‌وانی له‌ئێران وه‌ده‌رنا. «گیرشمن» نووسیویه: له‌کاتی‌که‌دا سکا‌کان له‌ئێران دا بوون «سقز» پێ‌ته‌ختی ته‌وان بوو و ته‌وان نیویان نابو ساکر و کاتییک پادشای ماد له‌شه‌ری سکا‌کان نه‌جانی بوو شالای برده‌وه‌ بۆ ئاشوور و ده‌وره‌ی نه‌ینه‌وا‌ی دا و چونکه‌ پادشای ئاشوور «سارا‌کوس» زانی ده‌ره‌قه‌تی نایه‌ خۆی و به‌مه‌اله‌ی خسته‌ ئاواره‌وه‌ و سووتان و ته‌و شاره‌

گه ووهی جیهانی قه دیم له گه ل خا ک یه کسان کرا (۶۱۲ پ.ز). هوخشته ره ئهرمه نستان و لای سه ره وهی ده جله، و ئاسیای سه غیری تا چۆمی هالیس خسته ژیر چۆکی خۆی و عیلام، پارس، هیرکانی، طبرستان گوی له مستی ماد بوون، پروفیسور «سایس» ده لئ ماده کان عه شایری کورد بوون له رۆژه لاتنی ئاشوور دامه زران و ولاتی ئهوان تا باشووری ده ریای خه زه ر په ره سه ند بوو و له و کاته دا ماد گه و ره ترین ده وله تی ئاسیای رۆژئاوا بوو. هرودت ده لئ ماده کان له زه مانانی قه دیم دا ئیویان ئاریان بوه و له دوایی دا «هه وه خشه تهره» ئیوی خۆیانی گۆری و کردیه ماد و ئاشوور پێیان ده کوتن ئامادا.

ایخ توویکو (ئازیدهاک) له دوای مردنی (هه وه خشه تهره) له جیی بابی بوو به پادشا به لام چونکه مروقیکی خۆش گوزهران بوو خه لک لئ رازی نه بوون و له کاتیکی (کوروپی گه و ره) هیرشی کرده سه ر ماده کان ئه و پان به ردا و پالیان به کور شه وه دا و له ئاکام دا ده وله تی ماد له ۵۵۰ (پ.ز) دا له به ین چوو ده وله تی هه خامه نشی هاته سه ر کار.

دوکتور (سپایزر) تاشه ش هه زار سال (پ.ز) تاریخی ماد ده با ته دوا وه و له سالی ۳۶۰۰ (پ.ز) «نارامسین» کوری سارگونی هه وه ل پادشای (اکد) حکومه ته که ی به ده سته گوتی کوردی ئارات له به ین چوو و بابل و سومر و ئه که ده که وته ده ست کورده کانی گوتی و له ئاخردا کوتوبه کتیب و ئاسه واری تاریخی میله تیکی له کورد قه دیمی تر له م سه رزه ویه دا نایندرئ و جیی قسه و باس نه که کورد ئاریایی نژادن له ره گه زی (هیندو ئوروپایی) ن.

کتیی «ایران در عهد باستان» دکتر مشکور نویسیوه: که یقوباد هه وه لئ پادشای کیانیان تا که یخو سه ره سه رۆک و رێبه ری قهومی رۆژئاوای ئێران بوو و ده لئ: (هرتسفلد ئه لمانی) کوتوبه ئه وه قسه به راسته و هه وه لئ پادشایانی که یانی هه مان پادشایانی ماد بوون و ئیحسان نوری له لاپه ره ی ۶۴ کتیی ریشه یی نژاد کورد دا نویسیوه: که یقوباد به قه ولی ته وای زانا و لیکۆله ران «دیاکو» به که سه ر په لی هۆزی (ماننایی) بوه و کێمه رس هه وه ل پادشای گوتی بووه.

شۆرشێ خه لکی ماد

له دوای ئه وهی کوروش له شه پی سکا کاندا کوژرا کو په که ی کمبوجیه بوو به شا و ئه ویش له شالاویک دا که برديه سه ر میسر له گه رانه وه دا له سوریه له سالی (۵۲۳ پ.ز). کوژرا. له و کاته دا مروقیک له هۆزی ماد به ئیوی گوماتای موخ شۆرشی کرد و پارێزگی (استان) ماد و پارس و چه ند پارێزگی دیکه لایه نگریان لئ کرد به لام له ئاخردا به ده سته پیا وه گه و ره کانی فارس کورژرا (۵۲۲ پ.ز). «هیرودت» ده نوی: ئه وانه ی که گوماتایان کوشت

ده‌ست به شیر تووشی هەر موغی بهاتایه‌ن وه‌بەر خه‌نجه‌ریان ده‌دا. خه‌لکی پارس هه‌موو سالی جه‌ژنیکی ده‌گیرن به‌نیوی جه‌ژنی «مغ‌کشان».

شۆرشى فەرۆه‌رتیش:

شۆرشى گوماتا بوه‌هۆی ئه‌وه‌ له‌ دوایش دا له‌ چه‌ند جیگه‌ی ولاتی ماد له‌ حکومه‌ت راه‌په‌رن و وه‌ک شه‌پۆلی ده‌ریا له‌ هه‌ر لاوه‌ جمین و که‌وته‌ن دواى سه‌روکی خویان فەرۆه‌رتیش که‌ ده‌یکوت ئه‌من له‌ بنه‌ماله‌ی هووه‌خشه‌ته‌رم و خه‌لکی ماد و پارت (خراسان) و ئه‌رمه‌نستان پشتیوانیان لێ کرد و له‌وکاته‌دا داریوش که‌ له‌ شه‌ر له‌ گه‌ل بابل دابوو گه‌راوه‌ و له‌ گه‌ل فەرۆه‌رتیش رووبه‌روو بوون به‌لام چونکه‌ شه‌ره‌ که‌ نابهرامبه‌ر بوو هه‌ر چه‌ند به‌ جه‌رگی و نه‌به‌زی له‌ خۆی نیشان دا له‌ به‌رامبه‌ری هه‌لمه‌ت و هه‌رشى له‌شکری داریوش خۆی پێ رانه‌گیرا و له‌ ئاخ‌ریدا گه‌را و بره‌یانه‌ لای داریوش. داریوش له‌ بیستون دا نووسیه‌: فەرۆه‌رتیشیان هه‌تا لای من لوت و گوێ و زمانى ئه‌وم ب‌ری و چاویم ده‌ریتا و به‌ زنجیر به‌ستیا‌نه‌وه‌ و له‌ هه‌مه‌دان ک‌ردم به‌ سه‌رنیژه‌وه‌... و چه‌ند شۆرشى دیکه‌ش.

ئازهربايجان له‌ زه‌مانى کوندا

ئازهربايجان له‌ زه‌مانى هه‌خامنه‌شى دا، مادی چکۆله‌یان پێ ده‌کوت و له‌ کاتێکدا ئه‌سکه‌نده‌ر شالایى بۆ ئه‌يران هه‌تا ئاتروپات به‌ سه‌ر ئازهربايجان دا حاکم بوو و دواى تێک شکانى داریوش له‌ لاپه‌ن ئه‌سکه‌نده‌ره‌وه‌ له‌ ۲۳۲ (پ. ز) دووباره‌ بۆوه‌ حاکمى ئه‌و ولاته‌ و دواى ئاتروپات، بنه‌ماله‌ و هۆزى ئه‌و له‌وێ مانه‌وه‌. ده‌وله‌تى مادی چکۆله‌ هه‌ر چه‌ند به‌ شێک له‌ حکومه‌تى سلوکى بوو به‌لام ده‌وله‌تێکى سه‌ربه‌خۆ بوو، و په‌نا و بنکه‌یێک بوو بۆ دین و ئایینی زه‌رده‌شت و پشتیوانى ئه‌يرانیان له‌ به‌رامبه‌رى یونانیان. له‌ دواى له‌به‌ین چوونى حکومه‌تى سلوکى به‌ده‌ستى ئه‌شکانیان حکومه‌تى ماد هه‌روا سه‌ر به‌ خۆماوه‌ و له‌و زه‌مانه‌دا سنوورى ماد له‌ باکو‌ره‌وه‌ ئه‌رمه‌نستان و «ئه‌رین» و له‌ رۆژئاواوه‌ به‌ ئادیاين و ک‌ردون و له‌ باشو‌ره‌وه‌ به‌ مادی گه‌وره‌ و له‌ رۆژ هه‌لاته‌وه‌ به‌ به‌حرى خه‌زه‌ره‌وه‌ کادويسان گه‌یشت و پێته‌ختى «پرسپه‌» ی نێو بوو له‌و شوێنه‌ که‌ له‌م زه‌مانه‌دا ته‌ختى سوله‌یمانى پێ ده‌لێن و حاکمى مادی چکۆله‌ ئاتروپات بوو له‌ زه‌مانى ئه‌سکه‌نده‌ر له‌ ۳۲۸ (پ. ز) و له‌ ده‌ورى سلوکى دا (ئارته‌بازان) و (مه‌رداد) ۶۷ (پ. ز) و چه‌ند مرو‌فێ دیکه‌ تا زه‌مانى فه‌ره‌ادى چواره‌م پادشای ئه‌شکانى ئه‌و ولاته‌ی گرت و له‌وکاته‌ به‌و لاوه‌ ئه‌و ولاته‌ بوه‌ ملوک الطوايفى و به‌م جو‌ره‌ سه‌ربه‌خۆیى خویان راگرت.

دابەش بوونی دهوله تی ماد

تاریخی ماد نو سراوهی «دیاکونوف» وەرگیرای «کهریمی که شاهه رز» له لاپه ره ی ۱۶۹ دا نویویه: دهوله تی ماد له ئاخری قه پنی چواره می پیش میلاد بوه دوو بهش: یه ک مادی «ئاترو پاتن» و تهوی دیکه «مادی گه وره». له ده ورانی به رده داری دا تهو دو به شه هه رگیز به کیان نه گرتوه و له ناو هه ریه ک له و مادانه دا قه وم و هوزی تازه ی سه ره خو پهیدا بوون.

مه له بندی ماد

ماد دوانن: هه وه لی مادی گه وره که سنوری له باکووره وه چۆمی ته ره س و قه فقا ز و لیوای لازستان له رۆژه لاتوه تا ده ره بندی ده ریای خه زه ر (ده روازه ی به حری خه زه ر) و تهو ده ره بنده (مادی له (پارت) جیا ده کرده وه و له رۆژ ئاواوه کێوه کانی زاگرو س تا ده گاته ئابه نه و سیواس و پال ده دا به ئانادۆله وه و چۆمی فوراته وه و له باشووره وه: خوزستانی ئیران و عیراقی عه ره ب و چۆلی شام (لیوای دیره زور). دو هه می مادی چکوله: مادی ته سلی بریتی بوه له ئازه ربایجان، که به به رزه خی ماد نیو براوه. (ئازه ربادگان) نیوی ئاته شکه ده یێک بوه له کێوی (نیه خ داغی) که له پیش دا به (گه بران داغی) مه شه ور بوو، زانایانی لێکۆله ر ده لین ئازه ربانی ئاگرو با ده گان یانی خازن، نگه بان و وێگرا یانی ئاگاداری ئاور و پێ ته خته که ی گه نجه ک بوه له ته ختی سوله یمانی ئیستادا.

له زۆر جێگه ی دیکه له دنیای کۆن و ته مپو ش دا کورد ژیا ون و ده ژین له باشووری قه فقا ز، له ئانادۆل، له باکووری سو ریه، له رۆژه لاتی حه ئه ب له بلوچستان، له ئه فغانستان، له خوراسان، ده وره به ری قه زوین و اروپا و ته مریکا و... هتده. ته مپو ژماره یان به نیه ریکه ی چل ملیۆن ده گا.

ته مه دونی ماد

ده وله تی ماد بنچینه ی مه مه له که ت داری و هونه ری سان دانی سو پا و ئوردو و له شکر یان به باشی رێک و پێک ده کرد و ده چوونه مهیدانی شه ر و ده ره تانیان له دوژمنی خو یان ده پری و پرش و بلاویان ده کردن و ئیمپه راتوریان ساز کرد که به شان و شکۆ وه بژین، و داب و ره سم و

لیباسی پایه به‌رزی ماد له سەر ته‌له‌ی چیرۆک نوسان هه‌لکه‌ندراوه به‌لام له شارستانییه‌تی ماد ئاسه‌وارێکی زۆرباش له ده‌س دانیه و کتییێک که به‌باشی خه‌ت و زمانی ئه‌وان نیشان‌دا نه‌بیندراوه، ته‌نیا له که‌تیه‌ی ئاشوور و له به‌رده‌ نوسراوه‌کانی هه‌خامنه‌شی‌دا شارستانییه‌تی ئه‌وان تا راده‌یێک روون ده‌بیته‌وه و بیجگه‌ له وانه‌ چهند وینه‌یێک له ئاسه‌واری ئه‌وان هه‌یه که پیشکه‌وتویی و شارستانییه‌تیشیان دیاری ده‌کا ئه‌وانه‌ بریه‌تین له کوته‌لی شیرێ که له به‌رد سازکراوه له نزیک هه‌مه‌دان و وینه‌ی مرو‌فی له به‌رد به‌ لیباسی مادییه‌وه له سوچیێک له نزیک سه‌ربولی زه‌هاب که ته‌میرۆ پێی ده‌لێن «دوکانی داوود» و وه‌تاغی فه‌ره‌اد له لورستان و شکلی مرو‌فی له به‌رد که له حالی عیاده‌ت دایه له دینی «نواسحاق وند» نزیک کرماشان و قه‌سری هه‌مه‌دان که له داری سه‌رو دروس کراوه و روکاری به‌ ته‌خته‌ی زیر و زیو رازاوه‌ته‌وه پێی ته‌ختی ئه‌وان بوه. به‌ پێی میژووه‌ ده‌وله‌تی ماد له وابه‌ته‌وه‌ گرینگایه‌تی هه‌یه که بو هه‌وه‌لین جار ده‌وله‌تیکی گه‌وره‌ی له نژادی ئاریایی پێک هێنا و دوا‌یی به‌ حکومه‌تی پیشکه‌وتوی نژادی سامی هێنا. له رۆژنامه‌ی (ناهید) شماره ۸۱ جدید ئه‌وه‌ شته‌ کو‌نانه‌ و ته‌نیکانه‌ی که له زیویه‌ی کوردستانی ئێران له ۴۰ کیلومتری سه‌قز و ده‌س هاتپن و چهند شتی تر له وانه‌ی له چاپ داوه و ئیمه‌یش بو نیشان دانی ته‌مه‌ددون و شارستانییه‌تی ده‌وله‌تی ماد ده‌یخه‌ینه‌ به‌ر چاوی ئێوه:

۱- لا په‌ره‌یێک که نه‌خشی به‌رجه‌سته‌ی دو شیرێ بالدار له ته‌لاکه‌ پێوه‌ندی هه‌یه به سه‌ده‌ی ۷-۸ (پ.ز) که به‌ موزه‌ی متروپولیتن فرۆشراوه.

۲- نه‌خشی به‌رجه‌سته‌ی ددانی فیل که مرو‌قیێک سواری ئه‌سپێکه‌ له کاتی له به‌ره‌ره‌کانی له گه‌ل شیرێک.

۳- لا په‌ره‌ی ته‌لاکه‌ سێ ریز نه‌خشی به‌رجه‌سته‌ی چه‌یواناتی بالدار هه‌یه به‌ که‌له‌ سه‌ری جو‌راجو‌ری ئینسان، په‌ره‌نده، شیر و چهند شتی دیکه‌وه و به‌ پێی نوسراوه‌ی رشید که یخوسه‌روه‌ی له لا په‌ره‌ی ۲۲۳ دا زیاتر له سێ سه‌د تیکه‌ له‌وی بینراوه‌ته‌وه که باستان‌شناسان له ریزه‌کاری ئه‌واندا مات و چه‌یران بوون. و پروفیسور «گدار» له کتییی خه‌زێنه‌ی ته‌لای زیویه کوردستان که له ۱۳۰ لا په‌ره‌دا له سالی ۱۹۵۰ میلادی‌دا له (هارلم) به‌ چاپی گه‌یاندوه‌ نویویه: چهند سال له مه‌و پێش گه‌نجینه‌ی «ته‌لا، عاج و زیو له زیویه ۴۰ کیلومتری رۆژه‌لاتی سه‌قزی کوردستان ده‌س که‌وتوه که په‌یوه‌ندی له گه‌ل قه‌ومی ماده».

پروفیسور «گیرشمن» نویویه: تابوتی زیویه، کاری هونه‌رمه‌ندانی ماده و عه‌کسی سه‌ربازانی ماد، له سەر ئه‌وه‌ تابوته‌ نه‌خش کراوه و ئه‌وه‌ تابوته‌ له بو پادشای ماد هه‌ه‌خشته‌ره‌یه که له گه‌ل نوسراوه‌ی هر دوت یه‌ک ده‌ گرێته‌وه. تاریخی ماد نوسراوه‌ی «دیاکونوف» ترجمه «کریم کشاورز» له لا په‌ره‌ی ۳۷۱ شماره ۵ دا نویویه: وشه‌ی هونه‌ری ماد وه‌به‌ر چاو دی و تا‌خیری

لاپه ره ی ۳۸۰ چهند عه کسی کم و ینه ی چاپ کردوه که زوری له و ئاسه واران له زیویه ی لای سه قز دوزراوه ته وه. ژماره ۷۳ دهوری زیوینی (نقره) زیویه (مانانا) سه دهی ۸ (پ.ز) و ژماره ۷۴ سینهریزی ته لا له زیویه هونه ری (مانانایی) مادی سه دهی ۷ (پ.ز) ژماره ۷۵ زینه تی، له ته لا له زیویه سه دهی ۸ (پ.ز) ژماره ۷۷ بازنه ی ته لا کاری ماننا، مادی خه زینه ی زیویه سه دهی ۸ (پ.ز). له باری مه زه به وه چهند که س له زانایان ده لێن زه رده شت له که ناری ده ریاجه ی (چیچست) هاتوه ته دنیا وه به م پییه ده بی ماده کانیش به دو هیزی «آهورمزدا» و «ته هریمن» باوه ریان بوو بی.

پیک هاتنی دوباره ی ده و له تی ماد به هاتنی ته سه که ندهر

نیزیک به ئاخری سه ده ی چواره می پیش زاین شهر پیک له مابه ینی داریوشی سیهم و ته سه که ندهری مه قدونی ده س پیکرا و حکومه تی هه خامه نشی له به ین چوو. ئاتروپات له زه ماننی داریوشی سیهم ئاخرین پادشای هه خامه نشی فه رمان ره وای (شهرب) ی مادی پچوک پوو به لام کابراییک که زوری به دبختی به ده س کوروشه وه دیوو به نیوی «ئوکسودات» و خه لکی (ره ی) بوو ته سه که ندهر کردی به فه رمان ره وای ماد و چونکه نه توانی باش کاره کان به ریوه به ری ته سه که ندهر ته وی لابر د و ئاتروپاتی کرده وه حاکمی ماد ۳۲۸ (پ.ز) چونکه له کاتی شه ره که دا یارمه تی داریوشی نه کرد بوو. هاوکاریکی دیکه که ئاتروپات له گه ل ته سه که ندر کردی ته وه بوو که کابراییک به نیوی (باریاکس) که خو ی به پادشای فارس و ماد نیو ده بر دای به ده س ته سه که ندهر وه و له دوای مردنی کوت و پری، فه رمانده کانی ته سه که ندهر له سالی ۳۲۱ (پ.ز) له «تری پارادیس» کو بوونه، تا ناوچه کانی ولات به ش به ش که ن به لام ئاتروپات له و به ش کرد نه دا باسی نه بوو له وه ی رارون ده بیته وه که مادی پچوک له و کاته دا سه ره بخو و سه ره به ست بوو و له باشووری روژئاوای گولی و رمیوه هه تا چومی ئاراس و ده ره بندی خه زهر و قه زوین و زهنگان و موکریان و بریک له خاکی بابان و سوران تا به رزاییکانی چیاکانی هه کاریش حکومه تی مادی پچوک دامه زراو بوو که له پیشیشدا مادی پچوکیان پی ده کوت و ته و حکومه ته تا زه ماننی ته شکلی شه شم مابوو به لام میهرداد له به ینی برد. ته سه که ندهر، مادی گه وه ی به سی که س له سه ردارانی له شکری دا به نیو کلئاندر و منید و سیتالک.

په راویزه کانی به شی هه ول:

ئبراهیم دېهخودا نویویه: ئبراهیم نارپک پیغه مبه ریکه له نه تهوه و ره گه زی سامی کور نوح و نیوی بابی تاریخ یا تراح یا تازه ره و خه لکی که لده بوه له رۆژه لاتی بابل له دئی نور له ده ور و بهری سالی (۲۰۰۰ پ. ز) هاتوه ته دنیاوه و دیسان نویویه: (زه رده شتی گه وره، زروان گه وره و زرهون) ثم سئ نیوه له نیوه کانی هه زره تی ئبراهیمه و وشه ییکی په هله ویه و له فرههنگدا زه رده شت به مانای نوری موجه رده. زه رده شتی دوه هم به قه ولی فردوسی به نو پشت به زه رده شتی گه وره ده گاکه کوتویه:

نهم پشت زردشت پیشین بدوی
و حافظ ده لی: براهیم پیغمبر راست گوی

به باغ تازه کن آیین دین زردشتی
و له په راویزی (حاشیه ی) محی الدینی عه ره بی دا له سهر ته فیسیری خازن نو سراوه:
ئبراهیم خه لکی کویه ی غیراقه و له نیزیک رانیه ئاوری بو کراوه ته وه و محمد ابو زهره له کتیی خاتم النبیین نویویه (ئبراهیم له شام له ناوچه ییکی ئاودر له دئی که به نیوی به رزه له داوین کپوئیک به نیوی قایسوان له دایک بوه) و ده گونجی به رزه هه ر ثم بارزانه نیوداره ی ئه مرو بو بی. ته همورسی کوردی ئیلامی نویویه مسعودی له مروج الذهب دا ده لی: ئیرانیانی قه دیم به هوی ریزگرتن له مالی که عبه و باپیریان هه زره تی ئبراهیم ده چون بو زیاره تی که عبه و به ده وری داده گهران و ئاخیرین که سیک له وان که چووه زیاره تی که عبه ساسانی کوری باب که باپیری ئه رده شیر باب که کان دامه زربنه ری زنجیره ی پادشایان ساسانی بو و له تاریخی ته به ری دا له زمانی ابن عه باسه وه ده گیر نه وه که کوتویه ئبراهیم کاتیک له ئاور و کو سپه هه لات زمانی سربانی (کوردی) بو و له نیزیک هه ران (کوردستان) له فرات په ریه وه خودا زمانی هوی گۆری و کردی به عیبرانی و ته وه یش هوی کورد بونی ئبراهیمه چوون کوس و حران به شی له کوردستان و محمد بهاء الدین مه لا ساحیب نویویه له حاشیه ی (کشف الغمه) دا: نو سراوه ته وه ی خسته نیو ئاوره که وه پیاوئیک بو هاوئزاد و زمانی خو ی له کورده کان و له ته فیسیری ابن که سیر دا نویویه:

«و جعلوا ابراهیم علیه السلام فی کفة المنجنیق باشارة رجل من اعراب فارس، من الاكراد
قال شعيب الجبائي اسمه هيزن»

له ته فیسیری «بیضاوی» دا له سوره ی ئه نبیا ده لی ته وه ی ئاگره که ی بو کرده وه به لای هیندیک که سه وه نمرود بوه و ابن عه باس و زمخشری نویویانه به که م که سیک له پیغه مبه ران به عه ره بی قسه ی کردوه ئیسماعیلی کوری ئبراهیم بوه ته ویش له هوی (نبی جرهم) که له

نزیك ئاوی زمزم بون فیری عه ره بی بو و اخبار الطوال نوسیویه نمرود که ئیرانیان فه ره یدونی پی ده لئین له ئاخری پادشایه تی خویدا زولم و زوری دهس پیکرد و بو ته وه حکومه تی له به ین نه چن حه وت که سی له تایفه ی خوی هه لبژارد و کاره گرینگه کانی به ته واند که ئازهر بابی ئیبراهیم یه کئی له وان بوه.

دیه خودا و احسان نوری ده لئین: عه قیده ی زه رده شتیان ته وه یه که مه هاباد زه رده شتی هه وه له و هوشه نگ که ئاوری دۆزیه وه زه رده شتی دوه هم و زه رده شتی سیهم نیوی ئیبراهیم بوه له زه مانای حکومه تی کوسیه کان و ته وه که نمرود خوی به خودا زانیوه و نه به دی، بو هه رمانی جه مشید رون ده بیته وه که نمروده کان له پادشایانی کاسی یانی له زنجیره ی جه مشید بوون له پادشایانی پیشدادی کورد بون و له و ئایه ته موباره که که «ماکان ابراهیم یهودیا و لا نصرانیا» ده رده که وی که ئیبراهیم له نژادی سامی نه.

اخبار الطوالی ته رجعه ی دوکتور مه حمودی مه هده وی چاپی تاران سالی ۱۳۶۶ نوسیویه: کاتیک خودا شه داد و قهومی عادی نابود کرد پایه ی حکومه تی زه حاک سست بو و نژاد و نه ته وه ی ارفخشد کوری سام کوری نوح به دژی ته وه هه ستان و له و کاته دا نه خوشی وه با زوری له سپا و له شکری زه حاککی له به ین برد و زه حاک بو مه حکم و قایم کردنی حکومه تی خوی چوو بو لای برای خوی غانم کوری علوان و ته ولاد. روله کانی ارفخشد له چوونی ته و بو لای برا که ی ده رفه تیان هینا و مرو قیکیان نارد بو لای نمرودی کوری که نعان کوری جه مشید شا و ته ویش هات بو لایان و خه لکیش کردیان به پادشا و ته ویش له بابل ته وای خزم و قهومی زه حاککی له به ین برد. کاتیککی زه حاک ته وه ی زانی هاته شه ری نمرود به لام زه حاک بریندار و ته سیر بو و نمرود ته وی خسته غاری ده ماوه ند و درگای غاره که ی به ست. نمرود که سیکه که ئیرانیان پنی ده لئین فه ره یدون و له دوا ی چهند دیر ده لئ: نمرودی کوری که نعان ته و فرعه ونه یه که هاو عه سری هه زره تی ئیبراهیم بوه و له ته ولادی جه مشید شا و کوری مامی ئازهری کوری تارح بابی ئیبراهیمه له م نوسراوه دا روون ده بیته وه که هه زره تی ئیبراهیم و فه ریدون (نمرود) خزم یه ک بوون و کورد.

دیه خودا ده لئ: نمرود نازناوی پادشایانی سریانی بوه و فرعه و نیان نازناوی پادشایانی قبلی بوه و قیصر و قیاصره نازناوی رومیان بوه و مه رکزه و جیگای زاراوه ی سریانی با کوری عبراق (بین النهرین) شاری ادسایه و له کتییی ئیسلامی دا (الرها) نوسراوه و ته مرو «اورفا» ی پی ده لئین.

هه وه لئین پادشای ئاشور که بو ولاتی ماد له شکری هینا تیکلات پیسلری هه وه له بوو که له ده ور و به ری سالی (۱۱۰۰ پ.ز) زه مانای ژبانی زه رده شت بوو نیوی له ماد و ناوچه یان نا چونکه هینا نازناوی مادیان نه بوو و ده رده که وی که له نزیك به ئاخری (۹۰۰ پ.ز).

خه لکی نه و لاتهی رۆژئاوای ئێران به ماد نیو براون و وشهی ماد بۆ هه وه لێن جار له که تیهی شلم نصری دوههم هاتوه و نیوی زاگروس له نیوی هۆزیکهی مادی سه گهرنه وه رگیراوه. «ایران نامک لاپهرهی ۲۱۱ و ۲۹۳»

حسین حوزنی نویویه: زهردهشت له خاکی موکریان له شاری سهردهشت هاتوه ته دنیاوه و پیرنیا ده لێ ته ویستا به زمانی ماد بوه که زمانی کوردی ته مروه. و ماموستا قانبع کوتویه:

کتیبی زهردهشت که ته ویستایه وه ک باقی کتیب خه لاتنی خوایه به زمان هه ورامی هاته سهر به شهر یانی های زهردهشت بوو به پیغه مبهه له یه ک ره وایه تی په هله وای دا نوسراوه که: «... زهردهشت له سی ساله ییدا چاوی به ئاهورامه زدا کهوت و هه وه لێن جار له ئێران ویج، له ئازهر بایجان بو». له م باسانه وه رون ده بیته وه که سی کهس له پیغه مبهه ران کورد بوون چه زهره تی نوح و ئیبراهیم و زهردهشت.

۳) له ده ور و بهری نیوهراستی ده ورانی حکومه تی ساسانی وشهی توران به ته وای گۆراو بوو به «تورکان» ئێران نامه ک له لاپهرهی (۲۵۵) نویویه له دوا ی له بهین چوونی حکومه تی کوشانیان له رۆژ هه لات به دهستی شاپوری هه وه ل، تورکان بۆ لای باکوری خۆر هه لات رییان بۆ کراوه له سه رچاوه کانی چینی دا هاتوه توکیو شاخه یێک له هون بون و له ناوچه ی ئالتای ده ژیان ته وانه له سالی ۴۳۳ میلادی دا به هۆی زه ختی ئیمپه راتوری زنجیره ی «تویا» ی چین هاتن بۆ لای ژوانه کان و له وانیا ن ئیتا عه ت کرد و ده لێن زه مانیکهی له که نار کیویکی که وه ک کلا و خود بوو نیشته جی بون له و کاته دا نیویان نرا تورک چونکه ته وان له زمانی خویاندا - به کلا و خودیان ده کوت تورکو / دورکو و له دوا ییدا ته و نیوه بۆ ته وای قه ومی تورک زمان به کار هینرا و چونکه تورکان هه ر له و جی و رییه ی توران (سکایان) وه ده هاتن بۆ ئێران بۆ شهر له گه ل ته نه وشیران و هه م به هۆی و یک چوونی وشهی تور و تور - ک ته و دو قه ومه به یه کێک ناسران و ته وه له گه وره یه له نیو کتیب و چیرۆکی ئێرانی دا ریی کرده وه که فرده و سی ده لێ:

یکی پهلوان بود شیروی نام دلیرو سرافراز و جوینده کام
بیامد ز ترکان چو یک یک لخت کوه شدند از نهییش دلیران ستوه
حه کیم عمر خیام له نه ورۆژنامه ی خویدا نویویه فه ره یدونی کورد ته و رۆژه ی که زو حاککی ته سیر کرد ئێرانی له شهری ته و رزگاریان بوو ته و رۆژه یان کرد به جه ژن.

«موریه» سه د و په نجا سال له مه و پیش نویویه له رۆژی ۳۱ اوت دانیشتوانی ده ما وه ند بۆ بیره وه ری رزگاری ئێران له زولمی زو حاک جه ژنیا ن گرتوه و ته و جه ژنه یان «جه ژنی کوردی» نیو ناوه ته م مه به سته نیشان ده دا که میللته تی ئێران له زه مانیه ی جه مشید و زو حاکه وه کورد

بوون و ده ماوه ندیه کان زانیویانه باو و باپیریان کورد بون، و ئەو جهژنه یان له وانه وه و دهس که و توه پێیان کوتوه «جهژنی کورد». (سه ره شکر مظفر زنگنه له دودمان ئاریایی له لاپه ره ی ۵۶ و ۴۸ احسان نوری.)

۴) گیمیل سین له زنجیره پادشایانی ئور (سه ده ی ۲۲ پ.ز) ناوچه ی عێراقی ئەمرۆ و ئێران و تورکیه ی داده ست فه رمان ره واییک به ئیوی وردنر و لیکولینه وه ی رۆژه لات ناسان به و نه تیجه گه یوه که ناوی کردو له هه زاره ی سیه می (پ.ز). ئیوی ئەو ناوچانه یوه و له دواییدا یونانیان به و ولاته یان کوتوه (کردوئن) و ئەم وشه نه سومری و نه ئاشورییه به لکو وشه ییکی ئاریاییه و له میژووی ئەرمه نی دا کردو خۆی ئیو براوه که ئاخیری وشه که نیشانه ی جهمعه و وی ده چی له زه مانى ماده کاندای ئیوی ناوچه که بوو بێته ئیو بو خه لکی ولاته که. گزنفون پئی کوتون کردوک. کوردستان له ئاخیری حکومه تی سه لجوقی له سالی (۵۹۱هـ) دا به ولاتی مابه یینی نازه ربایجان و خوزستان ده کوترا. (عه لی ئەسغه ری شه میم لاپه ره ی ۲۹ و ئیران نامک لاپه ره ی ۲۴۲).

۵) ئاشوریان: قه ومیکن له نژادی سامی نیشته جیی بابل و ئاسور رب النوعی یان بوه و کتییی ئیران نامه ک لاپه ره ی ۲۱ نویویه هه وه لین پادشای ئەوان تیکلات پیلسر هه وه ل بوه و له و کاته دا نیویک له ماد نه بوه ده وه ل تیکی چکۆله یان له سه ده ی (۱۸ و ۱۵ پ.ز) ساز کرد و پئی ته ختی ئەوان له ئاخیریدا نه یوا بوه و ورده ورده بوته حکومه تیکی گه وره له لاییکه وه تا مصر و له لاییکی دیکه وه تا خاکی ئێران و ئەرمه نستان به ربلاو بوه و ماد و پارس بونه دهس نیشانه ی ئەو و ئیلامی کاول کرد و له دوای چهند سه ده، ماد تیکی شکاندن و له (۶۱۶ پ.ز) ده وه ل تى ئاشور له به ین چوو.

حکومه تی سومری: نیزیک به چوار هه زار سال پێش زاین له کێوه کانی باکوره وه هۆزی ئەوان ها تونه ته به یینه نه هره یین و له وی نیشته جی بوون و زۆربه ی میژو و نوسان براویان وابه هه وه لین قه ومیک بون که چونه سه رزه مینی بابل و له وی نیشته جی بون.

اکد: له باکووری رۆژه لاتى سومره وه سارگین ده وه ل تى (اکد) ی پێک هینا و سومریشی گرت و ئیلامی تالان کرد به لام له و کاته دا گوتی که له رۆژه لاتى زابى گچکه حکومه تیان پێک هینا بوو باشور و باکووری بابل و سومر و اکدیان خسته ژێر ده سه لاتى خویان و له (۲۵۰۰ پ.ز) سومر زیندوو بوه وه و قودره تیان گرت به دهس و له سالی ۲۲۸ به ده ستی ئیلام له به ین چوو.

سومر خه تی میخی یان بو هه وه لین جار به دی هینا و دابهش کردنی ساعه ت به ۶۰ ده قیقه و ده قیقه به ۶۰ سانییه و سال به ۱۲ مانگ و ۳۶۵ رۆژ کاریی ئەوانه

ده وه ل تى بابل: حه مورابی زنجیره ی پادشایانی ئاموری ۱۵ نه فه ر بون که شه شه مینی

ئه‌وان همه‌وایی بو که (۲۱۲۳ تا ۲۰۸۰ پ.ز) پادشایی کرد و قانونی پێک هێنا که کۆن‌ترین قانونیکه که ئه‌م‌پۆ له ده‌س دایه و چه‌ندین سه‌ده له پێش شه‌ریعه‌تی موسادا بوه.

حکومه‌تی ئاشور: ئاشوری قه‌ومێکی سامی بون که له بابل دابوون دوا‌ی به‌ینی‌ک چوون بو ده‌و‌روبه‌ری ده‌ج‌له و کێوه‌کانی و حکومه‌تیکی چکۆله‌یان سازکرد نیوی (رب‌النوع) یان لێ نا یانی ئاشور و هه‌و‌هل جار شاری ئاشوریان کرده پێ‌ته‌خت و دوا‌یی شاری کالایا. که له ته‌وارندا (کالنج)ه جێی نمرود بووه پێ‌ته‌خت و له ئاکام‌دا نه‌ینه‌وانزیک موصلی ئه‌م‌پۆ بوه ناوه‌ند و جێی پادشایانی ئاشور.

ده‌وله‌تی کۆنی ئاشور: (۹۰۰-۱۵۰۰ پ.ز) به ده‌ستوری ئاشوربانی پال ته‌واوی باسی شه‌ر و شو‌ر و مه‌به‌سته‌کانی زه‌مان له سالنامه‌دا نوسرا و له‌و زه‌مانه‌دا قه‌ومی ئارامی له عه‌ره‌به‌ستانه‌وه هاتنه ده‌ور و به‌ری بابل و ئاشوریان گرت (۱۳۰۰-۱۵۰۰ پ.ز) و بونه‌هۆی له به‌ین چوونی حکومه‌تی ئاشور.

حکومه‌تی ئاشوری نیوه‌راست: له (۹۰۰ تا ۷۴۵ پ.ز) ده‌وامی بو و گه‌وره‌ترین پادشایان ئاشور نه‌سیر پال (۸۶۰ تا ۸۸۴) و زۆر زالم و بێ‌روحم بوه که ئه‌سیری ژن و مندالیشی له ئاوردا ده‌سو‌تاند و ئه‌و ده‌وله‌ته به‌قودره‌ته به‌پێک‌هاتنی حکومه‌تی ئارات تووشی شکست و لێک‌بلاو بون هاتن.

ده‌وله‌تی ئاشوری تازه له (۷۴۵ تا ۶۰۷ پ.ز) هاته سه‌ر کار و پێشه‌وا‌ی شو‌رش تیگلات پیلسر چواره‌م بوو، بوه حاکم و ئارامی و که‌لدانی له بابل تیک‌شکاند و شه‌ر له‌گه‌ل ئیلام ده‌س پێ‌کرا و حکومه‌تی ئیلام له به‌ین چوو. (ایران باستان دکت‌ر جواد مشکور).

۶) ده‌خدا و ابن‌ئه‌سیر نوسیویانه کورد له فارس و خوزستان بو پێشگیری له هه‌لمه‌تی عه‌ره‌ب له زه‌مانی ئومه‌ویان و زه‌مانی هه‌ج‌اج‌دا به سه‌ر ته‌واوی ولا‌تی فارسدا ده‌سه‌لا‌تیان په‌یدا کرد بوو و کوردانی فارس و خوزستان و لورستان پێشی له‌شکری ئومه‌وی و عه‌باسیان گرت و عه‌ره‌بیان وه‌زاله هێنا‌بوو.

و استخ‌ری نوسیویه زیاتر له سه‌د تاپه‌هی کورد له ناوچه‌ی فارسدا هه‌ن و زۆرتر له پێنسه‌د مالی موبینان هه‌یه و بو ئه‌وه‌ی بزاین خه‌لکی خراسان و مازندران، خوزستان و بلوچستان زۆری کوردن کتییی ابن‌ئه‌سیر و مه‌سالک الممالک و ده‌خدا و معجم‌البلدان نوسراوه‌ی یاقوتی حه‌مه‌وی و کتییی حدود‌العالم و تاریخ ایران سرجان ملک‌م و هند پێویسته ته‌ماشاکه‌ین.

به‌رابه‌ری لیکۆلینه‌وه‌ی سر‌سیدانی اسمیت له سه‌ده‌ی (۱۸ و ۱۹ پ.ز) هۆزی هه‌یتیت سوریه‌ی گه‌رت‌ه ده‌ست و بابلی تالان کرد و هه‌ولین قه‌وم له هێند و ئاریا به‌نیوی «اومان یا ماندان» له دوا‌ی یه‌ک‌گرتن له‌گه‌ل هۆزی ماد و سیت، له که‌ناری رۆژه‌لا‌تی ده‌ریای ره‌ش نیشته‌جێ بوون. تاپه‌ه‌پێک له‌وان به‌نیوی میتانی حکومه‌تیان سازکرد و ته‌واوی کوردستانی ئه‌و رۆژه‌یان

تا که رکپک و ئه‌ربیل گرت و له‌سه‌ر بابل، فه‌رمان ره‌وابوون و هه‌ر له‌و زه‌مانه‌دا تیره‌پێک به‌نیوی گالبات به‌سه‌ر ئاشوردا فه‌رمان ره‌واییان ده‌کرد و له‌سه‌ده‌ی (۱۴ پ.ز) قه‌ومێکی تازه‌به‌نیوی که‌ناری رۆژئاوای ده‌جله‌وه‌تا شاخه‌کانی ئارارات (جودی) حکومه‌تیان پێک هێنا و ئه‌وه‌وه‌زه‌رومیه‌کان پێیان ده‌کوتن خالیدیان یا خالیدیوی.

و له‌سه‌ده‌ی (۱۱ پ.ز) کوردستان که‌وته‌ده‌ست موشه‌کیان که‌رومی پێیان ده‌لێن موشوری و تا ده‌ریاچه‌ی وان حکومه‌تیان بوو. و له‌سه‌ده‌ی (۱۳ پ.ز) قه‌ومێکی تازه‌به‌نیوی پاپهی نیویان ده‌رکرد و هیندی‌ک که‌س پێیان کو‌تون کو‌رد و بریکیش پێیان کو‌تون گو‌تی و ئاسار و سه‌نه‌د و به‌لگه‌ی سه‌ده‌ی (۹ و ۸ و ۷ پ.ز) ئاشور، مه‌لبه‌ند و ناوچه‌سیاسی کوردستانی به‌ته‌واوی دیاری کردوه‌و له‌وکاته‌دا کو‌چه‌ری دیکه‌له‌قه‌ومی هیندو ئاریا له‌رۆژه‌لات و ده‌ور و به‌ری ده‌ریای خه‌زه‌ره‌وه‌بو‌لای باکوور، و رۆژئاوا هاتون به‌نیوی ماد که‌شلما ناسر پێنجهم (۸۲۳-۸۱۰ پ.ز) نیویان دینی.

احسان نوری نویسیویه‌ه‌رودوت ده‌لێ له‌ده‌وره‌ری ئارارات قه‌ومی ئالاً رود نیشه‌جی بوو و (هالیدی) یان ده‌په‌رست و ۶۰۰ سال پ.ز ئه‌رمه‌نی هاتن و خاکی ئالارودیان گرت به‌ست و دینی ئه‌وانیان قه‌بو‌ل کرد و ئه‌وناوچه‌یان داگیر کرد نیویان نا (هایستان) مسعودی چه‌ند تایفه‌و قه‌ومی کورد نیو ده‌بات و ئه‌وان به‌نژادی کوردی کوری ته‌سه‌ف‌ه‌ندیاری کو‌ری منوچه‌ر پیشدادی ده‌ژمیری به‌لام احسان نوری پاشا ده‌لێ پادشاهانی ئێران له‌نژادی کوردن به‌م جو‌ره‌:

که‌یو مه‌رسیان، له‌گو‌تیکان،

جه‌مشید، له‌کوسی، کاستیکان

فه‌ره‌یدون و نه‌وه‌و نه‌تیجه‌ی له‌ئارات و ماننا و ماده‌کان

ماده‌کان له‌کوسیکان

هخامنشیکان، له‌کوسیکان

پهلویان، له‌پارت، پرتوکان

ساسانیان له‌شه‌بانکاره‌

هه‌مو ئه‌م تایفه‌و قه‌ومانه‌له‌نیو جه‌ماوه‌ری گه‌لی کوردی ته‌مپو‌دا ده‌بینی ماد و پارس دو تایفه‌له‌یه‌ک نژادن و له‌زه‌مانی ئه‌رده‌شیر دوه‌هم هه‌خامنه‌شی ماد و پارس له‌زمانی یه‌کتر حالی ده‌بون.

ئه‌رمه‌نستان: ناوچه‌پێکه‌له‌ئاسیای رۆژئاوا و له‌باکووره‌وه‌په‌ری ده‌بیته‌گورجستان و له‌رۆژئاواوه‌ده‌گاته‌ده‌ری فوراتی رۆژئاوا و ئیستا له‌ده‌س سی ده‌وله‌تی روس و تورکیه‌و ئێران دایه‌. ئه‌رمه‌نی زۆرتر گو‌ی به‌فه‌رمانی ئاشور بوون، تا ده‌وله‌تی ماد نه‌ینه‌وای ژیر و روکرد و ئاشور بو‌هه‌میشه‌(۶۰۶ پ.ز) ناو و نیشانی حکومه‌تی نه‌ما و ئه‌رمه‌نستان به‌ئاسانی که‌وته‌ده‌ست

ماده کان.

دیاکو: کورپی پېشه‌وای ماننابی که له گهل توردوی نارارات شالوویان برده سهر باشور به دهست پادشای ناشور ته سپرکرا و بو سوریه دورو خراو له دواییدا به یارمه‌تی ماده‌کانی باکورپی سوریه هه‌لات هاته‌وه ولاتی خوئی و حکومه‌تی مادی پیک هینا و له سالی (۷۰۵ پ.ز) له سهرته‌ختی ده‌وله‌تی ماد دانیشته. (احسان نوری)

ئیران نامک له لاپه‌ره‌ی (۲۳۶ تا ۲۴۰) نویسیوه له سهره‌تای پادشایی داریوش‌دا، خه‌لکی پرئوه به هوئی په‌پوهندی قهومی - مادی و دینی - زه‌رده‌شتی به دژی داریوش و باوکی که فرمان‌ره‌وای ئه‌و ولاته بوو شو‌رشیان کرد و سهرکوت کران. به‌لام له کاتیکدا ئه‌رشک فرمان‌ره‌وای سلوکی کوشته ئه‌و خه‌لکه له ده‌وری کۆبونه‌وه و پایه‌ی حکومه‌تی تازه‌ی ئه‌شکانی له‌و ولاته داغریژرا.

ارشک: وا دهر ده‌که‌وی که له (۲۴۷ پ.ز) له شاری نیسایه له مابه‌ینی پرئوه و رگانه تاجی له سهرنابی و وشه‌ی په‌هلوان له وشه‌ی پرئوه په‌هلوه وهرگیراوه.

سیرجون مالکم له کتیبی تاریخی پارس جلد دوهم لاپه‌ره‌ی ۶۵ تا ۶۱ نویسیوه ئه‌و عه‌شایره‌ی له ولاتی فارس، کرمان، عیراق و کوردستان نیشته‌جین به‌لگه‌ی قه‌دیمی بونیان زمانی ئه‌وانه که زاراوه‌ی په‌هلویه‌ی و به‌هوئی بلا‌وبونه‌ویان زاراوه‌کانیان زوری فهرق کردوه.

له زه‌مانی حکومه‌تی ماد به‌م لاوه به‌جۆریکی ره‌سمی ده‌ورانی تاریخی پێ‌ده‌لین و سالنامه‌ی ناشوری که‌تیه‌کانی هیتی و ئورارتی و ئه‌سناد بابلی و هه‌خامنشی و یونان و ئاساری بینراوه تاراده‌پیک فهره‌ه‌نگی ئیمه‌رون ده‌که‌نه‌وه هۆزه‌کانی هیند و ئوروپایی، به‌و ئینسانانه ده‌کوترئ که له زه‌مانی زۆر کۆندا هه‌مویان به‌یه‌ک زمان قسه و گو‌فت و گۆیان کردوه و له سهر زه‌مینکی به‌ربلاو فهره‌ه‌نگ و داب و نه‌ریتیکیان بوه و به‌وانه بۆیه‌ده‌لین (هیند و ئوروپایی) چونکه چه‌ندین جار کۆچ و کۆچ‌باریان له چه‌ندین سه‌ده‌دا بوه وله‌تیکلاو بونیان له‌گه‌ل خه‌لکی خو‌جیبی ناوچه تازه‌کان نه‌ته‌وه‌ی زۆر په‌یدا بوون که له رۆژه‌لاتا هیندوستانیان گرت‌ه‌ده‌س و له رۆژئاواوه به‌ئوروپادا بلا‌وبونه‌وه و نیشته‌جی بون و دوا‌ی دوزینه‌وه‌ی ئه‌مریکا‌گه‌یشتنه ئه‌ویش به‌لام ههر ئه‌و نازناوه‌یان هه‌یه و ده‌بێ ئه‌وه بزاین نیسه‌تی ئه‌هم و ئه‌خه‌سی مو‌تله‌قیان به‌ئاریایی ده‌کرێ بلین هیندو ئوروپایی به‌لام به‌هه‌موو هیندو ئوروپایی نا‌کرێ بلین هه‌مو ئاریاین. (ئیران نامک).

زه‌مانی ئاریایی رونا نه‌که چ جۆزه‌زمانیک بوه چونکه ئاسه‌واریک که به‌زمانی ئاریایی نوسرای له ده‌ستدا نه‌یه و کتیبی پیرۆزی هیندی ده‌لی خویندن و نوسین له سالی (۱۴۰۰ پ.ز) ده‌س پیکراوه و له پێش ئه‌وه‌دا نه‌بوه ئه‌و کتیبانه‌ی که له دوا‌ی ده‌وره‌ی ساسانی نوسراون نیشان ده‌ده‌ن که زمانی په‌هلوه‌ی ریشه و سه‌رچاوه‌ی زمانی کوردیه، ملتبرون نویسیوه زمانی کۆنی

ئارایی زهند و په‌هله‌ویه که زهند شهرچی ئه‌وێستایه و واده‌ر ده‌که‌وێ که رێزمان و رێنوسی ئه‌و دو زمانه له یه‌ک ده‌چن و شهریکن تێیدا.

له زمانی سه‌کایی چهن وشه‌پێک له مه‌جوعه‌یه‌کی زیوین که له خه‌زێنه‌ی زیویه‌ی لای سه‌فر دیتراوه‌ته‌وه و به‌ر چاوه‌که‌وێ و تا ئه‌مروێ نه‌خوێندراوه‌ته‌به‌لام دیاکونوف پێی وایه له‌گه‌ڵ زمانی ماد خزمایه‌تی بوه و فرده‌وسی له هه‌یج کوێی شانامه‌دا له‌کاتی گفت و گۆی ئێرانیان له‌گه‌ڵ تورانیان (سه‌کایی) ئاماژه‌ به‌ پێوستی وه‌رگیر (مترجم) نه‌کردوه‌به‌لام له‌کاتی قسه‌کردن له‌گه‌ڵ نه‌توه‌ی تر وه‌کوو چینیان بووینه باسی وه‌رگیر ده‌کا که ده‌لێ:

یه‌کی نامداری ز لشکر بجست
که‌ گفتار ایران بداند درست
له‌وه‌ی رارون ده‌یته‌وه که سه‌کایی و ماد به‌ ته‌واوی له‌ زمانی یه‌کتر حاڵی بون و زمانیان یه‌ک بوه. (ئێران نامه‌ک لا‌په‌ره‌ی ۱۳۳).

وشه‌ی ئاریا بو‌خه‌لکی ناوچه‌ی ئاریایه‌کانی باشوری فارس به‌ کار ده‌برا تا زه‌مانی هه‌خشته‌یه‌ی ماد (۶۱۰ پ.ز) که ئێو نرا پارسه و ئاریاییه‌کانی باکور وشه‌ی مادیان بو‌خوێان له‌ به‌ر چاوه‌گرت. (ئێران نامه‌ک لا‌په‌ره‌ی ۲۲۰).

ئێران نامه‌ک لا‌په‌ره‌ی ۱۶۵ ده‌لێ له‌ پێش په‌یدا بوونی زه‌رده‌شت دا ته‌واوی خه‌لکی ئێران دیو‌په‌رست بون و زه‌رده‌شت به‌ جارێک بیر و باوه‌ری ئه‌وانی ژێر و رو‌کرد و ئاهورامه‌زدای به‌وان ناساند.

پروفیسور مینورسکی له‌ بیسته‌مین کونگره‌ی نیونه‌توه‌یه‌ی رۆژه‌لات ناسان که له‌ سالی (۱۹۳۸م) له‌ بروکسل پێ‌ته‌ختی بلژیک دا پێک هات له‌ باره‌ی نژادی کورده‌وه‌ کوتویه به‌ پێی به‌لگه‌ ده‌یه‌ی قه‌بول کرێ که ته‌نیا کوردان له‌ مادی گجکه‌ن که ئاتروپان یا ئازهربايجانی ئه‌مرویه و به‌ ولاتاندا بلاو بو‌نه‌وه (مقدمه‌ی شهرنامه‌ی عباسی).

له‌ پێش شکل‌گرتنی چهند هۆزێک له‌ ماد زمانی قه‌بیله‌یه‌ی له‌ حکومه‌تی ئه‌واندا ره‌واجی بوه و زمانی ماد یه‌کیک له‌ زمانانه‌ بوه. هه‌موو ده‌زانی هه‌یج کام له‌ قه‌وم و هۆزانه‌ی خاوه‌رمیانه یا ناوچه‌ی دیکه به‌ زمانێک که پێشینه‌ی کانی خوێان چهند هه‌زار سال له‌ مه‌وپێش قسه‌یان پێ‌کردوه‌گفت و گو‌ناکه‌ن، چونکه هه‌ر زمانێک له‌ حاڵی گو‌پان دایه و روو به‌ ره‌وانی و ساکاری ده‌روا بو‌وینه زمانی باستانی میسر جیی خۆی به‌ قبطی و دوا‌یی به‌ یونانی و به‌ عه‌ره‌یی داوه و سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ش خه‌لکی ئه‌و ولاته له‌ به‌ین نه‌چوون و له‌ ولاتی خو‌شیا ن ده‌ر نه‌کراون و هه‌ر وامان و له‌ عێراق زمانی (سومری) و (هوریانی) جیی خۆی به‌ ئاشوری، پابلی و اکدی و ئارامی و عه‌ره‌یی داوه و گو‌پانیش به‌ سه‌ر زمانه‌کانی ولاتی مادیشدا هاتوه‌به‌لام گو‌پینی زمان هه‌یج کاتێک به‌ مانای گو‌پان و له‌ به‌ین چوونی خه‌لکی نیشته‌جیی ئه‌و ولاتانه‌بوه و نیه هه‌ر به‌م پێیه‌ روون ده‌یته‌وه میله‌تێک که زه‌مانێک به‌ زمانی دیکه قسه‌یان کردوه ته‌واو جیی‌نشین

رابردوانی باستانی و قه‌دیمی نژادی خویانن و میراتگری میرات و فره‌هنگی قه‌ومی پیشوویانن. (تاریخ ماد).

۹) ته‌شکی هه‌ول: (استرابون) ده‌لئی مروئیکی سه‌کایی بوو له تیره‌ی پارتی له ده‌وله‌تی سلوکی (جئ‌نشینانی ته‌سکه‌نده‌ر) راپه‌ری و ناوی خوئی نا‌شا و له (۲۵۰ پ.ز) ده‌وله‌تی ته‌شکانی پیک‌هینا، وشه‌ی پارت وی ده‌جئ له پرتوه‌ی بی که له بهره‌ده‌ نوسراوه‌کانی داریوش‌دا هه‌یه که له دوا‌ی دا‌گۆ‌را‌بوو به په‌هلو زمانی په‌هلو‌ی و په‌هلو یا په‌هله، پارت، پرتوه، په‌هلوانی، زمانی ده‌وره‌ی ته‌شکانیان و ساسانیان بوه. ته‌علامی تورکی نویسیویه په‌هله‌وی زمانیکی کۆنی ئیرانییه و له راستیدا ولاتی میدیا (خاکی ماد) به‌و زمانه‌گفت و گۆیان بوه و بریک میژوو‌نوس پییان وایه (ته‌شک) خه‌لکی رۆژئاوا بوه [کوردستان] و هیندیک که‌شیش ده‌لئن له ته‌ولادی کاوسی کوری که یقوبادی که‌یانییه و چه‌ند که‌س لاپان وایه له نژادی به‌هه‌نی کوری ته‌سفه‌ندیاره. پارت له ریشه‌ی (پارته‌کانه) و هروودوت ده‌لئی یه‌کینک له شه‌ش تایفه‌ی ماده‌ و ۲۸ که‌س له‌وان نزیکه (۵۰۰ سال) پادشایه‌تییان کردوه تا سالی ۲۲۰ میلادی که اردوان دوا‌یین پادشای ته‌شکانی له مه‌یدانی شه‌ردا له گه‌ل ته‌ردشیر بابه‌کان دا‌کوژرا و حکومه‌تییان سه‌رنخون بوو و ده‌وله‌تی ساسانی هاته‌ سه‌رکار و ۴۰۰ سال حکومه‌تییان کرد تا دوا‌یین پادشای ته‌وان «یزدگرد سوم» که له سالی (۶۵۳ م / ۳۵ هـ.ق) به‌هاتنی له‌شکری عه‌رب له به‌ین چوو. زه‌راده‌شت: ناصر خسرو ده‌لئی:

گردن از بار طمع لاغر و باریک شود این نوشتست زرادشت سخندان در زند
زه‌رده‌شت نیوی مروئیکه له تایفه‌ی مه‌نوجهر شاگردی ته‌فلاتونی چه‌کیم که شاگردی
فیساغورس بوه و له زه‌مانی گشتاسب ئیدعای پیغه‌مبه‌ری کرد و زهند ته‌فسیری ته‌ویستا و
ته‌ویستا کتییی زه‌رده‌شته و فرده‌وسی پیی وایه که زه‌رده‌شت له نژادی چه‌زهره‌تی ئیبراهیمه و
نیوی (ته‌براهام) ه و زه‌ده‌شت نازناویه‌تی هه‌ر وه‌کوو چه‌زهره‌تی ئیبراهیم ناوی «ته‌پراهام» و
زه‌رده‌شت نازناوی بوه که ده‌لئی:

نهم پور زردشت پیشین بود و
و مانای ته‌رکیبی ته‌و (زه‌رده‌شت) یانی که‌سیک که زیر لای ته‌و جیی ریز نیه له
فره‌هنگدا زه‌رده‌شت به‌مانای نوری موجه‌رده.

و ده‌خدا ده‌لئی زه‌رده‌شتیکی دیکه بوه خه‌لکی ته‌رده‌بیل دوا‌ی زه‌رده‌شت ئیسفه‌نتومان
که ئاورپه‌رستی له‌وه‌وه به‌دی هاتوه و به‌دار و ده‌سته‌ی خوئی کوتوه که موی بنا‌گۆی خۆیان
به‌هیلنه‌وه تا بنا‌سرنه‌وه و له‌وره‌وه پییان کوتراوه موی گۆش و معره‌بی ته‌و وشه بوته مه‌جوس.

زهردهشت و ئهویستا

له سه رزه وینی ئیرانی باستان له که ناری زیریچی ورمی زهردهشت له زهمانی گشتاسب پادشای که یانی له هه وه لی هه زاره ی چواره م هاتوه ته دنیاوه بابی (پورشست) به دوا زده پشت ده گاته وه مه نو چیه ر کوری ئیره ج کوری فه ره یدونی کورد له پادشایانی پیشدادی و دایکی «دغدو» هه ر له و تایفه یه. زهردهشت به کئی له روحانیگانی ودایی که ریشی یان پی ده کون و کتییی ئاسمانی ئه و ئه و ستایه که کتییی زهند شه رحی به تی و پا زه ندیش شه رحی زهنده.

ئه حکامی دینی زهردهشت

سه د باب بوو، که شاعیر ده لئی

زرادشت بنگر چه دین پرور است

که در شهر علمش رد از صد درست

ئه و یستا تاریفی «اهور مزدا» ده کا و «مه هریمن» به ره وانی پیس ده ناسی، و باسی ئه خلایق، دینی، داستانی، نه ته وه یی و زهردهشتی و چهند مه به ستی دیکه یش ده کا و له سالی سیهه م (۳۰) ی پادشایی گشتاسب، زهردهشت ئه م کتیه ی که هشتاد و سئ هه زار وشه بوو له سه ر دوا زده هه زار پیستی گایدا به خه تی زیرین نوو سرا بوو دای به گشتاسب و شا دینی ته وی قه بول کرد.

ئه رکان و پایه ی دینی زهردهشت ئه م سئ مه به ستیه: بیری چاک، کرده وه ی چاک، وتاری چاک و باسی به هه شت و جه هه نهم له و دینه دا ئاشکرایه و ده لئی سه رکه وتویی بو که سیکه که راست بی.

مو عجیزه ی زهردهشت

به کئی له و کارانه: ئاور به رزین بوه «ئازر به رزین» ئه وه نیوه بو ئاته شکه ده ی شه شه م له جه وت ئاته شکه ده ی ئیران، که کاتیگ که به خسرو سواری ئه سب بوو شریخه ییکی بیست، زوو خو ی فریدا خواری ئه و ئاوره که وته سه رزین، و زین ئاوری گرت و نه یان هیشت بکوژته وه و کردیانه ئاته شکه ده که دایمه به بی ده سته چیه و دار دایسا و کاریکی دیکه ی ئه وه بوو ئاوری له سه ر ده ستی داده نا ئیشی پی نه ده که یشت و نه ده سو تا فردوسی ده لئی:

یکی آذری ساخت برزین به نام
مسعودی سه عد دهلی:
که با فرهی بود و بارای و کام
آذر برزین بود و روز گنگ
در دل و در دیده من سال و ماه

کوچ کردنی زهردهشت (هجرت)

له کاتیکی زهردهشت بوو به پیغه مبه روحانی و مروقه تاینیه کانی ودایی له دژی ههستان ناچار بوو، بۆ کوردستانی هه ورامان و سنه کوچ بکا و له سه رکۆی (ئاویدهر) دوباره ئیلهامی پی کرا و له ویشه وه کوچی کرد چوه کیوه کانی هوگر له که ناری جه یحون شهر که له رۆژه لاتی کوردستان و باکووری رۆژه لاتی کرماشانه و نهو کیوه نه مرو پی ده لێن کیوی هجر و له وی سیه مین ئیلهامی پیکراوه و نهو مه لبه نده ئیستان که پی ده لێن دین ئاوه، و جه یحون شهر، و به جه یحون ئاباد تا نه مرو نیوی ماوه ته وه و پادشای نهو شاره گشتاسب بوه که پی ته خته که ی دژیک بوه به نیوی «کنگ شه» که نه مرو که «کنگر شه» ی پی ده لێن و له چهند کیلومتری دیناوه ره و چهند ئاته شکمه ده ی دروست کرد و چونکه گشتاسب دینی زهردهشتی بره و پی دا، نه رجاسب پادشای توران هاته شهر ی و به دهستی نه سفهندیاری کوری گشتاسب بریندار بوو و مرد و زهردهشت خوی و زۆربه ی لایهنگرانی کوژران و ئاته شکمه ده یش ویران کران و نهوانه ی توانیان ده رباز بن هه لاتن بۆ رۆژه لاتی ئیران و له ده ورو بهری خوراسانی نه مرو جی گیر بوون (و به قهومی پارت نیو بران) پارت وی ده چی له پرسوه پی که له بهره ده نوسراوه کانی داریوش دا هه به و له دوا ییدا گۆرا بوو به په هلو و نهوانه لایهنگری زهردهشت بوون.

به لام نیوی نهو جییانه و نهو شتانه که له نیشتمانی هه وهل جیی شانه ی بوو بۆیان، بۆ یادگار و دلخوشی، کردیانه نیو بۆ زۆر جیگه ی ولاته تازه که یان و له دوا ی چهند سه ده ناو و نیشانی ولاته کونه که یان له بیر نه ما و له گه لی پیگانه بوون (وه کوو نه مرو ی موکریان نیوی نه سلی زۆر له دیهات و شار و کیو و چۆمی له بیر خه لک چونه ته وه و نیوی تورکی له لایان مه غوله کان، عوسمانیه کان و سه فویه کان و ترکه ره شه به سهریان داسه پاوه ماونه ته وه.

له دوا ی ماوه ییکی زۆر دینی زهردهشت له رۆژه لاتی ئیران په ره ی سه ند قه ومه پارتیه کان که زهردهشتی بوون زنجیره ی پادشایی نه شکانیان دامه زراند و نه و یستایان ریک و پیک کرد. به لام میژو نوو سه کان چون ئاگیان له نیو و داب و نه ریت و شاخ و داخی نیشتمانی هه وه لی نهو قه ومه که سه دان سال پیش بۆ نهو سه رزه وینه کوچیان کردوه نه بوه هه رچی له باره ی نهو هۆز و قه ومه، زانیویه نه نیوی سه رزه وینه دوا یی نوسیویه نه و به ته هوی

ئه‌و ئه‌فسانه‌که زه‌رده‌شت له‌ روژئاواوه‌ چوه‌ بو‌ روژه‌ه‌لا‌ت و له‌ «به‌لخ» و که‌ناری چۆمی
جه‌یحون پیغه‌مبه‌ری کردوه‌ سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ ئه‌و نیو و ئه‌و ئاسه‌واره‌ له‌ روژئاوای ئیران دابوه‌ و
مروّقی ئه‌م نیشتمان‌ه‌ ده‌ماو ده‌م (سینه‌ به‌ سینه‌) هه‌زاران سالّ نیوی ئه‌و کیو و شاخ و ده‌شت و
روبار و جیگا‌گرینگ و به‌ریزان‌ه‌یان له‌ ده‌س نه‌داوه‌ و له‌ بیریان نه‌ کردون تا‌گه‌ یه‌ته‌ ده‌س ئیمه‌
وه‌ کوو هه‌زاران وشه‌ی دیکه‌.

ده‌قی کتیی: گه‌رانه‌وه له‌تیران (گزنفون) جفری هاوس هول

کتیی گه‌رانه‌وه‌ی (گزنفون)ی له‌تیران نوسیه‌ته‌وه و دوکتور مه‌نوحی‌ری ئه‌میری وه‌ری‌گیراوه‌ته‌سه‌ر فارسی و ئه‌مه‌پالاوته‌یه‌تی به‌کوردی: کاتیکی سپای ئیمه‌ی یونانی‌کان به‌سه‌رکردایه‌تی خثری سوفوس له‌کیوه‌کان هاتینه‌خواری دوباره‌خۆمان له‌ده‌جله‌چاو پئی که‌وت له‌م‌روه‌وه‌ته‌نیاریی له‌پیش‌مان بوو رینگه‌ی باکور بوو که‌ده‌بوو له‌ناوچه‌ی کورده‌واره‌وه‌تیه‌ر بین و چهندیه‌خسیرمان له‌گه‌ل بوو کوتیان ئه‌م‌کوردانه‌زۆر شه‌رانین له‌شه‌ردا ئازا و بویرن هه‌ر چنگ و په‌لیکیان عزرائیلی که‌و له‌گیان کیشاندا زۆر به‌په‌له‌ن شا‌سه‌د و بیست هه‌زار سه‌ربازی نارده‌شه‌ریان هه‌موکوژران^۱ جاله‌به‌ر ئه‌وه‌وامان به‌باش زانی له‌پیش ئه‌وه‌یدا کورده‌کان بزائن و به‌رگریمان لئێ بکه‌ن ده‌بێ زوو به‌شه‌و بروین خو‌بگه‌ینه‌نه‌مه‌نستان به‌لام ژماره‌ییکی که‌م له‌کورده‌کان شه‌ونخون هێرشیان کرده‌سه‌رمان جا، بو‌مان رون بووه‌ئه‌گه‌ر زوو بیاتزانیایه‌زورتریان کو‌ده‌بونه‌وه‌و نیویکی له‌شکری ئیمه‌یان تارومار ده‌کرد و که‌شه‌وداهات له‌دول و شیونک‌دامینه‌وه‌و چادریان هه‌لدا‌بوو به‌لام هه‌ر له‌وئ زووتر بینرابوین چونکه‌له‌ده‌وره‌ی ئیمه‌وله‌سه‌رکیوه‌کان کورده‌کان چاویان بریبه‌و ئیمه‌و ئاوریان کرد‌بووه‌وه‌و ئه‌وکاته‌که‌مئ به‌گۆیه‌کدا چوین به‌لام رۆژێکی دیکه‌باییکی توندی هات به‌لام چونکه‌ئیمه‌خوارد‌مه‌نیمان که‌م پئی ما‌بوو له‌هیچ‌کوئ نه‌ماینه‌وه‌و کورده‌کان له‌هه‌رلاوه‌تیریان تئ‌هه‌لده‌کردین و ئیمه‌یش ورده‌ورده‌رئی خۆمان ده‌کرده‌وه‌ده‌رو‌یشتین.

ئهم‌ن‌زوزو که‌سیکم ده‌نارد بو‌لای خثری سوفوس که‌له‌پیش له‌شکروه‌وه‌ده‌رو‌یی و په‌یامم ده‌دایئ که‌سه‌ره‌و‌خوار پ‌روا و ئه‌ویش یه‌ک دو‌چار رای‌گه‌یاند که‌له‌شالاو بو‌سه‌ر کورده‌کان ده‌بێ ده‌س‌هه‌لگرین و زو‌سه‌رکه‌وین به‌لام له‌و‌گیرۆداره‌دا دوان له‌سه‌ربازه‌چا که‌کانم کوژران یه‌کیکیان ئه‌سپارتی بوو که‌تیری دو‌ژمن له‌سپه‌ر و نیم‌ته‌نه‌ی چه‌رمینی ره‌د بوو و ئه‌وی دیکه‌کابراییک بو‌ئارکادیایی که‌تیرکلاوه‌ئاسنه‌که‌ی شکاند‌بوو و له‌سه‌ری چه‌قی بوو.

له‌ته‌واوی ژيانم‌دا شتی عه‌جایب‌تر له‌که‌مانداری کوردم‌نه‌دی

۱- روون‌یه‌ئ‌ه‌و پادشایه‌که‌له‌گه‌ل کورده‌کان شه‌ری کرد‌ه‌نیوی چ‌بوو و وادیاره‌و گومان‌ده‌کری که‌داربوشی دو‌هه‌م‌بوو (ایران‌باستان‌چاپی هه‌وه‌ل ۱۰۶۹).



شهرکه ریکی کورد خه ریکی تیر هاویشته

که مانیان نزیک به مترو نیوی در یژ بوو و وادیار بوو که تیره کانیان متریک در یژی بی و له بهر قورسی هه لگرتیان بو ئیمه سخت و دژوار بوو له شهریک دا که له گهل تهوانم کردبوو دو مروقم لیان تهسیر کردبوو و به ختری سوفوس پیشنیار کرد له باره ی ریگاوه پرسیاریان لی بکا تا بومان روون بیتهوه که ده بی له کوپوه برۆین یه خسیری هه وهل هه چهند زۆرمان ترساندبوو کوتی بیجگه له م ریگایه ریگه ی دیکه نیه جا له بهر تهوه له بهر چاو هاوریکه ی به شیر جنیمان و هاوریکه ی که تهوی دی زوو کوتی ریگه ییکی دیکه له م نزیکانه یه زۆر به ئاسانی کاروان لی تیهر دهن به لام هاوری تی چاره په شی من چونکه مالی کچ و زاواکه ی له و شوینه بوو راستی نه کوت تا ته رمه کی لیتره فریډرا. لیم پرسی چ گیر و گرفتیک له و ریهدا هیه له باسه کانی بۆم روون بووه که ته پۆلکه ییک له وئی هیه له پیش هه مو شتیکدا ده بی تهوی بگرین دهنه هیهچ هومیدی رزگار بوونی سوپا نیه جا له بهر تهوه هه مو سه ره په له کان مان کو کپردنه وه و تهوه ی پیویست بوو کوتمان و ویستمان چهند کهس داوخواز بن بو تهوه که هه لمهت بهر نه سه ر سه نگه ری کورده کان چهند کهس که له پیشدا له شهردا دلیری و به جهرگیان له خویان نشان دابوو دوا ی که میک نان خواردن له گهل دو ههزار کهس حازر و ئاماده ی هیرش بردن بوون،

شهو داهاات بارانیکی به ته‌وژم دایکرد منیش له دوای له‌شکره‌وه رویم تا دوژمن لهو جینگه بلیندانه وه‌ده‌رنیین به‌لام ته‌وه فیلی بوو بو ته‌وه که سه‌رگه‌رمیان که‌ین تا نه‌زانن ته‌وه دو‌هه‌زار سه‌ربازی نه‌به‌ز له نا‌کاو هه‌ل‌ده‌کوته سه‌ریان به‌چه‌کی سوک و قورس و گران و له‌وکاته‌دا کورده‌کان به‌تلاندنه‌وه‌ی ته‌خته به‌ردی گه‌وره خه‌ریک بوون که قورسایی پریک له‌وان به‌چه‌ند خه‌لوار ده‌گه‌یی.



ته‌و به‌ردانه که ده‌هاتنه خواری وه به‌ردی ده‌ور و به‌ری خو‌یان ده‌که‌وتن ،که‌سیک بیدیبایی وای ده‌زانی دوژمن به‌قوچه‌قانی به‌ردبارانمان ده‌که‌ن و له‌وکاته‌دا زو‌رنیگه‌رانی کاری کوردان بووین تا شه‌و داهاات گه‌راینه‌وه ئیو ئۆردوگا که‌مان به‌دریژایی شه‌و دوژمن خه‌ریکی تلاوتل پی‌کردنی به‌رد بون و هه‌مومان جوان ده‌نگ و هه‌په‌ی ته‌و به‌ردانه‌مان ده‌بیست که ده‌که‌وته خواری له‌ت و په‌ت ده‌بون. له‌لاییکی دیکه‌وه ته‌و سوپایه‌ی که‌ناردبوومان درژیکیان له‌کوردنه‌کان گرتبوو. یونانیه‌کان پییان وابوو کاری کوردان ته‌واو بووه به‌لام که روژ بووه زانیان

که کورده‌کان ده‌س به‌ردارنن ده‌بان‌ه‌وی له‌شکری یۆنان تیک بشکینن به‌لام خوش‌به‌ختی ئیمه له‌وه‌دا بوو که‌ته‌م و مژ هه‌موو ناوچه‌که‌ی داگرتوو و سوپای ئیمه توانیان ورده ورده خۆیان له کورده‌کان نزیک که‌نه‌وه له‌ناکاوه‌لکوته‌سه‌ریان. له‌وکاته‌دا شه‌پووریان لیدا تا ئیمه که لیان دوور بووین له‌کاری ته‌وان ئاگاداربین جا رژان به‌سه‌ر سه‌نگه‌ری دوژمندا و بلیندایی شاخه‌که‌یان پێ به‌جێ هیشتن. سه‌ربازی ئیمه له‌خۆشیان که‌ته‌وه‌یان زانی یه‌ک جێ نێزه‌یان ته‌کان دا و یه‌کتریان هان ده‌دا که ده‌س ده‌نه‌چه‌ک وه‌ک پلینگێ زه‌رد و به‌ردان به‌چنگی پولاین بدن له‌کوردان ته‌من له‌دوای له‌شکروه‌له‌گه‌ل باروبنه‌له‌و جیگه‌وه‌که‌ریگه‌یان کردبووه‌وه‌ری که‌وتم له‌م کاته‌دا کورده‌کان له‌بیری ته‌وه‌دا بوون که له‌ده‌رفه‌تیکدا هیرش بینن یۆمان به‌پێوستم زانی سه‌رته‌په‌که‌که‌ی له‌پیشماندا بوو زوو بیگیرن. تا خۆمان له‌شه‌ر و گیروداری کوردان نه‌جات ده‌ین. له‌کاتیک دا ئاخیرن ته‌په‌مان گرت که‌میکی مابوو ریگه‌ی نه‌جات و رزگاری مان لێ به‌ستری دوژمن له‌هه‌ر لاییکه‌وه‌ده‌رفه‌تی بوایه‌گه‌مارۆیان ده‌داین و له‌دوند و تروپکی شاخه‌کان به‌ردیان بۆ لای ئیمه‌تلاوه‌وه‌ده‌کرد و کردبانه‌گوره‌و هه‌راو و هوریا و سه‌ربازیک که‌پاریزه‌ر و قه‌لغان هه‌لگرم بوو هه‌لات و که‌میکی مابوو تاشه‌به‌ردیک به‌سه‌رمدا بکه‌وێ و چه‌کدارنکی ئارکادیایی که‌تیوی ئوورولوخوس بوو وه‌فریام که‌وت و منی به‌قه‌لغانه‌که‌ی خۆی پاراست و کورده‌کان پیشده‌ستی‌یان ده‌کرد و ریی ده‌رجوون و تی‌په‌ربونمانیان یه‌ک له‌دوای یه‌ک ده‌گرت و ئیمه‌چاره‌و ده‌ره‌تانمان نه‌بوو ته‌نیا ته‌وه‌نه‌بی له‌لاپال و ته‌نیشته‌وه‌هیرشمان ده‌برد و ریگه‌ی خۆمان ده‌کرده‌وه‌و کاتیکی خه‌ری سوفوس له‌گه‌ل دوژمن روبه‌رو ده‌بوو من و سوپای خۆم به‌کێودا هه‌ل ده‌کشاین وه‌لای سه‌رویان ده‌که‌وتین و دوژمنمان راده‌دا و خه‌ری سوفوس هه‌ر به‌وجوره‌به‌یارمه‌تی منه‌وه ده‌هات کاتیکی من ده‌وره‌ده‌درام و زۆر له‌سه‌رپه‌له‌کان و چه‌ک به‌ده‌ستانی به‌جه‌رگ و زۆرزان و به‌زیپک به‌وجوره‌یاریده‌ی یه‌کتریان ده‌دا و خۆیان ره‌پیش ده‌خست. ئیمه‌چه‌ک و قه‌لغانی قورسمان پێ بوو له‌گه‌ل ته‌وه‌یش بۆ سه‌رکه‌وتن له‌شاخان ده‌ستیکی که‌ممان له‌کوردان نه‌بوو هه‌رچه‌ند چه‌ک و شت و مه‌کی ته‌وان ته‌نیا تیر و که‌وان و قۆچه‌قانی بوو به‌لام له‌کاتی هه‌لاتندا هه‌یج کات ده‌ستمان پێیان نه‌ده‌گهی و که‌مان‌داری ئیمه‌که‌ ئستراتوکلس سه‌رپه‌لیان بوو کاریکیان له‌ده‌ست نه‌ده‌هات له‌ئاکامدا له‌خه‌زه‌لوهر له‌کاتی گه‌لاریژاندا چاووم به‌چۆمی کنتریتس که‌وت و نه‌فه‌سیکی ئاسوده‌بیم کێشاو چونکه‌که‌ل و په‌ل و نان و پێخورنکی باش و زۆرمان پێ بوو شه‌ومان به‌خۆشی و باشی به‌قسه‌کردن و بیستن له‌باره‌ی کوردانه‌وه‌گوزه‌راند حه‌وت روژ بوو هه‌ر شه‌رمان ده‌کرد و به‌لا و ده‌رد و ئازار و ره‌نج و کوشتریکی که‌له‌م ریگه‌دا دیمان زۆر زیاتر له‌کوشتار و مه‌ترسی و سام‌داری ته‌وه‌شه‌رانه‌بوو که له‌گه‌ل ته‌رده‌شیر و تیسافرن تووشی بووین

۲- زمان

زمان له زه ماننی زور کوڼه وه چنه د فیه له سوف و زانای وه ک ته فلاتون و ته ره ستوو تا ته مړو به خو په وه خه ریک کرده و لیکو لینه وه پیکي زور له ریگای جورا جور له باره ی مه نتیق و فیه لسه فیه و بیر و باوهر و فقه اللغة و ته جزای پیک هینانی گف وگو، پیک هاتوه، و شاخ و بهرگیکی زوری لی په یدا بوه، وه کو: ره وان شناسی زمان، جامعه شناسی زمان، عه سه ب شناسی زمان، زمان شناسی، هروا شناسی، زمان ناسینی رایانه (کامپیوتر)، زمان ناسی ریاضی، موهه ندیسی ئیر تباتات.

زمان چیه؟ زمان ره وشتیکي کومه لایه تیه و مه به ست له و ناگاداری خه لکه له دل و دهرونی به کتری و پیک هاتنی پیوه ند له مابه ینیاندا.

دو شکلی زمان

زمان دو شکلی هه به (کو ترا و نوسراوه) شیوه ی کو تراوی بره تیه له له رزینی دهنگ که له هه و دا بلاو ده بیته وه و شکلی نوسراوه ی بره تیه له جیگیر کردن و زه بتی روی دیکه ی (کو تراو) به قه له م که بمینته وه. دایمه شکلی (نوسراوه) له شکلی (کو تراوه) ریزی زیاتره (۱) به لام له عیلمی زمان ناسی دا ته وی به زمان ده کو ترئ قه در و قیحه تی له نوسراوه زور تره.

زمانی نمونه

ده بی هه مو میلله پیک له روی به لکه و قاعده وه بتوانی به ئاسانی وشه کان به زمان بلی و دهنگی گرو ناله باری نه بی و ده بی دهنگی پینه کانی جوریک بی بو هه موو که سیک بی لهنگه کوتنیاں ره وان بی و زوو له بهر کرئ و ئاههنگی موسیقی بی، تا بیتنه هو ی شور و شهوق وزه وقی گرانی یزو نوسر و شاعیر و هونه رمه ند. ده بی پیش به هیرشی زمانی زوردار و ئیستعمار بگری و ده بی عیلمی بی.

۱- عیلم ده به وئ زمان ساده بی و پیچ و پیچاندنی تیدانه بی.

۲- له رپی قانون و ده ستوری کورت و که موه ریک و پیک و دامه زراو بی و وشه و مانای نادباری تیدانه بی.

۳- هو ش و بیر و را له قسه کردن دا توو شی دل کوته نه کا.

۴- کوتن و نوسینی خه رجی زور هه لئه گری و به که مترین و تار زورترین مه به ست را که بندری.

۵- وشه ی ره سه و ئه سل بی که رو به که مالی جوانی بی و بهره و زمان تیژی و پاراوی بروا و ده بی ته وه ی بلیم که وه رگیرانی مه به ستی عیلمی و ئابوری و سه نعت و پیمشی

جوړاو جوړ له زمانې ټینگلیسی و ئالماني و روسی و فهرانسه و چهند زمانې دیکه به کوردی دهیته هوې پشکوتن و پیشکهوتنی هم زمانه.

نه ندامی قسه و باس

سه داو ئاوا ته گهر له رزینیکې توند له سهر شتیکی په یدا بې و بیته هوې فشار له سهر مولکولی ههوا و جی به جی بوونی تهوان دهنګ پیک دې کهوا بوو دهنګ به راستی تهواجی ههوا به که پرده ی گوی ده له رزینې و به میشک ده گا و له ئاکامدا دهنګ ده بیسری.

ئاوا له روانګه و دیدی فیزیکه وه شه بول و له رزینې جوړا جوړه به هوې زه ختیګ که له سهر ههوا پیک که له سیپه لاک (جهرگی سپی) دینه دهری و له گهرودا له تاره کانی دهنګ ده که وی و له ئاکامی بزوتنه وهی تهو تارانه دهنګ به دی دې و دهنګی ناسک یا گهر پیوهندی له گهل راده ی فشاری ههوا هه یه لیړه روون ده بیته وه که سهر چاوه ی دهنګ ههوا پیکه که له سیپه لاکه وه و له ری گهر وه ده گاته هه نجره و له وی له گهل تارې دهنګ لیک ده که ون و دوا ی تیه رین له تارې دهنګه کان ده گاته زار له زاردا به هوې ههلسورانې زمان و لیو و چنه دهنګی جیا جیا پیک دې جا له م باسه دا دهرده که وی که نه ندامی گفت و گو بریه تین له: سی، گهر و، هه نجره، زار، زمان، ددان، لیو، کهوا بوو قسه کردن و بیستن له گهل بریک له مه به سته کانی فیزیکی و فیزیولوژی تیکه له و (ئاوا) دهنګ له گهل زمان پیوهندی هه یه و له ری گویچکه وه وهرده گیر درې.

هیجا

بریتیه له ریز بوونی له ت له تی دهنګ وه ک حهلقه ی زنجیر که له کانی قسه کردن دا، ده گاته گوی.

واج

دهنګ و زه مزه مه پیکه که به چکوله ترین ته جزای زمان ده ناسری که له ریک و پیکې و تیکه لای تهوان وشه و رسته پیک دې بو وینه (د + ه + س + ت = ده ست) واج چکوله ترین واحدی وشه و وتاره و پیت چکوله ترین واحدی نوسراوه به لیړه دا رون ده بیته وه که پیت (حرف) روپیکې نوسراوه ی واجه و له هه مو جیک پیت و واج به ک نین بو وینه ضامن و ظاهر و زمان و ذلیل «ض»، «ظ»، «ز»، «ذ» چوار پیتن و به ک واج. به سهر و ژیر و بور ده لین واج به لام پیتیان پی نالین. (ئاوا) ده بی له پیش (واج) دا بناسری چونکه له پیش ناسیناندا ناکری نه زم و ته رتیب له به ینی تهواندا پیک بې.

الفبای زمانی کوردی:

پیتی کوردی	پیتی لاتینی
ف	V
ق	Q
ک	K
گ	G
ل، ل	L
غ	X
م	M
ن	N
و	W
وو (دریژ)	Û
ۆ	O
و (کورت)	U
ی	Y
ی، ی (دریژ)	î
ئ (کراوه)	ê
ه، ه	E

پیتی کوردی	پیتی لاتینی
ا	A
ب	B
پ	P
ت	T
ج	C
چ	Ç
ح	H
ه	H
خ	X
د	D
ر، ر	R
ز	Z
ژ	J
س	S
ش	Ş
ف	F

پیتی دهنگ دار (بزوین)

دهنگیکه که له گه رودا به یارمه تی له رزینی تاره کانی دهنگ به بی تهوهی به بهر بهندی بهر خوردکا یا له تهنگناییکه وه رهد بی و به دهوری خویدا بمالدیری و یاریی روینی خوی بگوپی و دهنگیکی تر پیک بیی بهدی دی. موسهوت له زمانی کوردیدا، تهمانه و ژماره یان ههوت که دهبنه هو ی شوین کردن و بزواندن و ناشکرا و ناسانی پیتی دیکه وه ک روشن بوون و بزوتنی موتوری ماشین که دهبیته هو ی بزوتنی چهرخه کان. تهو پیتانه تهمانه:

U: ۴-و

O: ۳-ۆ

U: ۲-و

A: ۱-ا

E: ۷-ه

e: ۶-ئ

ı: ۵-ی

له دهنگدا دوان له تهمانه له حینجهی (ـ و ـ) سهر و بوری عهره بی دهچن په کیان (ه، ه) په که دهنگی سهر (ـ) دهدا E و تهوی دیکه واوی کورته که دهنگی بۆر (ـ) دهدا (وکورت U) بهلام له کوردیدا پیتی که له (ـ) ژیر بچی نیه بۆ وینه میمی (من) ی کوردی وه ک میمی (من) ی عهره بی ناخویندریته وه و دهنگی نایی.

پیتی بی دهنگ

نبوی دهسته پیک له دهنگی وت و ویزه که له دوا ی رهد بوون له تاره کانی دهنگ له مابه بی گهرو و لئودا وه په رزینیک ده که وی یا به زۆر و فشار له تهنگناییکه وه رهد ده بی یاریی روینی خوی ده گوپی و له ناکامدا دهنگیکی تازه ی لی زیاد ده بی و تهو دهنگه سامت یا هه مخوانی پی ده لین و تهلف و بی هه مووی سامتن جگه له پیته دهنگ داره کان (بزوینه کان) که باسیان کرا تهو سی پیته موسهوت (و)، (ا)، (ی).

زمان ناسی تهو سیفی و میژووی

ته گهر زمان ناس به دوا ی تایه پیکانی به ک زمان له زهمانی دیاری کراو دابوو به بی تهوهی ته ماشای رابردوی تهوکا پی ده لین زمان ناسی تهو سیفی و ته گهر شاخ و بهرگی تهو زمانه له چومله دور و دریزی پر پیچی زهمانه دا هوشی بدریتی و لی بکۆلد ریته وه تهو موتالای تاریخی زمانه.

ئه سلی زمان

له کاتیکدا دو کس له گه‌ل به کدا وت و وێژ ده کهن له ههوه لهوه له میسکی به کێک لهواندا مانا و زاندرایک ئاماده ده‌بێ و مه‌غر ئه‌و مانایه که له گه‌ل ته‌سه‌وری ده‌نگیک که پێوه‌ندی له گه‌ل ده‌نگی زمان هه‌یه به‌و جیگا و جوز ئانه که ده‌نگ ساز ده‌که‌ن را ده‌گه‌یی و به‌ دوا یاندا شه‌ پۆلی ده‌نگ له زار دێته‌ ده‌ری و به‌ گۆنی خه‌لک ده‌گا به‌م پێیه‌ روون ده‌بیته‌وه که زمان خه‌لقه‌ی به‌ینی مانا و وشه‌ و رسته‌یه و ئه‌و عونسر و ما که‌ی که له پێوه‌ندی وشه‌ و مانا به‌ ده‌س دی نیشانه‌ی پێ ده‌لێن و نیشانه‌ وه‌ک سکه‌یی‌ک دورووه به‌ کێک وشه‌یه و ئه‌وی دیش مانایه. نیشانه‌ چه‌ند جو‌ره.

۱- نیشانه‌ی ته‌سویری وه‌ک عه‌کس که ده‌لاله‌ت له سه‌ر ساحیبی عه‌کس ده‌کات.

۲- نیشانه‌ی ته‌بیعی وه‌ک کۆخه که ده‌لاله‌ت له سه‌ر سینگی ئینسان ده‌کا.

۳- نیشانه‌ی عه‌ق‌لی جا یا به‌ هو‌ی عیلم به‌ مه‌علوم په‌یدا ده‌بێ وه‌ک ئه‌وه.

که به‌ شه‌و ئاور ده‌بینرێ ده‌زاند‌ری که له‌وێ دوو که‌ل هه‌یه و ئه‌وه به‌لگه‌ی (لمی) پێ ده‌لێن یا به‌ هو‌ی مه‌علول عیلم په‌ به‌لگه‌ په‌یدا ده‌بێ وه‌ک دێنی دوو که‌ل که ده‌بیته‌ هو‌ی عیلم به‌ ئاور و ئه‌وه پێ ده‌لێن به‌لگه‌ی (انی).

۴- نیشانه‌ی وه‌زع‌ی له‌ مابه‌ینی دوو روی سکه‌یی‌ک وشه‌ پێوه‌ندی هه‌یه و ئه‌و پێوه‌ندییه له‌ مابه‌ینی سو‌ره‌ت و مانادا به‌ هو‌ی رێکه‌وتن و قه‌رار دادێ خه‌لکی ناوچه‌یی‌ک بۆ ئه‌وه که مه‌به‌ستی خۆیان به‌یه‌ کتر راگه‌یی‌ن وه‌ک ئالای سه‌ی که نیشانه‌ی ئاشتییه و نیشانه‌ کانی راهنمایی و رانندگی و ده‌لاله‌تی وشه‌ له‌ سه‌ر مانا وه‌ک وشه‌ی هه‌لو بۆ ئه‌و بالنده‌ی تێباله‌ پایه‌ی هه‌ر زمانیک له‌ دنیا دا و له‌ ناوچه‌ کاندا ده‌لاله‌ت و نیشانه‌ی وه‌زع‌ی و قه‌رار دادیه.

پێوه‌ندی زمان له‌ گه‌ل علوم

زمان ئامیری راگه‌یاندنی بیر و باوه‌ر و مانایه و چونکه‌ هو‌ی ئه‌و راگه‌یاندنه، ده‌نگه‌ کانی زمانه و ئه‌و ده‌نگانه له‌ حوکمی که‌ره‌سه‌ دان، جا زمان له‌وانه، له‌ روی داب و ده‌ستوری تابه‌ت و بۆ راگه‌یاندنی مانا قالبی ده‌نگیان بۆ ساز ده‌کا له‌م روه‌وه‌ روون ده‌بیته‌وه که زمان ناسی بریتیه له‌ ده‌ستور و رێژمان و قاعده‌ و مانا و ئاوا (ده‌نگ) ناسین. به‌ پێوستی ده‌زانم ئیشاره‌یی‌ک به‌ دو به‌شی نه‌زه‌ری و عه‌مه‌لی عیلمی زمان بکری.

نه زه ری

زمان له لاییکه وه بو بهرهم و دهسکه وتی پووستی به فیزیک، فیزیولوژی، بافت ناسی، عهسه بناسی ههیه و پووندیان له گهل پهیدا ده کا و له لاییکه دیکه وه چونکه زمان هوی جیا بونه وهی ئینسان له حه یواناته له گهل چهند عیلمی تر که ئینسان سه ره تابانه (موضوع) وه کوو فلهسه فه، مهنتی، تاریخ، هونه ر و ته ده بیات، ره وان ناسی، کومه ل ناسین مرو ف ناسین پیوه ند و نزیکیان هه یه.

به شی عه مه لی

وه کوو فیژکردنی زمان، وشه دروست کردن، و فره نگ نو سین.

په یدا بوونی خه ت

کۆن ترین هوی پیک هینانی په یوه ند له مابهینی خه لکی دا وته و وتار و ئیشه ره بوو، چونکه دوا ی ئانی یا چهند ئان له بهین ده چن و له نیو چوارچیوه ییکی زه ماندان، بهم پییه ئینسان که وته ئه و بیر و رایه که بو راگه یاندنی مه به ست و وتاری خوی ئامرازیک ساز کا که مه رزی زه مان و مه کانی نه بی جا له و روه وه ده ستیان کرد به خه ت کیشان و شکل دروست کردن تا له ری پیشکه وتن دا سه رکه وتن. چهند جو ره خه تیان ساز کرد و له نیو ئه و خه تانه دا کۆن ترین خه تی نو سراوه ی ئیرانی که ماوه ته وه خه تی میخیه که که تیه ی زه مان ی هه خامه نشیانی پی نو سراوه ته وه و ئیرانیان ئه و خه تیان له خه لکی نیشته جیی بین النهرین وه رگرتوه. خه تی په هله وی له خه تی ئارامی وه رگیراوه و ئارامی به کیک له زمانه کانی سامیه به لام له ده وره ی ساسانیاندا خه تیکیان به دی هینا بو نویسنی ئه ویستا و به خه تی ئه ویستایی ناوبانگی ده رکرد، ده بی بکو ترئ که دوا ی هاتنی ته سکه نده ر علوم و خه تی یونانی ره واجی په یدا کرد به تایه ت له ده رباری ته شکانیان و ساسانیان. ته وه بوه هو ییک که ته لقبای په هله وی بگوړن و وه کوو ته لف بای یونانی بینوسن.

خه تی نمونه

ده بی ئه م تایه تیه ی بیی به ک پیتی دو پاته ی تیدانه بی دوهم دژواری رینوس (املاء) ی نه بی سیهم هه ر پیتیک تایه تی سه داییک بی چواره م هه رچی ده نو سری ته وه بخو ینر ته وه پینجه م هه رچی ده بیسری ته وه بنو سری.

دهسکهوت

داهاتی زمان و خهت بریتیه له زانیی میژوی جیهان تا ئه مړۆ و شارستانییه تی و پهیدا بوون و مانه وهی ته وای عیلم و سه نعمت و هونه ر له هه زه مانیک دا تا ئه مړۆ.

چاوئیک له میژووی زمانی کوردی ئه مړۆ

بزانیی ئه م وشه و وتاره، ئه م ئاوه زولا له له چ کات و زه مانیکه وه له چیا و شاخه بلبنده کانی «زاگروُس» و «ئارات» را سه چاره ی گرتوه و له م چهند هه زار سالی ته مه نی دا چهند سه ره و خواره و سه ره و ژوری ها ته ری. هه موو ده زانیی که هه ر زمان ناسیکی بی غه ره ز و مه ره ز ده زانیی که زمانی کوردی به در یژایی زه مان به ه یز و تین و توانایی، تا ئه مړۆ ها ته و ه یج گیر و گرفت و دژوار ئیک نه یه توانیوه لا وازی کا یا له به نی به ری وه کوو له به یی چونی زمانی نژادی دراوید، سه مود، کاسی و زمانی قبطی (مصری قدیم) و بابلی باستان (سوباریه کان) و چهن زمانی تر. چونکه زمانی گه لئیکی به ه یز و نه به زی ئاریایی ماده، به گه شی ماوه ته وه، هه ر چهنده ئه و خزمه ته که به زمانی پیشکه و تووی زۆر له گه لی جیهان کراوه، به زمانی کوردی نه کراوه بۆ وینه وه ک زمانی عه ره بی که زیاتر له هه زار سال زانایانی ئیسلام له سه راسه ری دنیا ئیی ده کولنه وه و زۆر جار له زۆر کات و زۆرجی ر یزمانیان بۆ نو سپوه و ده ستور و قواعیدی عیلمیان بۆ وه ده س ه یئاوه به لام زمانی کوردی به پیچه وانه هه زاران ساله له نیو گیزه لوکه و ته پ و تۆزی سمی ئه سبی دا گیر که ر و ئیستعمار دا خۆی را گرتوه، و له م چه ره شه دا که دنیای پیشکه و تنی زانیاری و اعلامیه ی جهانی حقوقی به شه ر له لایان سازمانی نه ته وه به کگرتوه کانه وه له به ر چاوگیراوه، که چی ده وه ئی تورکیه حاشا له نزیک بیست میلیون کوردی تورکیه و زمانیان ده کا و پشیان ده لی تورکی کۆی و رۆژنامه ی تورکیه کاریکا تورئیکی چاپ کردوه که له سه ره به ردی قه برئیک نو سه راوه کوردستانی خه یالی لیره (ئارات) نیژاوه.

به لام له گه ل ئه م هه موو دژوارییه جیی شانازییه که زۆر له زمان ناسان و زانایانی دنیا ر یزبان له زمانی کوردی گرتوه به کئیک له وان (فه رید وه جدی) به که له دا یره المعارفی خویدا له وشه «لوغه ت» دا باسی زمانی میله تانی دنیا ده کا و نیویان ده با، له دوا ییدا هه مو یان به دو به ش دابه شیان ده کا:

۱- زمانی پیشکه و توو.

۲- زمانی دوا که و توو و زمانی کوردی له نیو زمانه پیشکه و توو کاندایا ده با و ده لیل و به لگه ی زۆریشی نو سپوه. له زه مان ی پشودا زانایانی زمانه وان لئیکولئیه وه یان له روی به ک

مه به سته وه بوه که شکیان له دروستی ئەودا نه بوه ئەویش ئەوه به کوتویانه وشه و زمان ته نیا به ک سورتهی دروستی هه به که وابو ده بی باش ناگامان لئی بی ره له نه که یه ده یانکوت زمان به دی هاتوی خودایه و به چه زه تهی ئاده می فیر کردوه، له و روانگه وه وشه و رسته موباره کن و لادان له مانا کانیان، گوناچه. ده گیر نه وه کابراییک له کۆرپیک داله لای چه زه تهی پیغه مبه ر (ص) قسه ی ده کرد و وشه ییکی به غه له ت خوینده وه چه زه ته به ئەوانه ی له وئ بوون فهرموی براتان رئی ون بوه رینمونی که ن و نوسه ریک له لایان ئەبو موساوه نامه ی بو چه زه تهی عومهر نوسی غه له تیکی تیدا بوو عومهر نوسی تازیانه ییک له نوسه ره که به دن.

له نئو ههر نه ته وه ییک دا ده زانین زمانیکی رسمی و ئەده بی هه به پئی دهنوسن و قاعده و قانونی له بهر چاو ده گرن و له پال ئەو زمانه و یژه ییه (ئه ده ییه دا) چهند زاراوه هه به که زانا و و یژه وان زۆر گوئیان نه داوه تی و لئیان نه کۆلیۆ ته وه به لام لهم دوا ییانه دا زمان ناسان پایه ی ئەو بیرو رایه ی ئەوانه ی که پیمان وابو (وشه و زمان ته نیا به ک سورتهی ئەسلی هه به) له رزاندیان و دوا ی لیکۆلینه وه ییکی زۆر به و ئاکامه گه یشتن که هه یچ به ک له و زمانانه ی که پیشینیان به به لگه، ره سه نایه تی ئەوانیان سابت ده کرد و قاعده و بنکه یان بو دهنوسی وانیه به لکو ئەوانیش ئەسلی کیان بوه ئیمه نابناسین، که وابو ئەم سورته تانه ش ده گۆرین و ئەگه ره که سیک بیهه وئ ئەوانه له به ک حالدا رابگری فکریکی بیهوده به و له لاییکی دیکه وه ده بی زۆر سه باره ت به له هجه کانی دیکه ی ئەو زمانه موبالات مان بی چونکه ئەوانیش شیوه به کی دیکه ی ئەو زمانه کۆنه ن به لام لیره دا ئەم پرسپاره پیش دی که ئایا ئال و گۆر له زماندا به هه لکه وت و ریکه وته یا تابعی ده ستور و قاعده ییکی دیاریکراو و ناسراوه؟ له ولامدا ده کوتری ئەگه ره لئ و شویتیکی تایهت و ئوسولۆ نه بوایه زمان و زاراوه کان که پئوندییان به ریشه ییکه وه به ده بوو له ئەسه ری گۆران به ته وای جیاوازی له گه ل به ک په ییدا که ن و له هه یچ شویتیکه وه له به کتر نه چن به لام ده بینین وانیه به لکو ههر زمانی ههر چهند زه مانیکی زۆر له ماکي خۆی دور که وتبته وه به ئاسانی پئوهندی له گه ل ماک و ره گه زی خۆی و ئەو زمانانه ی دیکه که له و ره گه زه جو ی بونه ته وه ده ناسری ته وه. زانایان له روی ئەم مه به سته بو یان روون بوه ته وه که زمان وه کوزۆر به ی سرشت و به دی هاتوی جیهان، له ریه کی دیاری کراو له حالی ئال و گۆر و پیشکه وتن و ته کامول دایه و له و رینگه دا به شویتیکی تایهت دا ده روا و له رئی ریکه وت یا ئاره زو یا هه له ی به ک که س و دو که س دانیه به لکو وه کوزۆرانی ماده ییک به ماده ییکی دیکه یا گۆرانی سلولیکی زیندوو له چونه تیکه وه بو چونه تیکی دیکه به و ئەو ئال و گۆره به هۆی خودی ماده و سلوله که نیه به لکو به لگه ییکی به تینی دیکه ی جئ گر شوینی تیکردون وئ ده چی لیره داره خنه بگير درئ بلین ئەگه ره زمان دایمه له حالی گۆران دایه جا که وایی مورفولوژی و سیناتکس و فهرهنگ بو چیه؟ له جوابدا ده لئین وشه به گیان دار ته شبیه ده کری و مانا روحی ئەوه، له دایک ده بی گه و ره ده بی، خۆی سه وزه

پۆش ده کا، گۆل ده کا شاعیر و نو سهر و نهویندار که لکی لی وهرده گرن، و له دایک بونی کاتیکه که خه لک وشه ییک بو ماناییک قه بول ده که ن و لاوی و گه وره بونی نه و کاتیکه که مانای به جوانی بگه یینی، و نه خو شی نه و ساتیکه که مه به سستی خو ی به باشی نیشان نادا و مردنی زه مانیکه که نه و وشه نه و مانای پیویست نه گه یینی و له سهر زمان قورس بی و خه لک به کاری نه هینی و له لاییک دیکه شه وه ده لین زمان له کات و زه مانیک زور دور و درێژدا، ده گۆردری و شتیکی وانیه که له ماوه ی چهند به ره باییک دا بی به لکو نه و گۆرانه له مه و دای چهند بنه چه که و چهند سه ده دایه ورده ورده رهنگیک دیکه ده گری و له پیش نه وه بدا به شوینی ئاخیر بگا ناتوانی بلیی دلیا گۆرانییک پیش هاتوه ده زانین وشه ی «بله» ئیبراهیم بوه به لام نازانین که ی نه م وشه لاواز بوه و له کام ناوچه ی کوردستاندا گۆراوه.

باسیک دیکه نه وه یه که گۆرانی ههر زمانیک تاکاتیکه که نه نو سراوه ته وه و ئاساری نه ده بی لی ساز نه بوه دوا ی نه وه چونکه بو ههر وشه و ماناییک و بو ههر جو ره و تاریک نمونه ییک پته و و جی گیر بو سهر مه شق و چاو لی کردن هه یه گۆران له و دا به ئارامی به دی دی.

چهند وشه ی نه ویستا

ئاساریکی دیکه که له م ماوه دور و درێژدا له به ین نه چون وشه کانی نه ویستایه که دوا ی هه زاران سال له نیو شه پۆلی فهره هه نگ و زمانی بیگانه دا بریک ماوه ته وه و له روی میژوو و ریشه وه ده زاندری که سهر چاوه ی زمانی کوردیه بو وینه جه دوه لی په ره ی ٢١٥ کورد و کوردستان پروفسور محمّد امین زکی وه رگی راوی حبیب اله تابانی پیویسته ته ماشای کری:

کوردی سلیمانی	کوردی کرمانجی	تهوستا	فارسی ته مپو (دهری)
گه وره	مارین	ماز	سنگین
بهرز	بهرز	به رهزا	بلند
ماسی	ماسی	ماسیا	ماهی
حوشتر	ئوشتر	ئوسترا	شتر
پرد	پرت	په رتا	پل
روژ	خور	هور	آفتاب
به راز	وراز	ورازا	گراز
میش	مش	مه خشی	مگس
بهخ	به رخ	ورخا	بره
ویستن	ویستن	واس	خواستن
زانین	زانین	زان	دانستن
من	ئهز	ازم	من
ئه سب	ئه سب	ئه سپه	اسب
ئاشتی	ئاشت بونه وه	ئاخشتی	آشتی
مانگ	مانگ	ماونگه	ماه
زهوی	زهوی	زیما	زمین

زمانی ماد

هرو دوت له زۆر جینگه له جیتی وتهی پارسی مادی نوسیه وه به لگهی روژن و روونه چونکه یونانیان ده یانزانی که گه لی پارس و ماد له هر لاییکه وه ته ماشاکری ده زاندری یه ک نژاد و دو نه ته وهن و له بهر ئه وه ماده کان زۆرتر له پارسه کان هاتونه ته نیو تاریخه وه جار و بار له جیتی پارس مادیان به کار بردوه. و دارمستتر روژه لات ناسی فه رانسه وی ده لی زمانی کوردی شاخه ییک له زمانی ماده. موشیرالدوله ده لی چه ند که سی زانا و زمان ناس کوتویه نه زمانی گه لی ماد زمانی کوردی ته مپو یه و زمانیکی بناغه یی به.

ملک الشعراء له کتیبی سه بک شناسی بهرگی هه وهل لا په ره ی ۵۵ ده لئی چهند نه فهر له زانایان بیرو رایان وایه که گاته های «زرتشت» به زمانی ماد بوه و زمانی کوردی شاخه ییک له زمانی ئیرانی و جی ماوهی ماده و هه ره له و لا په ره دا نویسیویه زمانی خه لکی ماد زمانیک بوه که له گهل زمانی ده وهی دوا ی خو ی که زمانی پادشایان هه خامه نشیه جیاوازی نه بوه چونکه نه گهر زمانی مروقی ماد که به شیککی گه وه له ئیران بوه و گرینگ ترین و زورترین خه لکی شاره کانی نه و زه مانه بوون له گهل زمانی فارسی هه خامه نشی ته و فیری بویه شکی تیدا نیه که کوروش و داریوش و غهیره له که تیه ی خو یاندا که به زمان «فارسی و ئاشوری و ئیلامیه» زمانی مادیشیان لئی زیاد ده کرد تا به شیککی زور له خه لکی ولات له مانای نه و نوسراوه بی بهش نه بن.

«دارمستتر» نویسیویه: نه و یستا له زه مانای ماده کاندا نوسراوه ته وه و نه و یستا و زمانی کونی ماده و تا زه مانای ساسانیان ئال و گوپی زوری به سه ردا هاتوه و مروقی زه مانای ساسانیان باش لیبی حالی نه ده بوون له بهر نه وه بوو ساسانیان و هریان گپرا سه ر زمانی په هله وی و بروایشی وایه که زمانی کوردی له زمانی (ماد) هوه وه رگیراوه.

نمودارهای ششگانه^۱

میخی ماد		
۱	اما حروف الفبای	میخی ماد ۴۲ حرف
۲	بوده است	
۳		
۴		
۵		
۶	علامت ختم جمله	سبک شناسی «ملک الشعراء بهار»

۱- از این نمودارها تنها ختم جمله در زمان داریوش مستعمل بوده است و ما بقی در کتیبه های خشایار شاه و جانشینان او دیده شده است. و معلوم نیست آنها قدیمی است یا بعد پیدا شده.

شوین دانانی مه‌لبنده له سه‌ر زمان

له پیش دا ده‌بی ئه‌وه‌ی بزانی که ئه‌سل و بنچینه له هه‌ر زمانیک دا ئه‌وه‌یه ئال و گۆری نه‌بی و نه‌گۆری چونکه ده‌لاله‌تی وشه له سه‌رمانا زانی نیه به‌لکو قه‌راردادیه وه‌کوو کوتر نیازی به‌ فیر بوون هه‌یه، جا ئه‌گه‌ر دوا‌ی خویندن بگۆردی، زه‌حمه‌تی خویندن و که‌لاس خۆرایه‌یه و خه‌لکیش له‌یه‌ک حالی نابن جا که وابو بۆ ئه‌وه که فایده‌ی دانانی وشه له به‌رامبه‌ری مانادا و قه‌راردادی خه‌لک له‌وه‌مینه‌دا به‌جی‌بی ده‌بی ده‌لاله‌تی وشه له سه‌رمانا لانه‌دا و نه‌گۆردی و راستی ئه‌وه‌یه ئه‌و وشانه‌ی که له‌مانای ئه‌سلی خۆیان دا به‌دریژی میژوو ماونه‌ته‌وه له‌هه‌ر زمانیک دا زۆرن وه‌کو وشه و وتاری ئه‌ویستا به‌رده‌نوسراوه‌کان و وته‌ی په‌هله‌وی به‌لام ئه‌و وشانه‌ی که مردون، یا سازکراون و له‌دایک بوون زۆر زیاترن له‌وانه‌ی که له‌مانای ئه‌سلی دا ماونه‌ته‌وه. ئه‌وه‌ نیشان ده‌دا که به‌لگه‌کانی کۆمه‌لایه‌تی له‌گۆرانی وشه‌دا زۆرن. و ئه‌و شوینانه وه‌کوو کوتراره به‌سێ جوۆرن:

١- له‌به‌ین چونی بریک وشه.

٢- په‌یدا بونی بریک وته‌ی تازه.

٣- گۆرانی مانای بریک وشه.

١- له‌به‌ین چونی بریک وشه: وه‌ک جگین، بازه‌لین، چه‌قه، زه‌نبوره، دۆلاش، قاورمه، ته‌وه‌ره، به‌سته، کاله، پوزه‌وانه، سه‌لته (لباسی فه‌قی و مه‌لا بوو) ربه (وه‌زن و په‌یمانه‌ی گه‌نم) به‌لام هه‌فتا ساڵ له‌مه‌و پیش زۆرباو و له‌سه‌ر زمانان بوون، ئه‌و وشانه‌ پێیان ده‌لین وشه‌ی تاریخی چونکه هه‌ر له‌تاریخدا هه‌ن.

گرینگایه‌تی وشه له‌زۆر جینگه‌ی دنیا دا بۆ وینه‌ جادوگه‌ر زۆرجار وابوه وشه‌گه‌لیکیان به‌ زماندا ده‌هات یا ده‌یان نوسی مانای نه‌بوو به‌لام بروایان وابوو هیژ و تین و تاو و قودره‌تیک له‌و وشانه‌ دا هه‌یه.

له‌ته‌وراتدا ده‌لی: خودا کو‌تی رو‌شنایی بیه‌بۆ و له‌ئینجیلی یوحنا دا: وشه و خودا به‌یه‌کیک حسیب ده‌کا ده‌لی: «له‌هه‌وه‌له‌وه‌ وشه‌ بو، وشه‌ له‌لای خودا بو، و وشه‌ خودا بو».

شوومی وشه: له‌لایان بریک نه‌ته‌وه بۆ نمونه ژماره‌ی ١٣، له‌لایان خه‌لکی ئێرانه‌وه به‌د یومن و شوومه. شاسوله‌یمانی سه‌فه‌وی دايمه‌ نه‌خۆش بو مونه‌ججیم پێیان کوت له‌ته‌فسیری نبوت ئه‌و نه‌خوشیه‌ت هه‌یه‌ نبوی «شاه‌سه‌فی» بو کردیه «شاه‌سوله‌یمان» و دوا‌ی گۆرینی نبوی تاج‌گوزاری کرد بریک که‌س نبوی گورگ و مار و کونده‌بوو، ناھێن ده‌لین شومه.

ئال و گۆر له وشه دا

له ههر ولات و مه له بئندی ئينسان له حالى گۆران و پيش كه وتنه و نه وهش ده بيته هوى نه وه كه وشه ي تازه بو شتى تازه پهيدا بوو، پهيدا كا و بييجگه له وهش نه و وتانه ي كه مردون واده بى وتەى تازه ي له جىي داده نرى و نه وانهش له چەند شوينه وه ده بى.

١- نيونان به وشه ي ئاوه لئاو (صفت) نمونه: كوره ي نه وتى، چرابه رق، ناشى ئاور، كاغه زى كاھى.

٢- نيونان به نسبت: دارچينى، توت فەرهنگى.

٣- پيش گر و پاش گر نمونه وه ك: سهرين، بهر مال، نه حمەد چوه بهر هه تاو.

و پرى پاش گر ده چنه سەرناوى ساده و ده يان كه ن به ناوى داريزراو وه ك نه مانه :

١- گەر: وه ك ئاسينگەر، مسگەر.

٢- دار: وه ك گياندار، دوكاندار.

٣- باز: وه ك سەرباز، كۆتر باز.

وشه ي بيگانه

جار جار به پيوست ده زانر ئۆه رگرتنى وشه ي بيگانه بو مانا و شتى تازه. هيج زمانىكى هۆز و قه ومى پيشكه وتووى دنيا نيه كه له وشه يىكى زۆرى بيگانه خالى بى و به لگه بو نه و مه بهسته نه وه يه كه شارستانيه تى و پيشكه وتن به هوى په يوه ندى ميلله تانى دنيا له گه ل يه كه، له وشه و وتارى به كتر كه لك وهر ده گرن و ئيرادى نيه.

ليكولينه وه له وشه ي بيگانه

به هوى نه وه ي كه برىك له زمان ناسان ده سيان كرده به ليكولينه وه ي زمانه كانى جوړاو جوړى دنيا به م ئاكامه گه بون.

١- ئالبانى له ٥١٤٠ وشه زياتر له ٤٣٠ وشه ي نه سلى ئالبانى له باشتري فەرههنگياندا نيه و ٧٧١٠ وته له زمانى بيگانه وهر گيراون.

- ٢- ئه رمه نی قه دیم. ١٩٤٠ وشه له فهره نگیاندا هه به له وانه ته نیا ٤٣٨ وشه ی ریشه ی وشه ی ئه رمه نی هه به و باقیه که ی وته ی بینگانه به.
- ٣- رومانی له کتیی فهره نگی باشیان دا (٩٩٠٣) وشه هه به و (٦٣٣٧) وشه ئه سل و (٣٥٦٦) وشه ی بینگانه به.

هۆی وهرگرتنی وشه ی بینگانه

وشه کانی بینگانه جاری وایه له رتی بازارگانییه وه ده چینه نیو زمانیکی دیکه وشه ی واش هه به حاله تی جیهانگه ردی و گهرالی هه به چونکه له مهمله که تیک وه ده ر ده که وی به سه راسه ری دنیا دا ده گه ری و له نیو ههر قه ومیکدا یادگاری به جی دلی، زیاتر شه و وشانه ده سکه وتی که شاهه رزی و جوتیاریه، بو نمونه وه ک وشه ی شه کر که شیریه گیاییکی تاییه ته له هیندوستان وه ده ر که وتوه ده سنی کردوه به سورانه وه و وه کوو ته نباکو (توتن) که له ئه مریکا وه هاتوه و به دنیا دا گه راوه به لام ئه م جوړه وشانه پیوه ندیان له گه ل شارستانیه تی و فهره نگی هه به له ویش بنیاده م بۆی ده رده که وی که ولاته که ی له کام قه وم پیشکه وتن فیربه وچ به لگه و شتیک کاری کردوه ته سه ریان.

په یدا بونی وشه و به لگه کانی

ئه وه ش به م جوړه به : ١) داها تی سروشتی. ٢) داها تی سه نه ته تی ٣) ته مه دون و فهره نگی. الف) ده س هاتی سروشتی وه کوو شینایی یا ده سکه وتی کشت و کال و مه عده ن ئاشکرایه زۆربه ی گیا و گول و دار له ناوچه ییکی کوږه ی زه ویدا بوه دواپی له ناوچه کانی دیکه دا بلاو بوه ته وه، به لام نیوی ئه سلی له گه ل خۆی بر دوه و له گه ل که میک گوڤان ره واجی په یدا کردوه وه کوو ئه م نیوانه که له عه ره بستان نه بوون و له ئیرانه وه به نیوه وه چونه ته ئه وی: نه سرین، سوسن، یاسمین، صنوبر، خردل، بندق، و وه کوو ئه م وشانه که هاتونه ته ئیران (برنج) وه ته نی ئه سلی ئه و هیندوستانه و چایی له چینه وه هاتوه له چینی باکوری دا پی ده لئین «چا» هیندوانه له وشه که مه علومه له هینده وه هاتوه.

ب) ده س هاتی سه نه ته تی: ده سکردی ئینسان له وجیگای دروست ده کری نیوی ده نری و به و نیوه وه ده چینه زۆربه ی مه لبه ندی دنیا و له وی ده سوږته وه که م وایه نیوی بگوږدری. بو نمونه شتومه کی مال که له کورده واری دا ره واجی هه به له ئه وروپاوه هاتوه: ئیستکان، گیلاس، سرویس، سماور، پریموس، پارچ و وشه ی مه نجه نیق له یونانیه وه را هاتوه.

ته وهی له ئه ورو پاوه هاتوه ته وهنده زۆره که کتیبکی لێ ده نوسرێ ته وه چه ند وشه ی دیکه له وانه: اتومبیل، تلفن، تلمبه، ماشین، ترن، تراکتور، تلگراف، رادیو، تلویزیون، گرامافون، کراوات، کت، ماتو، پوتین، نایلون، وال، گریپ، فاستونی....

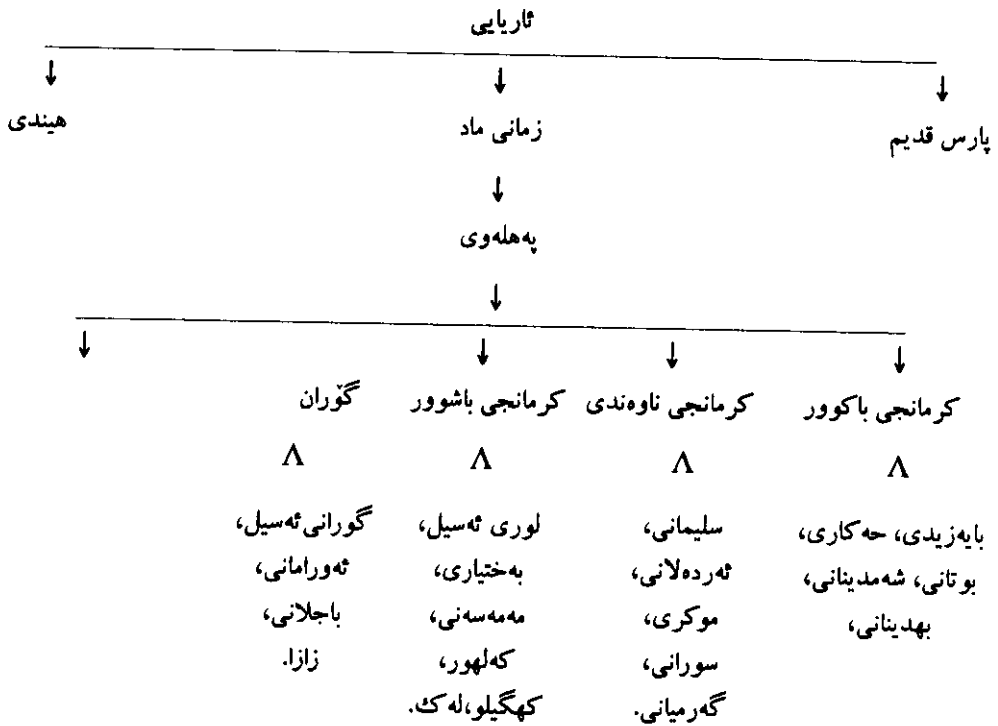
ج) شارستانی و فهرهنگ: ته وانه بریتین له شتی پێوستی کۆمه لایه تی، رێ و شوین و قشله، دین و مه زهه ب. وه کو: بانگ، ژاندارم، پست، کابینه، ئارشو، بودجه، کمیسیون، کنفرانس، سمینار، سمپوزیوم، ئاجودان، ژنرال، رستوران، کافه، سوپرمارکت و هتد. وشه و وتاریک که له گه ل شارستانی هت و فهرهنگ له میله تی دیکه وه رگراوه، وه کوو ئاداب و رسموی دینی ئیسه لام، زکات، خمس، حج، قبله، سه لسه بیل، رکوع و هتد.

عیلم و مه عارف:

شیمی، فیزیک، الکتریسته، هیدرولیک و چه ند شتی دیکه وه ک ته مانه گۆرانی مانای برێک له وشه کان هه وه لێن شتی که ده بیته هو ی گۆرانی مانا مانای مه جازیه له دوای به یئیک بی ته وهی ئاگاداری له باره بدا بی ده گو ردری نمونه «رکیف» ته گه ر کو ترا شاگرد شو فیر له سه ر رکیف ئوتوبوس راوه ستا شتی که وه ک پله ی نیردیوان دیته زه ین به لام په نجا سال له مه و پیش ته ومانایه نه ده هاته زه ینه وه به لکو مانای ئاستیکی حه لقه یی که به زینی ته سپه وه بوو له کوردیدا پێیان ده کوت ئاو زهنگی و رکیف، ده هاته زه ینه وه و ته و مه به سته ی که ته مپرو ئیمه له که وش و کلاو و لباس و چراوه هه مانه، سه د سال پیش ته ومانایه له بهر چاونه ده گیرا - قه له م - تو پ، ده فته ر له زمانی قه دیم به مانای کتیبچه یئیک بوو که برێک شتیان تیدا ده نوسی به لام ته مپرو ته گه ر کوتمان ده فته ری مه رکه زی مه سه له ن ده بیرخانه دیته زه ین و مانای مه جازی مورسه له، یارابه ی ته شیهیه.

زمان و زاراوه

«سیدنی سمیت» ده لێ: زمانی کوردی زمانیکی سه ره بخۆ و کۆنی ئاریایی و له شاخه ی زمانه کانی هیندو ئوروپایه و ته و میله تانه له پیش ته وه بدا لێک جیا نه وه له ده شتی پان و به رینی خو ر هه لات و باکووری رۆژه لاتی ده ریای خه زه ر پێکه وه بوون و هه موو به زمانیک پێکه وه قسه یان ده کرد و چونکه له دواییدا بلأوبونه وه و له هینده وه تا ئوروپایان داگیر کرد به هیند و ئوروپایی نیو بران و زمانی ته مانه هه مو ی له شاخه ی ته و زمانه یه و زمانی کوردیش هه ر له و زمانه، سه رچاوه ی گرتوه.



- زمانی هیندو ئوروپایی له گه ل خه لکه که بهم ولاتانه دا بلاو بوه ته وه.
- ١- هیندیک هوز، ریی روژئاوایان گرتوه ته پیش و له چومی دانوب رهد بوون چون بو ئوروپا.
 - ٢- ده سته ییکی دیکه چون بو لای باشووری روژه لات و گه یه هیندوستان.
 - ٣- ده سته ی سیهم هاتنه ئاسپای سه غیر و کیوه کانی زاگرووس که بریتی بوون له گوتی و به دوا ی ته واند، ماده کانیش هه رچونه زنجیره کیوه کانی زاگرووس و میلله تی فارس رویان کرده ده سته کانی باشووری ئیران.

زاراوه

زاراواه له زمان ناسی دا بریتیه له ئەو زمانانە ی که سەرچاوه ی هه مویان یه ک بێ و لهو ناوچه دا هه مو رمین و پره ویان بێ.

زمان وه کوو ده زانین هه میشه له حال ی ئال و گۆردایه و هیچ کاتیک به در یزایی میژوو به یه ک حالت و چو نیه تی نامین ی و ته گهر قه ومیک له یه ک سهرزه مین دا نیشته جی بن و ته واوله گهل یه ک هات و چویان بێ زمانیان به یه ک جوړ ده گۆردری، به لام ته گهر پیوه ند و هات و چویان له گهل یه ک نه مین ی ههر تایفه ییک زمانی به جوړی جیاتر له وی تر ده گۆردری.

هه میشه قه ومیک که به یه ک زمان قسه یان کرد بێ، کاتیک له سهرزه مینکی به رین و به ربلا ودا بلا و بوو بیتنه وه و جیا گانه ژبانیان برد بیتنه سهر له دوا ی به یینک زمانیان به چهند له هجه ی جوړاو جوړ دابه ش ده کری.

هۆی په یدا بوونی له هجه ی جوړاو جوړی کوردی:

١- کو یستان و شاخ و داخی کوردستان.

٢- کوچی هۆز و قه ومی ماد دو هه زار و پینسه د سال پیش میلاد بو روژئاوای کوردستان و تیکلاو بونیان له گهل چهند هۆز و تیره ی کو ن و قه دیمی ئاریایی که له پیشدا له کوردستان نیشته جی بوون. وه کو: گو تی به کان، لولو، کاسی، ئیلامی، و...

٣- دابه ش بونی میلله تی کورد له مابه یینی چهند ده وله تی وه ک ئیران، تورکیه، سوریه، عیراق، ئهرمه نستانی روسیه.

٤- خه یانه تی هارپاک سهرداری له شکری ماد به ته ژده ها ک له (٥٥٠ پ.ز.) که بوه هۆی له به ین چوونی پادشایی ماده کان.

٥- جیرانه تی له گهل ئهرمه نی و رو می و تورک، و عهره ب و...

٦- هانتی له شکری عهره ب بو کوردستان.

٧- هانتی تورک بو ولاتی کوردستان ٩٠٠ سال دوا ی میلاد، هانتی مه غول و چهند به لگی دیکه.

لیکولینه وه له باره ی زاراوه دا

که لکی زۆره، فایده ی زمان ناسی، سوودی تاریخی، کومه ئناسی، ناسینی چینه کانی جۆراو جۆری ولات و بیرکردنه وه له ریزمانی نه وه له هجه و هه لسه نگاندنی له گه ل زمانی پێویست. که سێکی کاری لیکولینه وه ی له هجه ده کا ده بی ده وری دیبی و ریشه ی زمان له روی عیلمه وه بناسی و له روی نه خشه ی دارپژراو بو دیهات و شار بروا و له ده ستگای ضبط صوت و عه کاسی و فیلم که لک وهرگرئ.

ویژهر

که سێک که به له هجه ییکی تایبته قسه ده کا باش وایه بی سه وادی بی، چون سه وادی بی حه ول ده دا به زمانی ته ده بی قسه بکا و به لانی که مه وه بیست سالی بی له و دییه بی و ده بی نیو و ته مه ن و سه وادی و شوغلی و جیی ژیا نی بنوسی جا ته مجار و شه ی لی پیرسری.

ته رزی نویسن

بو ته وه ئاکامی کار و لیکولینه وه قازانجی بیی ده بی به وردی، وشه و ده نگ به ئه لف بییه کی تایبته به هه مو و ورده کاریکه وه بنوسری و ته مانه له بهر چاوگیری:

- ١- له سه ره ره پیتی سه ر و ژیر و بۆر دابندرئ.
- ٢- ته نیا پیتیک بنوسین که به زمان دادئ و ده کوتری.
- ٣- پیتیک که ناخویندر ته وه ده بی نه بنوسین.

زاراوه له جیهاندا

له نیو ته وادی زمانی دونیادا زاراوه هه یه، به لام میلیله تانی پێشکه وتوو له هه مو و ناوچه ی ولاتی خو یاندا له و بیر ده بوون که خزمهت به زمانی ره سمی خو یان بکن و نو سراوه و ته ده بیات و هونه ریان له و باره دا نیشان بدن بو وینه سه عدی دیوان و شیعر ی خو ی به زمانی (ده ری) نویسه و به زاراوه ی شیرازیش هونراوه ی هه یه و له دیوانی حافزیش دا غه زه لیک ی موله ممه ع ده بیندرئ و شیعر به زاراوه ی ته به ری له نیماوه؛ و ئاشکرایه ته وانه له گه ل به کتریدا به زاراوه ی ناوچه ی خو یان گهت و گو یان بو، شیعر به له هجه ی طبری له نیما یوشیج:

وه چه ویم آخون من چو زوا گت بویم دنی من لوزوا

کیجای دَس سُو مَن سوزوؤ ماروُر گُت تَشو آبروزوؤ

منال بوم ناخوند به دار لییدام، گه وره بوم دنیا وه بهر پئله قه ی دام، کچیگ به ده ست
ئیشاره ی پیکردم و چاوه قرتیی ده کرد، دایکی پئی کوت مهرو قه بولی نه کرد (به برو ده ی کوت
(نا

شیعری حافظ به زمانی خو جیی:

بپی ماچان غرامت بسپریم غرت یک وی روشنی از امادی
غم این دل بوات خورد ناچار وه غرنه و ابنی آنچت نشادی
که همچون مُت ببوتن دل وای ره غریق العشق فی بحر الوداد
ته گهر ته تو نا کوکی و ناته باییت له ئیمه وه دی روح و گیانمان به تاوانی ته وه ده خهینه بهر پیّت.
ده بی غمی دل بخوی ده نا ته وهی شان و شیای تو نیه ده بیینی.
ته ی که سیک که به عیشقی من باوه ریت نیه ده بی دلی تو وه ک من له ده ریای تهوین و
دلدار ی دا غه رق بی تابزانی من چ سه و داسه ریکم.

ده ورانی یه کیه تی

هه روه ک بلا و بونه وهی میلله تیک و نه بوونی هات و چوی زور له ناویاندا ده بیته هوی ته وه
که جیایی له زمانیاندا پهیدا بی و یه ک زمان بیته چه ند زاراه ی جیا جیا هه ر به و جو ره ش
په بوند و هات و چو پیکه وه بونی خه لکی شار و دی و ولات ده بیته هوی نیزیکی له ههجه کان و
پیک هاتنی زاراه ییک به نیوی زمانی ره سمی و ته وه بيش هوی سه ره تایی یه کگرتنی قه وم و
میلله ته به م پییه و یزه وان و زانا له روی زانیارییه وه بو یه کگرتنی زمان و فه ره هنگ تیده کو شن.

زمانی ره سمی

خه لکیکی هه م نه ژاد و هه م زمان، که له سه رزه مینیکی زور پان و پور پیکه وه ده ژین چاره نیه
ده بی هات و چو و هاو کار بیان بی و بو ته م جو ره پیوه ندییه ده ستاو یزیک ی یه کیه تی پیو یسته له و
رووه وه هه موو ده بی زمانیک فیر بن و ته و زمانه هوی کو مه لایه تی، تابوری و فه ره هنگی بی
ته و زمانه یه کیک له و زاراه جو راو جو ره بی که له زمانه ریشه یی و ته سلی یه که جو ی بو بیته وه.
به لام کام زاراه بو زمانی یه کگرتوو و ته ده بی له بهر چاو گیراوه؟

زۆر به‌لگه وه‌به‌ر چاو ده‌که‌وه‌ی، بۆ ته‌وه‌که زاراوه‌ی کرمانجی ناوه‌ندی (سورانی) به‌ نیوی زمان دیارده‌ی ره‌سمی پشتیبانی لێ کراوه و به‌ برائیکی باش بۆ زاراوه‌کانی دیکه ناسراوه:

١- خویندن و نوسین چهندین ساله به‌ زمانی سورانی له قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی و قوتابخانه‌ی ناوه‌ندی و زانکو و زانستگه‌یه.

٢- پشتیوانی حکومه‌تی شیخ مه‌حمودی نه‌مر و قازی مه‌حمه‌د و مه‌لا مسته‌فای بارزانی و بابان.

٣- نوسراوه‌ی فهره‌نگی خاڵ و مه‌حمه‌دی مه‌ردوخ و گیبوی موکریانی و هه‌ژار و چه‌ند فهره‌نگی به‌ریزی دیکه.

٤- لایانگری گۆفاری فهره‌نگی، ته‌ده‌بی و کتییی و میژویی و کۆمه‌لایه‌تی و هونه‌ری زانستی.

٥- زۆربه‌ی شاعیرانی ناوداری کورد و...

زمانی په‌هله‌وی

به‌هاتنی ته‌سکه‌نده‌ری مه‌قدوونی (٣٣١ پ.ز.) زمانی کۆنی ئێرانی دوایی هات و ساکاری و ره‌هوانی زمان په‌یدا بوو و زه‌مانی زمانی ناوه‌راست گه‌یی که زمانی پارتی په‌هله‌وی بوو که زانایان ده‌لێن له (پرفو) گه‌راوه‌ته‌وه و نیوی قه‌ومیکه له‌ ماد که ته‌وه‌هۆزه وه‌ک له‌ باسی زه‌رده‌شت و ته‌ویستادا ئیشاره‌ی پێ کراوه له‌ کاتی شه‌ری گشتاسب و شه‌رجاسب له‌ ناوچه‌ی سنه و کرمانشادا، که بوه‌هۆی کۆژرانی زه‌رده‌شت. ته‌وانه‌که په‌یره‌وی ته‌وبوون ده‌ره‌قه‌تی شای توران نه‌هاتن ناچار به‌ سیلاوی خویندا رو به‌ رۆژه‌لات خۆیان ده‌رباز کرد و له‌ کۆژران رزگاریان بوو گه‌پنه خوراسان و له‌وی نیشته‌جێ بوون و له‌ سالی (٢٥٠ پ.ز.) حکومه‌تیان ساز کرد و ته‌واوی ولاتی ماد و هه‌خامه‌نشیان خسته ژێر ده‌سه‌لاتی خۆیان و زمانی پارت بوه‌ زمانی نیوه‌راست له‌ مابه‌ینی زمانی کۆنی باستان و زمانی کوردی ته‌مڕۆ.

دیه‌خودا به‌ نه‌قل له‌ حه‌مدولای مسته‌وفیه‌وه ده‌لێ باباتاھیری عوریان زمانی شیعیری په‌هله‌ویه:

اگر روزی دوست بارت بویم	بجان مشتاق بار دیگر ستم
زبانی پهلوی را اوستادم	کتاب عاشقی را مسطر ستم
خدایا عشق طاهر بی نشان بی	که از عشق بتان بی پاسر ستم

ملک الشعراء بهار له‌ کتییی سه‌بک شناسی دا ده‌لێ کۆترین ئاسار و دیارده‌که به‌ خه‌ت و زمانی په‌هله‌وی له‌ ده‌س دایه و خویندومه‌ته‌وه دو قه‌باله‌ی مولکییه‌که له‌ ته‌ورامانی کوردستان به‌ زمان و خه‌تی په‌هله‌وی ته‌شکانی له‌ سه‌ر پێستی ئاسک نوسراوه له‌ سالی (١٢٠ پ.ز.) و

پټه ختی ته شکانی: رهی، ئیسفه هان، همه دان، ماه نه هاوهند، زه نجان و تازه بایجان بوه.

زمانی په هله وی زمانی پاله وانانی که یانیبه و (۵۰۰) سال زیاتر زمانی رسمی ته شکانی و نیزیک (۴۰۰) سال زمانی رسمی ساسانی بوه و تهویشته به زمانی ته شکانی و هرگیردراوه تهوه و مانای لیدراوه تهوه و پورداد دهلئ زوربهی زانایان بروایان وابه که زه ردشت خه لکی نزیک زریچهی ورمی به له کوردستانی ئیران و له وی هاتوه ته دنیاوه و تهویشته به زمانی نیشتمانی خوئی به زاراهه ییکی مادی ده سنوس کراوه و (متبرون) نویسیوه زمانی کونی ئاریایی تهویشته و په هله ویبه و تهویشته زمانی ئیرانی زوو بوه و له دنیای ته مروش دا له نیو زه ردشتیاندا به کار ده بری و شک له وه پیدایه که له وچه ند هه زار ساله دا ئال و گوزیکی زوری به سه ردا هاتوه و هم مه به سته نیازیکی زیاتری به لیکو لینه وه هه یه و به وه دهس هانتی نوسراوه و له وح و ئاسه واری کونی ژرزه وی شتی ترمان بو روون ده پټه وه.

له باره ی وشه ی په هله وی که به مانای به چهرگ و به هیزه (لغت نامه دهخدا) و زوربه ی کتبی فهره نگ باسی ده که ن و فردوسی ده لی:

بدان پهلوی بازوانی دراز همی شاخ بشکست آن سرفراز

هه ر به و مانایه ن ته و وشانه ی (گاردو) یا (کارتو) و (گورد). ملک الشعراء بهار له بهرگی هه وه لی سبک شناسی لاپه ره ی شش ده لی: ته به ری ده لی ئه رده شیر ی بابه کان له کوردانی بازننگی نیشته جتی پارس بوه... و کردو به سه ری کاف و زیادی او به زمانی ئاشووری به مانای ره شید و دلیر و نه به زه و له یه کیچ له کتبه کانی سه رجون پادشای ئاشور که به خه تی میخی نوسراوه وشه ی «کردو» یا «گاردو» هه ر به و مانایه یه و دور نه وشه ی «گرد» یش هه ر له و ته سل و ریشه یی که به مانای به جهرگ و قهوی و پاله وانه و له لاپه ره ی ۱۴۵ هه ر ته و کتبه دا ده لی خه ت و زمانی په هله وی به هوئی دوشت روو به نه مان ده چوو یه کیچ ته وه که زمان و خه تی نیو براو زور زیاتر له خه ت و زمانی عه ره پی سه خت تر و دژوارتر بوه و ته وی دیکه ته وه یه که زمانی عه ره پی زمانی حکومت بوو و خه لک زورتر نیازیان پی بوو له گه ل ته وه یش دا تا سه ده ی پینجه م، شه شه می (کوچی) ده وامی بوو و له روژئاوای ئیران که خه لک به و زمانه قسه و باسیان ده کرد پره وی بوو.

دیه خودا له زمانی چه ند میژوو نوسه وه ده لی زمانی په هله وی زمانی خه لکی ولاتی ماده که ده لی «قال عبدالله بن المقفع لغات الفارسیة الفهلویة و الدریة... فاما الفهلویة فممنسوب الی فهل» اسم یقع علی خمسة بلدان و هی اصفهان و الری و همدان و ماه نهاوند و آذربایجان» و رونه هم مه لبه ندانه که نیو بران له ژر ده سه لاتی ماده کاندای بوه و هه ر بو یه شه که ده لی: «په هله وی زمانی پاله وانانی پټه ختی که یانیان بوه» ده ر ده که وی که زمانی ته نیا ته شکانیان و ساسانیان نه به لکو زمانی ماد و پیش مادیش که یانیان بوه و له لاییکی دیکه وه به پیی روایه تی پیرنیا ته شکانیان له نژاد که یقوبادی که یانیان و فرده ویش پشٹیوانی له و بیرو رایه ده کاکه ده لی:

نخست اشک بود از نژاد قباد دگر گرد شاپور خسرو نژاد

دگر بود گودرز از اشکانیان چه بیژن که بود از نژاد کیان

زمانی کوردی په‌هله‌ویه

ته‌وانه‌ی وا له‌ میژوی کۆنیان کۆلیوه‌ته‌وه و به‌ باشی رونیان کردوه‌ته‌وه، ده‌زانن که‌ به‌ که‌م ره‌ گه‌ز، که‌ قه‌واره‌ی سه‌ر به‌ خۆیی ئیرانی پێک هیناگه‌لی کورد بوو و له‌ تاریخه‌ کۆنه‌ کانداناوی گوده‌رز زۆر هاتوه و له‌ زمانی په‌هله‌ویدا «گوتەرز» ده‌خویندریته‌وه و ته‌م وشه‌ واژه‌ی گوتیه‌ که‌ بابل و ئاشوور بۆ هۆزی کورد به‌ کاریان هیناوه و به‌ مانای (گه‌وره‌ی گوتو) و گوتو هۆزیکی کورد بوون هاو‌نژادی ماد و به‌ مانای: نه‌ترس و به‌ جه‌رگ و پاله‌وان و ئاشوورییه‌ کان‌گوتویان به‌ (گاردو) یا (کاردو) کوتوه‌وه مه‌به‌ستیان‌گه‌لی کورد بوه و بابلییه‌ کان‌ئیرانی‌یان به‌ گوتی نیو ده‌برد که‌ «گوتەرز» یا «گودەرز» یش ده‌گریته‌وه و میژو نوسیویه‌ گوتەرز ۷۲ رۆله‌ی نه‌به‌زی بوه که‌ حه‌فتا و دو هۆزیان‌لی که‌وتونه‌وه و به‌ ته‌واو ئیراندا ب‌لاو بونه‌وه یانی ئیران که‌وته ده‌ست نه‌ته‌وه‌ی کورد و کورد به‌ ته‌واوی له‌ هه‌جه‌ گرینگه‌ کانیه‌وه له‌ نژادی گوتی و مادن و زمانیان له‌ ته‌واوی ولاتی به‌ربلاوی ماد دا په‌هله‌وی بوه یانی زمانی پاله‌وانان که‌ ته‌ویش مانای (گوتو و کاردو) به‌ (گورد) یش ده‌گه‌یی و کوردیش به‌ ئازا و بی‌باک به‌ناوبانگ بوه، خۆیشی به‌ دلیر و لێهاتوو ده‌زانی. زمانی په‌هله‌وی له‌ دیوانی پادشایانیش دا به‌ کار هاتوه و فردوسی ده‌لی:

ته‌متن از او در شگفتی بماند همی پهلوی نام یزدان بخواند

به‌لام له‌ سالی ۲۱۱ میلادی به‌م‌لاوه‌ ئال و گۆرپکی زۆری به‌ سه‌رداهات و روو به‌ ساده‌یی و ره‌وانی و ته‌ کامول و پێشکه‌وتن هات. وشه‌ و وتاری له‌ سه‌ر زمان سوک و ره‌وان‌تر له‌ په‌هله‌وی کۆنی لێ په‌یدا بو و جیگای ته‌وی گرتوه‌وه و له‌ میژوودا به‌ رونی ده‌بیندری که‌ په‌هله‌وی ریشه‌ی زمانی کوردی ته‌مپۆ، زمانی ساسانی، ته‌شکانی، هه‌خامه‌نشی و ماد و که‌یانی بوه به‌لام هه‌ر زانانی که‌ له‌ مه‌ سه‌ری سور ده‌میانی که‌ له‌ نیو ته‌وه‌موو گێژه‌لوکه‌ی شه‌ر و شوور و شالالوینک که‌ بۆ کورد هاتوه‌ته‌ پێشی چۆن ماوه و چۆن پێشکه‌وتوه به‌لام به‌ پێی قانونی تایبه‌تی زمان هه‌ر زمانیک له‌ دنیا دا جاری واهه‌یه‌ ده‌گوردری، گه‌شه‌ ده‌کاگه‌لا و گول ده‌کا و ساده‌ و جوان ده‌بی و زمانی کوردیش له‌م‌ یاسا و قانونه‌ ده‌ر نه‌ که‌وتوه.^۱

۱- کتیی «با این رسوائی چه‌ بخشایشی» وه‌رگیرای ئیبراهیمی یونسی ده‌لی «زمانی کۆنی کوردی زمانیک به‌ نیوی «په‌هله‌وانی» بووه که‌ له‌ زنجیره‌ کیوه‌کانی زاگرووس که‌ ناوه‌ندی کوردستان بوه‌ زمانی تریفه‌دار و به‌ده‌سه‌لانی کوردان بوو.

کوئترین دیاردهی زمانی کوردی

به هه‌لدانه وهی لاپه‌ره‌ی کتییی کۆن و نازه‌ی هه‌ره‌ گرینگ روون ده‌بینه وه که کوئترین نوسراوه‌ی زمانی کوردی ته‌ویستای زه‌رده‌شته که بو وینه چه‌ند رسته‌ی لیسه‌دا ده‌نوسین و وشه‌کانی به کوردی ته‌مپۆ وه‌رده گیرینه وه.

کوردی ته‌ویستایی	کوردی ته‌مپۆیی	کوردی ته‌ویستایی	کوردی ته‌مپۆیی
وِ‌اِدا،	ته‌وه‌ی	ت،	ده‌زانم
یا،	که	آه‌می،	هم
مَزدا،	ای مزدا	آن،	ناکام
اِاشو،	شوین	ما،	که‌وتوانم
گَمَن،	که‌من	فش و،	ده‌سته‌ی
هیت چا،	وه‌ته‌وه‌که	گَمَنانا،	که‌م مرو
آه‌می،	هم	گَرزوئی،	داوای داد‌گه‌ری ده‌که‌م
توئی،	به‌تو	له	
ئیت،	ته‌مه	آوِ‌اِنا،	ته‌ماشاکه
آه‌ورا،	ته‌ی ئاه‌ورا	زَفزرم،	شادی

چه به‌لام له سه‌ده‌ی ۱۶دا ته‌و ولاته‌ به‌رینه له مابه‌ینی سوریه و عێراق و تورکیه و ئێران‌دا، دابه‌ش کرا و په‌راویز و سنوور له به‌یپاندا دامه‌زراوه ته‌م ئال و گۆره و چه‌ند به‌لگه‌ی دیکه، بوونه ته‌ه‌وی ته‌وه که زمانی «په‌له‌وانی» ورده ورده جیگه‌ی خ‌وی بدا به کوردی کرمانجی که زمانی کورده‌کانی چادرشین بوو له‌کیو و چیاکانی سه‌کاری که له رۆژئاوای گۆلی ورمی ژنیان ده‌برده‌سه‌ر.

کرمانجی و په‌له‌وانی له دوو ناوچه‌ی به‌رامبه‌ر یه‌کتر یه‌کیک باشووری ئێران که گۆرانی پێ ده‌لێن و ته‌وی دیکه «زازایه» له کوردستانی تورکیه له ناوچه‌ی تونجلی و بینگۆل و سیوه‌رک و مه‌لایه و ئادیامان و چه‌ند جیگه‌ی دیکه قسه‌ی پێ ده‌کرێ و زمانی کرمانجی به دوو شاخه‌ی باشوور و باکوور دابه‌ش بووه شاخه‌ی باشووری به‌نیوی سۆرانی که زۆربه‌ی کوردی ئێران و عێراق به و زمانه قسه ده‌که‌ن و شاخه‌ی باکووری زمانی بادینانییه که باکوور عێراق و ئێران و زۆربه‌ی کوردی تورکیه به‌م زمانه گف‌ت و گو ده‌که‌ن گسومان وایه $\frac{۳}{۴}$ خه‌لکی کورد به‌و زمانه قسه ده‌که‌ن و ته‌وانه‌ی که به زمانی کرمانجی په‌له‌وانی له‌گه‌ل ته‌وان قسه ده‌که‌ن لێک حالی ده‌بن.

چک واو،	داواده کهم	هیت،	ته وجوره
فربو،	دوست بو	فریائی،	دوستی
دئی دیت،	رهوای ده زانی	آخسو،	فیرکه
ونگ و نوش،	چاک	آشا،	له گهل پاکی
ئیش تیم،	شادی	مننگ هو	بیرکردنه وه

وه رگیر دراو: ته وهی ده زانم که هم ناکام تهی مه زدا ده ستهی شوین که واتوانم که من و ته وه که هم کهم مرو داوای دادگه ری ده کهم به تۆ له ته مه ته ماشاکه تهی ئاهورا شادی داواده کهم ته وجوره دوست بو دوستی رهوای ده زانی فیرکه شادی له گهل پاکی چاک بیرکردنه وه.

*** ته م که تیه (نوسراوهی سه ره برد) به خهت و زمانی په هله وهی ملک الشعراء بهار له بهرگی هه وه لی سه بک شناسی نویسیوه له کوردستانه و پروفیسور هرتسفلد خویندویه ته وه و کتییکی بایه خدار و گه وهی له باره یدا نویسیوه ته مه به شیکی که مه له که تیه ی بابکولی «هیچ ویسپهران و هر کوپز و ژرکان و آزانان، فرستکی او اماخ مت کوشهان شه بز کر پکیهی هج ارمن ی، اورونی (ظ: سعادت) او ایران شتری ابو و هیجت و خوره و شتری و خویش گاس، و پاته شری زی نیدا کان هج یزدان پتگرت...»

وه رگیر دراو: پیاوه گه وه ره کان و پاله وانان و مەزنه کان و مروّف سه ره سته و ئازاده کان بو لای ئیمه هاتن که پادشایانی پادشا به موبارکی و باشی له ئه رمه نستان ئیره (بسعادت) به ئیران شه هری ئیراده و ئاره زوی ده کا و گه وه ری و شکۆ و ولات بو ته ختی خو ی و پادشایی ئیرسی له بایران له خودای قه بول ده کات.

کوژترین نمونه ی شیعی کوردی هیند و ئوروپایی له نوسراوهی په هله وهی ده وهی ساسانی:

(چی؟) وِس - رفت هم اندر اوام وِس - آم و چیت گُستک گستک
وِس - آم چست هج دین ات مانسر وِس - آم هج نیپک ات نامک
کرت هم دستوور و چارتار کرت هم همپرسکیه ستایینک

مانا: چونکه زۆر له سالی ژبانم چوممه ته پیشه وه زۆر ولاتیم دیوه له زۆر دینه کانم کوڵیوه ته وه، زۆر نوسراوه و کتیب (فیربوم) رابه ری ره وان یژم هه لێژاردوه و باسی دینم بوه.

گوڤترین شیعرى کوردی سه دهی هه وهل

گوشت جه واتهی پیر شالیار بو هۆشەت جه کیا ستهی زانای سیمیار بو
 داران گیان دارهن، جه رگ و دل به رگهن گایی پر به رگهن، گایی بی به رگهن
 که ره گ جه هیلین، هیلێ جه که رگهن رواس جه رواس رگهن جه رگهن
 وهورئ وه وارۆ وه ره وه ریـنه وریه بریو چوار سه رینه
 که رگئی سیاوه هیلێش چه رمینه گوشتلێ مه، مه ریو دوی ده ریـنه^۱

مانای شیعره کان

- ۱- گوئی بده وتاری پیر شالیار و هوش و بیرت بده قسهی زانای سیمیار (زه دهشت).
- ۲- دار روحی ههیه و جه رگ و دلایان بریه تین له گه لا کان جاری وایه گه لا یان زوره و جاری وایش ههیه بی گه لان.
- ۳- بالنده له هیلکه به و هیلکه ش له بالنده و ریوی له ریویه و گورگیش له گورگه.
- ۴- به فریگ ده بارئ که به فرخوره به ته ناف که لهت بوو چوار سه ر پهیدا ده کا.
- ۵- مریشکی مالی رهش هیلکهی سپی ده کا مه نجه لێ چکۆ له که کوون بو دوو درگا پهیدا ده کا.^۲

۱- ئەم شیعرانه هونراوهی پیری شالیاری ئەورامانی هه وه له کورێ جاماسب یه کیگ له موغانی دینی زه ده دهشت بوه له میژوودا وه ده ره که وئ که له دوا ییکانی سه دهی هه وه لا ژیاوه و تا تاخرین کاتی ته مه نی له سه ر ئەو دینه بوه و چونکه شیعره کانی باسی مه جو سیه ته و باسی ئیسلامی تیدا نیه و له لاییکی دیکه وه دینی ئیسلام له سه دهی سێ و چوار و پینج له هه ورامان ره و اجی پهیدا کردوه پیری شالیاری دوهم نیوی سه یید مصطفی بوه و مرید شیخ عبدالقادر گیلانی بوه (۴۷۱-۵۶۱) شیعره کانی ماره تو پیر شالیاری هه وه لێ دهس تیوه رداوه ئەو شیعرانهی باسی دینی زه ده دهشت بوه گوریویه و مه بهستی ئیسلامی له جینی ئەوان داناوه.

۲- مه شاهیر کرد جلد اول صفحه ۳.

به‌سامی کورد^۱ (سه‌ده‌ی سیه‌هم)

به‌سام بوو له‌کوردان دوه‌هم شاعیری
 به‌فارسی بوو شی‌یری ته‌مانه‌ن بری
 «هر که نه‌بود اوی به‌دل متهم
 بر اثر دعوت تو کرد نغم
 غم ز غمار بدان شد بری
 گواوی خلاف آورد تالاجرم
 دید بلا بر تن و بر جان خویش
 گشت به‌عالم تن او در الم
 مکه حرم کرد عرب را خدای
 عهد ترا کرد حرم در عجم
 هر که در آمد همه باقی شدند باز فنا شد که ندید این حرم»

۱ - به‌سام هه‌وه‌لین شاعیری کورده که به فارسی شی‌یری کوتوه و له‌روژگاری فه‌رمان ره‌وایی (یعقوب لیث صفاری) دا‌بوه که له (سالی ۲۶۵ ه.ق.) مردوه و «ملک الشعراء بهار» له‌کتی‌بی سه‌بک‌شناسی به‌رگی هه‌وه‌ل‌دا‌نوسیویه: «قه‌دیمی‌ترین شی‌یری فارسی که له‌خوراسان و سیستان له‌لایان حنظله‌ی بادغیسی و محمّد کوری و صیف سکزی و به‌سامی کورد و... هتد کوتراوه به‌زمانی ره‌وانی ده‌ری بوه» جا‌بویه روون ده‌بته‌وه که به‌سام هه‌وه‌لین کوردیکه که به فارسی شی‌یری کوتوه و دوه‌مین یا سیه‌مین که‌سیکه که له‌تیران‌دا شی‌یری فارسی کوتوه.

ابوالحسن علی لوکری (سه‌ده‌ی چواره‌م)

له قه‌رنی چواره‌م له کوردی ولات
 شه‌دیب لوکهری بوو وه‌ کو روژه‌لات
 له لوکهر له دڤهاتی شه‌فغانه‌وه
 ده‌چوو بو بخارا له‌وئ مانه‌وه
 له‌وئ زور به‌ریز بوو له‌ کن شا و وه‌زیر
 له‌ لای پیاوی زانا به‌ هو‌ش و به‌ بیر
 شه‌ثم شی‌عیره‌یانه‌ی ده‌نارد بو وه‌زیر
 وه‌زیر نه‌ترس و گه‌لی رون و زیر
 «عبیدالله بن احمد وزیر شاه سامانی
 همی تاب‌د شعاع داد ازان پر نور پیشانی
 به‌ صورت آدمی آمد به‌ معنی نور سبحانی
 خدایا چشم بد خواهم، کزان صورت بگردانی
 بخارا خوشتر از لوکر خداوندا همیدانی
 و لیک‌کن کرد نشکید از دوغ بیابانی»

ثم چه‌ند شی‌عیره‌یشی له‌ تاریفی شای سامانی شه‌میر
 ره‌زی نوحی بن مه‌نسور بن نوح که له‌ ۳۶۵ تا ۳۸۷
 پادشایی کرد وه‌ نویویه:

نگار من آن کرد گوهر پسر
 که زین ست و حسن از قدم تا به‌ سر
 ز عنبر زره دارد او بر سمن
 ز سنبل گره دارد او بر قمر
 چو برداشت جوزا کمر گه‌ نگر
 بجست و ببست از فلاخن کمر
 برون برد از چشم سودای خواب
 در آورد در دل هوای سفر

بره کرد عزم آن بست خوشخرام
 گره کرد بند سر آن خوش پسر
 شتابان بیامد سوی کوهسار
 به آهستگی کرد هر سو نظر
 بتایید سخت و بپچید سست
 بگرد کمرگاه دستار سر
 بر آورد ازان و هم پیکر میان
 یکی زرد گویای ناجا نور
 به بلبل ز بلبل بدستان فزون
 نه طوطی ز طوطی سخنگوی تر
 چو دوشیزگان زیر پرده نهان
 چو دوشیزه سفته همه روی و بر
 بریده سر و پای او بی گنه
 ز مالیده نش شادمانه پسر
 ز سر بستد به زرینه نی دردمید
 به ارسال نی داد دم را گذر
 برخ بر زد آن [زلف] عنبر فروش
 بنی بر زد انگشت وقت سحر
 همو گفت در نی که ای لوکری
 غم خدمت شاه خوردی مخور

ابوالحسن علی لوکری شاعیری خوشه و بستی ابوالحسن عبيدالله کورپی احمد
 وه زیری سامانیان و له لوکروه که یه کییک له دیهاتی ته فغانستانه چوه بو بوخارا
 پیته ختی سامانیان و هاو نشینی وه زیر بوو و له دواي به یییک ماندوو ده بی
 ثاره زوی ولاتی خوئی لوکهر ده کا، و بو بیانوو و عوزر هیئانه وه قه سیده یییک
 ده نوی که ته و شیعرانه بریکن له و ده یییری بو وه زیر. لوکری دواي به سام
 قه دیم ترین شاعیر کورده که به فارسی شیعیری کوتوه. له زه مانی سامانیاندا له
 ته فغانستان و سیستان و خوراسان کورد زور بوه.

چوار خشته کی بابا تاهیری عوریان (ئاخری سه‌دهی چواره‌م)

«حه‌مدولای موسته‌وفی» نویویه: بابا تاهیر شیعره‌کانی خوی به په‌هله‌وی ناو ده‌با وه‌ک له پیش‌داکوترا:

اگر روزی دوسی باره‌ت بوینم

به جان موشتاق بار دیگر ستم

زبانی په‌هله‌وی اوستادم

کتاب عاشقی را مستطر ستم

لوغه‌تنامه‌ی دپه‌خودا نویویه: چوار خشته‌کیه‌کانی بابا تاهیر له کتیبه‌کوئه‌کاندا به «فه‌لویات» نیو براون و شیعره‌کانی به‌حری هه‌زه‌جی موسه‌ده‌سی قرتاوه.

۱- کاتیک سولتان توغرل به‌گ به له‌شکر و شکوینکی زوره‌وه چوه هه‌مه‌دان و بابا تاهیری بی حال و مالی چاو پی‌که‌وت. بابا به پادشای کوت: ئە‌ی تورک له گه‌ل خه‌لک‌دا ده‌ته‌هوی چۆن ره‌فتار که‌ی شاله‌ولامدا کوتی: هه‌ر چۆن تۆ بلیی بابا تاهیر کوتی: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ شَاغِرِیَا وَكُوتِی وَارِه‌فتار ده‌که‌م و بابا تاهیر سه‌ری لوله‌ی ئە‌فتاوه‌شکاوه‌که‌ی له قامیک‌دا بوو ده‌ری هینا و له قامکی شای کرد و پی‌کوت: ئە‌وا مه‌مله‌که‌تی دنیام ئاوا خسته‌ده‌ستی تۆ و عه‌داله‌تت بیی.

له‌باره‌ی به‌دنیا هاتنی بابا تاهیر «میرزا مه‌دیخانی که‌وکه‌ب» یه‌کیک له‌دوبه‌تییه‌کانی ره‌مزی ئە‌وی به‌حسیی ئە‌به‌جده‌هل کردوه و تاریخی له‌دایک بوونی شاعیری روون کردوه‌ته‌وه:

مو آن بحرّم که در ظرف آمد ستم مو آن نقطه که در حرف آمد ستم
به هر الفی الف قدی بر آید الف قدم که در الف آمد ستم

«الف قد» و «تاهیر» و «ده‌ریا» به‌حسابی ئە‌به‌جده‌هر یه‌ک ۲۱۵ یه‌ و لیره‌دا «الف قد» که ۲۱۵ یه‌ له‌گه‌ل «الف» که ۱۱۱ یه‌ کوی که‌ینه‌ده‌یتیه ۳۲۶ که‌دروست له‌گه‌ل کوکراوه‌که‌ی وته‌کانی وشه‌ی «هه‌زار» یه‌ک ده‌گریته‌وه ئە‌گه‌ر هه‌زار به‌م جوړه‌بنوسری «ها - زا - الف - را» مه‌عنای دو شیعره‌که‌ئاوای لئی دی له‌دوای هه‌ر هه‌زار سال پیاویکی گه‌وره‌سه‌ر هه‌لدینێ و من ئە‌و «الف قد» م یانی «طاهر» که‌له‌ئلف‌دا هاتومه‌دنیا، یانی سالی «ئه‌لف قد» - ئە‌لف» که‌سالی ۳۲۶.

«ده‌خدا» له‌«ره‌شید یاسمی» نه‌قل ده‌کا که: سه‌فه‌ری توغرل بو هه‌مه‌دان نیزیکی سالی ۴۵۰ ه‌ق. بوه‌و بابا تاهیر په‌نجا سالیکی عومر بوه‌که‌وابوو له‌دایک بوونی له‌ئاخری سه‌ده‌ی چواره‌م بوه‌و له‌نیو زور میلیله‌تانی دنیا وه‌کوو زه‌رده‌شتی و مه‌سیحی باوره‌یان وابوه‌که‌هه‌ر له‌هه‌زار سال دا پیاویکی گه‌وره‌سه‌ر هه‌لدینێ و خاقانی شیروانی ده‌لی:

گویند که بر هزار سال از عالم آید بوجود اهل وفایی محرم

بابا تاهیر ده‌لی: «الف قدم که در الف آمد ستم» ئاشکرایه‌تاریخ ه‌ق. مه‌به‌ست نه‌بو به‌لکو تاریخی مه‌سیحی له‌به‌ر چاو گرتوه‌که‌له ۳۹۱ ه‌ق. له‌دایک بوونی ده‌یتیه ۱۰۰۰ میلادی.

حکومهت له ئێران:

- ۱ - ههوهلین دهوله پیک که له ره گزه ی ئاریایی له ئێران پیک هات حکومهت ی ماد بوو که تاریخی هرودوت چواریان نیو ده بات. ههوهلین پادشایان دیوکس (۷۰۸ تا ۶۳۳ پ.ز.) دوهمیان فره وه رتیش (۶۵۵ - ۶۳۳ پ.ز.) سیهه میان هوه خستر (۶۳۳ - ۵۸۵ پ.ز.) چواره میان ئازی ده هاگ (۵۸۵ - ۵۵۰ پ.ز.) و له دوا ی له به ی چوونی دهوله تی ماد به دهستی کووره شی که بیر حکومه تی هه خامه نشی هاته سه رکار و ئاخیرین پادشای ئه وه و بنه ماله داریوشی سیهه م بوو (۳۳۶ - ۳۲۰ پ.ز.) به هیرشی ئه سه کهنده ری مه قدوونی پادشایان دوا یی هات و له (۳۲۳ پ.ز.) ئه سه کهنده ریش به به ک جاره کی سه ری نابه وه. سلوکیان (جینشینانی ئه سه کهنده ر) حکومه تیان تا سالی (۲۵۰ پ.ز.) که وته ده ست.

ئه شک ی هه وه ل (ئه شه ک)

له تیره ی پارتی بوو که له ده ستووری سلوکیان سه رپێچی کرد و خۆی نیونا شاو زنجیره ی پادشایانی ئه شکانی پیک هینا و بۆ شانازی و مانه وه ی نیوی ئه شک خۆیان به ئه شکانی نیو برد و دیه خودا نووسیویه له نژادی که یقوبادن که «تاریخی ارومیه» به مادیان نیوده بات و فردوسی ده لی:

دگر گرد شاپور خسرو نژاد

نخست اشک بود از نژاد قباد

چو بیژن که بود از نژاد کیان

دگر بود گودرز از اشکانیان

۲۸ مروف له وه وه ز نریک ۵۰۰ سال حکومه تیان کردوه تا له سالی (۲۲۰ پ.ز.) دوا یی هات و زنجیره پادشایانی ساسانی پیک هات و تا سالی ۶۵۲ یزدگرد ئاخیرین پادشایان له شه ریک داله مه رو کوژرا و ساسانیان فه رمان ره وایان چو راوی هات که ۴۰۰ سال حکومه تیان کرد که له ناوه رو کی پێشه کی داروون ده بیته وه.

۲- به شیکێ زۆر که م باسی هه وه ل حه لقه له زنجیره ی نه ته وه و ره گه زی کۆنی کورد پادشایانی پیش دادی کیانی و ماد و ته شکانی و ساسانی و شه دادی و چهند بنه ماله ی دیکه ی کورد کرا. لیره به پنیوستی ده زانم دیسان زۆر به کورتی له سه ره تای ئیسلامه وه تا ئهم سه ده له باره ی کورد و مه لبه ندی به تایبه ت قاره مانانی بخرمه بهر چاو.

کورد له سه ره تای ئیسلامه وه تا ئهم سه ده

له سه ره تای ئیسلام دا زۆر کتیی تاریخ نویسیوانه «سه عدی وه قاس» له ۱۶ مارس ۶۳۷ زایینی دا (۱۵ کۆچی) مه دائینی گرت و له سالی ۱۶ کۆچی کورد له گه ل لشکری ئیسلام روو به روو بوون به لام له پیش ته وه دا کورد به شانازییه وه بوونه ته هه والی خوشه ویستی پیغه مبه ر. که ته فسیری «روح المعانی» نیوی جابان (گابان) ی کوردی و مه یمونی کوری ده بات که زۆر له پیغه مبه ر نیزیک بوون و فرموده کانیا ن له بهر کردوه. وی ده چی له کتیی میژوو نیوی چهند ته سحابه ی دیکه کورد نووسرای.

الکامل ده لێ کورد دوای سه رکه وتنی ئیسلام له سالی ۲۱ کۆچی دا خه لیفه ی دوهم هه زره تی عومه ر به سه رکه ردایه تی عتبه ی کوری فرقد له شکری نارده شه ره زور و دوای شه رێکی قورس ئیسلام سه رکه وتوو بوو.

له سالی ۲۵ کۆچی دا له به سه ره له زه مانی حکومه تی ته بو موسای ته شه ره ی کورده کان له ته هواز و فارس شو رشیان کرد و له زه مانی خه لافه تی «عبدالمک» له سالی ۸۲ له ناوچه ی فارس هه جاجی کۆری یوسفی سه قفه یان شکاند و ته و ناوچه یان له زولم و زۆری هه جاج نه جات دا.

ته بو موسلمی خوراسانی حکومه تی به نی ئومه یه ی له نزیک سالی ۱۳۲ (ک. م) تیک دا، و خه لیفه مه هدی کۆری خۆی هارونه ره شیدی کرده فرمان ره وای کوردستان و له زه مانی خه لیفه المقتدر ده یسیمی کۆری ئیبراهیم له سالی ۳۱۴ (ک. م) له ئازه ربایجان پایه ی حکومه تی دامه زراند.

شۆرش له زه‌مانی خه‌لیفه‌ی دوه‌مه‌دا

له دوا‌ی شکانی (یزدگرد سوم) و هه‌لانتی بۆ کوردستان ناوچه‌ی جه‌لوان له‌ سالی ۱۸ به‌ ئیزنی جه‌زهره‌تی عومه‌ر و فه‌رمانی سه‌عدی وه‌قاص عه‌یازی کورپی غه‌نهم هه‌لمه‌تی هه‌تا بۆ کوردستان و جزیره و ره‌ها و ماردین و دیاربه‌کری خسته‌ ژێر ده‌سه‌لانی خو‌ی و خه‌لیفه‌ی دوه‌مه‌ قه‌یس کوری «سلمه‌ الاشجعی» نارد بۆ شه‌ری لۆرستان زۆر له‌ کورد و عه‌ره‌ب له‌ وێ کۆژران به‌لام کورده‌کان ده‌ستیان له‌ شۆرش هه‌لنه‌گرت و ۲۵ کوچی هۆزی کورد و فارسی خوزستان کوتیان ته‌گه‌ر عه‌ره‌ب هه‌ر پێیان داگرت و به‌ له‌شکروه‌هه‌ هاتن ئیمه‌ هه‌تا ده‌سمان چه‌ک بگه‌ڕێ هه‌تاره‌گی ته‌رمان له‌ به‌ده‌ندا مابۆ پێشیان پێ ده‌گرین و به‌ گۆیان دا ده‌چین.

کورد و یه‌عقوبی له‌ یس سه‌فقاری

یه‌عقوبی له‌ یسی سه‌فقاری به‌ گۆره‌ی فه‌ره‌ه‌نگی دێهخودا تاریخی سیستان نوسویه‌ که‌ له‌ تیره‌ی ساسانیان و که‌ یومه‌رسن و بۆ سه‌ره‌خو‌یی ئێران له‌ به‌رامبه‌ری به‌غدا دا شۆرشی کرد و سپا له‌شکری کورد زۆریان یارمه‌تی پێ کرد هه‌ر بۆیه‌ محمد کورپی عبدالله که‌ یه‌کیک له‌ سه‌ره‌به‌لانی کورد بوو کردیه‌ حاکمی ته‌هواز.

شۆرش له‌ موسڵ

شۆرش له‌ موسڵ له‌ سالی ۲۸۱ هه‌مدانی کورپی هه‌مدون راپه‌ری و بۆ دروس کردنی پادشایی هه‌مدانی تێکۆشا و پیاویکی لێزان و به‌ مشور بوو که‌س نه‌یده‌توانی سه‌ربزو‌ی بکا شۆرشێکی دیکه‌ له‌ سالی ۲۹۳ له‌ لایان کوردانی هه‌ڵپه‌یه‌وه‌ له‌ موسڵ به‌ فه‌رمان ره‌وایی محمد کورپی بلال پێک هات و ناوچه‌ی نه‌ینه‌وا تووشی تالان و کوشتار هات و ته‌بواله‌یجا حاکمی موسڵ هات شالابی برده‌ سه‌ر کوردان به‌لام شه‌یره‌ پێشمه‌رگه‌ی کورد جه‌وه‌ه‌ری خو‌یان نیشان دا و له‌ (معطوبه‌) شکستیان پێ دا و به‌سه‌ر شۆری گه‌راوه‌ موسڵ و کوردان له‌و شۆرشانه‌ که‌ به‌ دژی خه‌لیفه‌ی به‌غدا ده‌یان کرد له‌ زۆر جێگه‌دا حکومه‌تیان پێک دێنا و نیزیک به‌ سالی ۳۴۰ (ک.م) چه‌ند ئا‌زاوه‌ له‌ لایان نه‌ته‌وه‌ی ماد دژی به‌غدا پێک هات یه‌کیک له‌وانه‌ زنجیره‌ پادشایانی شه‌ددادی بو له‌ هۆزیک که‌ له‌ ته‌رده‌بیل و گه‌نجه‌دا نیشته‌ جی بوون.

کوردی به رزیکانی

کوردی به رزیکانی له سالی ۳۴۸ (ک.م.) دا حسنویه کورپی حوسین له دینه وهر و نه هاوه ند و همه دان به مبه سستی نازادی هوزه که ی راهری و له سرماج نیزیکی بیستون حکومه تی سازکرد و ئالی بویه به تایهت (رکن الدوله) یارمه تیکی زوری دا. (تاریخ کرد، رشید یاسمی).

ده یله میان

«سه ده فی» له «تاریخ الدول» (لاپه ری ۷۵) ده لی حکومه تی سالاری یا مسافری ده یله میان پی ده لئین و دایرة المعارف اسلامی تهو زنجیره پادشایانه بیگومان و به دلنایی به کورد ده زانی و تاریخی «عالم آرای عه بیاسی» نوسیویه که: «ئیرانیانی قه دیم و کۆن به کوردی ته به رستان یان کوتوه ده یله م» و هۆزی «آل جستان» له تیره و ره گه زی کۆنی کوردی ده یله م ناسراون و ناوه ندی حکومه تی ته مان روباری منجیل و ئاواپی ده یله میانانی ته مرو بوه و له ئاخری سه ده ی دوهم تا هه وه لی سه ده ی چواره م یانی زیاتر له سه د سال حکومه تیان بوه.

الکامل نوسیویه له سالی ۳۷۳ له هۆزی کوردی حمیدییه «باز» ناویک که به روالهت و سام وه ک روسته می زال بوو چوه لای «عبدالدوله دیلمی» به لام شا که چاوی پیکیهوت ترس و له رز که وته دلی وستی بیگری ته ویش پی زانی و هه ستارویی خوی ده رباز کرد و چوه موسل و له ناوچه ی میافارقین و دیاربه کر له شکریکی کۆ کرده وه و دوا ی مردنی «عبدالدوله» دو جار «صمصام الدوله» سوپا و قۆشه تیکی به گهف ساندان و ته یار به کلاو خود و زری و تیر و که وان و قه لغان شالاولی برده سهر «باز» به لام ههر دو که رهت تیشکان و موسل که وته دهس «باز» و دوا ی به پیکی کوزانی حمدان وه ک به به بر و پلینگی شاخان هه لمه تیان برده موسل و گرتیان و باز دوباره له شکری دیاربه کری هینا که زۆرتریان له کوردانی بشنوی بون و له سالی ۳۷۹ هیرشی

۱ - ناوچه ی ده یله م به شیک له گیلان بوه که له باشوره وه تاو لاتی قه زوینی گرتوه و له رۆژه لاتوه سنووری چالوس ناسراوه و له کاتی ده سه لات داری ده یاله م به یینی ته واوی گیلان و زه مانئ هه مو ناوچه ی ده ریایی خه زهر به شیک له ولاتی ده یاله م و زه مانئ هه مو ناوچه ی ته مرو که پی ده لئین ده یله میان یا ده یله مستان یانی جیی هۆزی ده یلمی. گیلان به مانای جیی قهومی گیل. سه رچاوه: کرد نوسراوه ی رشید یاسمی - مشاهیر کرد بابا مردوخ

برده سەر موسڵ به لām له مهیدانی شهردا له کاتی گۆرینه وهی ته سب و سوار بون کهوت و پشتی شکاو لاشه یان برده موسڵ و به مردوویی ههلیانواسی و خه لک زانیان و چونکه خویشیان دهوێست و شورشیان کرد. باز که کوژرا علی کوپی مروانی خوشکه زای له کوردی مروانیان دوو جار چوه مهیدانی شهرپی حه مدانیان و به خسیری زۆری لێگرتن له دوای به پینک له گوناهیان خوش بوو پایهی حکومه تی خوێ له دیاربه کر پتهو و قایم کرد. «رشیدی یاسمی» نویسه: کوردی مروانیان له سالی ۳۸۰ تا ۴۸۹ له دیاربه کر، ئه رزان، میافارقین، حیسن کیف، خه لات، ملازگرد، ئه رجیش و ده وروبه ری باکوری رۆژه لاتی زریچه ی وان حکومه ت و فرمان ره وایان بوو و ته بو عه لی حه سه ن له سالی ۳۸۱ چوه شام و تهو ولاته ی له ژیر ده ست فه یسه ری رۆم (بازیل) هیناده ری و خوێ به باشی پی چاری.

له سالی ۳۷۰ (ک.م) ته بوو شوجاع له عه شیرهی حه میدیه حکومه تیکی له کوردستانی مه رکه زی دیاربه کر - ئه رجیس - میافارقین ساز کرد کتیی «تجارب الامم» لاپه ره ی ۱۴۷ دا نویسه: به کیک له سه رۆک عه شیره کانی کورد به نبوی ته حمه دی کوپی زوحاک له تاریخی ۳۸۱ به ۵۰۰ سواره وه هه لمه تی برده سەر له شکری رۆم و شکاندی و فرمانده که شی کوشت له مابه یی سالی ۳۶۶ تا ۳۸۸ (ک.م) له دژی و ناکوکی ئالی بویه و ئالی زیاد له سه ر ناوچه ی گورگان عه شایری کورد یارمه تی ئالی بویه یان دا و نه یانه یشت تیک بشکی و هه ر له و کاته دا هۆزی به نو عقیل هه لمه تیان برده سەر موسڵ و کوردان پیشیان پی گرتن نه یانه یشت شار تووشی تالان و برۆ پی. (الکامل جلد ۹).

فەرمانرەۋايانى ورمى

«بلازەرى» نوسىۋو: لە زەمانى خەلافەتى مەنسورى عەبباسى (۱۳۶ تا ۱۸۵ ك.م) سەدەقەي كورى عەلى بە زۆرى شەپ و شمشير ورمى خستە ژێردەستەلانى خۆى و خۆى و براكەي بۆ ئاۋەدانى ئەو شارە زۆريان زەحمەت كێشا و زۆر خانوو و عىمارەتيان لەوى ساز كرد.

ئەمير سەدەقەي دوھەم

ئەمير سەدەقە بە نىۋى باپىرى نىۋى نرا و بەسەر ناۋچەي موسڵ و ئازەربايجان دا دەسەلانى بوو و لە سالى ۲۰۹ ك.م لە لاين مامون عەبباسى بوو حاكىمى ئازەربايجان و ئەرمەنستان و شەپ كردن لە گەل بابە كي خۆرەمى خرا ئەستۆي ئەو.

رەۋادىيانى (شەداديان)

رەۋادىيانى ھەبەبى (شەداديان) ھۆزىكى گەورە بوون لە ئەرمەنستان نيزىك بە شارى «دوتن» لاي رۆژ ھەلانى ئارارات و باشورى ئىرەوان. «الكامل» دەلى: رەۋادى چاكتىر ھۆزى كوردن كە تىرەي صلاح الدين ايوبى لەوانن.

شەددادىيانى رەۋادى

«ابن اثير» دەلى ئەو تايغەي ھۆزى كوردانن لە ۳۴۰ تا ۵۷۰ (ك.م). حكوومەتيان كوردو و شارى گەنجە پى تەختيان بوو.

ئەتەبەك عەلەددىنى كۆرپە ئەرسەلان رەۋادى حاكم و فەرمانرەۋاي مەراغە بوو و ھەتا خودا ھەز دەكا دل ئاوا و مەرد و رەند و سەر بلىند و بالا دەست بوو و لە سالى ۵۷۴ (ك.م) چوئەتە لاي «توغرلى سېھەم» ئاخىر پادشاي سەلجۇقى و ئەۋىش زۆرى رىزلى گرتو و كورى منالكارى خۆى (بى كيارق)ى بەو سپارد، بۆ باش بارھىتان و دەرسدان و مەشق دان. (راۋندى) لە كىتەبى «راحە الصدور» بە پادشاي دادگەر و داد پەرۋەرى نىۋدەبا و «حكيم نظامى

گنجوی» بهرام نامه، که به کیچ له پینج گه نجه به به نیوی «اتابک علاءالدین» کور بهی نه سه لانی کردوه تهوهش چهند شیعر له وانه:

چون اشارت رسید پنهانی
از سِر پراپرده سلیمانی
پر گرفتم چو مرغ بال گشای
که کنم بر در سلیمان جای
در اشارت چنان نمود برید
که هلالی برآور از شب عید
آن چنان کز حجاب تاریکی
کس نپیند در او ز تاریکی
چون برید از من از این غرض درخواست
شادمانی نشست و غم برخاست
جستم از نامهای نغز نورد
آنچه دل را گشاده داند کرد
هرچه تاریخ شهریاران بود
در یکی از نسخه اختیار آن بود
مانده زان لعلی ریزه لختی کرد
هر یکی زان قراضه چیزی کرد
من از آن خورده چون گهر سنجی
بر تراشیدم این چنین گنجی
آنچه زو نیم گفته بُد، گفتم
گهر نیم سفته را، سُفتم
و آنچه دیدم که راست بود و درست
ماندمش هم بر آن قرار نخست
باز جستم ز نامهای نهان
کو پراکنده بود گرد جهان
زان مَخنها که تازی است و دری
در سواد بُخاری و طبری

آن ورق کو فتاده در دستم
 همه را در خریطه‌ای بستم
 آنچه مقصود شد در این پرگار
 چار فصل است به ز فصل بهار
 اولین فصل آفرین خدای
 کافرینش به فضل او است به جای
 وان دگر فصل خطبه نبوی
 کین گهن سکه زو گرفت نوی...
 ...نظم اولاد او به سعد نجوم
 در به درباد تا ابد منظوم
 نقشبند طراز افسر و جاه
 نصرةالدین ملک محمد شاه
 در دو قسمت که ملکشان به هم است
 احمدی و محمدی رقم است
 نصرت این را به تربیت کاری
 فلک آن را به تقویت داری
 این ز نصرت زده سه پایه بخت
 فلک آن را به چارپایه تخت
 چشم شه زیر چرخ مینایی
 باد روشن بدین دو بینایی
 نام این خضر، جاودانی باد
 حکم آن آب ز نسدگانی باد
 سایه شه که هست چشمه نور
 زان گل و گلستان مبادا دور

کورد و سه‌لجوقیان

هۆزی ئاغوزه که پیش قهره‌ولێ سه‌لجوقیان بوون له سالی ۲۴۹ روو به مه‌راغه هاتن تالان و وێرانیه‌ن کرد و به هۆی ئه‌وه که کورد یارمه‌تی فه‌رمان‌ره‌وای ئازهر بایجانیان داو پێشیان به (ئاغوزه) کان گرت تێکیان شکاندن و کۆلیان پێدان. هۆزێکی دیکه‌یان روێیبوون بۆ ئه‌رمه‌نستان دوا‌ی گوشت و گوشتاریکی زۆر روویان کرده ورمێ و هێرشیان برده سه‌ر ابوالهه‌یجای هازی‌نی کورد که ئه‌و ناوچه‌یه‌ی له ده‌سدابوو به‌لام ئاغوزیه‌کان زۆر شه‌رزه و بلاو بوون.

له سالی ۴۲۰ (کۆچی) حکومه‌تی کوردی ره‌وادی له ته‌وریز دوباره پێک هات و سازبوونی پایه‌ی به ده‌ستی وه‌هسوودانی کۆری مه‌ملان بوو و تا ۴۲۶ (کۆچی) ده‌وامی کرد.

له سالی ۴۲۱ (کۆچی) حکومه‌تی شوانکاره له فارس داوو دامه‌زراو بوو و تا سالی ۷۵۶ ده‌وامی هێنا.

سه‌ر له‌شکه‌ر: مظفر زنگنه

له سالی ۴۳۲ وه‌هسوودانی کۆری مه‌ملان فه‌رمان‌ره‌وای کوردی نه‌به‌ز سه‌ر و کانی غه‌زی بۆ شاری ته‌وریز بانگێشتن کرد و سی مرو‌فی به‌جه‌رگی له‌وان له کانی نان خواردن دا گوشت له‌و روه‌وه غز شکان له ورمێ وه‌ه‌چوونه‌ هه‌کاری و موسل و ده‌ستیان کرد به تالان و گوشتاری هه‌شایری کورد که له کتێبی تاریخی قاره‌مانی کورد نوسراوه.

به‌رگی سیه‌مه‌می مشاهیر کرد مردوخ روحانی

سه لجوقیان

سه لجوقیان سیلاویکی به سام و به ترس بوو له لای خوراسانه وه هات زۆردار و بی زۆر له کورد و له تورک له ئهرمه نی و له رومی و فارس و عه رهب و چهند تیره ی تر له نیو خو ی دا پیچایه وه و شه ر و شوو و به ر به ره کان ی به ی نی عه شایری له به ی ن برد هه ر چهنده توغرل بیگ له روژئاوا زیاتر نیزیگ ده بو وه قه وم و تیره ی غه ز توندتر و باش تر ولاتیان چو ل و تالان ده کرد هه لده هاتن. کوردی بشنوی خه لکی فینیگ هه ر چهند هه لیان ده برین و مۆله تیان نه ده دان هیشتا ته وای ولاتی دیار به کر و موسل یان تالان کرد. له و زه مانه دا له کوردستانی روژئاوا عه شایری ته بو الشوالک کوره کوره ی کوردی به گوری تینو و به خوینی داگیرکه رانی غه ز کلی شه ریان لی گه رم کردن و زۆریان له به ی ن بردن. هۆزی ته بو الشوک له زه مان ی ده یله میان دا ته وای ناوچه ی حه لوانیان له ده ستدا بو و له ۳۴۰ دا معزالدوله ی ده یله می یارمه تی لی ده خپاستن شه م حکومه ته به ده س پسپۆری لێزان ته بو الفتخ محمد بن عناز بناغه ی دا پێژرا و له سالی ۳۸۰ تا ۴۰۱ ک.م فرمان ره وایی کرد وه و ته و هۆزه له شاره زوو و کرماشان و بیلوار و ده ورو به ریان میری و فرمان ره واییان بو و ته بو شواک له سالی ۴۳۸ له ده ورو به ری سیروان وه فاتی کرد و له کاتی که دا ئولوب ئه رسه لان له ملازگرد له شکری قه یسه ری رومی تیگ شکاند دوای ته وه ته وای کوردستان و ئه رمه نستان که و تنه ژیر ده سه لاتی سه لجوقیان و ته وای ته و حکومه ته چکۆلانه ی کورد له به ی ن چوون مه گه ر حکومه تی کوردانی شوانکاره له ولاتی فارس نه بی و مه لکشاکه له گه ل قاوردی مامی له ده ورو به ری هه مه دان هه لمه تیان برده سه ریه ک و کوردانی بنو غیاز یارمه تی مه لکشایان دا و قاورد تیگ شکا له و رو وه مه لکشا به شیک له ولاتی کرمانی پیشکه ش به سورخاب سه رکۆماری بنو غیاز کرد و له ئاخری روژگاری سه لجوقی دا کوردستان بو ه جیگه ی هیرش و تالان و شه ریکی زۆر خه ست و خویناوی. الکامل ده لی بریک له خه لیفه کان ی عه بیاسی خو یان له گه لی کورد نیزیگ ده کرده وه تا به یارمه تی ته وان خو یان له شه ر و به لای تورکان پیاریزن. له زه مان ی خه لافه تی ناصر (۵۸۱) له مابه ی نی تورکان و تورکمان نیوان ناخۆشی زۆر پیک هات و پریشکی بلیسه ی ته و ئاواره شام و دیار به کر و جزیره و موسل و شاره زوو و خلاط و ئازه ر بایجانی گرت وه و دوای دوو سال پیک هاتن و ده ستیان دا ده س یه ک چونه شه ری مه سیحی ئه رمه نستان و بین النهرین و شام و ئاسیای سه غیر.

مه‌غول

مه‌غول: دواى نيشته جى بوونی مه‌غول له ئيران قه‌ومى کورد په‌نايان بو کيو و شاخه‌کان برد چونکه به هوى شه‌رى سه‌لبی کوردان له گه‌ل مه‌سیحی دوژمنایه‌تیاں بوو مه‌غولیش له گه‌ل عیسه‌وى په‌یوه‌ندی دوستیاں بوو جا بویه زور له خوڤان ته‌مین نه‌بوون و به هیواى ته‌وه‌ بوون که له ده‌لاقه‌ییکه‌وه تیشکی رۆزی خو‌شبه‌ختیاں چاو پی که‌وئ هولاکو له کاتی هیرش بردن بو سهر به‌غدا له کرماشانه‌وه تپه‌ری ته‌و دیهاته‌ی له سهر ریی بوو به هیچ جوړنیک نه‌جاتی نه‌ده‌بوو مال و دارایی هه‌مووی وه‌به‌ر تالان ده‌که‌وت و دواى گرتنی به‌غدا کوردی شاره‌زور بریکیاں کوچیاں کرد و چوونه مصر و دو عه‌شیره‌ی لاوین و بابین که‌وته‌ن الجزیره باکووری ته‌فریقا. گرتنی به‌غدا به‌ده‌س هولاکووه گه‌وره‌ترین به‌لابوو بو کوردان چونکه رینگه‌کراوه بو سپای مه‌غول و له ئازه‌ربایجانه‌وه هه‌رکاتى ده‌روین بو په‌غداو شام ته‌واوی خاک و ناوچه‌کورد و واری ده‌که‌وته‌به‌ر شالووی کوشتار و تالان، له سالی ۶۵۷ هولاکو له ئازه‌ربایجانه‌وه چوو بو ولاتی حه‌کاری و هه‌رچی کورد له سهر رینگه‌یاں بوو به شمشیر شه‌ق کران و جزیره و دیار به‌کرو میافارقین و ماردین یاں خسته ژیر ده‌سه‌لانی خوڤان و موس‌ل ماوه‌ییک شه‌ره شمشیری له گه‌ل کردن به‌لام له ئاخیریدا به‌فیل شاریان گرت و به‌نیزه‌ی مه‌رگ مال و مولکیان به‌خه‌لک به‌جی هیشته.

له زه‌مانی الحایتو له چه‌مچه‌مال و له داوینی کئوی بیستون شاریکیان به‌نیوی سولتان ئاباد ساز کرد و له جباتی شاری (به‌هاری) هه‌مه‌دان کردیانه پی ته‌ختی کوردستان و دواى له به‌ین چوونی ئیلخانی مه‌غول دو خانه‌دانی مه‌غول که‌خزمی به‌ک بون په‌کیک له‌وان فه‌رمان‌ره‌واى هۆزی سندوس بوو و ته‌وی دیکه‌ سه‌روکی عیلى جه‌لایر بوو ولاتی مه‌غولیاں له‌به‌ینی خوڤاندا به‌ش کرد له سالی (۷۳۸ک.م). کوردستانی ئیران - خوزستان که‌وته ژیر ده‌سه‌لانی خانه‌دانی سلدوز و ته‌وه‌ی دیکه‌ که‌وته ده‌ست تایفه‌ی جه‌لایر - سه‌رچاوه: کتییی دودمان آریائی نوسراوه‌ی سه‌ره‌شکر مظفری زنگه‌نه‌ لا‌په‌ره‌ی ۱۱۴ و کرد تالیفی رشید یاسمی لا‌په‌ره‌ی ۱۹۲ و انسیکلوپداسلام مقاله‌ی کورد - الکامل.

کورد و مه غول

سه ره لشکر موزه فهری زه ننگه نه له کتییی دودمان ئاریایی دا نوسیویه: تایفه ئاغوزه که پیش قهره وهلی سه لجووقیان بوون له کاتیکی روو به روژئاوا هاتن (وتاش فه راش) به کییک له فرمان ره وایانی غزنه وی به سی هزار سواره وه که زوریان کورد بوون پیشیان پی گرتن به لام فرماندهی کوردان به خسیر کرا و کاغزیان پی نوسی بو کوردان که شه نه کهن و دهس له شه کیشانه وهی کوردان بو هوئی سه رکه وتنی ئاغوزه کان و له سالی ۲۴۹ روویان کرده مه راغه و ویران و تالانیان کرد له دوایدا روویان کرده هوئی هازینی و کوشتاری زور له هه دوولا کرا و چونکه عه شایری کورد له گه له فرمان ره وای ئازه ربایجان به کیان گرت له و رووه وه شکستیکی گه و ره یان به ئاغوزه کان هینا

له سالی ۴۲۰ حکومه تی کوردی ره وادی له ته ورژ دو باره به دهستی وه هسودان کوری مه ملان پییک هات و تا سالی ۴۲۶ درێژه ی بوو و الکامل ج ۹ لاپه ره ی ۱۶۵ دا نوسیویه: ته بوله یجا «ریب الدوله» خوشکه زای وه هسودانی ره وادی سه روک عه شیریه ی هه ذبانی که ورمی و تهو ناوچه به ی له دهس دابو له سالی ۴۳۰ داله گه له خالی چوونه مهیدانی غه ز پیشیان پی گرتن و میشکیان به زه ویدا پرژاندن و زیانی زوریان پی گه یاندن و ئوردووینیکی دیکه ی غه ز له ورمیوه چوون بو تالانی ناوچه ی حه کاری و دهو و به ری موسل و کورده کانی تهو ولاته یه کیان گرت و له ئابلوقه یان نان ۱۵۰۰ نه فهریان لی کوشتن که حه وتیان سه ره یلی غه زبوون و زوریشیان لی به خسیر کرا.

«مه سعودی» نوسیویه: مه لکشای سه لجوقی، بو له به یین بردنی حاکمی کرمان که شوژی ساز کرد بوو بی به شا، له له شکری کوردان یارمه تی ویست و دوژمنیان راونا و سه رکوتیان کردن حکومه تی فه زله وهی لوړستان له نیوه ی سه ده ی پینجه م دا (کوچی) بناغه ی دارژرا و تاکوو نیوه ی سه ده ی نوهم ئازادی و سه ره خوئی خوئی راگرت. (سه رچاوه له مه سعودی ابن خلکان)

کورد و تهیموری گورگان

کوردستان وه ک زۆر له ناوچه کانی دیکه ی ئیران که وته بهر هه لمه تی له شکری خوین خوری تهیمور له موزه فه نامه ی شرف الدین دوژمنایه تی و بهر بهر کانی کوردان له گه ل تهیمور نووسراوه به کێک له وان بهر بهر کانی عیززالدین شیر حاکمی حه کاری بوو له قه لای وان که قه لاکه ی زۆر سهخت و ره وه زیکه ی حه ستهم بوو ده وه ی لی درا و گبچه لی تی هالاندرا و تهیمور فه رمانی دا له هه موو لاییکه وه دهس به کارین و پشوو نه دهن و هیرش بهر نه سه ر قه لای وان جا وه ک میرو له تیی هالان وه ک لیزمه باران قولینگیان لی دان به ردی بناغه یان ده ره یان که شاعیر له باره ی قه لاکه وه ده لی:

شاهی که به تیغ ملک ایران بگرفت	ماه علمش سرلوحه کیوان بگرفت
تاریخ گرفت حصار وان را	گر پرستندت بگو که کی وان بگرفت

شاعیر یکی دیکه ده لی:

ز بس کشته کافکند بر بَر و دشت جهان گفت بس کن که از حد گذشت

کوردی ره وادیان

ره وادیان: له سه ده ی چوار و پینج دا له ئازه ربایجان دوو هۆزی گه وه به نیو ره وادی (به سه ده ده ی واو) و ره وادی (بی سه ده ده ی واو) له سه ده ده ی هه وه لی ئیسلامدا له ئه ره نهستان نیزیکی دوین نیشته جی بوون که ابن ته سیر ده لی به ریزترین هۆزی کوردن که باو و باپیری صلاح الدین له وان بووه به لام ره وداوی به شه ده ی واو له قه ومی ازد له یه مه نه وه کوچیان کردوه هاتونه ته ئازربایجان ناوچه ی کوردنشین له و ره وه نه زادی خویان له دهس داوه بوونه کورد.

ابومه نسور وه هسودان کوری مه ملان به پادشایی گه یی. به نو سراوه ی که سه ره وی نیزیک سالی ۴۱۰ (ک.م.) که می دوا ی مردنی بابی.

غه زه کانی له ئازربایجان نیشته جی کرد تا کوو دوژمنه کانی یانی رومی و ئه ره مه نی گورجی به شمشیری ته وانه تیک شکینی به لام دوا ی به ینی ده سیان کرد به تالانی خه لک. ده سته ییکی دیکه له ره به وه هاتن و زۆریان بو خه لک هینا له و ره وه ته میر وه هسودان له گه ل ته بوله یجا که خوشکه زای بوو سه ره وکی کوردانی هذبانی ده ستیاندا دهس به ک و زۆریان له غه زان کوشت که قه تران ته ورزی له و باره وه ده لی

به جنگ آهنگ او کردند با پیکان بسا سرکشی
 به مردی بازگردانید بر اندامشان پیکان
 کنون تا از سر ایشان تو سایه برگرفتنی
 نگه کن تا چه آورده‌ست گردون بر سر ایشان
 سه‌فهری ئەمیر وه‌هسودان بۆ‌گه‌نجه بۆ‌لای ئەمیرابوالحسن لشکری «دوه‌م» له‌فه‌رمان
 ره‌وایانی شه‌دادی له‌ (اران) و (گنجه) بوو که له‌ گه‌ل ئەمیر وه‌هسودان که‌می‌ک به‌ین ناخو‌شیان
 بوو له‌ دوا‌ییدا هو‌ی ئاشت بونه‌وه‌یان پێک هات و ئەمیر وه‌هسودان چوو بۆ دیداری له‌شکری له‌
 فه‌تران له‌وکاته‌دا له‌گه‌نجه بوو. ئەمه‌ چه‌ند شیع‌ری‌ک له‌و باره‌وه
 کنون گشت دو خسرو به‌ یکدیگر موصول
 کنون که‌ گشت دو کوکب به‌ یکدیگر مقرون
 دو شهریار قدیم و دو جایگاه قدیم
 همان دو خسرو و منصور و سید میمون
 «امیرابوالحسن» و شهریار «ابومنصور»
 که‌ نصرت آید و احسان از آن و این بیرون

کورد و سه‌فه‌وی و عوسمانی^۱

سەر له‌شکر موزه‌فه‌ری زه‌نگه‌نه له‌کتیپی دوودمانی ئاریایی له‌لاپه‌ره‌ی ۱۱۹ نوسویه شائیسماعیل ده‌یه‌ه‌ویست له‌ئیراندا حکومه‌تی محه‌للی نه‌میڤی و به‌لام عوسمانی به‌پێچه‌وانه‌ی سه‌فه‌وی ده‌یه‌ه‌ویست حکومه‌تی محه‌للی و ئیو خۆیی له‌هه‌موو جێی ئێران بێی تاکوو به‌ر هه‌لست له‌زۆر و توانایی حکومه‌تی مه‌رکه‌زی بکه‌ن.

به‌خشی به‌گ حاکمی جزیره‌ی ابن‌وعومه‌ر ده‌یه‌ه‌ویست سوپای ئێرانی له‌وێ و ده‌ده‌رخا و ته‌میر سوزان سه‌یده‌به‌گ، که‌رکوک و هه‌ولێری خسته‌ ژێر ده‌سه‌لاتی خۆی سولتان سه‌لیمی عوسمانی بۆ دله‌واپی عه‌شایری کورد ۱۷ ئالای حکومه‌تی دایمی سازکرد و ۵۰۰ خه‌لات بۆ فه‌رمان‌ره‌ویان و ۲۵ هه‌زار دیناری بۆ مه‌لا ئدریس نارد و په‌یمان و به‌ئینی دا سه‌ره‌به‌خۆیی و فه‌رمان‌ره‌وایی ناوچه‌کانی کورد پارێزراو ده‌ی ۲- فه‌رمان‌ره‌وایی له‌بابه‌وه به‌کوڕبگا به‌و جوهری باو یی له‌ناوچه‌دا ۳- کورد و تورک له‌شه‌ردا یارمه‌تی په‌کتر بده‌ن ۴- له‌کاتی هێرشێ دوژمن بۆ سه‌ر کورد تورک یارمه‌تی کورده‌کان بکا.

ولاتی دیار به‌کرکابه ۱۹ به‌ش ۱۱ به‌شی وه‌کو به‌شه‌کانی ته‌ناوۆلی له‌ژێر چاوه‌ دێری تورک

۱- نوشته ابن بزاز بدین سان آغاز می‌یافته: «فیروزشاه از فرزندان شیخ ارباب الطریق ابراهیم ادهم قدس سره بود وقتی بالشکر کرد از طرف سنجار خروج کرد...». آنچه به این گمان ما یآوری می‌کند که آن است که در یک نسخه کهن از صفوة الصفا که در دست است در تبارنامه شیخ صفی، فیروزشاه را چنین یاد می‌کند: «الکردی السبحانی پیروز شاه زرین کلاه». غلط و خود دیگر شده از «السجانی» یا «السنجاری» می‌باشد. حمدالله مستوفی همزمان شیخ میبوده چنانکه نوشته او را آوردیم، مردم اردبیل را شافعی و مرید شیخ صفی می‌داند در این نوشته سخنی از کیش خود شیخ نمی‌راند. لیکن پیداست که اگر شیخ هم سنی شافعی نبود آن را به آشکار آوردی. گذشته از آنکه «پیر شیعی و پیروان سنی» در خور باور کردن نیست.

«سلسله طریقت» شیخ که ابن بزاز در کتاب خود یاد کرده از سلسله‌های بنام سنیان است و برخی از شیخهای آن، از جمله شیخ ابوالنجیب سهروردی و دیگران، از علمای بنام شافعی می‌بوده‌اند. پس بیگمان است که شیخ صفی هم شافعی، یا باری سنی می‌بوده است.

در این جمله‌ها گذشته از آنکه سنی بودن شیخ را آشکار می‌نویسد این کارها که از او یاد می‌کند از «احکام» شافعی می‌باشد. در باب چهارم صفوة الصفا که درباره «کلمات و تحقیقات» شیخ صفی است حدیقهایی که یاد شده همه حدیقهایی سنیان است که از زبان انس بن مالک و ابن عمر بوده و از کتابهای صحیح مسلم و صحیح بخاری و احیاء العلوم غزالی و دیگر کتابهای سنیان آورده شده است. اینها دلیلهایی است که سنی بودن شیخ صفی را رسانیده جای گمان دیگری در آن باره نمی‌گذارد. دهخدا

ئیداره کرئ و ههشت بهشی له ئیختیاری فرمان ره وایی کورده کان بئ و هه ربو جوړه ناوچه ی وان کرا به ۳۷ بهش و چوار حکومه تی کورد پئیک هات: ۱- حکومه تی حه کاری ۲- حکومه تی بتلیس ۳- حکومه تی مه حمودی ۴ حکومه تی بنیانیش. شه و لیاچه له بی بیجگه له مانه چه ند حکومه تی دیکه نیو دهبا و نوسراوه پئیک هاتنی ئەم حکومه تانه ی کوردستان لهو زه مانه دا به هو ی ههستی رامیاری و سیاسه تی مه لا ئیدریسی بوو و له پئیشدا کوردستانی عوسمانی ۴۶ فرمان ره وایی کوردی بوو که زور به یان له زه ماننی سولتان سه لیم ئازادیکی په ئاره زوی خو یان درایی که له روی یاسا و قانونه وه حکومه تیان به پئوه ده برد و له لایان سولتان سه لیمه وه به هه ریه ک له فرمان ره وایی کوردستان ته پل و ئالای تایه تیان پئ درا که نیشانه ی حکومه تی ئەوان بوو مه لک خه لیل ئاخیرین پادشای تیره ی سولتان سه لاح الدین ابوبی یه کیئک بوو لهو حاکمانه.

سولتان سه لیم زوری ریز له مه لا ئیدریس ده گرت و له سه فەر دا له گه ل خوی ده برد چونکه کوردستانی کوستان ولاتی جودی قرآن و نوح و ئیبراهیم له پیغه مبه ران و جینگه ی شیر و پلنگان به ئارامی بئ شهر و شور دایه دستیان هه رچه ند کوردستان له زه ماننی ئاشوری، روم، یونان تا ئەو کاته له هیچ رۆزگاری به ته وای نه که وتۆته دهس زۆردار و هیرشی ده سه لات دار.

شاته هه ماسب له گه ل له شکرینکی زور له سالی ۹۳۶ ده وری به غدای گرت و زولفه قارخان به دهستی دوو نه فەر له خزمی خوی کوژرا و به غذا که وته دهس ئیرانیان. له پاییزی سالی ۹۴۰ کوچی ئیبراهیم پاشای له گه ل سپاییکی زۆردار له ئیسلامبوله وه هیرشی هینا و زستان له حه لب ماوه و دوا یی هات ته ورزنی خسته ژیر ده سه لاتی خوی. شاعه باس له نه ورزنی سالی ۹۹۸ ک دا په یمان نامه ی ئاشتیان له مابه ینی ئیران و عوسمانی ئیمزا کرد و له روی ئەو په یمانه وه ولاتی ئازهر بایجان، شیروان، گورجستان، لورستان و شاره زور بوه به شیک له خاکی عوسمانی و ئەو بریاره ۱۳ سال ده وامی بوو.

سارم خان

سارم کوپی سه یف الدین موکری له زه ماننی ئەودا شا ئیسماعیلی سه فهوی بو داگیر کردنی موکوریان چه ند جار له شکری نارد هه مو جار ئیکیش له دوا ی هه لمهت و شهرو شورینکی زور قزلباشه کان تئ ده شکان و به ره و پاش ده کشانه وه و له سالی: (۹۱۲ ک) شا ئیسماعیل له زستاندا هاته شاری «خوی» و له وی را به سهرداری عه بدی به گ و چه ند نه فه ری دیکه له شکرو سوپاو قزلباشیکی بئ ئەژماری نارد هه شپری سارم به گ و هه ر دوو له شکرینک وه ربوون و پاله وانان

ونه‌به‌زانی کورد زهره‌ر و زیانیکی قورسپان له له‌شکری شادا و قزلباش زانیان به‌نی سارم خانیان پێ‌بانادری پاشه‌کشه‌یان کرد و رێی هه‌لاتنیا گرت به‌ر و مرو‌فی قاره‌مانی کورد که‌وته سه‌ریان زۆر به‌ی زۆریان به‌ده‌می شیر له‌ت و په‌ت کران و بریکیان ده‌رباز بوون به‌لام سارم خان ده‌یزانی شائیسماعیل له‌ دوژمنایه‌تی ده‌س هه‌لناگرێ له‌ گه‌ل چه‌ند نه‌فه‌ر له‌ میرانی کوردستان چوونه ئاستانه‌ی سولتان سوله‌یمان خانی عوسمانی و زۆری ریزیان لێگیرا و به‌قه‌در و حورمه‌ت گه‌رانوه‌ و لا‌تی خۆیان به‌لام زۆری پێ نه‌چوو که‌ مردن درگای پیگرت و له‌ ژیان پێ به‌شی کرد. شه‌ره‌فنامه وه‌رگیراوی هه‌زار لا‌په‌ره‌ی ۵۳۱

تاریخی مه‌هاباد نو‌سراوه‌ی سه‌ید محمد صم‌دی، مشاهیر کرد لا‌په‌ره‌ی ۳۷۲.

ئه‌میر خانی له‌پ زیرین

ئه‌میرخان ئاخ‌رین فه‌رمان‌ره‌وای عه‌شایری برادۆست بوو که‌ له‌ گه‌ل «شاته‌ه‌ماسب سه‌فه‌وی» زۆر دۆست بوو و شا حکومه‌تی ورمێ و شنۆی به‌و سپارد ئه‌میرخان له‌ شه‌رێکدا که‌ بۆ میر عومه‌ر به‌گه‌ی سو‌رانی ده‌کرد ده‌ستیکێ په‌ری و له‌ دوای ئه‌وه‌ی شاعه‌بیاس بووه‌ شا و ئازه‌ربایجانی له‌ عوسمانی سه‌نده‌وه ئه‌میرخان چووه‌ لای و ئه‌ویش زۆر ریزی لێ‌نا و ده‌ستوری دا له‌ زیر ده‌ستی بۆ دروس که‌ن و به‌م هۆیه‌ به‌ نازناوی (له‌پ‌زێ) نیوی ده‌رکرد و شاد ژ و قه‌لا‌ی مه‌رگه‌هر و ته‌رگه‌هر و ورمێ و شنۆی پێ به‌خشی و ئه‌میرخان که‌وته ئه‌ویر و باوه‌ره‌ که‌ له‌ جێی کۆنه‌ دژ و قه‌لا‌که‌ له‌ زه‌مانی ساسانیان دا دروست کرابوو به‌لام ده‌ستی رۆژگار تیکێ دا‌بوو له‌ ۱۸ کیلومتری باشوری ورمێ قه‌لا‌یکێ پته‌و و سه‌قام‌دار دامه‌زرێنی و دوای ئه‌وه‌ که‌ دروستی کرد چه‌ند قه‌لا‌یچه‌یشی له‌ نیو‌دا ساز کرد و عه‌نباری ئاو و ئازوقه‌ و پاسگه‌ی دیده‌وانی ساز کرد. و له‌وکاته‌وه‌ ده‌ستی به‌و کاره‌ کرد سه‌ره‌له‌ی قزل‌باشه‌ کان و شیع‌ه‌مه‌زه‌ب که‌وته به‌ره‌ره‌ کانی و لای شا بۆیان تی‌چاند و پیر بداغ به‌گی فه‌رمان‌ره‌وای ئازه‌ربایجانی‌ش بیکار دانه‌نیش و ئه‌ویش خه‌یانه‌تی به‌ ئه‌میرخان کرد بۆ ئه‌وه‌ که‌ شانه‌هیلێ قه‌لا‌که‌ی سازکا، به‌لام خان گو‌نێ نه‌دانی و هه‌ر وه‌ستا و کرێکار کاریان له‌ سه‌ر کرد تا ته‌واویان کرد هه‌ر له‌وکاته‌دا نه‌زیکه‌ی بیست هه‌زار که‌سێک له‌ عه‌شایری جه‌لالی له‌ زولم و زۆری مراد پادشای عوسمانی کۆچیان کرد هاته‌ن ئێران و شا ده‌ستوری دا ده‌هه‌زاریان له‌ ئیو خاکی برادۆست نیشته‌ جێ‌ن و هه‌روه‌ها حه‌سه‌ن خانی والی هه‌مه‌دانی به‌ له‌شکرێکه‌وه‌ نارد و رای سپارد بۆ لای ئه‌میرخان که‌ جینگه‌ به‌ جه‌لالیه‌ کان بدا

له وی بمتین و ته میرخان له بهر ته وه که جینگه ی هۆزه که ی خوی له ننگ نه بی گوئی به فهرمانی شا نه دا و له گهڵ قزل باش به شهرهات و زوری شپ کردن له بهر ته وه شا به سهر کردایه تی ثبعماد الدوله ی وزیر له شه عبانی سالی ۱۰۱۷ ک.م له شکرینکی زوری نارد شه پری شه میرخان و دهوری قه لایان دا و نیزیک به چوار مانگ شهریان کرد و زوریان لی کوژرا و هیچ کاریکی گرینگیان پی نه کرا تا سهرچاوه ی ئاوی قه لاکه یان دۆزیه وه و ئاویان لی برین به لام هه ورهات و بارانیکی زور باری و ته نبار ئاوه کانی پر کرده وه به لام سهر کرده ی له شکر ی ئیران فهرمانی دا که هه موو سوپا و سهر بازه کان هه لمهت بهرن بو قه لاکه یا مردن و کوژراوی یا گرتن و تیک دانی قه لا ئاخری قزل باش توانیان بورجیک له قه لاکه بگرن و له و کاته دا هومید که وته دلی سهر باز و به گوله توپ قه لایان داگرت و زوریکیان له قاره مانانی کورد له بهین برد و له جهنگی شه پردا ثبعماد الدوله مرد و محمدی بیگدلی بوه جی نشینی تهو خان زانی هه تا سهر له گهڵ تهو هه مو سوپا و توپ و تفهنگه ی پی نا کرئ نامه ییکی بو بیگدلی نوسی نه مکوژن تا چاوم به شاده که وهی قه لاکه چۆل ده کهم فهرمانده ی سوپای ئیران پی خوش بوو و خان هات بوه میوانی له نیو خیه تدا میوانداری لی کرا به لام ده یانه و یست به بریار و قه ولی خو یان ره فتار نه کهن و لیان که وته فیل خه یالیان بوو چه کیان لی بستین بیانکوژن خان ئاودال له ته لباس خه لیفه راپه ری و به شیر لهت و په تی کرد و پاله وانانی کورد و ته میرخانی قاره مان دوایی به ژیانان هات. (مشاهیر کورد).

کورد و نادر

نادر بو گرتنی تورکومانانی خواره زم و سزادانیان له شکرینکی زوری کو کرده وه و روی کرده تهو ولاته و سوپا و له شکرینکی به برابم خانی براشی سپارد که بچینه سهر کوردی قراچوللو له ناوچه ی گرمه خان و سملقان (بجنورد) گنجه لیان تی هالینی و ولاته که یان لی بگری و له کوشتن و تالانیان دریغ نه کا و له م لاشه وه سهرۆک و عه شیره کان نه جه ف سولتان و شکرینگ یارمه تی و کۆمه کیان له کوردی ناوچه و یست تهوانیش وه ک گورگی باران دیده له مهردایه تی دای وینه، هاتنه مهیدانی شهر له لیک دانی شمشیر چه خماخه ی ئاور ده باری له شکر ی ههردولایان له ژماره به دهر و زۆرتتر له دلۆپه ی بارانی په له و زیاتر له په لکی داران بوون و کوردی ناوچه ی ئالاداغ وه ک پلینگ ی نیو زهردان هه لمه تیان برده سهر برای نادر، برابم خان و قۆشه نه که یان شکان

هه لائن له ترسان خوځيان خسته قه لای یوزباشی به لām کورده دلیره کان چوار شهو و روژ له دهوړی قه لاکه یان دانیزیک بوو بیروختینن برایم خان که زانی دژه که یان تیک دهوړی جا له بهر ته وه له تاریکی شهو دا خیرا و زوو خوځيان گه یانده بورجی راز حهوت روژ شهر دهوامی بوو کورده کان شالوایان به توندی دهس پی کرد له شکری نادر خه باتیان کرد خوینیان دا و خوځيان دابه کوشت به لām ناهومیدی سهر و دلی گرتن مهیدانی شهریان چول کرد و پاشه کشه یان کرد و خه بهری شکانی برایم خان له دهشتی قبحاق به نادرگه بیی تهو ده یزانی براکهی مهردی مهیدانی کوردان نیه جا له بهر ته وه نادرگه پراوه بولای برایم خان به لām زستانیکی زور سخت بوو وشکه بهند و بهسته له ک دنیای وه ک بهرد لی کرد بوو له ری شاخی گرماب (کتیوی گلیل) وه هاتنه خواری و سهر بازی پیاده به فریان ده کوتا و رچه یان ده شکاند زوقم و سیخوار و مژ و بارن ری پر ده کرده وه به لām کول یان نه دا هه تا هاتنه ناوچهی جربستان. قوشخان له وی ده ستوری دا به شاه قلی بیگ که نابی خوبگری هه تا ناوچهی کوردان شوانلو ده گری و نادر خوئی به سپاییکی زور و زه بهند که سهر و بنی نه بوو به توپخانه وه هات بو شهری کوردانی قراچورولو و کاتیکی خه بهری هاتنی نادر له ناوچه دا بلاو بوو، کوردان هاتن پیشیان پیگرتن و سهنګه ریان لیگرتن به لām نادر توپخانه ی بوو، توپی خسته کار گولله ی توپ ده هات وه کو سو ججه مار به لām چه کی کوردان ته نیا شمشیر و نیزه بوو و قه لغان، جا شهری نابهرابه ر بوو هوئی ته وه ناچار چاره یان له وه دا دی له نیو ثاوری باروتدا بوهستن و پیویسته تیی قوچینن تا بمینن وله ده رفه تدا دوژمن به چو کداینن زور بهی میژوو نوسان کوتویانه کورد قراچولو دایمه پاله وانانه ژباون و له شهردا تهو په ری مهردایه تی و نازابه تییان له خو نیشانداوه و به لگه و نیشان بوو هم مه بهسته په ری میژوو له هه لمهت بردنیان له مهیدانی شهرد بوو رومیان و هیرش بردنیان بوو هیندوستان و شکانی ته شرفی ته فغان و وهرگرته وهی به خسیرانی سهفه وی له ته فغانیان به دهستی کوردان بوو بی گومان.

که ریم خانی زهند

که ریم خانی زهند کوری ټیناق له تایفه ی (له کی کورد) له دهوړوبه ری «مه لایر» نیشته چی بوو و له دوا یی سهر وک عه شیره ی زهند بووه و له (۱۱۶۲ ک. م) خوئی له برایم خانی برای نادرشا نیزیک کردوه، به لām کاتیکی برایم خان به دهستی شاروخی نه وهی نادر کوژرا که ریم خان تواناییکی زوری له دل دابوو و له ناکامدا به سهر دوژمنانی خوئی دادا: عه لی مهردان خانی

بهختیاری و محهمه د حوسین خان قاجار و نازاد خانانی ته فغانی و فه تح عه لی خانانی ته فشاری به زاند و ټیکی شکانندن، و زور له خه نیمه کانی کوژران. که ریم خان دوی ته وه چووه خوزستان و ته وانه ی یاغی بوون وه کوو تایفه ی ټالی که سیر و که عب که خویان به شیر کولله ده زانی له پاش دوو روژ به ربه ره کانی به سهر شوړی هاتن که لټیان ببوری و له شکر ټکی به سهر به لی صادق خانانی برای بو به سره نارد. و ته ویشیان خسته ژیر ده سولانی خویان و «شیرازی» کرده پی ته ختی خوی و له ۱۳ مانگی سه فهری سالی ۱۱۹۳ گیانی پاکی به خودای تاک دا، و سی سال و ههشت مانگ و نوروژ پادشایی کرد و پیاو ټکی زور نازا و نه به ز بوو، و له کانی خویدا زور به روحم بوو، له بیر ته وه دا بوو که ولات ناوهدان بی فقیر و هه ژار نه مینی و ته وه له هه موو که س روونه که که ریم خانانی زه ند له نیو پادشایانی ټیراندا به ټاکاری تهرز و کرداری بهرز و شکودار ناو بانگی ده ر کردووه.

کورد له سه ده ی سیزده هه م دا

له کتبی تاریخ و جغرافی دارالسلطنته تبریز لاپه ره ی ۲۱۲ نویویه: احمد خان له هوزی کوردی دنلی له روزگاری خویدا حاکمیکی نیودار بوو ته وه نده ی له راست دوژمنان نازا و نه به ز بوو سه د ته وه نده داد په روه و دادگه ر بوو چاو ټیر و دلآوا و مه ردو رهندو خیره ومه ند بوو و گه لی کورد فه رمان به ری بوون و خوی و سه لماس و مه رهند و ته ور ټیر و جار و باریش ولانی قراجه داغ فه رمانی ته ویان به ری وه ده برد و هه ر سال دوازه هه زار تمه نیان باج بو که ریم خانانی وه کیل ده نارد و چهند مروقی له خزمه کانی به نیوی بارتمه له شیراز بوون و له شاری خوی کوشک و ته لار و ده زگای پادشایی ساز کرد و هه میشه ۵۰۰ نه فه ر چه ک به ده ست ناگاداریان لی ده کرد و ټینسان ټکی لی هاتوو پی که وتوو و زرینگ و به هوش و ناگا بوو له گه ل فه رمان ره وایانی ده ورو به ری وه کو ټیرا هیم خه لیل خان جوان شیر و فه تح عه لی خان ته فشار بیگلهر بیگی ورمی و احمد خانانی موقه دم بیگلهر بیگی مه راغه و صادق خان شقاقی که هه موویان سه ر کرده و به نیو بانگ بوون به دو ستایه تی و ناشتی له گه لیان بوو له حاجی میرزا یوسفی موجه هید ده گیر نه وه که روژی باسی داد په روه ری ته حمه دخانی ده کرد و ده بکوت له دوی مردنی نه جه ف قولی خان خان احمد خان فه رمانی دا که خودادخان جی نشینی بابی بی و دوی به پینک یاغی بوو احمد خان به چل هه زار سه ربازی نه به ز وه هاته ته ور ټیر چوه دزی ته ور ټیر ته و چهند وه خته له شکر له وی بون په ری کایینک زولم و زور له ناوچه ی ته ور ټیر له که سینک نه کرا.

ئه‌حمده‌خان دواى سى سال حكوومه‌ت له شارى خۆيه روژى به‌كشه‌مه ۱۴ ربيع الاول سالى ۱۲۰۰ به‌ده‌س برازاي خۆى كه‌لب‌عه‌لى‌خان و سلیمان خان كورانی شه‌بازخان شه‌هیدكرا و حوسین قولى خان كورى ۲۲ سالی له‌جێى بابی بووه حاكمی ولات و تاریخی خۆى له‌لا‌په‌ره‌ی ۱۷۱ دانوسیویه مومكینه ئه‌م پیلان گێرانه و ده‌سته و به‌سته‌یه له‌لایان ئاغا محمد خانی قاجاره‌وه بووی چونكه له‌وكاته‌دا كه‌وتبوه بیر و باوه‌ری و ده‌ده‌س هینانی تاج و ته‌خت.

حه‌مزاعای مه‌نگور سه‌ده‌ی ۱۳

حكومه‌تی سابلاخ «مه‌هاباد» درابوو به‌لوتف‌عه‌لى میرزا نه‌دیده‌ی فه‌تح‌عه‌لى شای مه‌شه‌هور به‌شازاده كه‌ پیاوێكى به‌فیز و خۆبه‌زلزان و رشوه‌خۆر بوو خه‌لكی توشی ئازار و چه‌رمه‌سه‌ری ده‌کرد و بۆ مالیات زۆری بۆ خه‌لك به‌تایبه‌ت ئاغاكان هینابوو زنجیر و زیندان و چه‌رمه‌شی ده‌کردن جائه‌م جار بابینه سه‌رباسی هه‌مزاعای مه‌نگور كه‌ هاته‌ شار و دیدنه‌ی له‌شازاده‌کرد و دواى قسه‌و باس ئیزنی وه‌رگرت بچینه‌وه‌ دێی خۆى، قه‌بوڵی نه‌کرد و رازی نه‌بوو بچینه‌وه‌ دێ و كوێ ئه‌گه‌ر هه‌مزاعاله‌ وه‌ختی خویدا نه‌گه‌ڕینه‌وه‌ ته‌مبێ ده‌كه‌م هه‌مزاعاگوێ نه‌دایێ و به‌بێ ئیجازه‌ چووه‌ دێی خۆى و شازاده‌ له‌ مانگی ره‌مه‌زانه‌دا به‌ حكومه‌تی ته‌وریزی خه‌به‌ردا كه‌ هه‌مزاعا له‌ ناوچه‌دا سه‌ریزێو و یاخیه‌ كه‌مێ له‌دواى ئه‌مه‌ مامقلى میرزا شازاده و هه‌مزاعای ئاشت كرده‌وه‌.

به‌لام چه‌ند روژنێك دواى ئه‌وه‌ شازاده‌ به‌ هۆی نه‌دانی مالیات مروّقیكى خزمی قادراغای زیندانی كرد هه‌مزاعا تكای بۆگه‌رد نه‌جاتی بوو دواى ئه‌وه‌ عه‌زیزئاغای فه‌تاح كه‌ یه‌كێك له‌ دۆستانی هه‌مزاعا بوو هه‌ر به‌ هۆی قه‌رزدارى حكومه‌ته‌وه‌ زیندانی كرا هه‌ر له‌وكاته‌شدا حوكمی گرتنی هه‌مزاعا له‌ ته‌وریزه‌وه‌ هاتبوو هه‌ر چه‌ند ئیوان ناخۆشی ئه‌و له‌گه‌ڵ شازاده‌ دانه‌ماوو.

روژنێك نزیك روژئاوا هه‌مزاعا بۆ قه‌ول و قه‌راردانانی مالیاتی خۆى و جێ‌به‌جێ‌کردنی كاری عه‌زیزئاغای فه‌تاح ده‌چینه‌ دارالحكومه‌ و چونكه‌ میرزا ابوالقاسم له‌وێ بوو ئه‌وه‌ی ئه‌و دیویه‌ و گێراویه‌ ته‌وه‌ بێ كه‌م و زیاد لی‌ره‌ نوسراوه‌ له‌ وه‌تاغی خواریی (هاوكه‌ف) عه‌ماره‌تی شازاده‌ له‌گه‌ڵ میرزاتقی خان كه‌ میرزانوسه‌ری بوو به‌لام له‌ هه‌مو كاسه‌یێك‌دا كه‌ وچك بوو پێكه‌وه‌ دانشتبوین له‌ ناكاو دیم ئه‌وه‌ هه‌مزاعا له‌گه‌ڵ برازاییكى و قلیانچې و نوكه‌ری هاته‌ زوړی و له‌ باب‌ه‌ت مالیاته‌وه‌ له‌گه‌ڵ میرزاته‌قی باسی كرد ئه‌ویش پێی كوت مالیاتی تۆ هه‌زار ته‌مه‌نه‌ هه‌مزاعا كوێ مالیاتی ته‌سلی من هه‌میشه‌ چوارسه‌د ته‌مه‌ن بووه‌ میرزاته‌قی كوێ ئه‌ی بۆ پاره‌ كه‌

هه‌زار تمهنت دا ته‌ویش له جوابدا کوتی چوارسه‌د تمه‌ن مالیات بوه و دوسه‌د تمه‌ن پیاوه‌تی و له گه‌ل ته‌وه‌ش من به‌یینکی زۆر له شارددا بوم خزمه‌تم به حکومت کردوه هه‌شت‌سه‌د تمه‌ن خه‌رجم بوه میراز ته‌قی کوتی: تۆچ خزمه‌تیکت به حکومت کردوه؟ ته‌و قسه‌ی به جوریکت کرد که بوه هۆی دل ئیشانی حه‌مزاعا و له‌و کاته‌دا میرزاته‌قی هه‌ستا رۆیی کوتی: ده‌چمه‌ لای شازاده ته‌م قسه‌ و باسه‌ی بۆ ده‌گیرمه‌وه با بزاین ده‌لئ چمی میرزاته‌قی رۆیی و زوو هاته‌وه‌ لای درگا دانیش زۆری پئی نه‌چوو که دیم فەرپراش باشی شازاده له‌ گه‌ل به‌ک نه‌فه‌ری دیکه‌ که زنجیریکی به‌ ده‌سته‌وه بوو هاته‌ن نیو وه‌تاغه‌ که و روی کرده حه‌مزاعا کوتی ته‌م زنجیره‌ شازاده بۆ تۆی ناردوه ده‌بئی زیاره‌تی که‌ی حه‌مه‌زاغه‌ له‌ بیستنی ته‌م قسه‌ سه‌رگه‌رم و تۆره‌ بوو به‌ زمانی تورکی کوتی: «بن بونی قبول اتمم» یانی من قه‌بولی ناکه‌م و یه‌ کجار زوو هه‌ستا و ده‌س به‌ خه‌نجه‌ر هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر فەرپراش باشی و میرزاته‌قی زوو هه‌لات بۆ ته‌به‌قه‌ی سه‌ری خه‌به‌ری دا به‌ شازاده. میرزا ابوالقاسم ده‌لئ: من خۆم نوسان به‌ دیواریکه‌وه و حه‌مزاعا ده‌س به‌جئ چرای کوزاندنه‌وه خۆی و برازا که‌ی ده‌ره‌په‌ینه‌ ده‌ری به‌لام له‌ حه‌ساری ده‌نگی چه‌ند گولله‌ هات برازا که‌ی و قلیان چمی تیریان وی که‌وتبوو حه‌مزاعا به‌ خه‌نجه‌ر یه‌ کئ له‌ نۆکه‌رانی شازاده‌ی دابوو به‌ زه‌ویدا و ته‌وی دیکه‌ هه‌لاتبوو و تیگه‌ییبوو که‌ ته‌م کاره‌ نه‌خشه‌ی پیشووه‌ و شکی تێدانیه‌ درگیان لئ گرتوه‌ وه‌ک هه‌وره‌ تریشقه‌ زوو روی کرده‌ درگا و سه‌رباز به‌ نێزه‌ پیشی پئی گرت نه‌یئلئ بروا حه‌مزاعا به‌ ده‌ستئ سه‌ری نێزه‌ی گرت و به‌ ده‌ستی دیکه‌ سه‌ربازی وه‌به‌ر خه‌نجه‌ر دا و له‌ پیش ته‌وه‌یدا به‌جئته‌ ده‌ری هه‌رای له‌ برازا که‌ی کرد و چونکه‌ له‌ لایه‌ن ته‌وه‌وه‌ جوابی نه‌یست روی کرده‌ درگای حه‌وشه‌ که‌ به‌ قۆنداغی تفه‌نگ و هه‌ریگه‌ پاریئ سه‌ربازی ده‌رکه‌وانی دا به‌ عه‌رزدا و له‌ گه‌ل نۆکه‌ریکی ده‌رگیان شکاند و رۆینه‌ ده‌ری چونه‌ کوچه‌ چه‌ند نه‌فه‌ر پیاوی خۆی به‌ ته‌سه‌په‌وه‌ راوه‌ستابون و ده‌سته‌ی خۆی کۆ کرده‌وه‌ و به‌ده‌وری شارددا به‌ سواری گه‌ران و ته‌پلی شه‌ریان لئ دا و له‌ ئابلوقه‌یان نا و شازاده‌ که‌ رۆژ ده‌یینه‌وه‌ عزیزئاغه‌ له‌ زیندان ئازاد ده‌کا و کوزراوه‌ کان ده‌داته‌ ده‌ست مه‌لاییکی شار که‌ بیداته‌وه‌ به‌ حه‌مزاعا ته‌ویش ده‌یان باته‌وه‌ دئی و چونکه‌ شازاده‌ ده‌زانئ حه‌مزاعا ده‌س هه‌لئاگرئ و هه‌تا شیرئ ده‌بیرئ و هیزئ پرده‌ کا به‌ گزیدا ده‌جئ و له‌ هیزئ حکومت سل ناکا و ناکشینه‌وه‌ له‌ حکومتی ئازهر بابیجان داوای کۆمه‌ کی نزامی ده‌کا و محمد حسین خانی به‌ختیاری و محمد سادق خان و ره‌حیم خان چلبیانلو و عه‌شایر به‌ کۆمه‌ک شازاده‌وه‌ دئ له‌شکر له‌ ده‌وری دئ به‌ره‌نگاری حه‌مزاعا ده‌بن به‌لام حکومت ناچار بوو به‌ شکاوی و هیز نه‌ماوی و به‌ پاشدا بگه‌رپته‌وه‌ و له‌و رۆژانه‌دا شیخ عبیدالله شه‌مزین سه‌رۆک عه‌شایر و خه‌لیفه‌ کانی له‌ تورکیه‌ی عێراق و ئێران له‌ ده‌وری کۆ بیونه‌وه‌ تاله‌ باره‌ی گه‌لله‌ی هه‌لمه‌تیان بۆ ئێران راویژ بکه‌ن له‌و کاته‌دا خه‌به‌ری ناکۆکی حه‌مزاعای مه‌نگور له‌ گه‌ل حکومتی ئازهر بابیجان به‌ شیخ گه‌یی پئی خو‌شحال بوو خه‌لیفه‌ییکی خۆی به‌ ناوی «شیخ

که مال» له سه یدانی دئی «خالد» نارد بو لای حه مزاعا و تهویش هات و شیخ حه مزاعای له گه ل کوری خوئی شیخ عبدالقادر که جوانیکی ۲۳ ساله بو ناردنی بو ناوچه ی مه رگه وه ر و ته رگه وه ر. بو هیش بردن عه شایر مه نگور، مامش، پیران، گه ورک، زه رزا، فیض اله ییگی، ده بکری، هرکی مه رگه وه ر، بیگزاد، ته رگه وه ر و... هند ته یار بوون

به م جو ره نو هه زار سوار و حه وت هه زار پیاده و ده هه زار نه فهر سیایی له شکر حازر و ئاماده ی هه لمه ت و هیش بون له میاندا وه . به لام باس و گفت و گو له بابه ت ئه م شه ره و ئاکام و ده س هانی و هو و به لگه ی سه رنه که وتنی له زور کتیی گرینگی تاریخی دا هاتوه بو باسی شیخ عبیداله پیویسته ته ماشا کری چونکه لیره دا باس له کوشتنی حه مزاعا ده کری به فر و فیل و پیلان گیرانی امیر نظام گه روسی کوژرانی حه مزاعا دوای گه رانه وه ی شیخ عبیداله بو خاکی عوسمانی و گرتنی و دور خستنی بو حیجاز حه مزاعا له گه ل سواره و عیلى خوئی له ولاتی عوسمانی ماوه به لام ئارامی نه ده گرت و جار و بار له سنوره وه هه لمه تی دینا و حکومه تی ئیران له وه ی زور په رو ش بوو ده یه وه یست ئه و گیر و گرفته نه بی و هر جوړیک پی له به یں چی و ئه میرنزامی گه روسی له و بیرده بوو ئه و گریه به ده ستی ئه و بکریته وه و خه لات له شا وه رگری و هر بو یه ده یزانی حه مزه ئاغا له گه ل میرزا قاسمی قاضی زور پیکه وه دوستن میرزا قاسمی بانگ کرده لای خوئی و کوتی ئه من ده زانم له باره ی حه مزاعادا زولم کراوه و پیاو پکی و زور به کاری حکومه ت دی و ئیمه گه لی پیویستمان به وه هیه . جاله بهر ته وه ی هه لی خه له تینی و فریوی دا نامه ییکی به ده س خه تی خوئی بوو ده نوی و به لینی و په یمانی حکومه تی کوردستان و سابلآغ به حه مزاعا ده دا. میرزا قاسم نامه ده با و جوابی دپیته وه که حه مزاعا نو سیوی ئه گه ر وه زیر له هوژی قاجار بوایه باوهرم پیته نه بوو به لام چون وه ک خو م له هوژی عه شایره ئه گه ر ده نوی تا رو ح له به ده نی من دایه له م دنیا یه و زیندوم له گه ل تو م و ئاگاداریت لی ده که م دیمه وه ، و ئه میرنزام له ئاخری جوابه که یدا ده نوی و له کاتی پیویست دا رو حم به قوربانته ده که م و به موری تاییه تی خوئی کاغه ز مو ر و ئیمزا ده کات و قورئان بو حه مزاعا ده بن و «سواره» ی برازی که جوانیک بوو نه به ز و وریا به حه مزاعای کوت: ئاغا به مه سه له حه ت و خیر خوازی نازانم که به چی ئه گه ر چی حاکم له عه شایر بی که سیک که ئه وه نده نامه ردیی باپی خوئی بکوژی چون جیی باوهریه . حه مزاعا پیته ده لی: وایر ده که مه وه که ده ترسی سواره ده لی: ئه من لیم روونه ده مانکوژن به لام له گه لت دیم قورئان ماچ ده کا له گه ل چه ند سواری تر ده که ونه ری زورتری سواره کان له پشت کیوی عه لی ئاباد (پشت پادگانی ئه مرۆ) راده گرن و خو یان له گه ل چه ند سوار ده که ونه ری بو لای باغی شیخی له باشوری ئه مرۆی مه هاباد دینه باغی شیخ و چادری سه ربازانی حکومه ت له دوره وه ده بینن سواره ده لی ئاغا و باشه نیه ئیمه به چینه ئه وی ده ستور بده حاکم له چادری خوئی پیته ده ری و پیته لای ئیمه تا زور له سواره کانی خو مان دورنه که وتینه وه و لیره له گه ل حاکم

باس و قسه‌ی خو‌مان بکه‌ین چه‌مزاغا ده‌لێ ئیمه‌ چۆن ده‌بی له‌و سه‌ربازه‌ برسییانه‌ بترسیین و راسته‌ و خو‌ ده‌چینه‌ باغ. له‌ ته‌سب دینه‌ خواری حاکم له‌ پێش دا‌هه‌موشتی ئاماده‌ و ساز و ته‌یار کردبوو و دو‌ سوپای نه‌به‌ز و به‌جه‌رگی به‌ تهنه‌نگ و فیشه‌ک و چه‌کی پێویست و باش و قامه‌ک له‌ سه‌ر په‌له‌پیتکه‌ حازر کردبوو له‌ ته‌و چادرانه‌ی لای راستی چادری خو‌ی و له‌ ریکی ته‌و چادری خو‌ی چادریکی دیکه‌ی ساز کردبوو که‌ قولکه‌ی تیدا بوو و به‌سه‌ربازه‌ کانی کوتبوو هه‌رکاتیک چه‌مزاغا هات و من له‌ گه‌ل میهمانه‌کان چوینه‌ ته‌و چادره‌وه‌ و دوای به‌نی ئه‌من که‌ هاتمه‌ درێ و چومه‌ ته‌و چادره‌ که‌ قول کراوه‌ ئیوه‌ چادری چه‌مزاغا گولله‌ باران که‌ن.

له‌ دوای ته‌وه‌ چه‌مزاغا له‌ ته‌سب دابه‌زی له‌ گه‌ل هاو‌ریکانی که‌ سی نه‌فه‌ربون، حاکم چوو به‌ره‌و پیریان و هه‌موو چونه‌ چادر و شیرینی و شه‌ربه‌ت خورا دوای به‌نی حاکم و دسته‌ و به‌سته‌ی به‌ک به‌ک له‌ چادر هاتنه‌ ده‌ری و چونه‌ ته‌و چادری دیکه‌وه‌ نیو چال و قولکه‌وه‌ و چه‌مزاغا و هاوده‌م و ئاواله‌ کانی و سی نه‌فه‌ر چایچی و نو‌که‌ر و به‌ره‌ر گباری گولله‌ دران دوایی که‌ هه‌موو کوژران به‌ک نه‌فه‌ر چوه‌ زوری سه‌ری چه‌مزاغای لیکاته‌وه‌ خه‌لات وه‌رگری به‌لام چه‌مزاغا مابوو و ده‌ستیکی ساغ بوو به‌ خه‌نجه‌ر پیاوی حاکمی له‌ت و په‌ت کرد جا خو‌ی رو‌حی بو‌ به‌هه‌شت چوو دوای ته‌و ته‌میرنیزام فه‌رمان ده‌دا لاشه‌ی کوژراوه‌کان کو‌که‌نه‌وه‌ و سه‌ری چه‌مزاغا لیکه‌نه‌وه‌ و ده‌نییرو‌ بو‌ تاران و شا‌خه‌لانی تایبه‌ت و پارچه‌ شیعریک بو‌ ته‌میرنیزام ده‌نیرو‌ و حاجی سه‌بیاح له‌ خاتراتی خو‌یدا نویسویه‌ هه‌ر له‌وی له‌ خاک و قه‌بر نراون و له‌ سالی ۱۸۸۱ زاینی و شوالی ۱۲۹۸ ک.م و شه‌هریوه‌ری ۱۲۶۰ هه‌تاوی.

سه‌رچاوه‌: کتییی تاریخ مه‌هاباد و منظومه‌ کردی زانای هیژا سید محمد صمدی و کتییی تاریخ و جغرافی دارالسلطنه‌ ته‌ریز لا‌په‌ره‌ی ۴۲۰

شیخ سه عید

شیخ سه عید کورپی شیخ عهلی کورپی شیخ محمود خه لکی پیرانه و له قاره مانانی میژووی کوردستانه که ژیا نی خۆی له ریی ئازادی کوردستان بهخت کرد شیخ له سالی ۱۸۶۸ زایینی هاتو ته دنیاوه و هه وه لی جه وانی خه ریکی خویندنی علومی ئیسلامی بووه و له دواییدا وه ک بابی ته ریفه تی نه قشبه بندی هه لێژدوه بۆیه پپی ده لێن شیخ سه عیدی نه قشبه بندی. شیخ پیاوێکی زانا و ئاشنا و به له د له کاری دین و دنیا دا و دلسۆز و گیان باز بوو له ریی ئازادی کوردستان دا زۆری جه وه ره له خو نیشان دا و بوو به رگری له زولم و زۆری «ئاتاتورک» له مانگی نوامبری سالی ۱۹۲۴ ز. له گه ل چه ند سه د سوار به نیو گه زان و دیتنی مرید و مه نسوبان له دیار به کره وه ده رکه وت و نزیک چوار مانگ له شار و دێهات گه را به خه لکی ده کۆت بۆ ده بی ئیمه کوردان له ژیر چه کمه ی زۆرداری تورک و تاتار بنالینین بۆ ده بی زولم و زۆر لێ کراوین و له نیو شاخ و ته لان بژین و له نیو ته م به رده لانی شه ش وه ده رمان نین بۆ بیرنا که یه وه که نه وه ی کاوه و رۆسته مین ده جا با به ک گرین و هه لمه ت به رین له م حاله دا ئیمه ده هه زار چه ک دارمان هه یه ده پا برۆین به گوپ و به تاو کلی شه پی ئیل ده یین ولاتی خو ئازاد که یین و له رۆژی سێزده ی فوریه سالی ۱۹۲۵ ز. ئاوری شه ره له «پیران» کراوه و پینچ ههنگی چه ک داری تورکیه له گه ل کورده کان رووبه روو بوون و رۆژی بیست و دوهمی هه ره ئه و مانگه سه ربازی برینداریان برده وه دیار به کر و قشوونی حکومه ت ته واو تیک شکا و زۆری له به یین چوو رۆژی بیست و شه شی هه ره ئه و مانگه شاری دیار به کر و خارپوت پیوه ند و هاتو و چۆیان له گه ل یه کتر نه ماو شاری خارپوت که وته ده س پینشه رگه و له و کاته دا ته واوی ناوچه «ئارگانا» و «پالو» و «پیران» و «مأموره العزیز» و باکوری دیار به کر که وته ده س کورده کان و به هۆی هه لمه تی دلێرانه ی له شکری شیخ حکومه تی تورکیه له ده وه له تانی ئوروپا به تایبه ت له فه رانسه ی یارمه تی ویست و له لاییکی دیکه وه ده میلیۆن لیره ی بۆ له به یین بردنی شۆرشی کورد دا به مه جلیس و به و جوړه سی هه زار سه ربازی چه ک داری ده وه لت هاتنه شه ری شیخ سه عید و له پینش دا سوپای تورک له شار و دێهاتی کوردستان خه لکیان وه به ر شم شیر و خه نه جه ر دا و هه ر جییه ک ده چوون داریان به سه ره بر دیه وه نه هیش ت و کاو لیان ده کردن و له شه ری نا به را به ردا شیخ سه عید ته سیر کرا و له رۆژی بیست و نه هه می ئاوریل شیخ له گه ل چل و شه ش نه فه ره له دۆستانی له دار دران و دار و نه داریشیان به تالان برا به لام نیوی مه ردییان بۆ هه می شه له سه ر رووبه ری میژوو پر شنگ ده دا ته وه.

قاره مانانی نه تهوهی کورد له شهري دوهه می جیهانی

کتیبي «با این رسوایی چه بخشایشی» نوسراوهی «جانانان رندل» وه رگیروای «ئبراهیم یونسی» له لاپه ره ی ۲۸ دا نووسیویه کورد له شه پری پارتیزانی دا ناودار و به ناو بانگ بوون و زوړی له کوردان له ئه رته شی بیگانه دا قاره مانیان له خوینان نشان داوه بو وینه سه ره نگ سیامه ند چونکه له مسکو و شه پری مینسک له جهنگی جیهانی دوهه م دا له به رابه ری هه لمه تی له شکری نازی دلیری له خو ی نشان دا و به قاره مانانی «اتحاد جماهیر شوروی» ناسرا.

یه کیکی دیکه له قاره مانانی ناسراوی ئه رته شی سوور «فه ریق پوولاد به گوف» بووه.

به‌شی دوهه‌م

قارهمانانی نه‌ته‌وه‌ی

کورد به‌شیعر

شیخانی بارزانی

↓
تاج الدین

↓
عبدالرحمن

↓
شیخ محمد

↓
ملا عبدالله

↓

↓
عبدالرحمن

↓
شیخ عبدالسلام هه وه
هاوچه رخی مولانا خالد
(١١٩٣-١٢٢٢ ه.ق)

↓
ملا مصطفی (١٩٧٩-١٩٠٣)

↓
عبدالله (١٩٢٧)

↓
لقمان

↓
ادریس (بێچیر فان)

↓
مسعود (١٩٤٤) (١٩٤٦)

↓
شیخ بابو (شیخ محمد)

↓
شیخ محمد صدیق

↓
شیخ احمد

↓
شیخ عثمان^١

↓
شیخ عبدالسلام (دوهم)

له بارزانه چاوهی نیه جیی گومان
زیاتر ده کۆشن له بۆ مافمان
له نیو بارزانا که ئالان شه کان

به ئازادی ژینی گه لی کورد زمان
که هه ر روژ له روژیکی پیشتی تهوان
به خویینیکی زور و شه پیکی گران

بنه ماله ی قاره مانانی کورد مه لا مسته فای بارزانی

له میرانی ئامید مروّقیکی خاس
 له ده‌ریایی عیلما هه‌بوو حه‌ق شناس
 به‌پری میژو نیوی به‌مه‌سعود ته‌بات
 که نووری سه‌عاده‌ت له بۆی بوو خه‌لات
 له داوین چیا یی، له زیباری مان
 وه‌کوو غه‌وسی به‌غدا له ریی دین ژیان^۱
 له پاشان نه‌تیجه و نه‌دیدهی ته‌وان
 به‌به‌رزی، و به‌شانۆ، له ته‌و خاکه‌مان
 له ته‌و خانه‌دانه‌ی مه‌لایک سفات
 وه‌به‌ر چاوده‌که‌وتن فرشته‌ی ولات

شیخ عبدالسلامی هه‌وه‌ل (۱۲۴۲-۱۱۹۳)

هاوچه‌رخیی مه‌ولانا خالدی شاره‌زووری و
 خه‌لیقه‌ی سه‌ید ته‌های نه‌هری بووه

له ته‌و خانه‌واده یه‌کئ به‌خته‌وه‌ر
 له عیلما غه‌زالی له عه‌دلا عومه‌ر
 به‌عبدالسلامی هه‌وه‌ل ناسرا
 ته‌بو موسلمئ تر له کورد بینرا
 له‌وئ چاره‌نووسی خوداهاته‌جئ
 به‌ده‌ستوری فاخلع به‌ریدا بچئ

۱ - مه‌به‌ست (شیخ مه‌سعود) ماموستا هه‌زار نویسیوه: شیخانی بارزان له به‌ره‌ماله‌ی میرانی ئامیدی بوون،
 یه‌کیکیان به‌ناوی (مه‌سعود) له میرایه‌تی وه‌رز بوه‌ روی کردۆته‌ بناری چیا زیبار و ده‌ستی له دنیا به‌رداوه‌ و
 عبادتی کردوه.

له بارزان هوه چوو له نه هری ده مان
 به عبدالسلام بوو خه لافهت دران
 له بو سه ره خوئی له بو مافی ژین
 له گهل شیخی نه هری ده هاتن به تین
 هه تا مافی کوردان بسین به بیر
 له گهل ملهوپی کهن قسه ی خو، به شیر
 کوری سه ید ته ها^۱ بوو له وی دهم ده هات
 به فه رمان ره وایی له ریگهی خه بات
 له تورکیا، ئیران، وه ها راپه ری
 وه کوو شیر می مهس بوو، له عه رشه ی شه ری
 نه به ردانی کورد بوون، پلنگی چیا
 له نیو کوپی دوژمن، ده هاتن، پیا
 به خوینیکی زور و، شه ریکی گران
 له نیو بارزانا، دره فشن، شه کان
 هه مو پاله وان و، هه موویان دلیر
 هه مو پیای جهنگی، وه ک «ئاویر» بویر
 له بو، راوی دوژمن، ده روین نه وان
 له بو سه ره خوئی، به مه ردی زیان
 هه تا، خاکی خویان، هه موو، نیشتمان
 له ناحه ز بسین، نه ده ن پیی نه مان

۱ - شیخ عیدالله شه مزینی له سالی ۱۲۹۶دا بو ئازاد بوونی کورد به رامبه ری عوسمانی و ئیران ده ستی کرد به خه بات و زوری له کوردستانی هه ردو ده وله تی ئازاد کرد به لام وه کوو تاریخ نویسیه له ئاخیریدا ته سیر کرا و بو حیجاز دورخواه له وی وه فاتی کرد. کتیی «مارتین وان برویسن» ترجمه «ابراهیم یونسی» لاپه ره ی ۴۶۷ دا نویسیه: محمد کوپی عبدالسلام له شیخ عیداله ی نه هری ئیجازه ی ته ریقه تی وه رگرتوه و پیوه ندی دوستانه یان بوه.

شیخ محهمه د (۱۹۰۳-؟)

به لى شیخ محهمه د کورې شیخ سه لام^۱
 به کهم مهردى مهيدان به هيژ و به فام^۲
 له هاوچه رخی خویدا به مهردى ژيان
 به خاوهن شکوښى، مروځى قاره مان
 به لام ماوه يښکى، که دهس گير کړا
 له بدليس که ماوه، له حه بسى خرا
 له مهيدانى شهردا، به مهردى ديان
 هه تا هيژى، تيا بوو، له دوژمنى نه دان
 وه دوو وريان ده خستو، له نيو بارزان
 له بو ماوه يښکى له موسل ژيان
 له کاتيکى روځى به رهو عهر شه چوو
 کورې خو شه ويستى له جڼى تهو ده بوو
 به ريهر هه تا کوو بدا کورد نه جات
 له دهس زورى دوژمن له ريگه ى خه بات

۱ - شیخ محهمه د پينج کورې بوون: شیخ عبدالسلامى دوهم، شیخ محهمه د، شیخ محهمه د سديق، شیخ بابو و مه لا مسته فا.

۲ - شیخ عه بدولسلامى دوهم له دژى عوسمانى له سالانى (۱۹۰۷ او ۱۹۰۸) شوړشى کرد و شهري کردن به لام له ناکامدا له شکرى زور و خوږوشان به گزيدها چوون، شکا و ته نيا خوځى بو رزگار کړا. خزم و دوستى زور ديل کران و مه لا مسته فاي کهم ته من په کيک بوو له و په خسيرانه و شیخ دواى ساليک هاته وه مهيدان و تورکان شکان و ناچار بوون گيراوه کان به ردهن و ناشتى کهن و ولات نارام بووه تا سالى (۱۹۱۳ م) مه محمود شه وکعت وه زيرى تورکيا کوژرا و سه فوهت که له موسل کار به دهست بوو دوستى شیخ عبدالسلام بوو تيوه دردا و زانى ييگرن ده يکوژن هه لات په ناي برد بوو شیخ و شه ویش په ناي دا و شه ره لگير ساوه له شهري نابه را مه ردا شیخ له کار کهوت چاره ى نه ما هات بوو ئيران و «سه يد ته هاى دوهم» له شيخانى نه هري له زيويه ى مه رگه وه ر نزيک ورمى و «سمایل ثاځاى سمکوځى چاو پيکهوت و په يمانى دوستيان به ست. شیخ له رپيازىک ميوانى سوفي عه بدوللا ناويک بوو، ميواندارى نامرد بوو پاداش شيخي دا دهس تورکان و براه موسل و له وى له گه ل سى هاوکارى هه ر چوار حوکمى خنکانديان درا: شیخ عه بدولسه لام، محهمه د ثاځاى هيشتى، عه بدى ثاځاى مزورى، عه لى ثاځاى مزورى. له ۱ کانونى په که مى ۱۹۱۴ له دار دران و شیخ محهمه دى براى بوو به جڼ نشينى. - هه ژار -

شیخ عبدالسلامی دوههههه

له سالی ۱۹۱۳ خه باتی دهس پئ کرد و

له کانونی یه که می ۱۹۱۴م له سیداره درا

کوری بهرزی شیخی له نیو پینج برا

به عبدالسلامی دوههههه ناسرا

له بو مافی قهومی به ئازادی ژین

له بو سولح و سازش دههاتن به تین

نه بو مه یلی دوزمن که گوئ راگری

ئه وه بوو به هوی وهی که واهه پر کری

له ئه و ساه دابوو تفهنگچی دههات

به دهستووری شیخی له ناحهز بدات

له عوسمانی وه ربوو، وه بهر شیري دان

به لام له شکری زور له ناوچهی کران

له وه پدا بوو، دهورو، بهری شیخ درا

به لام، دهرفه تی بوو، له بو ری خرا

به ته نیا بوو، روپی، له ناوچهی، ولات

که به لکوو بمینی، له بو ری، خه بات

له گه وره و چکوله، گه لی عیلى وان

به دیلی بران و، له حه بسی خران

مه لا مسته فا بوو منالکی روون

له گه ل دایکی به خسیر، کرابوون و چوون

له موسل بوو زوری له زیندان کران

به لام دهستی حق بوو که یاری دههات

ئه واه شیخی هاتو، له بو تورک و تات

ههتا وانه شرکا به شیري خه بات

له ئازایی، مه ردی، مروقی بی نه زیر

سه ر و مالی دانا له ری کوردی زیر

به لئی گۆی نه به ردیی وه پێش خۆی ده دا
 به هێرش ده رووسی نه بوو بۆی هه دا
 له هه ر لا به گورجی له. دژمن گه ران
 به هۆی وهی بوو راوێژ به سازش کران
 به بریاری ده ولت خه بهر زوو ده هات
 له ئاوێری بیستم ته سیر بوون نه جات
 له جهنگه و له جهرگه ی شه را شیخ بوو هات
 له بو خاکی ئێران که فکری بکات
 له سمکۆی ده زانی له وێرا خه بهر
 به راوێژ له گه ل یه ک له بو چاره سه ر
 ده یانکوت ده بی بی ته واوی ولات
 به بیر و به شیرن، به مه تتق، نه جات
 که مندالی کوردن له نیو دوو که لان
 که خه لئانی خوین له، ئاوو، زه لان
 به لام وایه ته قدیر، له ته دبیره جوین
 له ئاوێری روونه، له بو، لئی دوین؟
 له مال سوفی عه ولا له شیخی به پێژ
 به حق ناحه قی کرد ته تهو پیاوی دیز
 به، را پوړتی، سوفی، که شیخ دیل کرا
 له موسل بوو، زیندان، له داریش درا
 له بهر وهی بوو مافی خوراوی ده ویست
 خه بهر مه رگی سی یار، له گه ل خۆی ده بیست
 موحه مه د بوو ئاغای به هیشتی به ناو
 له گه ل عه بدی ئاغای مزووری به تاو
 چواره م عه لی بوو له ئاغای مزوور
 هه بو روحی وانه وه کوو کۆی نوور
 هه ر تهو ساله جهنگی جهانی هه وه ل
 گپی گرت ده سوتا به وی کۆ و که ل

به رگی دوو هه می شو رشی بارزان

شیخ نه حمه دی بارزانی له کانونی یه که می ۱۹۱۴

بوه جی نشینی شیخ عبدالسلامی برای

له جیی شیخ سه لام بوو، برای قاره مان

برای نیو برابوو (خولای بارزان)

له شیخ نه حمه دۆ بوو مروؤفی با که مال

که چهن پیای جهنگی ده روین به بال

هه موو شیر و به بری چیای بارزان

به فه رمانی شیخ بوو ده روین نه وان

وتی نهی حوسین کوڤ به پینسه د سوار

بروؤ تو به کو مه ک له بو کارزار

هه تاکوو له شاخ و چیای هه ر سه عات

له بو شو رشی کورد بکه ن زوو خه بات

له ئیحسان نووری هه لۆی ئارارات

بکه ن پشتیوانی له هه ر ئان و سات

به شیخ نه حمه دی بوو گه لی کورد برا

به هو ی نهو بوو شو رش ئیدامه ی درا

هه وه ل جهنگ جیهانی له نهو سه رده مه

بلێسه ی ده هاتن له سه ر خاکی مه

که عوسمانی شه ق بوو شه قه ی تی خرا

عراقیش به شی بوو به ئینگلیز درا

هه مو خاکی کورد بوو که دابه ش کرا

له و ئی چهنده ده ولت به شی پی برا

له ویدا بوو ئینگلیس که که رکوک و نهوت

له نیو خاکی کوردا وه بهر دهستی کهوت

له بهر وهی بوو «ئاویر»، که کورد لی گهرین

نه بن به ره لهستی، به ویدا نه بین

دێان دەولەتی تورک، لە ئاسۆر زمان
 لە نیۆ خاکی خۆیا وە دەریا نەنان
 لە سāl نوۆسە دابوو لە گەل سی و یەک
 کە پەنجارە زاری لە وان بوونە یەک
 لە پەر تورکیادا لە نیۆ خاکی ماد
 دروس کەن حکوومەت بچێ کورد بە باد
 دەیانکوت ئەوانە هەژارن تەواو
 لە سەنجار دەبی بن، خودان خاک و ئاو
 لە بارزان و ئەرێل، دەبی جێ گرن
 لە ئەو ئاو و خاکە، دەبی بەش بەرن
 کە بەغدا ئەوێ وت بە خەلکی ولات
 لە بارزان بوو دەنگی، کە شیرانە هات
 مەحاله کە خاکن بە بیگانه دەین
 هەموو خۆینی دوژمن، لە دەریا دەکەین
 بە ئەو هۆیە ئاسور، لە گەل بارزان
 نەبوو فکری شەپکا، لە هیچ کات و ئان
 نەبوو خەونی ئینگلیس، بە دی بی لەوێ
 لە بـۆـیـی لە لۆلان، دیـبـاـنـۆـهـوـی
 هەتا شیخ رەشید بی بە نەخشە ی ئەوان
 لە بۆ شەپ لە هەر لا لە گەل بارزان
 لە ویدا بوو ئینگلیس، هەلی کەوتە دەس
 بە شمشیری لۆلان، رزا خۆینی خەس
 لە بارزانەوێ چوون، مەروفی کارزان
 گەلی پیاوی زانا، لە بۆ ساچیان
 بەلام شیخی لۆلان، قەبوڵی نە کرد
 لە بۆ شەپ لە گەل وان، کە لەشکرێ برد
 لە بارزان بوو شیخ دی، ئەوا شەرفروش
 لە لۆلانەوێ دین بە گۆرە و خروش
 هەتا بارزانی لە نەخشە ی جیهان
 بشـۆـنـۆ نەمیێ مەروفتیک لەوان

وتی مسته فا توّی برای قاره مان
 برۆن فاعتدوا زوو به میسلی شهوان
 مه لا مسته فا بوو که گوّی برده دهر
 له قولله ی شجاعت، ته و او که وته سهر
 له بارزان بوو هاتن، هه لۆ گش به سان
 به هیز و به هیزش، له لۆ لانی، دان
 گه لی زامدار و، گه لی دیل کران
 گه لی شه سلحه ی باش به بارزان دران
 ده «ئاوێر» ده زانی له ده شت و له بان
 ته نی، شیخ ره شید بوو، له جیی خو ده مان
 له لاییکی دیکه حکوومه ت بوو هات
 به پیله و به حیله له ناوچه ی ولّات
 دروس کات چهن دژ که پۆلیس به ری
 له «بیله» سه ری کورد به وان دادپێ
 له وی شیخ بوو نه بهیشت که پۆلیس له وی
 دروس کات لانه ی بمینی شه وی
 شه مانه هه لی بوون له ده س ده ولّه تا
 هه تا کوو به شه پێن له گه لّ مبلله تا

ئاویری شهر

له ۲۶ مایس له سالی ۱۹۳۲م

له سالی هه زار نوّسه د و سی و دوو
 فروّ که له ئینگلیس ده هات تا کو زوو
 له گه لّ هیزی ده ولّه ت پری کوردی جاش
 به ههر سی، که بارزان، بکه ن ورد و خاش
 به گوپ گر ده باری له سه ر مالی وان
 ده سوتا گژ و گبا هه موو ده غلّ و دان
 بریتانیا و عه ره ب ده س به هه م
 شه پۆل بوو ده هاتن له ده ریا و چه م
 هه موو شه سلحه ی روژ گه لیکی به ده ست
 له توپ و موسه لسه ل ته وه ی بی مه به ست

ههتا سالی سی و چوار گهلی قاره مان
 وه کوو کیوی پۆلا له جیی خو ده مان
 له برسان ده مردن، به بۆم لی دران
 له بهر، تی بهرین و، له تورکیه مان
 چوار سه ده نه فهر بوون له گه ل شیخ بۆچوون
 له وی دا ده مانۆ عه جه ب مان و بوون!
 له ویش هیزی تورکان، وه خو کهوت له وان
 گه لیک ده کوشتن، هه موو پاله وان
 گه لیک ده ناردن، له بۆ شاری دوور
 هه تا کوو نه مین، له ده وری سنوور
 که فه رمانی بووردن، عراق دابه وان
 گه رانو له ویوه، له بۆ نیشتمان
 له وی دا بوو ناچار، گه رانو ولات
 له ئه رز و هه وادا، نه ما ری نه جات
 که هه شتاد و شه ش کهس به دیلی بران
 له رۆ له ی نه بهز بوون گه لی بارزان
 له موصل و له حله له که رکوک ژبان
 نه خوشی له وانه وه پیش خو ده دان
 سلیمانی دوواجی له وی دا ده مان
 هه تا کوو هه لی بۆ، ره ها بوون ئه وان

ئازاد کردنی بارزانی له زیندان

له وه ختی سه رۆک بوو له دووری ولات
 وه کوو خیزی چۆمی سپا ده هات
 به سه ر بارزانا گه پان کیو و کهن
 هه تا خه ر که نو چه ک، له وی هه رچی هه ن
 له دوی چه نه د سالی که ئاواره مان
 گه لی شار و گوند بوو که کاول کران
 هه تا کوو ده سالی له دووری ولات
 هه موو دهس به سه ر بوون مرۆفی ری خه بات

سالیمانی شاری مروؤفی قاره مان
 وه کوو گئیو و روستهم ده هاتن نه وان
 هه تا بارزانی سه روکی نه بهز
 لهوئ ده رکهوی زوو به هه لمهت به لهز
 له حه فدهی حوزه یران چل و دو (۱۹۴۲م) له سال
 هیوا و شیخ له تیف بوون به روح و به مال
 مه لا مسته فایان وه ها دا نه جات
 نه بوو کاوه وه ک وان له ریگهی خه بات
 له گهل بارزانی دوو بازی شکار
 له گه لیا ده هاتن سیاوهش ته بار
 ده، مامه ند شیروان و شیخ مسته فا
 دوو شیخی ره ها بوون له بوئی باوه فا
 به ره و خاکی ئیران مروؤفی قاره مان
 به میهمانی هاتن له تورجانی مان
 له حاج، بابه شیخ بوو به میوان لهوئ
 گه لی ریزی گیرا، لهوئ چهن شهوئ
 لهوئ سی تفهنگی له بوئی ساز نه کرد
 به خووشی نه وانهی له گهل خوئی ده برد
 مه هاباد بوو هیوا و مه به ستی نه وان
 به قه در و له گه لیا ده نارد چهن جه وان
 لهوئ پرا بوو روئی مروؤفی نیشتمان
 هه لوئی نیو چیا بوو چوو بارزان
 لهوئ پرا بوو ژنرال که نامه ی ده چوو
 له بو چهنده ده ولت وتاری هه بوو
 له بو نه مریکاو، له بو روس و چین
 بریتانیا و فرانسه ی به تسین
 درا کاغه زی کورد به هر یه ک له وان
 حقوقی به شهر کوا له بو کورده کان

نمایندهیی کورد له بو هەر ولات
 ده پۆیی خه بهردا که کورد دهن نه جات
 هه تا میلله تی کورد ببی سه ره بخو
 ببی مافی ژینی له نیو خاکی خو

له دایک بوونی قاره مانانی کوردستان

مه لا مسته فای بارزانی (۱۹۷۹-۱۹۰۳)

له سالی هه زار و نو سه د وه سی
 دیاکوویی دیی بوو، دیان رۆژه دی
 مه لا مسته فا بوو نه ته و رۆژه هات
 له دایک بوونی ته و بو گوئی کرد ولات
 له ته و فکرها دا بوو که کوردی جیهان
 به دنیا بناسی به به لگه و به یان
 له ته و فکرها دا بوو که سود وه رگری
 له ئازموون و زانین به کاری به ری
 به تیزین و پیشین له بو کار ته چو
 له گه شینی ته و دا عه قل ماته بوو
 گه لی ئاره زووی بوو که کورد سه رکه وئ
 له لوتکه ی ته مه ددون سه ری ده رکه وئ
 له به شداری خه لکا له بو کاری چاک
 گه لی شاد ته بوو ته و به فهره نگی پاک
 به پیشمه رگه کانی ده کوت رو حی من
 له بو نیشتمانی تهنه نگ هه لگرن
 چرای عیلم و زانین به ده سنی گرن
 ده سی دیکه زووبن له بو شیر به رن
 به لام قاره مانه، که سی فکرها کات
 بدا رو حی ئینسان له مردن نه جات

نه بوو ناتهنی بی، له په یمانی دا
 له گهل دوزمنی خوئی له یمانی دا
 له گهل دوزمنیکی گه لی حبله باز
 که په یمان شکین بی، له بوگیر و گاز
 له گهل دوزمنیکی، که به خسیر نه بوو
 وه کوو باب له گه لیا به ریډا ده چوو
 دل ئاوا بوو حاتم، گهلئ بئرا
 گه لی مال و پاره ی، به خه لکی درا
 له گهل هر مروئی، له نیو عیلى خوئی
 ده هات و ده چوو نهو، برا بوو له بوئی
 له هر کوئی که شوړش له شپړ وهر درا
 له گهل بئ زیانا ده بوو وه ک برا
 له شپړدا بلیمه ت، له پیلان و هه و
 موسه ددق بوو ده چوو، له مه یدانئ نه و
 له زیخی و بوئری، دلئیری زه مان
 نیه روخ له بهر بی، نه زیری نه وان
 نه روسته م نه سوه راب نه ته سکه نده ری
 نه تارق که که شتی، شکان لهو به ری
 له «ته فره شیان» و دروسته به یان
 که نوسیویه دیمان، گه لی بارزان
 وه کوو نوممه تیکن، له بو ژنرال
 دل و روخی وانه، له بوئی بوونه مال
 له قهومی عه ره ب دا موحه ممه د خیاب
 مه لا مسته فا بوو له نیو کورد دیار
 له عیسایی مریم له دل سوژیا
 گهلئ ده رسی وهر گرت له مه کته ب چیا
 له نیش و وتارا، له زور بیرى چاک
 له چاکانی وهر گرت به روحیکی پاک

گه لئ حه یفه هه رکه س بلئ نادره
 گه لئ کیش له نادر به جور ته ت ره
 مه لئ کاوه یئکه له حه وشه ی جیهان
 ده بئینی ره شی تر گه لئکه له وان
 نه هه یچ سه روکی وه کوو شه نه به ز
 هه لوی زاگرو سه ده سوړی به له ز
 گه لئ کرده وهی شه به یانی ده کات
 که دلسوزی گه ل بوو له هه رجیی ولات
 له بو مافی «ئاویر» له بو عه دل و هات
 به شمشیری پولا له دوژمنیه دات

گر تنی پاسگای ژاندارمری «شانه»

له تابي ۱۹۴۲د

به سی برنو ژنرال له «شانه» ی شه دا
 ته واو پاسگا که ی ده کرد بی سه دا
 له ویدا بوو ژاندارم، که زوو لئیک درا
 هه چی ته سه له حه ی بوو، هه موی خپر برا
 تفه نگیکی زوړی، له وی که وته گیر
 ده نیشتو له شانی هه لو بو نه چیر
 له وی دم سه روک بوو، که کاغه زیه چوو
 سه روکی عه ره ب دی که نوو سراوه زوو
 بزانه شه من هه م، له نیو بارزان
 نه باغیم مروف کوژ، نه ریگر له وان
 شه من مافی کوردم، ده وی و ژینی باش
 له نیو خاکی خو دم دا، ده که م من ته لاش

گر تنی پاسگای «خیزه روک»

له نه یلولی ۱۹۴۲ دا

له به غذا خه بهر بوو، که شیرێ زه مان
 له دیلی بوو، ده رچوو، چوو، بارزان
 به تهو هۆبه پێنسه د، نه فهر ده نگ دران
 هه موو پاله وان و، نه بهز قاره مان
 هه تاکوو له جه نگه ل، برۆن شاخ و داخ
 له بارزان و مه رزو، له پال و باخ
 برۆن تا له چه رخی، زه مین ئاسمان
 نه سیر که نه به نه یرو، دیا کوێ زه مان
 له دواي چهنه روژی، خه بهر بو ته وان
 به ره و خیزه رو کو، ده پۆن گشتیان
 سه روک، مسته فا بوو، له روژی خه بهر
 له گه لیا بوو تهو ده م، فه قه ت بیست نه فهر
 له وان گێو و گو ده رز، ده بینراو، بوون
 ته مان چهن سه عاتی له پیش دابوو چوون
 له وان ده نه فهر بوو له دوور، ئاگه دار
 له گه ل ته م ده به ی دا، سه روک چوونه خوار
 له شه ودا، به فه وری، چووه پاسگا
 له لاییکی گو په و، له لاییکی نگا
 هه موو په نه ره و، ده ر، له نیو بازگا
 هه موو تیك شکان، و نه ما ده رگا
 له وێ سی نه فهر بوون، هه مووی بی سه دا
 ته واو یه ک به یه ک خوێ، به ده ستۆ ده دا
 هه موو ده ست و پێیان له وێ به ستران
 له ژووری له جیی هه موو کپر کران
 له شاخو بوو ده نگ هات که ئاماده بن
 قشوونی عه رب دی، دیارن که چن

به پتی خوئی بوو ریوی، له دورۆ دههات
 له ناوهند، نزیک بوون، نه ما ریی نه جات
 له دوو لاهه فیشک، دههاتن به تین
 له سه سڼگی وانه، دهیان کرد کهمین
 وه کوو پالهی چاک، بهری دهغل و دان
 به گولله و به خه نجهر، عه ره ب لیك دران
 له هه لاهه نه عه و، گوپهی پالهلان
 زه وی ئاوری گرت، له هه لمهت نه وان
 له هه لاهه گولله، دههات و ده چوو
 به چه خماخهی وان، هه و، سوور نه بوو
 عه جاب ده مانۆ، له گهر د و غوبار
 له نیو ئاورا، بون، له دنیای تار
 چ بو ئیمه، وازوو، هه موو چه ک کراین؟!
 که پاسگا به خه نجهر، له پشتی ده داین
 له بهرچی بوو بنکهن، له بۆمان کرا
 به ئاورپژین گش، له که له لهن درا؟
 گه لی لاشه که وتن، نه وی دی هه لات
 له ته شکه وتی شاخان، ده بوون شرت و مات
 له وی ته سه له هه ی زۆر، له تازو و گرنگ
 سه روک دهستی خستن، که لی دان برنگ
 که لاکه نه وانن، له ئاو و، قوران
 به ده ندوکی خه رتهل، له ویدا خوران
 نه بوو تا ببینی، له میژوی زه مین
 که وابیست نه فەر بن برۆن بو که مین
 که مین کهن له چه کدار، له پینسه ده فەر
 هه موو پیای جهنگی، هه مووی شیر نه ر
 هه موو چه ک به ده ست و، موسه له سل له شان
 هه موو کوک و ئازا، نه یان بوو و چان
 بریتانیا بوو، فرۆکه ی دههات
 به بۆمبای ده سوتان، ته وای ولات

به راکیتی شوق، بوو، هه موو کیو و شاخ
 نه ما رۆح له بهر بئی، له نیو کۆل و زاخ
 نه ما ئاژه ئیکی، له ویدا بژی
 به شالاوی ئاور، ده بوونه رهژی
 نه ما بالدار و، نه ما مهل له وئی
 به زامۆ ده پۆین، هه تا کوو شه وئی
 قشونیش ده هاتن، وه کوو بهرگی دار
 به نیو کیو و شاخا، له دهشت و نسا
 له تورک و له تات و، گه لێ خو فرۆش
 ده هاتن له هه ر لا، به هوریا و خروش
 هه تا ریشهیی کورد، له نیو بارزان
 نه مینێ له بن بئی، به شمشیری وان
 ته ماشا جه سووری، هه لۆی بارزان
 له گۆ بهر و خه رته ل، ده چوو بئی ته مان
 له گه ل وهی له کورهی زه مین و زه مان
 نه بوو یارمه تی ده ن، گه لی بارزان
 ده «ئاویر» ده زانی له بو ری نه جات
 نه بوو کومه کی که ن، له هاوسی ولات
 سه روک بارزانی، به که م قاره مان
 له کام میژوا به، نه زیری ته وان

حیزی هیوا

له سالی ۱۹۴۱ی زایینی دامه زرا

له نۆسه د چل و یه ک، گه لێ پیاوی ژیر
 له بو وهی که حیزی، دروسکه ن به بیر
 به راویژی زانا، (هیوا) دانرا
 به حیزی هیوا بوو، هه موویان برا
 له کهرکوک بناغه ی «هیوا» دارژا
 به لام شاخ و بهرگی له زور جی هژا

له نیو شار و دښت، به رهو پیری چوون
 له به غدا په لیکي، گولې، گه شیه بوون
 له نیو خاکی کوردان له شاخ و قه دی
 گه لې بۆل و میوه، به په ل یو ده دی
 له به غدا په لی شهو، بووه داری بهر
 له ژیر سیهری بوون، گه لې با هونه ر
 له نیو کارمەند و، له نیو شهفسه ران
 گه لې رهونه قی کرد، له هه رکات و ثان
 که شه «خیزه روکی» ده کرد ورد و پرد
 له دنیا بوو ژهنرال که وا نیوی کرد
 شهو بوو به هو ی وه که حیزی هیوا
 له گه ل دار و دهسته ی، بل ی دیم شهوا
 گه لې نیمه شهفسه ر، هه موو دهس به چه ک
 شهوا دښنه بارزان هه موو بینه یه ک
 له بو خزمه تی تو، سه روک، بارزان
 سه روکی به جه رگ و نه بهز، قاره مان
 تهواو شهمر و نه هییت له بو مه پهوا
 مه لا مسته فا تو ی به حق پیشهوا
 به نه لماسی فکر و قه له م، به لگه نون
 شه تو روحی کوردی به مایسترون
 له بوی بزیوو، بلیمه ت، که لان
 له تی بین و زانا، ده چوون گشتیان
 هه تاکوو ببین، گه لی کارزان
 یه کهم پایوی میژو، سه روک بارزان
 هه تاکوو له گه لیا، به دل تی کهون
 به فه رمانی شهو بن هه موو ری کهون
 له هه راوه خه لکی به هیرش ده هات
 له بو پشتیوانی، سه روکی ولات
 له ویدا بوو نوری، سه عی، کهوته بیر
 له حیزی هیوا بن گه لې پایوی ژیر

به ناوجی به باشی له بهینی تهوان
 بپرون بۆ قسه و باس، له بۆ بارزان

سی ئه فسه ری هیوا

لهوان سی نه فهر هات، به شان و شکۆ
 هه موویان به هۆش و، هه موو وه ک هه لۆ
 تهوان سه ید عه زیز بوون و، سه ره هه نگ ته مین
 له گه ل عه زه ته عه بدالعزیزی ته مین
 به گه یلانی زاده، ده نازی ولات
 نه بو غه فله تی بی، له کار و خه بات
 له گه ل بارزانی، له بارزان تهوان
 له بۆ به خت و هاتی گه لی، کورد دوان
 وه خه پ بوون به راویژ، هه موو کارزان
 ده یانو یست له به غدا، بپری مافه کان
 له ویدا بوو داوخواز بریکی کرا
 له دوا ی مۆر و ئیمزا به ده ولت درا
 هه موو ناوچه یی کورد، به که رکۆکه وه
 سلیمانی ئه ربیل، ده سوک پیکه وه
 به مه لبه ندی کوردان بناسری هه مان
 وه زیریکی کوردیش ببی بۆ ته مان
 له کوپری وه زیران، له بۆ هه ر وه زیر
 مو عاون له کوردان، به کئی بی، به بیر
 له ئابووری، فه ره هه نگ، له گوند و له شار
 به سه ره به ستی خو یان، بکه ن کار و بار
 ته ته م داوخوازه که «ئاویر» کرا
 به دوو ده ولت، ئینگلیس، عه راقیش درا

دهنگی شیرانه‌ی ژنرال

له سهر دوندی ته‌ستیره، دهنگی ده‌هات
 ده‌با به‌ک گرن کورد له ریگه‌ی خه‌بات
 سه‌روک بارزانه که وا دهنگی دی
 له دنیا وتاری ته‌وه دیته گوی
 ده‌لی مافی کوردان له چوار ده‌وله‌تا
 ده‌بی زوو به‌دهس خه‌ین، له ههر ده‌رفه‌تا
 به سهر زاگروسا بوو، مه‌وجی ده‌هات
 ده‌شورش که ته‌ی کورد، هه‌تا بن نه‌جات
 وه‌کوو شیر نه‌عهری سه‌روک بارزان
 له به‌ر وه‌ی وه‌پیش خا له بو کورد ژبان
 هه‌وینی وتاری گه‌لی هانه‌دا.
 هه‌تا کوو ژبانی، گرننگ ده‌س ته‌دا
 هه‌تا نیشتمان له چنگ دوژمنان
 ده‌رینن گه‌لی لاو، به‌چالاکیان
 به‌دلسۆزی ته‌و بوو که خه‌ملی ولات
 له خه‌و راه‌پری کورد که خوی دا نه‌جات
 له ته‌وکات و ساته‌گه‌لی بوونه به‌ک
 مروف و، لاوی کوردان ده‌هاتن به‌چه‌ک
 له‌وی پیکی هی‌نا له لی‌زانی کورد
 له بو‌راو و ته‌گیر به‌بیریکی ورد
 له‌وی‌دا بوو داواکرا سه‌ربه‌خو
 بژی میله‌تی کورد له نیو خاکی خو
 به‌ته‌وه‌یه ده‌وله‌ت نه‌هاته‌که‌وان
 به‌برنو و موسه‌لسه‌ل بوو هاتن ته‌مان
 سه‌روک و سه‌ران بوو، له‌وی لی‌بران
 که وا مافی کوردان، بسینن له‌وان

ۋە كۆۋ شىرى بېشە، بە ھەلمەت دەچوون
 لە ئاسۆيى دوزمىن لە شەپ، ۋەر، دەبوون
 بە تانك و بە تۆپ و بە خومپارە تىر
 لە گۆر بەك دەھاتن پلېنگ و نەچىر
 بە دايم نەچىر، لە بۆقەۋمى ماد
 ئەۋەي بېتە مەيدان، لە بۆكورد نژاد

چوار ئەفسەرى دىكە

بە ئەۋ ھۆيە دەۋلەت، كە زانى ھىوا
 ھومىدىكە بۆكورد، نىيە شك لەۋا
 ھكۈمەت بوو ويستى بە دۆس بارزان
 بىناسرى كە ناردى چوار ئەفسەران
 لە بۆكۆكى ناردن، لە بۆ بارزان
 كە خوشناۋ و مىرحاج لەۋان بوون ئەمان
 ھەتا ئاشتى كەن نەكەن باسى ماف
 لەۋەي خۆ ۋەدەۋور خەن ھەتا كۆي قاف
 بەلام ھەر دوو يەعقوب، لەيسى زەمان
 لە بۆ مافى كوردان دەچەوسان ئەۋان
 دوو چابك سەۋارى ۋەك ئەفراسياب
 لە نىۋ رۆحى وانا ھەبوو تىن و تاب
 دوو شىرى نەبەز بوون لە شاخ و چيا
 لە دوى بارزانى دەبوون دلىنيا
 فواد عارفىش بوو يەكەم پالەۋان
 مەجىدى عەلى بوو ھەلۆي بەردەلان

چەند مروۆفی فیدا کار بۆ سەرۆک بارزانی

ئە، ئەو ئەفسەرانی لە بۆ حەقی کورد
 لە مەیدانی شەردا، لە سەریان، ئەبورد
 یە کەم، مەردی مەیدان، جەلالی ئەمین
 لە گەڵ نووری شیروان، دەروێن بە تین
 لە زانکۆی ئوروپا، هونەرمەند بوون
 وە کوو روۆستی زال، لە بۆ شەڕ دەچون
 هەتا کوو لە دوژمن، بدەن بۆ وچان
 نە ئیلن شەری وان، لە حەوشە زەمان
 بە شمشیری لێیدا، بوو عەبدالکریم
 لە بەعس و ستادی، لە دوژمن غەنیم
 دەبینرا بە زاهیر، یە کایە ک جەوان
 بە لām بوون لە فکرا، ئەرستوی زەمان
 هەمو روۆحی پۆلا لە گەڵ هەستیان
 لە جەبەهی شەڕا بو، لە سەر دەستیان
 سەلاح هاتە مەیدان، لە بۆ نیشتمان
 سەلاحی دیکە، لە کوردی زەمان
 لە بۆ میر حاجیش، لە نەخشە و بەیان
 ئەرەستو دەبوو بۆ، بە شاگرد ئەوان
 بە زاهیر جەوان و، بە دڵ ئاگەدار
 فەلە ک کوانی دیوتە، مروۆفی وا بە کار؟
 لە گەڵ وانە عەبدول، حە کیمی بە سام
 پلینگێ چیا بوو لە بەر دەستی رام
 گەلی ئەفسەری دی، وە کوو باز ئەچوون
 هەتا دوژمنی ماد، بکەن تەفر و توون
 لە زانکۆی هونەردا، هونەرپیشه بوون
 لە دوی بارزانی، وە ک «ئاویر» دەچوون

چه ند مروڤ له حیزی هیوا چوون بو بارزان

به نیو کۆری ئازاد شهوان نیو بران
 هه موو کار و باری به راویژ کران
 له حیزی هیواوه له به غداوه چوو
 محهمه دکه تهفسه ر له تهو کۆره بوو
 مه جید تهفسه ری بوو گه لی خوش زمان
 به مه تنق ده رویی له نه خشی زه مان
 به لوله ی تفهنگیا به جهل دینه دهر
 به گوپی دوژمنی دا ده داتن خه بهر
 که وا میله تهی کورد پلینگی چیان
 له بو راوی ناحه ز ده سوپین شهوان
 له بو سینگی دوژمن، هه موو بهر و شیر
 هه موو هه ن ته هه مته ن هه موو هه ن دلیر
 هه لۆن و ده سوپین، له سه ر ئاو و قاد
 هه تا ماری بپرن له نیو خاکی ماد
 به داسی به جه رگی، ده درون شهوان
 دپو دالی خورتی له نیو نیشتمان
 ده بینی که دوژمن له سه رپا تلار
 ده بیتۆ ده بیته به شی کرم و مار
 ده «ئاویر» بنوسه شهوه ی راسته خۆت
 هه تا ره حمه تی حق بنیرن له بو ت

شەری نه هله

۱۲ی ئه یلولی ۱۹۴۵

زه عیم مسته فا خوئی، له روی نه خشه وه
 له داوینی عه قره، چوه پیشه وه
 له گهل چل نه فهدا وه کوو شیر مهست
 ده چوو شاخ و داخی له دوژمن ده بهست
 له ویدا بوو ناحهز ده ماو دهم به یان
 فروکه و ته یاره ی، له روی ئاسمان
 ده هاتن به شاخا به سهر به رد و دار
 به بۆمبا ده سورپان وه کوو گورگی هار
 به دویا قشون هات به توپ و به تانگ
 له ته پکه، که که وتن بوه توژ و فانگ
 له ویدا له ده ولت هه مو ری بران
 له بویی عه شایر له هاواری وان
 ده هاتن له سورچی به سی مه د نه فهدر
 به شیر و پلینگ بوو ده یان برد زه فهدر
 ره ئیسی عه شایر وه کوو شیخ جه لال
 وه کوو پیره عه ولا مه جید و که مال
 له زیباری «شه و که ت» له ریگهی خه تا
 به برنو ده هاتن به گژ میله تا
 له زیباری «مه حموود» که دی عیلى وان
 عه شایر گه لیکی له گهل ده ولت هاتن
 له شه وه خته دابوو سهری وه رگه را
 به جیی هیشت سهرۆکی له نیو ئاورا
 له وی مه ردی میژو به نه خشه و به بیر
 به ره و شاخی پیرس ده چوو بو نه چیر
 زیانی حکوومهت له کوژراوی وان
 له گهل شه سه له حه یدا گه لیکه به یان

شهری هه و دیان و مه زنه

٧ له ٢ی ئه یلولی ١٩٤٥

له نیۆ هه و دیانا هه وه ل، ژنرāl
 له گه لیا بوو په نجا نه فهر به بری زāl
 له وی دهم له وی بوو پلینگیکی سوور
 محهمه د بوو ئاغا له سهر میڤرگه سوور
 له ئهو رۆژه دابوو، دوو هه نگ بوو ده هات
 هه تا مه زنه بگرن له جه رگهی ولāt
 له ناکاو له نیۆ غار پلینگ ده رپه پری
 محهمه د بوو لاشهی ده خست وه ک مه پری
 له تۆپ و موسه لسه ل له فیشه نگ به لاش
 به تالāن ده یان برد به زۆر و ته لاش

کۆمه گی ئینگلیس به عیراق

له گه ل ئه ئه وه ئینگلیس به کۆمه ک ده هات
 له بۆ شاری به غدا له ههر ئان و سات
 فروکه و ته یاره ی به بۆمب لیبی ئه دان
 هه تا خاکی بارزان هه موو گر دران
 به بۆمبا ده سووتا هه موو کیۆ و شاخ
 نه ماگیان له بهر بی له نیۆ راغ و باغ
 هه موو دین به چاوو به گوئی بیستمان
 له نیۆ دوکه لāبوون گه لیکیش نه مان
 ده سووتا و ده برژا منالی ئه وان
 ده بوو گش به کوله ی ته نوو ئاشه وان
 به لām تۆ ته ماشاکه میژوی جه نگ
 له بهر چی بۆ سه ربازی ته یموری له نگ
 وه کوو شیر ده هاتن ده چوون بۆ نه چیر
 له سهر دوندی شاخ و له نیۆ چāl و بیر

له بهر وهی گهرم بوو هه موو پشتیان
 به هیز قشون و، سپای گشتیان
 هه موو، تی گهین بوون به عه قل و خه یال
 که بی کهس کوژی وان شتی که مه حال
 هه موو تی گهیی بوون که کو مه ک ده بی
 له سه د لاوه دوزمن وه بهر حهمله دی
 نه وه فه رقی زوره له گه ل رابه ری
 نه کهس که له شکر به دویدا به ری
 گه لی جاری وابوو به چهن ده وله تی
 ده یان دا له بارزان به چهن هه لمه تی
 ده جا لیسه ده بی قه زاوه ت کر ی
 به مقیاسی مه تنق به ری دابه ری
 به فکر یکی ورد و له ده وری مه بهس
 له بو ز ی رشناسان، مه بهس دیته دهس
 ده جا لیسه روونه که به ینی نه وان
 وه کوو به ینی عه رزه هه تا ئاسمان
 ده «ئاویر» بزانه سه روک بارزان
 به هیز و به تین له نه ستیره دان
 چ نه ستیره نه ستیره یی پیاوه تی
 به جه رگی، دلیری، شه رف شیاوه تی
 چ نه ستیره نه ستیره یی وا ژیا
 له دلسوزی نه بوو هه موو دلنیا
 به جه وه ره بوو هیژا گه لی چا که کار
 گه لی گه ردی لاهرد له سه ر لیو هه ژار
 سه روکی بوو دلسوز له بو عه دل و داد
 به ئازادی ژینی گه لی قهومی ماد
 سه روک بارزانی به هوش و به تین
 گه لی کوردی ناسان به کوره ی زه مین
 نه وه رو حی فه ره هنگ له ریگه ی خه بات
 به پر شهنگی فکری گه شو بوو ولات

زمانم بېرڼ گهر کوو ته شېبې کېم
 به نادر به تیمور هه تا کوو که هم
 نه دهی نسبته تی تو له هیچ کات و سات
 رو می به ئاسه ف له ریگه ی خه بات
 ده «ئاویر» ته ماشا سه روک بارزان
 که ته سکه نده ری بوو له عهرسه ی جیهان
 ته و او زا گرو س و ته و او ئا پارا ت
 به بارزانی شادن، که ده ی کات خه بات

شهر فروشې ټینگلیس به بارزانی

له سالی ۱۹۴۵ دا

له سه ربازی ده ولت، چل و دو هه زار
 له گه ل خو فروشان، له کوردی هه زار
 که «راتین» بوو سه رپه ل له بو گش ته و ان
 به هیرش ده هاتن له بو بارزان
 له بارزان و دوستی هه تا پیچ هه زار
 وه کوو نه زده ها بوون له بو کارزار
 له سه ر میړگه سوور و له نیو بارزان
 له عه قره و له زاخو ره واندز ته مان
 ته و ان له شکرئ بوون له گه ل خو فروش
 هه موو تیڅ شکان و نه یان مابوو هوش
 له وئ نو فرو که له نه رزی دران
 له نیو ئاورابوون ده سوتان ته و ان
 گه لیکش له بی سیم له توپ و تفهنگ
 له فیشه ک هه زاران هه موو هاته چه نگ
 بریتانیا بوو فرو که ی ده هات
 به پؤل بوو ده سوران له ناوچه ی ولات
 به بو مبا و راکیت له نه رزی ده دان
 له نیو خاکی خو مان برا لیک بران

گېرو دوو كەلش بوو لە نىو مالى و باغ
 لە نىويا دەسووتا مەنلانى ساغ
 بەللى هەشت هەزاري لە سەربازى وان
 لە ئابلوقە دابوون، و دەرفەت نەمان
 نەزىك بوو ئەسیر بن بە دەس بارزان
 خەيانەت لە كوردو لەوى خووى نوان
 ئەوانەى كە دۆس بوون لە گەل بارزان
 لە پشتو بە خەنجەر، لە قولى دەدان
 بە دەستورى ئىنگىلىس لە كورد وەرگەران
 خەيانەت بوو شمشیر لە ژنرال دران
 لە هەر لاوه هيرش كرا سەر ئەوان
 لە دۆل و لە شاخ و، لە دەشت ئاسمان
 كە دىتى لە شار و لە دىهات و باغ
 لە دەشت و تەلانا، نەما جىنى ساغ
 پەلەى هەور و ئەستىرە گشتى بە تىن
 بە تىكرا هەموو بوو بە ئاورپژىن
 بە فەورى بزوتن لەوى رەد دەبوون
 دەناگش دەسووتان وەك «ئاویر» ئەچوون

شەرى ھەرن

لە ئەیلولى ۱۹۴۵

عەشایر لە زىبار و بادىنبان
 كە، پێنەد نەفەر بوون، لە چەكدارى وان
 بە بى سیم بوو دەدوان لە هەركات و سات
 لە گەل ئەو سپایەى، لە بەغداو هات
 ھەتاكوو لە پشتو، پىرس دابرن
 بە توپ و موسەلسەل، ھەموى دادرن
 ئە ئەو ھىزە گشتى، لە گوندى بەرن
 لە بۆیى بوو بارزان ھەموو داگرن

له بو بارزانی خه تهر بئیرا
 له بوی بو ژنرال ده هات بوی برا
 زه عیم مسته فا بوو به هوش و بزبان
 له سهر دوندی پیرس ده هات بو ژه وان
 به نه خشه به حه فتا، نه فهر ده وری دان
 به لام توپی (عززه ت عزیز) نه ی گه یان
 له ناکاو خه بهر هات، که مه وجی سپان
 ده پوژ تا کو پیرس، وه ده س خه ن ژه وان
 قوای ده وله تی بوو وه کوو خیز و خوژ
 ده هاتن له ده شت و، له شاخ و دوژ
 له تاریخی پرسه که عززه ت عزیز
 له بهرچی بوو گولله ی نه هاتن به ریز

شهری کیوی پیرس

له ۲۵ ئه یلول دا له سالی ۱۹۴۵

له سالی چل و پینج (۱۹۴۵) گری شه پر ده هات
 هه تا بارزانی له نیو خو ی بخت
 له گه ل بارزانی هه بوو شه ست نه فهر
 هه موو مه ردی جهنگی هه مووی باهونه ر
 له پیرس وه سهر کهوت ژنرال شه وئ
 هه تا کیوی سه نگه ر، وه ده ستی که وئ
 له فه رهادی چاتر ده بوو شاخه وان
 له وئ سه نگه ری گرت له نیو به رده لان
 هه مووی کرده سه نگه ر ته واو شاخ و دهر
 به فه رهادی سه بت مه ده وا هونه ر!
 به سهر تیشه شاخا ده چوو وه ک هه لو
 نه چیری ده گرتن به جهنگالی خو

لە ھەر لاوہ ھێرش لە بۆکیو کرا
 ھەموو زەرد و بەردی لە ئاور خرا
 بـلـێـسـەـی دەـسوورپا لە دۆل و خرا
 ھەتا شەو بە بێرنو لە یە کتر درا
 لە لای چەپ بوو (سورچی) بە سێ سەد نەفەر
 لە راست (دوسەکی) بوو ھەموو پیاوی شەپ
 کە پێنەد نەفەر بوون بە شالۆ دەھات
 ھەتا کوو برای خۆی لە خوێن وەربدات
 بە ھێرش دەھاتن لە باشوورەوہ
 وە کوو مەوجی ناویش لە باکوورەوہ
 سپای دەولەتی بوون بە تۆپ و بە تانگ
 فرۆکە لە گەلیان ھەوا ببوہ قانگ
 لە ناکاو فرۆکە، بە بۆمبا و تیر
 ھەمووی دادەگرتن بیان کا ئەسیر
 ئەوا چل نەفەر ھات لە زیباریان
 دەچوون یارمەتی دەن گەلی بارزان
 لە سەر پا بە بۆمب و لە عەرزو بە شیر
 گەلی بارزانسی لەوئ کەوتە گیر
 مەواجر لەوئ دەم، لە گەل ژنرال
 کە سی و پێنج ھەزاری تەواو و کەمال
 بە جوړی دەھاتن وە کوو شیر مەست
 بێرئ تۆپ و تانکیان شکاندن بە دەست
 لە تاریکی شەودا سەرۆک لییدان
 بە بێرنو و موسەلسەل لە داگیرکەران
 ھەتا گەینە چۆمی وە کوو مەوجی ئاو
 دەھاتن لە «مەزنی» پەرینۆ تەواو
 ھەر ئەو شەو بە فەوری تەواوی ولات
 لە گەل شێخی گەورە ھەموو خەر دەھات

لهویدا بوو دەس پێکرا گورج و گۆل
 بپرۆن پیر و مندال له دهشت و له دۆل
 بپرۆن کۆچەری کورد بەرەو کێلهشین
 بەرەو خاکی ئێران لهویدا بژین
 له بەر وە ی که کۆچەر له گەل کۆچ و بار
 نە کوزرێ له رێدا فەقیر و هەزار
 له گەل چەن کەسیکی نەبەز پالەوان
 بە دوی هۆزی دابوو سەرۆک بارزان
 له «ئاوێ» ی بیستم کە گەینه سنوور
 له بۆ وان بوو ئێران بە شاخی له نوور

هاتنی مه‌لا مسته‌فای بارزانی بۆ ئێران

له سالی ۱۹۴۵/۱۰/۱۰

له ده‌ی بوو له ده‌یدا له رێی کێلهشین
 گەلی بارزانی ده‌هاتن به‌ چین
 کە چه‌ کدار و بێ چه‌ ک مەرۆفی بارزان
 کە سی و پینج هه‌زاری ده‌هاتن نه‌وان
 له بەر وە ی بوو تانک و سپای بێ ته‌مان
 فرۆکه و موسه‌لسه‌ل له بارزانی دان
 له بەر وە ی بوو هاتن له ئێران زه‌مین
 هه‌تا هه‌لکه‌وێ هه‌ل، له بۆ ماف و ژین
 مه‌هاباده به‌رچاو، که‌وا هۆزی وان
 بپرۆن گش له گەل شیخ به‌ رۆح و گیان
 لهوێ رابوو ژنرال به‌ فهوری ده‌چوو
 کە به‌رپرسی سو‌ق‌به‌ت، بیهنی ده‌بوو
 ته‌ویش پێده‌کوت باش، ته‌تۆ زوو بپرۆ
 ده‌میکی له بەر چاو مه‌میته‌ ته‌تۆ

له میراوینی سهردهشت، ههلی بردهسهر
 له شاری شنۆ ما، له پاش ئهو سه فهر
 له نۆسه د چل و شش له یه ک بیست و دو
 له سابلآغ بوو جهژنی که «ئاویر» نه چوو
 له کاتئ مه هاباد له بو پیشهوا
 بووه مه رکهزی کورد له باره ی دوا
 له ئهو کاته دابوو سه روک بارزان
 له لای پیشهواوه زیافته کران
 ستیره ی هونه ر بوو له سهر شان و دوش
 له ئهو مه حفیلهیدا ده بئیرا به هوش
 له دواپی گه پانۆ شنۆ بو خه بات
 هه تاکوو به ره سمی ده می دیکه هات
 له کوردی عیراقا مروقی ئاگه دار
 له مه زبهت وه خر بوون به راوینژ و کار
 ره شید و دلیر و نه به ز قاره مان
 له سهر خیل و عیل و له لاو و له خان
 له زاننا و دانا له هوشیار وان
 له بو ره هه برن هات و تاریکی جوان
 یه کئی شیخ له تیف بوو له ئهو کوپه بوو
 له بو پیشهوا بوو په یامی ده چوو
 له بو پیشهوا بوو خیتابی ئه وان
 که جینی ریزه بو کورد سه روک بارزان
 هیوامان به تویه، که قه دری ئه وان
 له بهر چاوی تو بی، له هه رجی و زه مان
 نه ویش بوو به هوینی له ئاخو زسان
 که وه پیشهوا دای په یامی به وان
 که ژنرالی هیژا مه لا مسته فا
 ده بی بیته سابلآغ، به روحی سه فا
 له وه ختیکی دا هات، مه لا و قازیان
 کومه یته هه موو چوون به پیشوازیان

نه ویش زوو به فهوری، لهوئ دابهزی
 به ریز و سپاس و، له گه لیان لهزی
 له دهم چه مهاباد به ریز بینرا
 مه راسم به شادی وتار خویندرا
 لهوئ دهس له نیو دهس، برای یه ک نرا
 له سالوئی فهره ننگ، سه لام ویزرا
 لهوئ پیشه واهات به ریز و سه فا
 له بو دیده و دید مه لا مسته فا
 له سالوئی قازی سه روک خوئی ده چوو
 به ریز پیشه وای دی، که خیرخوازی بوو
 له نه وکاته ژنرال چووه لای نه وان
 له بو میلیله تی کورد له گه ل یه ک دوان
 ده «ئاویر» ته ماشا ته واه شوینی وان
 ده مینئی له رووپه پکتیی زه مان

بیر و باوه ری مه لا مسته فای بارزانی له مه هاباد

له کاتیکی ژنرال، مهاباد ته چوو
 به نه و هو مهاباد، له گول پر ده بوو
 له نیو کوری خه لکا به ریز بارزان
 له سه حباتی چاتر ده کردن به یان
 وتی لهو ده مه یدا، به کوپی نه بهز
 برای خانه خویمن که میوانم نهز
 له گه ل عیل و هاو پیم، له هه ر ثان و سات
 شه ریکم له گه لئان له ریگهی خه بات
 ده بی سه ره خو بین، به ئازادی ژین
 له بو جهوری دوژمن به زور هه لمژین؟
 له بهر وهی که ئازاد، وه سه ره بس بین
 ته وای ته مه ن بووم له نیو شه پ به تین

له بهر سه ربڵیندی گه لی کورد زمان
 له گز مهوری بووم له هه رکات و ثان
 سه روک بارزانی وتاری بوو روون
 له بو شه و که سانهی «و هم مهتدون»
 به ناموژگاری به کرده و به یان
 له ئامانجی خوی بوو به خه لکی گه یان
 نه گه خزمه تی گه ل گه لی سه خته لات
 خه یانه ت نه کردن له ئاسانه رات
 نه گه رکاری کاوه له بو ت نا کرئ
 مه به هار پاک و له کوردی گه پری
 مه که تو خه یانه ت به نه ولادی خوت
 هه تا له عه نه تی زور نه ئیرن له بو ت
 نه تیجه ی خه یانه ت ده بی نه سلی تو
 به دیلیکی دوژمن له نیو خاکی خو
 قه له م جه وهه ری کوا له بو بارزان؟
 بنووسی سفا تی بکاتن به یان

شهری قاره وای سه قز

سه پای سه قز بوو به ئاور پزین
 به مانور ده هاتن پلینگی که مین
 هه تا کورد بترسی به روخ و گیان
 له جه بهی هه لین و بلین نه ی نه مان
 له نیو قاره وادا، وه کوو غول گوپان
 له ناکاو بوو بارزان نه جهل هه لقولان
 به ره و قاره وای بوو له چه کداری وان
 له گردی به ره و شار که مین بوو خزان
 نه وان بارزانین به ره و پیشی شار
 به ره و تانک و توپی ده روین ته یار

لە نىيۆ گوللە باران بە حەملەي دەچوون
 سەپە ھېود لە ویدا ھوپو، وپ دەبوون
 بە رەگباري بېرنو لە لەشكرىيە دان
 ھەتا بىست نەفەريان بە فەورى گوزان
 گەلئى زەخمىيان بوو چلېشيان ئەسیر
 ئەوى دى گەپانۆ نەكاکە ونە گیر
 بەرەو رووي مەھاباد، ئەسیران دەھات
 لە سەوقاتى مېوان، بە بۆنەي خەبات
 كە دىتى سەپە ھېود، جەوانئى دەچئى
 لە گەل گوللە تۆپا، دەبئى جئى بەجئى
 كە ھەر كۆي ھەدەف بوو، لە بۆ گوللە تۆپ
 كە نارەي دەگرتن لە قولكە و لە دۆپ
 گوتى گەر ئەمن بىم خودان سەدھەزار
 لە بىسارزانى سەرباز، لە بۆ كارزار
 جە خواوەرميانەم دەگرت گش بە وان
 كە شەمس و قەمەر بن لە بۆم يەسجدان
 دە بىيىنە «ئاویر»، كە كوردانى مەرد
 چلۆن دینە مەيدان، لە روژى نەبەرد
 دە «ئاویر» تەماشاكە روحم فیدات
 چ ھۆزى لە دنيا وەھا شەپ دەكات

ھاتنى ئەرتەشى ئىران بۆ مەھاباد

لە ۱۳۲۵/۹/۲۶ - ۱۷ى كانوونى ھەۋەلى ۱۹۴۶

لە ئەو سالى لەشكر لە ئىران زەمىن
 لە بۆكانئى وەربوو دەگىرا بە تىن

له وێ رابوو هاتن له بیست و دوا
 له برهانی رهد بسوون، له کاتی زوا
 مه هاباد له بیست و شەشی تازەرا
 سپایی بوو گرتی هەموو لێک درا
 سپاییکی وابوو که هێرش یه کرد
 ههچی تۆپ و تانگ بوو له بۆ خۆی دهبرد
 له نۆسه د چل و شەش، که چهک دانرا
 مه هابادی بینرا له نیۆ ئاورا

چهک دانه نانی بارزانی

۱۷ی کانوونی ههوهلی ۱۹۴۶

به یهک روژ له پیشاگهلی بارزان
 له دهووری سهقر بوون گه پانتۆ تهوان
 له بۆکان و بورهان ده بوو ری برن
 ههتا له مه هاباد هه موو یه کگرن
 به لام بارزانی چهکی دانه نان
 به جیی هیشت مه هاباد هه لۆی ئاسمان
 به نیۆ به فر و یه خدا به رهو خۆر په پ
 به رهو شاری نه غده و شنۆ و شاخ و به پ
 ژن و پیاوی پیر و، منالان و لاو
 به سه غلهت ده روین به بی تین و باو
 له سه رباز و تهفسه له شاپور و خۆی
 له چه ن شاری دیکه ده هاتن له بووی
 له بو شه پ له گه لیان له هه رکات و ئان
 له گه ل ته رته شا بوو گه لی نه خشه زان
 له چه کداری خه لکی له ئاغا و خان
 عه شایر ده هاتن له هه ر لا به سان

له مهلبه‌ند و دهشت و له لاپال و باغ
 به خۆمپاره گولله، هه‌موی بوو بوداغ
 قیام شه‌فسهرانی خوراسان ره‌وان
 ده‌نووسی که هه‌شت بوون مروّفی بارزان
 ده‌نووسی عه‌شایر له سنگانی بوون
 وه‌کوو شیرێ جه‌نگه‌ل به هه‌لمه‌ت ده‌چوون
 عه‌شایر بوو چه‌کدار له هه‌ر لاوه هات
 هه‌تا بارزانی له خوین وه‌ر بدات
 هه‌تا ریشه‌که‌ن که‌ن گه‌لی بارزان
 نه‌هیلن بمینی به‌کیکش له‌وان
 به‌لام هه‌شت هه‌لۆ بوون ده‌بوون لول و خوار
 هه‌تا لی که‌نۆ سه‌ر له لاشه‌ی سوار
 هه‌لۆی بارزانن وه‌ها تیژبال
 به‌چنگ ناحه‌زی خۆ ده‌خه‌ن گشت له چال
 شکانی له سنگان هه‌لانن له‌وی
 به‌لام بارزانی گه‌پانۆ شه‌وی
 له تۆپ و موسه‌لسه‌ل تفنگیکی زۆر
 وه‌چنگ وانه که‌وتن له هه‌ر نه‌وع و جوور
 ده‌جا تیکه «ئاوێر» مه‌ی له‌علی ناب
 هه‌تا لیوی ته‌پ که‌م له جامی شه‌راب
 که به‌لگو ده‌میکی له کوره‌ی زه‌مین
 بیینم ولاتم به‌ ئازادی ژین

چوونی سه‌روک بارزانی بو تاران

له ۱۹۴۶/۱۲/۲۱ و گه‌رانه‌وه‌ی له تاران له ۱۹۴۷/۱/۲۹

«همایون»، «غه‌فاری» ده‌نیژی که‌ زوو
 له گه‌ل بارزانی بکه‌ن دوو به‌ دوو

وت و وێژ و باسی له ئاشتی و ژیان
 که نهو بێته تاران، له گه‌لمان بران
 به هۆی وهی بوو ژنرال، له گه‌لیان ده‌چوو
 هه‌تاکوو له گه‌ل شا، بێی رووبه‌رو
 له بو‌ چاره‌یی کار، ده‌بوو ژنرال
 له تاران له گه‌ل شا، له نهو کاتی سال
 وت و وێژ له به‌ینا که ده‌س پێکرا
 هه‌موو نهو مه‌به‌سته له میژوو خرا
 به‌لینی ده‌دا شا، که خاک و زه‌وی
 به ئیوهی ده‌دهم من، نه‌گه‌ر ری که‌وی
 وتی چه‌ک به ده‌وله‌ت بده مه‌ردی کار
 پرۆن زینده‌گی که‌ن، به خو‌شی له شار
 چه‌کی دابنێن و، له شو‌رش گه‌رپێن
 له نه‌لوه‌ند و ده‌وری هه‌موو دام‌رپێن
 نه‌میش داو و نه‌پکه‌ی که دی که‌وته بیر
 وتی باشه شیخیش، بزانی نه‌میر
 له داویسی نه‌که‌وتن، گه‌رانی و لات
 له بو‌گه‌ل به‌ریوه‌ن، که کورد بێ نه‌جات
 گه‌رانی له تاران، له مزگه‌وتی سوور
 هه‌موو خه‌ر بپو‌نۆ له سه‌ر خاکی طور
 له دووی باس و خواسی له مزگه‌وتی سوور
 ده‌پو‌ین به‌ره‌و یه‌خ له خو‌ینا بوو سوور
 به‌لام چون نه‌ما‌بوو، له‌وی فکری مان
 ده‌ژو‌یین به سه‌غله‌ت به‌ره‌و نیشتمان
 نه‌تۆ دیت که رازی نه‌بوو مه‌ردی هه‌رد
 له ژێر باری ناحه‌ق، بچێ شیرمه‌رد
 وتی یا به مه‌ردی، له سه‌ر ئاسمان
 قه‌ده‌م لی ده‌دهم من، وه‌یاکوو نه‌مان
 نه‌گه‌ر مردنم بێ، به مه‌ردی له بۆم
 به وه‌ی سه‌ربلێندم نه‌ رابه‌ر له رۆم

به هوئی وهی نه یاندا به نان و زهمین
 نشانهی دلیری، چه کی مان و ژین
 به دهستوری شاپوو که شهر گژ درا
 به بارانی گوللهی زهوی لیک برا
 وتم نهی مه گهس تۆو شکاری هه لۆ؟
 له بهر بای شه مالا ده بی ره نجه پۆ
 له ژیر بآلی سیمرخ له نیو بارزان
 له ژیر پی ده میتن، شه وهی شه ژده هان
 گه لی شیر و بهر و پلینگگی که لان
 ده پۆین له ویسدا بکهن راوی وان
 به لام چاوی وان و، دل و مه غزی سهر
 به چنگالی بازی شه وی هاته دهر
 فهره یدون و کاهون له نیو بارزان
 نه کا فکری خاوت، له بۆ راوی وان
 نه کهی نهی مه گهس روو له بۆ نیو چیا
 له بۆ جهنگی روستهم، ده بی رووسیا
 نه کهی فکری واکهی که بگری به راو
 شه تۆ شیر میستی به تۆر و به داو
 نه کهی رو له لانهی گه لی بهر و شیر
 ره گ و ئیسک و پیستت ده بیتن به لیر
 مه پ و ریوی بۆ سهر ته لی بارزان
 نه کا هۆشی خاوت له بۆ خوینی وان
 نه گهر دوژمنی بی، له چه رخی فه له ک
 به نیهی له نه رزی ده دا تاک و ته ک

برپاری همایونی و بارزانی له سندوس

نیوهی هه وه لی شوبات ۱۹۴۷

همایونی تیمسار و سهرهنگ غه فار
 به گورجی ده پۆین بنووسن قه رار

لە سەندوس بوو دىتن لە ژنرال كرا
 ھەتا زوو بېرۆن زووكە ۋە عەدى درا
 ۋە فايان بە پەيمان دە كرد و دە چوون
 لە نىو خاكى زەرزا، شىو ۋەر دە بوون
 لە سەر خەتتى پيشو لە نە غەدە دە مان
 تەفەنگچى بوو سوھراب و گيوى زە مان
 لە نىو گوندى موانا، سەرۆك بارزان
 قەسى كرد لە گەلپان، لە گەل ئىل و خان
 كە مېھمانىن ئىمە، لە ئەم شوپنە ماين
 ھەتا كۆ بە ھارى لە نىو ئىو دابىن
 ھەمويان بە خووشى، دە يانكوت بە لى
 لە سەر چاۋى ئىمەى لە ھەر مەنزلى
 بە لام خو فروش و قواى دە ولەتى
 دە چوونە شەپرى وان لە بى ئىمەتى
 كە «پەسيان نە جەف» بوو لە وى بووى خەبەر
 دە نوسى لە بەر ۋەى، بىمىنى ئە سەر
 بە دەستورى دە ولەت عە شاير بران
 لە ھەر لاۋە بۆ شەپ، ھەمو دەنگ دران
 لە وى يازدە گوردان، پيادە و دوو ھەنگ
 سە ۋارەى لە دەورى، ھەمو ۋەك نە ھەنگ
 بە نىروى ھەوايش سەراسەر ولات
 دە سوتا بە رەگبار، نە ما رىى ھە لات
 شەپرى وان لە گەل كورد ئە بەم جورە بوو
 ھەتا ۋەك فنىقى لە بەين چن ھەموو
 ھەتا ريشە كەن كەن، گەلى قارەمان
 گەلى تۆپ و تانگيش، تەنى دە ۋەرەيان
 ۋە كوو شىر و بەر و پلنگ بوون ئەوان
 لە بۆ خوین و رۆحى سەرۆك بارزان

لە نېۋ كىي و شاخا ۋە كوۋ گورگى كۆك
 دەپۆين ۋە دەس خەن لە ۋىدا سەرۆك
 بەلام لە ۋە رونا، دەيانگوت خودا
 نە كا تووشى ئەو بىن لە ئەم شوئەدا
 لە بۆ روستەمى زال خودايە نەين
 ئەسیری كەمەندى كەنەفتى بژين

شەرى نەلۆس

لە «ئازار» ئى دابوو شەپىكى كىرا
 لە نالۆس بوو دىمان كەلاک لى خرا
 تەنگىچى لە بارزان دەبوون سى نەفەر
 كە ھەشت ئەفسەرى گرت لە دەۋلەت بەشەر
 لە زابت بوو ھەفدە ھەموو دىل كران
 شتومەك گەلئى بوو بە تالان بران
 لە سەربازى سىسەد نەفەر بوو لە وان
 ھەلەتن ئەسیر بوون لە نېۋ تۆرى مان
 لە خۆمپارە و تۆپ لە ئەسبەبى شەر
 لە دەۋلەت بوو گىرا لە شاخ و لە دەر
 لە ۋىدا بوو سەرگورد «كەلاشى» بە تىر
 لە سىنگى درابوو ئەجەل بوو ئەمىر
 لەوان ھەلقولئى زوو سىپاى بىژمار
 ۋە كوۋ خىز و خول و ۋە كوۋ مور و مار
 لە نېۋ وانە دابوو گەلئى خۆفروش
 دەھاتن بە نەعرە و بە گۆرە و خوروش
 لە ناكاو بوو بارزان بە چەك دەورى دان
 لە نېۋ جەغزى كوردان دەمانۆ ئەوان

وه کوو شیر ی بیشه به هه لمهت ده چوون
 له وهیدا بوو دوزمن له دوی چاره بوون
 لهوئ سهر پهل ی وان «خودا دوست» به شیر
 له بو شه ده هات و کرا ده سنگیر

شهری ناوچهی مهرگه وهر

۱۹۴۷/۳/۲۵

دهروین له سندوس، به رهو غه ربه بوون
 به رهو چاره نووسی، خودا بوو ده چوون
 له نیو دایره ی توپ، مرو فان شه مان
 سه راسه زهوی سوور، به خوینی جه وان
 به نیو کاتوشادا، شه جهل بوو ده هات
 ده سوو را له ویدا له دوی ذی حیات
 فرو که ی به راکیت، له وانی ده دا
 که بومب شه فگه نیش بوو، نه بوو بوی هه دا
 زه مین و هه وا بوو به ئاور پژین
 به ئاور زه مین بوو، که به فری مژین
 بلیسه ی گلوله ی، له هه ر لاوه هات
 زبانه ی ده کیشا ده سووتا ولات
 شه وا شینه دوو که ل ده بینرا له دوور
 فرو که ی بوو سوتا له کیتو میگره سوور
 لهوئ گیزه لووکه و، ته پ و توژی کرد
 له تی باله کسان ی ده هیئا و ده برد
 ده «ئاویر» ببینه، زهوی گش ته نوور
 شه مال ده ی شه کینئ له سه ر گوشتی سوور
 شه وا دیته گوئ ده نگ به گریان و شین
 له لاشه ی زوخال و دل ی پر شهوین

له نیو بووری سینا، له مه‌لبن ولات
 فروکه و ته یاره‌ی وه کوو بازه هات
 به بۆمبا و راکیت، وه هالیی ده‌دان
 مه‌تا کو نه‌میئی گه‌لی بارزان
 به مه‌وجی هه‌وادا، ده‌هات ئاگرئ
 بـلـیـسـه‌ی ده‌بینرا له‌ویدا برئ
 به چه‌خماخه‌ لیدان، له هه‌ور و هه‌وا
 ده‌پۆین به سه‌غله‌ت، له نیوه‌ی شه‌وا
 له ئه‌رز و هه‌واوه پریشکه‌ی ده‌چوو
 هه‌مو بومب و باروت، به ئاور ده‌بوو
 به برپاری شا و به یاسایی ئه‌و
 له بارزان ده‌بوو دهن به روژ و به شه‌و
 عه‌جەب فکرو هۆشی؟! که چۆن شی‌ری مه‌ست
 به شالای ریوی و چه‌قه‌ل دیته ده‌ست
 گه‌لی کورد به خه‌نجر به سه‌رنیزه‌ چوون
 له بۆ راوی ناحه‌ز له هه‌ر کوی که بوون
 له‌وان بوو ئه‌سیر و گه‌لی کوشته‌دان
 بریندار ده‌که‌وتن له شاخ و ته‌لان
 سه‌روک بارزانی، که ده‌وره‌ی درا
 وه کوو روسته‌می زāl له شه‌پ بینرا
 وه کوو شیر بوو نه‌عه‌ری له نیو تۆپ و تانگ
 ده‌هاتن ده‌سوڤان له نیو توزو قانگ
 له نیو چه‌ک به ده‌ستی، وه کوو خیز و خۆل
 ئه‌سیر بوو (جیهان‌بان) له نیو می‌رگ و مۆل
 له‌ویدا بوو دوژمن له هه‌ر لا هه‌لات
 ده‌پۆین له‌ویدا که خو دهن نه‌جات
 له‌ویدا بارزانی له نیو وانه هه‌ر
 وه کوو نه‌ژده‌های، ده‌بوو حه‌مله‌وه‌ر

ده روئی پلینگئی له بو گسرو دار
 نه بوو بسله میتۆ له شهپر جاروبار
 له ویدا جهه نههم، به توپ هه لکرا
 هه مو شاخ و داخی، له ئاور خرا
 له هه رلاوه حهمله به روسته م کرا
 به لام جهه غزی دوزمن به شیرى برا
 له وئى جهوت شه هیدن هه بوو قاره مان
 فریشته ی به هه شتن له وئى جاودان
 مروفی مه پرگه وه پر بوو له گه ل ده شته یل
 له بو یار مه تی کورد، ده هات عیلى و خیل

روینی شیخ نه حمه دی بارزانی بو نیو کلیله به فره کان

روژی ۱۹۴۷/۴/۱۰

که شیخ دیتی تیمساح، له مهرگ و نه مان
 نهوا زاری کردۆ، له بو عیلى وان
 له نیو گولله باران، له چلپاو و خوین
 ده پرۆین به بی وهی بزنان له کوین
 که دی چهن هه زاران، له پیر و منال
 له نیو زاری مهرگی چیا دانه لال
 نه وه یش بوو به هو ی وه، له بو مانی وان
 نه وان گشت به ریتۆ له بو بارزان
 وتی قه قه نس من نهوا بالی خو م
 له ئاور ده ده م بو ت که هاو خوینی تو م
 له تو م کردوی دنیا له نیو ئاورا
 له بو مافی ئیوه ده سویتیم برا

لە تۆم من لە بەفرا، لە نىۆ بەردەلەن
 لە كانى خولايىش نىە بۆم ئەمان
 لە لاپالى كورتهك، لە ھەركات و ئان
 دەسووتى منان بە بومباردومان
 لە لاپالى قەندىل لە شاخى ولات
 لە يەخچالى بەفرا دەبينم برات
 لەوېش گوللە تۆپن بە گپر دىنە خوار
 خودا مافى من بۆ چىايە و ژوار
 لە نىۆ شاخەكان سنوورى عىراق
 پەراويز تەواوى بە يەخ ببوھ تاق
 گەلى گەورەتر بوو، لە دىوار چىن
 كلىلە سەھول و بەفر چىن بە چىن
 كە تاق لى درابوو بە ريز چەن تەبەق
 ۋە كوو ئاسمان بوو، بولندى رەبەق
 مەحالىشە «ئاويز»، بە شەر تىكى دا
 مەگەر قەھرى ئەللە لە جى لىكى دا
 دەجا شىخى بارزان نەخۆش و سەغىر
 چلۆن رەد دەكاتن خوداى بى ئەزىر
 لە بۆ پردى گادەر ھەموو بارزان
 لە ھەر لاوھ رۆين خوداىا ئەمان

رۆينى شىخ ئەحمەد بۆ عىراق و ژنرال بۆ روسىيە

لە گادەر بوو عىل و گەلى بارزان
 بە دو قۆلى دابەش دەبوون گش ئەوان
 لەویدا ۋەخەربوون ھەموو پىاوى پىر
 بە ناوبانگ و ناودار مروفانى زىر

بە راۋىژ و تەككىر سەرۆكانى وان
 ئەۋەى باشە بىريار لە سەر ۋەى دران
 بە بىريارى شىخ و گەلى دى لەوان
 لە گەل دەۋلەتە تا بن دەبى بۆ ژيان
 لە بەر ۋەى كە منداڵ لە گەل پىر و ژن
 نەدەن گيان لە بىرسا لە ھەرجىي بن
 ئەوانەى كەخۆيان بە دەستۆ دەدا (۱۳۴۷/۵/۶)^۱
 بە ناحەق لە حەبسى خىران بى سەدا
 نزيك شەش سەدى بوون ۋە كوو گىو و توس
 كە ژىرال سەرۆك بوو دەرۆين كە روس
 بكاكۆمەكى خۆى بە كوردى ولات
 نەبى خاكى وانە لە دەس تورك و تات

رېي چارە

مەلا مستەفا بو لە سى ئاگرا
 دەبو يەك پەسەن كا نەما جىي ھەرا
 دەبو رابووستى لە بەر دەس نەبار
 لە ژىر دەستى ئەودا زەليل بى و ھەزار
 ۋە ياكوو دەبى بى لە مەيدانى شەر
 نەمىنى كەسكى لە دەريا و بەر
 كە سى دەۋلەتان وان بە تۆپ و بە ھەنگ
 زىبلى و فروكە لە مەيدانى جەنگ

۱ - شىخ ئەحمەد و مەلا مستەفا و بارزانىيەكان و ھاوکارەكانيان گەينە سەر چۆمى گادەر پارىزەر و قەرەۋلى
 حكوومەتى عىراق بە ئيوى على حەجارى پىي داگرتبو بە شىخ ئەحمەدى دەكوت دەبى تۆ و مەلا مستەفا
 لە پىشدا لە پردى گادەر پەرئەۋە و ئەۋىش دەيكوت مەلا مستەفا دواى خەلكە كە و ئەسلەحە بە دەستە كانەۋە
 دى ئەۋىش لە پردە كە دەپەرئەۋە ئاخىرى ئىجازە بە شىخ داۋ ئەوان بە پىر و ژن و منداڵەۋە رۆين بۆ عىراق و
 لە ۱۵ ئىيسان دا لە سالى ۱۹۴۷ دا مەلا مستەفا لە شىخ ئەحمەد و خانەۋادە و دۆستانى خودا حافىزى كرد و
 لە گەل (۵۶۰) مەۋفى قارەمان بەرەو روسىيە شورەۋى رۆين.

له نیو گولله باران، بمینی و ژبان
 له ده سدا به گولله ی گهلی دوژمنان
 له نه و کاته دیتی که ده س هاتی شهر
 له گهل چهنده ده ولت ههیه بی سه مهر
 سه بارهت به وانه ده چوو تا کو روس
 له گهل شش سه دیکی وه کوو گیو و توس
 ده روین له گهلیا هه تا کوو نه رهس
 گهلی بهر و شیر و پلینگ بوون به لهس
 به نه خشه ده روین، به نه خشه ی دهرون
 وه کوو نه ژده ها بوون، که مار پیچ نه بوون
 له کویدا ده بینی وه ها ریبرین
 وه ها راپه پین و وه کوو شیر گوپین
 که ژ و کپو و سه حرا له چه کداری وان
 وه کوو مهوجی ده ریا جمین و جمان
 وه کوو ته رزه گولله له سه رپا ده هات
 ده سوتا ولات و ده باری دومات ۱
 سه روک جهنگیانی ئوروپا هه ژان
 له مار پیچی شه رپا، سه ران سام نه مان
 سیاست مه داران، له کوره ی جیهان
 له ده رچوونی نه ودا، هه مو واقه مان
 وه کوو مهوجی ده ریا، سی ده ولت به کار
 سه روک بارزانی چلون بوو قوتار؟
 له حه وشه ی جیهانا که پسپوری جهنگ
 ده یان بیست له سه روان ده باری فشهنگ
 هه مو وړ ده مانو له مه ردی و خه بات
 ده یانگوت به بالیش برۆن کوا نه جات؟
 چ جهنگ ئاوه رانس مرۆفی بارزان!
 که ته یمور بوو ده بکوت له وئی ئهل نه مان

سیاسەت مەدارى گەلى رۆژھەلات
 لە نەخشەى شەپرى وان دەبوو فەكرى مات
 كەسانى دليرن لە مەيدانى جەنگ
 ديان بارزانين، ھەموو، وەك نەھەنگ

پرسیار

بەلام با بپرسم ھەتا شورەوى
 لە بەرچى بۆ ژنرال ھەلۆ بوو رەوى
 لە بەر وەى بوو مافى گەلى كوردى ويست
 بەلام گەردى باروت لە سەريان ئەنشت
 لە بەر وەى بىمىنى ھەتا ھەلکەوى
 بە دەرفەت لە دوزمن بدا سەرکەوى
 لە بەر وەى كە كوردیش نەبى دىلى كەس
 پەل و پۆى بوو تاكوو لەتى كا قەفەس
 سەبارەت بە وەى بوو كە كورد بوون ئەوان
 دەیانویست بە كوردى بژین لەو جیھان
 لە بەر وەى، لەبۆ حەق، لە ئابلقەمان
 نەبوو بىجگە رۆیین ئەبەد چارەیان
 لە بەر وەى نەبەز بوو لە بۆ نیشتمان
 دەكۆشى بە خۆشى بژى ھاو زمان
 لە بەر وەى بە ھێرش لە چەن دەولەتى
 فرۆكە و قشون ھات لە ھەر لاو خەتى
 ھەتا مىللەتى كورد لە نۆو خاكى خو
 لە نۆو خوینی وەردا بللى پى بپرو
 لە بەرچى ئەوانە وەھا خوین مژن
 لە بۆ مىللەتى ماد دژن ھەم گژن
 لە بەر وەى دەیان دى زەمینی كە نەوت
 وەكوو ئاوى دەریا بە جۆش سەرئەكەوت

ده یان ویست له ویدا ته وهی وه رگرن
 ته لا و زیوی مادیش به بهر خو برن
 له بهروهی که کوردان نه بی هه ستیان
 نه بی نه وتی که رکوک له ژیر ده ستیان
 له بهروهی زهوی خاک له رادهی به ده ر
 له کوردی بسین بیی ده ریه ده ر
 له بهروهی بو کوردان که په ل په ل کران
 گه لی لاشه یی وان له ده جله ی خران
 له بهروهی به خوینی گه لی کورد مژین
 له کاخیکی نمرود به شادی بژین
 سه باره ت به وهی بوو حقوقی به شهر
 نه یان دی که بو کوردی بیی بوی ته سه ر
 ده یان ویست نه مین ته به د کورد زمان
 هه تا ناوی کوردیش نه بیسن ته وان
 به وهی نه سلی ماده ده یان کوت ته وان
 هه مو تورکی کیوین له کیو و چیان
 هه ژاریش له زانای عه ره ب نه قله کا
 به سوین و به قورپان ته وهی شه قله کا
 به حق کورد نژادی عمر عامرن
 عه جه م نین ته وان به لام تیکه لن

قاسم و کوده تا (۱۹۵۸)

له ته م کات و ساله له په نجا و هه شت
 به پیلانی قاسم رزا خوین له ته شت
 مه لک فه یسه لی دوو، که کوژرا له وی
 له جیی وی بوو قاسم به رابه ر خه وی

له ئوکتوبری سالآ گهلی بارزان
 گه پانۆ عیراق و له بهغدا بوو، مان
 له مهسکۆ گه پانۆ سهراسهر ولآت
 کرا جهژن و شادی، درابوو خه لآت
 فرودگایی بهغدا، له گولدا بوو سوور
 له بهر بارزانی تهوئ بوو به توور
 له بهغدا سهروکت بوو، قسه و باسی زاف
 له گه ل قاسما بوو له بۆ کوردی ماف
 وتی مافی ئیوه ده کهم وانگا
 که وا سازمانی میلهل تی بگا
 ده بی مافی کوردان به خو یان درئ
 له هیچ لاهه نابئ، که خورتی کرئ
 له کاتیکی قاسم، له رئ چهپ ده بوو
 به پهیمان و قهولی نه بوو ئابرو
 تهوه بوو به هۆ تا عهشایر دل
 له مهیدانی شه پ بن، له ئیو خوین و گل
 کوردی کورد له قاسم، دلی پر له خوین
 هه مو سهقر و بازن، له شه پ یا که دین
 هه لوی بارزانی، له شاخی سه رئ
 ده بوو لول که جهرگی هه مو لیک به رئ
 هه تا کوو له داگیرکهری وه رگرئ
 هه مو مافی کوردان، به دهستی درئ
 له بۆ شه پ له بهغدا ده چوو عهسکه ری
 گه لای پاییزی بوو، هه موو داوه ری
 له ویدا بوو قاسم، که ئیجساسی کرد
 له مهیدانی شه پدا، ده بی ورد و پرد
 له تهو فک ره دا بوو له هه ر ئان و کات
 له شه پ دور که ویتۆ بدا خو ی نه جات

به لآن قاسمن دی له شپست و یه کا
له به ک غه فله تا بوو سه ری هه لته کا

بارزانی و قاسم

به بازوی بارزان، له قاسم درا
لهوئ پرا بوو بی تین، له قودره ت خرا
به هوئی وی بوؤخواهه، پله و نه فسه ران
له به عسی له قاسم، هه مو وه رگه ران
که مه ئموری مه رگیش، له گه لیان ده هات
له ناکاو قروی گرت، له خاکا بوو مات
لهوئ دهم بوو عارف، سه روکی ولات
سه روکی وه زیران، حه سه ن به کره هات

حه سه ن به کر

حه سه ن به کری به عسی، به یه ک کوده تا
هه لی که ند عارف، نه بوو بوئی خه تا
سه روکی وه زیر بوو سه دام نهو دهمه
هه تا ئیسته دنیا، لهوئ پر ته مه
حه سه ن به کر هه یوو دوان و وتار
له گه ل بارزانی نه بی گیرودار
لهوئیدا بوؤ سازان، وت وئژی وان
به خه لکی عیراقی، (به کر) راگه یان
ته واو خه لکی کورد و، زمانی نه وان
به ره سمی ده ناسم، نیه جئیی گومان

به قانون ته ساسی، حه قی کورد له جی
 ده ناسم به وانسی، ده ده م هه رچی بی
 موعاون له کوردان، به کئی هوشیار
 له بو رابه ری گهل، کراوه دیار
 ته وهی خاکی کورده له زور لی خوراو
 ده بی بیده نو بهو، زولم لی کراو
 کمیسون دروس بی له بو جووتیار
 بهوی رابگه ن تا بی زانیار
 به زانکو و زانا، بی کشت و کال
 به زانستی «ئاویر»، له هه رکاتی سال
 له مادهی دواپه که کوردی ولات
 هه موو وه ک عه ره ب وان، له ژین و خه بات
 له شالیار و پیشکار وه زیر و وه کیل
 سه روک ناوچه بابن، له کوردی ته سیل
 له مادهی سی یاه، گه لی کورد زمان
 ده بی وه ک عه ره ب بی بهش و مافی وان
 له زانست و فه ره نگ، په ره ی پی بدهن
 ته وهی زور به نرخه، له ژیر چاپی خه ن
 ده بی شان له شانی فه له کدا زمان
 زمانی گه لی کورد، له مادن ته وان
 له ویدا (به کر) بوو گه لی جار و بار
 به باشی قه بو لی ده کردن به زار
 وتاری بری ماف، به هو ی زور خه بات
 له په خشی تلویزیون، حه سه ن (به کر) هات
 گوتی قه ولنامه، که نیمزاکرا
 گه لی کورد، عه ره ب هه ن به ته و ه برا
 ده «ئاویر» ده زانی ده بوو ریک خری
 ده بوو سه رشمار ی له که رکوک کری

که که رکۆکی کوردان به خۆیان درئ
 ههتا سه ره به خۆیی ته واه سه رگری
 به لام سه شماری به رسته و زمان
 نه بوو قهت عه مه ل بئ، له حه وشه ی جیهان
 سه رۆک بارزانی، به هه یچ جۆر نه بوو
 له که رکۆک گۆزه شت کا له بهر ده رچئ زوو
 له ئاکامی کارا گه لئ تورک و تات
 سیا و سوور بوو سازان، نه بئ کورد نه جات
 قه رار ته لجزایر له لای شا و سه ددام
 گه ری دا ولاتن عه جایب ده مام
 به ده ستوری سه ددام له شار و له گوند
 ته واه مالی کورده ان ده بوو، جئگه کوند
 هه موو کانیاوی بتون رئژ ته کرد
 ته واه کورده کانی له وئ لاده برد
 له باشوور عئراقی ده کردن ته واه
 ده بوون وه ک ته سیری به بئ نان و ئاو
 له بهر وهی بوو «ئاوئیر» که کورد چهن ولات
 نه بن کومه کی یه ک له رئگه ی نه جات
 سنووری به پانی ده کیلومتر
 له «ئاوئیر»ی سه نندن له بو، کوندی خر

عارف

له به غدا بوو هه للا، که قاسم کوژان
 له وئیدا بوو عارف له جئیی تهو خزان
 به زاهیر بو مافی گه لی کوردی وئست
 قسه ی ژنرالی به باشی ده بیست

له ویدا بوو پئی هات حهقی کورد بدا
 به لām زه هری لیسوی نیشانی ده دا
 که واگش وتاری، ده هو بوو پلان
 خرابتر له قاسم، له چه نگیز خان
 له سوریه به غدا، به بریار وان
 سپای ههردوو ده ولت ده هاتن به سان
 هه تاکوو به ههردوو له کورد خه قرا
 تکهی خوین بباری، له شمشیری وان
 سپای به عسی ههردوو، به گورجی ده هات
 هه تا خاکی کوردان وه ژیر چوکی خات
 به توپی له سه حرا، به موشه ک ته لان
 گپی دا ولتن، هه مو ده غل و دان
 هه موو چه رمی به بر و پلینگى له بهر
 له گهل بارزانی ده هاتن به شهر
 له جه بهی شه پابوو چه رم دادپان
 له ژیریا بوو ریوی، هه لاتن نه وان
 له بوی بوو سه رباز له دو ده ولت تان
 له موسل به ره وژوور، نه هاتن نه وان
 نه یان بوو نه ترسی له کوئی بارزان
 نه ما هیژ له دلیان له قودرهت خرا
 به هوئی وهی له کوچه و له مال و له بان
 له نیو باغ و مه زرا، له سه حرا و ته لان
 له ههردوو دی هان دی مروفی بارزان
 گه لهی بهر و شیر بوون له بهر چاو نه وان
 له بن ههردوو لقی دار، پلینگیکه دیار
 له بو چاوه دیری ده کارا و شکار
 ده جا پرسه «ئاویر» ته مهی قاره مان
 چیه هوئی شکانن له حه وشه ی زه مان

گهلی ئیمه کوردان هه موو بهش خوراو
 گهلی چاو له دهست و له زیندان خراو
 ده «ئاویر» بزنانن، نه یاری، دژی
 له گهڵ خو، بوه، هو، که کورد وابژی

ژنرال بارزانی و شورهوی و ئه مریکا

که برپاری روس و عیراق بهسترا
 له تاریخی نویسیم ئه لیرهش خرا
 به دهستووری ژنرال که «سامی» بوو چوو
 له گهڵ «کاسگینا» له کورد باسی بوو
 به ئی «کاسگین» بوو، له بو مافی وان
 له گهڵ رێبه رانی، عیراق بووی به یان
 به لام بوو وتاری، خه لاف و به تال
 له وئ ناهومید بوو، ته ووا ژنرال
 به روسی بوو زانا به روسی ده گوت
 له بهر نهو له ئیمه ی مه ده ن زرم و کوت
 که شا، زانی باکوور، وه باشووری نهو
 به دهس روسه سوری ده بوو هوشی رهو
 له بوی بوو وا زوو به فکری بگا
 که ژنرال بیننی وه دوستی بکا
 به هو ی نه نهو بوو وا، که نیکسون و شا
 له گهڵ یه ک؛ وه کو بوون؛ قه له م بوو سیا
 قه بولیان ده کرد و به هو ی وه کرا
 هه تا شازده ملیون، به کو مه ک برا
 له لایسان سیاوه له بو ژنرال
 گهلی کو مه کی چوو نه بی ژینی تال
 له دوی چهند روژی، له لای شاره بوو
 له هه ر جو ره کو مه ک به لیشاو نه چوو

به لام بارزانی، نه بوو دلنیا
 له شاو و له ساواک شهوه ندهی ژیا
 له ژنرالی وابوو، شهوهی نه مریکا
 که کومه ک دهنیری، به ره مزی ده کا
 نیشارهی به ناسین به ره سمی تیا
 له بوئی بوو ژنرال لهوی دلنیا
 نه ئاوايه «ئاویر» دروستی به یان
 هه موبشی ده مینتی له میژوی جیهان

شالاوی عیراق و کومه کی ئیران به کورد

له وهختی سپایی عه ره ب گش ده هات
 وه کوو مه وجی ده ریا له هه رکات و سات
 سه ران خر ده بوئۆ له گه ل ژنرال
 هه تا کوو به راویژ بکه ن باسی حال
 له نیو گیزه لووکه ی، سیاست بو مان
 ته واو میله هتی کورد له چه رخی زه مان
 له ویدا بوو ژنرال به بیری هه مان
 ده بیان ویست له ئیران قشونی که لان
 له بهروهی که «شا» بوو، به فکری نهوی
 له خاکسی عیراقا نه بی مل قهوی
 ده سی کرد به کومه ک نه بوو بۆی وچان
 له جه بههی شه ریدا نه بوو بۆی نه مان
 ده ری مه رزی کردۆ ده ری ریوبان
 هه تا بیته ئیران، په ناگر له وان
 موهممات ده روپی به کامیون به ریز
 به شاخا ده روپین هه موو سینه خیز
 به زیددی هه وایی به موشه ک ده چوون
 له گه ل زیددی تانگ له سه نگه ر ده بوون
 فرۆکه ی عیراقی له ترسی نه مان
 له دور بومبی داوشت له ویدا نه مان

که فهی کورده کان بوو له هه رکات و سات
 ده بینرا که قورسه به بۆنه ی خه بات
 به لئی کۆمه کی «شا» به سیلاو ده هات
 نزیک بوو که خویشی له ئاور بخت
 له بهر وهی که «ئاوێر» له ئێران زه مین
 ده بوو مافی بدری له بو مان و ژین
 له ترسی شه وهی بوو که رازی ده بوو
 به ئیمزای شه وهی واکه ری که وتبوو

کۆبونه وهی سه رانی ئوپیک (۱۹۷۵)

له بهر کونفرانسی سه رانی ئوپیک
 سه ران خر ببوئۆ، گه لئی ریک و پیک
 له شار الجزایر، له سالی شه وا
 که ئیره ی ده نوسم دورست و ره وا
 له ویدا بوو فرسه ت له بو شا و سه ددام
 سه رانی سی ده ولت که وان بوون به سام
 بومه دیه ن و سادات، حوسینیش له گه ل
 به گیان تیده کوشین نه مینی جه ده ل
 له ئیواره پیلان، هه تا به ره یان
 سه ددام بوو وتاری له گه ل (شا) به یان
 دوو شه و بوو نه خه وتن، هه تا روژ شه وان
 له بو سه رکوتی کورد، هه بوو باسیان
 شه وی دوو بومه دیه ن، له مه جلس ده بوو
 گرێکانی کردۆ، له نیوگفت و گو
 له ویدا بوو کاغه ز، که ئیمزاکرا
 هه موو داوخوازی، له وی نووسرا
 له وی چوار مه بهس بوو، له تایبی درا
 به کی مه رزی ئاوی، له وی بینرا

به کئی مه رزی خاک، و یه کی قفلی وان
 به کیکیش نه ییلن، خه تهر بۆ هه مان
 له وی شا بوو شیر ی به فهوری ده به ست
 هه چی تۆپ و تانگ بۆ هه موی خسته ده ست
 نه وهی نه سه له هه ی بوو هه موی برده وه
 له نیو خاکی ئیران هه موی کرده وه
 فرۆکه ی سه ددام بوو، به فهوری ده هات
 به ره گباری نه بوو ده له رزی ولات
 گه لی نه فسه ر ئیران له بۆ وی ده چوون
 هه تا کوو به ژنرال بلین راست و روون
 نه گه ر بیتو شه پرکه ی بزانه نه تۆ
 له گه ل ئیمه شه پرته له هه ر ده شت و کو
 له گه ل چهند ده ولته ت نه گه ر شه پر بکه ی
 به راستی به نه فعت نیه نه و سه که ی
 نه تۆ کاغه زیکت به پری کرده ری
 که به لکو کیسینجیر بزانیته و بی
 نه بوو کوومه کیی له بهر چی نه هات؟
 نه بوو یارمه تی دا له ریگه ی خه بات
 ده «ئاویر» ته ماشا، قه وی روی زه مین
 وه کوو عه نکوبوتن، له بۆ داو ته نین
 نه بوو دالی بینم ده می له و قه فه س
 زولم لی کراون هه موو بی نه فه س
 به لی دال و خه رته ل قه فه س تیگ ده ده ن
 به سه ر ئاسمانا په ری لیگ ده ده ن
 له بهر چی له دنیا سه راسه ر جیهان
 به قانون نه گیرا قه وی پاله وان
 له بهر وهی به په نه جیهی، له تۆ پهت یه کا
 به شمیری پینوس به چه پ خه تیه کا

له کوی چاوه دیری، حقوقی کرا؟
 به زور لی کراوان، حقوق کوا درا؟
 نه وه بوو به هوئ وه، که ئاواره کان
 له نیو خاکی ئیران به کوچه ریه، مان
 به پیلانی شا بوو، له ژنرال درا
 به دهستی خودا شا، له سیلاو خرا
 نیه شک له وه یدا که «ئاویر»، برا
 به شمیری غه یی، له سنگ شا درا

خوو و خه سله تی ژنرال مسته فا بارزانی

به مه ردی و نه به ردی، به چاکی ژیا
 له ئه رزا نه بینرا نمونه ی تیا
 گه لی سه ربیلند و، گه لی پایه به رز
 به ژیر و به بیر، ده رویی له ئه رز
 له ئاکاری چاکه هه بوو بی نه زیر
 گه لی لاگری بوو، مرو فانی ژیر
 ته واوی وجودی، هه مو تار و پوی
 له دوستی و نهوین بوو، له بو خه لک و خوی
 هه میشه په یامی، له بو سولخ نه چوو
 له بو دلنیای و شکوی خه لکه بوو
 له بو عیلم و سه نعت، له بو کشت و کال
 به خه لک ده کو ت زوو، برۆن بوی به بال
 به ده ست و دلی واز، په زیرایی بوو
 له بو دوست و دوژمن، نه وه ی وا ده چوو
 هه مو گیانی پولاً، له کل هاته ده ر
 بویر و جوامیر، له مه یدانی شه ر
 به جه رگ و شه هامت، سکه نده ر به بیر
 به دین و عه داله ت، عومه ر بوو نه میر

په‌ری میژونوسی و، خه‌تی ری له خاک
 که ته‌و عومری خوی کرد فدای خاکی پاک
 خه‌یال کوا ده‌گاتێ و یا بیر و هۆش
 که شه‌ست‌سال له شاخان به‌حرس و به‌جۆش
 به‌دوی مافی کوردا له‌چه‌رخ‌ی زه‌مان
 له‌گه‌ل ناه‌زی بستی شه‌ر و مملان
 ح‌س‌اییکه «ئاوێر» بنوسه‌ ره‌وان
 بری کاره‌کانی له‌سه‌ف‌حه‌ی جیهان
 گه‌لێ میژونوس و، گه‌لێ پیاوی ژیر
 گه‌لێ پیاوی زانا، گه‌لێک‌یش به‌بیر
 زمان و قه‌له‌میان، به‌رسته‌ و به‌یان
 له‌ ئاکاری چاکه‌ی، وێ و، واق ته‌مان
 ته‌وه‌ کوردی ناسان به‌خه‌لکی جیهان
 که‌ وای میله‌تیکن سه‌خی قاره‌مان
 ته‌وان میله‌تیکن له‌ پینج ده‌وله‌تان
 له‌ بو‌ مافی خو‌یان له‌ حه‌ولان ته‌وان
 کوا کامه‌ میژوو نیشانی ده‌دا
 که‌وا به‌ک نه‌فه‌ر بێ وه‌ها جان فیدا
 ته‌ی «ئاوێر» ده‌بینی له‌ روح‌ الم‌عان
 به‌ با‌س و شجاعت ته‌وان نیو بران

وتاری بارزانی

سه‌رو‌ک بارزانی له‌ نیو هۆز و په‌ل
 له‌ نیو با‌سی خو‌یدا ته‌مه‌ی گوت به‌ گه‌ل
 به‌ تانگ و به‌ تو‌پ و، به‌ بو‌م‌با ده‌هات
 نه‌ یاری گه‌لی کورد، که‌ گر‌ دا ولات
 به‌لام قه‌ت نه‌بو‌وا، له‌ حه‌وشه‌ی زه‌مان
 له‌ سه‌ر ئیمه‌ خور‌تی، به‌ چه‌ک که‌ن ته‌وان

دهجا باشه ئیمهش، ئهوهی چهنده سأل
 به خوینی گهلی لاو، به ژینیکی تال
 به دهستن که هیئا، له دهستی نهدهین
 به پاره و به ماشین، به ههستی نهدهین
 به هۆش و به زانست دهبی بهرکهوین
 قهلهه ریبهرن بی ههتا سهرکهوین
 دهبی ههرچی زانین له ههر کوئی و کات
 بوتری به ههر بهل له ناوچهی ولات
 ههتا کوو له دوژمن هه موو رابه رین
 به شمشیری پولاً زگی دادپرس
 له وهختی شه پیدای ئهوهی بیته روو
 به رادیو بلین و بنوسن هه موو
 به رۆزنامه گوڤار، له گوند و له شار
 بهلاوی که نوگش، مروڤی ئاگه دار
 له حیزبی هیوادا، له ههر قوڵی وان
 دهبی پیوهنی بی، له گهلتن به ئان
 دهبی ئه و که سهی دی له بوکار و بار
 ئه مین بیتۆ چرچیل له بیرو و تار
 دهبی هه یهتتی بن، فیدای عییل و گهل
 هه تا کوو نه مینین، له نیو ئاو و زهل
 دهبا بیته لامان ئهوانه ی بران
 به بهش کردنی کار شه ریک بن ئهوان
 ئهوهی ئه فسه ریشه، سیاسه ته دار
 دهبی بیته هه یهت، له بو نه خشی کار
 به دلسۆزی کوردی ده ناسم که سی
 له گهل هه یهتتی مهو، هیوا هه لده سی
 ئه مه ییش میلله تیکین له بو ژینی باش
 له بو سه ره خوپی ده که یئو ته لاش
 گه لی رونه بو من، که داگیر که ران
 له بو زولسم و زورن، له نیو نیشتمان
 ده بینم که ده ولت، به توپ و تانگ
 زهوی و زاری «ئاویر» ده کاتن به قانگ

له به‌روهی که تۆله‌ی، بستیین له وان
 په نه‌خشه‌ی زه‌کاوه‌ت بده‌ین ده‌وریان
 له مه‌یدانی شه‌ردا که باز و هه‌لۆین
 به‌ راویژ و ته‌کییر ده‌بی زوو برۆین
 ده‌بی ئیمه «ئاویژ» به‌ بازوی قه‌وین
 به‌ ده‌رفه‌ت به‌ زویی، له وان سه‌رکه‌وین
 که پسه‌پوری کوردان له به‌غدا دوان
 له بو مافی ئیمه سه‌لام له‌وان

خیلی بارزانی

گه‌لی بارزانی له بارزان ژیان
 وه‌کوو یه‌ک ره‌شیدن هه‌موو قاره‌مان
 له شادی و له خو‌شی، له تالی ژیان
 شه‌ریکن له گه‌ل یه‌ک، له هه‌رکات و ثان
 ده‌بینم که ئالا له ده‌س بارزان
 شه‌که‌ی دی بژی کورد گه‌لی قاره‌مان
 گه‌لیکیش بو‌یرن، گه‌لیکیش به‌ کار
 له مه‌یدانی ژینا، به‌ که‌لک و وقار
 هه‌موو دو‌ره‌ که‌ون و، له وه‌عه‌دی درۆ
 به‌ هه‌رکه‌س خراب بوو ده‌یانگوت برۆ
 نه‌ پیلان و داوه، نه‌ په‌یمان شکان
 دیارده‌ی ئه‌وانه هه‌موو وه‌ک بران
 هه‌مویان تهنه‌نگچی، هه‌موو گورج و گۆل
 هه‌موو چوست و چالاک، هه‌لۆی شاخ و دۆل
 نه‌به‌رد و نه‌به‌ز هه‌ن به‌ گیان و به‌ دل
 له بو چاوی دو‌ژمن، هه‌موو تیر و چل
 به‌ تین و به‌ گور دین، هه‌تا کو نه‌ یار
 له شاخی نه‌هیلن، له گوند و له شار

وە کوو بەبری زەردان، بە هەبەت دەچن
 لە ئۆردویی دوژمن، هەموو، وەر دەبن
 بـرای کـالەمـوین، لە نـیۆ بـارزـان
 لە تەفسیری فەتحا، نیازن ئەمان
 ئەمانەن بـلیمەت، بە نەسل و نژاد
 هەموو زولفەقارن، لە بۆ عەدل و داد
 لە گەڵ زۆلە کوردی، کە هەن دەس بە شیر
 پـلینگن لە شاخا، دەیان کەن نەچیر
 بە تـیر و کـهوان و کـەمەند و مەتـاڵ
 گەڵی دوژمن کورد، دە کەن گێژ و لاڵ
 گـری شـۆرشی کورد، بە هـیزی ئەوان
 دە «ئاوێر» بـیینە، لە ئەرز، ئاسمان

سێ بازوی قەوی

لە گەڵ بارزانی سێ بازوی قەوی
 دەبـینا لە بـۆیـی تـەم و مـژ رەوی
 بە کـی باز و ئەفسەر، سـیاسەتـەدار
 لە سەرھەنگ و سەرگورد، گەلێکیش بە کار
 بە کـی خـویندەواریش، لە زانکۆی جیهان
 لەوی پـا دەهـاتن، لە بۆ بارزان
 ئەوی دیکە پەنجەیی، هەلۆی نیۆ چیا
 لە بۆ راوی ناحەز، دەسوپا تیا
 لە هەر کۆی کە دەیدی کە تێی رۆ دەهات
 سەری لێ دەخستن، لە دەجلە و فورات
 تەواو ساز و سامان، بە وان چاکرا
 کە ئەو چەندە قودرەت لە گەڵ یە ک خرا

دەبی دەس لە نیو دەس هەمو یەك گرین
 لە بو سەربەخویی لە بەرچی سڤین؟
 لە میژویی ماد و ئەوەش بوو بە هۆ
 لە کورە زەمینا نەیین سەربە خو
 دە «ئاوێر» لە گەل گەل ئەتۆ ریکەو
 لە نیو روچی وانا ئەتۆ جیکەو

به‌نامه‌ی هه‌یته‌ی ئازادی

هه‌وه‌لین به‌نامه ۱۹۴۵/۲/۱۲ به‌جی هات

هه‌وه‌ل کارى وانه له ئه‌وه‌گه‌رمه‌دا

ئه‌ به‌م‌جو‌ره نووسرا، له به‌نامه‌دا

عه‌شایر هه‌موویان، ده‌بی به‌ک‌گرن

له ناکوکی دورى، که‌ن و رابرن

ته‌وه‌ی خاکی کورده، هه‌مو خاکی ماد

له به‌عسی بسینین، له فیرعه‌ون و عاد

به‌ناشتی و به‌سازش، ئه‌گه‌ر بی‌نه‌پیش

ئه‌به‌د ئیمه‌ ناکه‌ین، دل‌ی وانه‌ ریش

ته‌وه‌ی سه‌ربه‌خو‌یی، له خو‌ین و سه‌ری

به‌جو‌شی ده‌بی بی، جه‌سوور و جه‌ری

له‌گه‌ل ده‌وله‌تانا، ده‌بی ریکه‌وین

له بو‌مافی خو‌مان، ده‌بی نه‌سه‌ره‌وین

به‌لیه‌هاتو‌یی خو‌ن له‌گه‌ل بی‌ره‌زا

له وان سه‌ر فریده‌ین، به‌شیری خه‌زا

به‌گو‌فار له دنیا، ده‌بی ریکی خه‌ین

که‌ده‌س یارمه‌تیمان، وه‌ده‌س یه‌ک‌بده‌ین

به‌سامانی «ئاو‌یر»، ده‌بی خو‌و‌گرین

هه‌تا‌کتیوی پول‌ا، له بن هه‌لد‌رین

روخاندنی خانوی کوردان له ناوچه‌ی نه‌وتاوی

له‌فه‌ورییه (۱۹۷۳) ئه‌پ‌ته‌ش، به‌تۆپ لئی ده‌دا

له سه‌نه‌جار و ده‌وره‌ی، له خو‌ین وه‌ریه‌دا

هه‌زاران یه‌زیدی، له‌گو‌ندی قه‌ره

ته‌ه‌واو خه‌لکی دییان، له خاک کرد قه‌ره

هه مویان وه ده رنان، نه مولک و نه مال
 به ده سیان نه هیشتن، مه گهر عومری تال
 له قازان بلاغیش، تهوان ده رکراڼ
 عه پهب هاته جسیان، لهوئ دابران
 له بو دهشتی عه قره یش، تهوا، نو به هات
 له بو چه ند گوندئ، له ناوچه ی ولات
 له نیو شیرکه تی نه وت تهواو کاریگر
 ته وهی کورد بوو گشتی، له کار کرده دهر
 هه تا نه وتی که رکوک، تهواو قوتی دهن
 له کوردی بسین، تهواو زه وتی که ن
 له زامار و شیخان، له خود خانه قین
 ته وهی کورد له وان، زیان و ده ژین
 له موسل و ده هوک و ده دورۆ خراڼ
 له که رکوک و سه نجار هه موو رادران
 به مه ئمووری ده ولت، تهواو کو کران
 وه کوو تو یکلئ دار، هه موو فپر دران
 له نیو مالی خو بان، له مه زرا و باغ
 وه ده ریان ده نان گش، به زه بری چوماغ
 ته وهی بارزانی، نه بوو بو ی قه بول
 نه بوو ئانی روحی، نه بی بو ی مه لول
 ته وه بوو که مولک و زه وی و زاری ماد
 له وهی کورد بوو سینرا نه ما هیچ قاد
 عه ره بیان ده هیئا، به خو شی و به زۆر
 له سه ر خاکی کوردان ده بوون لاش خوړ
 له موسل و له ناوچه ی ته وهی کورد بوو
 له ده ستنی به عسدا، زه لیل بوو هه موو
 گه لئ خاکی «ئاویر»، درا بهو عه پهب
 ده بیان سه ن له کوردان، به قه هر و غه زهب

خه یانه ت به بارزانی له به غدا سه ران
 له بو گیانی بارزانی به نه خشه گه ران
 به مین چه نده میزه ر سپی چه ندرا
 له سه ر چه ن مه لایی به فیل دانرا
 له بو حاجی عومران به زاهیر ده چوون
 له بو سولح و سازش به لام حوقه بوون
 له وئی سوئی قه سد بوو به ژنرال کرا
 که ووا چه ن مه لایی له وئی بینرا
 له گهل بارزانی له کاتی به یان
 مه لا بوون ته قینۆ زغالیکی مان
 به لام ده ستی غه یی وه پیش گولله هات
 که ژنرالی دا ئه و له مردن نه جات
 دو هه میان له شازده ی ژوئیه (۱۹۷۲) دا
 له ویش لوتفی الله به سه ریا گه را

روینی تاریخی ژنرال بارزانی بو روسیه شوره وی

له مانگ خاکه لئوه، له بو ده شته بیل
 له رۆژ بیست و هه شتا، ده هاتن به خیل
 له سیی خاکه لئوه، له نیو هه رکیان
 گه ری دابوو ژنرال له ده ولت دیان
 له مانگی گولانا هه وه ل رۆژی ئه و
 به ره و خوا کورک بوون، ده پۆین به شه و
 هه وه ل رۆژی ئه و بوو، له نیو دو که لا
 له نیو ئاورا بوون شه رپه ری به لا
 له وئپا ده پۆین، به ره و ئارگۆش
 به ره و شاخه کانی، به نه خشه و به هۆش

به دهن بوو له پولاً له ئهلماس دل
 سهري ناحهزی وان، ده بئینرا له گل
 گه لیکي ده بینم، له نیو بارزان
 له گوده رز و روستهم پلینگى زه مان
 له ناوچهی مزوری ده مانه و گه لی
 ههتا مانگی جوژه رد له وی بوون چه لی
 له ئاخر بوو روین له سه ریی ئهوان
 بووه مه نه نه یقی به بو مباردومان
 له ئه مانگه دابوو به نیزه ی ئهوان
 چکه ی خوین ده باری له جهوت ئاسمان
 گه لی به بر و شیر و گه لی فیل ئه چوون
 به شمشیری بارزان هه مو له ت ده بوون
 به لی مانگی جوژه رد دوه هم روژی مانگ
 له (ئاسن گه را) دا له نیو تۆز و قانگ
 شکاری ده کردن له به بر و پلنگ
 نه ما هیزی دوژمن له مهیدانی جهنگ
 مروفی بارزانی به لوله ی تفهنگ
 گه لی دوژمنی خست هه مو و وه ک پلنگ
 له چه ک داری ناحهز تلاوتل ده کهوت
 گه لی خو فروشان له بن به رد ئه خهوت
 سه روک بارزانی به زاته و ده چوو
 له نیو جه غزی دوژمن پلنگیکی بوو
 به سه ر (ئاسپی ریزا) له سه ر نیشه لان
 له نیو گولله باران ده روین ئهوان
 به نیو به رده لانا تفهنگ چی ده هات
 ههتا ئاوری دهن ته واوی ولات
 ده هات ئه و به مه رزا له ژئ گریه دا
 له بو شوپه وهی چوو له ریگریه دا

دەپۇيسى بە مەرزا لە ئىران زەمین
 لە نىو تاشە بەردا دە کەوتە کەمین
 دەھاتن لە نىو شەھەر بە نىو ئاورا
 ھەتا ئەو دەقیقەى لە ئاراز درا
 لەوى تى پەربون لە چۆلگەى ولات
 بە برسى دەھاتن لە زۆر سات و کات
 لە بۆ چەند روژى لە تورکیەمان
 لە بەر ئاورى شەپ نەما جىي ژيان
 لە بەروەى بوو ھاتن لە ئىران زەمین
 پشوو دەن دەمىكى برۆن چىن بە چىن
 بەرەو تەرگەوەر بوون لەویدا نەمان
 لەوئى رابوو رۆیى نەچىرى ئەوان
 لە ھەوتى ھەر ئەو مانگ (بەچوک) ئەچوون
 لە ئەو گۆرەپانەى گەلى مەندوو بوون
 لە سىروى نزىک بوون بوە نەعرە بانگ
 گەر و گوللە ھاتن بە رەگبارى تانگ
 لە ناوچە و لە شاخا تەپ و تۆزە ھات
 لە ویدا بە گوللە دەسووتا ولات
 بە یارى خودا بوو لەوئى بارزان
 شکا دوژمنى ئەو لە شاخ و تەلان
 لەوئى ئاورى شەھەر کەمى نىشتەوہ
 بە نىو تیرە شاخا، دەچوون ئەو شەوہ
 ھەر ئەو مانگە نۆ بوو، لە ناوچەى شکاک
 بەرەنگارى ئەو بوون زىزىلى بوو پاک
 لە چەک دارى دوژمن، تەفەنگى لە شان
 وە کوو مەوجى پۆلا، دەھاتن ئەوان
 لەوئى بارزانى بە نەعرەى دەچوون
 سەفى دوژمنانى بە شیر شەق دەبوون

ده‌بێنرا که دوژمن شه‌قاره‌ی ده‌به‌ست
 له‌ سه‌ر زگ‌ ده‌پۆین له‌ ترسا به‌ ده‌ست
 هه‌ر شه‌و مانگه‌ ده‌ی بوو له‌ نیو با‌له‌ کان
 له‌ نیو گوندی (د‌ل‌زی) ده‌بێنرا شه‌وان
 به‌ چنگالی پۆلا له‌ ناحه‌زیه‌دان
 سه‌دی له‌شکری بوو هه‌موی تی‌ک‌ش‌کان
 له‌ سێزده‌ی هه‌ر شه‌و مانگ له‌دی (هول‌ران)
 سه‌رو‌ک‌ بارزانی له‌ نه‌خشه‌ی گه‌پ‌ان
 هه‌تا‌کوو له‌ ده‌رفه‌ت ب‌پ‌ی جار و بار
 به‌ هه‌لمه‌ت له‌ ناحه‌ز بدا مه‌ردی کار
 له‌ پازده‌ی هه‌ر شه‌و مانگ له‌ ده‌پ‌ه‌ی قه‌توور
 به‌ سه‌ر به‌رزی ر‌ه‌د بوون، له‌ نیو مار و موور
 شه‌وا خۆی نزیک کرد، له‌ (ما‌کو) و (سو‌سۆز)
 له‌ (دا‌ش‌خ‌ش‌لی) یا بووی، و چانی به‌ سو‌ز
 له‌ شازده‌ی هه‌ر شه‌و مانگ، به‌ ره‌و دی‌ی (کل‌یت)
 له‌ شه‌پ‌دا بوو ناحه‌ز گه‌لی ب‌به‌وه‌، ل‌یت
 له‌ هه‌ژده‌ی هه‌ر شه‌و مانگ له‌ کو‌ی‌ستانی جوان
 ده‌ب‌یان دی گولا‌له‌ی گه‌شی لی روان
 له‌ بیستی هه‌ر شه‌و مانگ، به‌ ره‌و جاده‌ چوون
 له‌ جاده‌ی ده‌ (ما‌کو)، شه‌وی ر‌ه‌د ده‌بوون
 به‌ ره‌و دی‌ی عه‌یاری، ده‌پۆین به‌یان
 هه‌تا‌گه‌یه‌ ده‌و دی که چۆل بوون شه‌وان
 گه‌لی نان و پ‌ی‌خور له‌وی که‌وته‌ گیر
 به‌لام له‌و سه‌عاته‌ی ده‌هات ده‌نگی ت‌یر
 له‌ شه‌و کاته‌ چه‌ک‌دار هه‌لۆی به‌رزه‌ ف‌ر
 به‌ ک‌سیو دا ده‌پۆین له‌ نیو به‌رد و چ‌ر
 عه‌شایر به‌ زاه‌یر له‌ هه‌ر لا ده‌هات
 هه‌تا‌بارزانی به‌ ب‌ر‌نوو بخات

بەلام باتنى وان لە گەل بارزان
 نە بوو قەت زەرەر دەن لە عىلى ئەوان
 لە ئەو جادە وادى لە خۆى بۆ شمال
 دەهاتن فرۆكەى حكومەت بۆ زال
 لە ئەو جادە ماشىن ۋە كوو خىز ئەهات
 لە سەربازى پىرپوون تەواوى ولات
 دەهاتن بە سەرباز كە دەورى گرن
 بە چىن چىنى ۋانە كە بەورى گرن
 لە ھەرلا ئەجەل بوو لە لولەى تەفەنگ
 لە لولەى موسەلسەل دەهاتن بە دەنگ
 لە ھەرلا ۋە دەت دى كە ئەرتەش دەهات
 بە خۆمپارە و تۆپ لە ھەر ئان و سات
 لە ئەو كاتە ژەنرال بە ھاوړى كەيان
 ۋە كوو شىر لە شەردا بدەن خۆ نیشان
 ئەمە چارەنووسە لە بۆ بارزان
 لە بۆ مىللەتى كورد نىيە جىي گومان
 شەرى ئىمە كوردان لە ئىران زەمىن
 لە گەل دەولەتايە لە گەل شا بە كىن
 لەویدا بوو دابەش دەبوون گش ئەوان
 ھەموو شىرى مەست و ھەموو قارەمان
 سەعيد عومەرە ۋا بە رۆج و گىيان
 دەپۆيى لە پشت سەر سەرۆك بارزان
 بە (مەل مېر) ئە كوترا كە رۆستەم ئەتۆى
 لە كاتى لە بۆ شەپ ئە گەر بىي پړۆى
 لەوئ دەس بە شەپ بوون لەوئ راپەرەن
 ھەمو گىو و گودەرز لەوئ بىيران
 لە ھەر لاۋە گوللە، بروسكەى دەهات
 پىرىشكەى دەكەوتن دەسووتا ولات

لە زەردە پەپابوو، کە شەپبوو تەواو
 بەلام مابوو دژوار پەڕینۆ لە ئاو
 لە سەر چۆمی ماکۆ، یە کەم پرد لەوئ
 لە دەس دوژمنابوو بە روژ و شەوئ
 لە ماکۆو و شتر، قەتارە ی دەهات
 هەتا رزق و روژی، بە لەشکر بگات
 بەلام (مستو میروز) بە لولە ی تەفەنگ
 گەلئ و شتری خست لە جادە و پەلەنگ
 موسەلسەل بە (مامەند) نەبوو بۆی هەدا
 گەلئ کامیۆنی، بە زەویا دەدا
 ئەو پێشی گرتن، بە کامیۆن و تانگ
 کە کامیۆن دەسوتا، لە نیۆ توژ و فانگ
 بە هێرش دەڕۆین، لە کامیۆن درا
 شکستیکی گەورە، لە ئەرتەش خرا
 لە ئاکامی کارا، پردی خستە گیر
 لە ئەو پردە رەد بوو، بە شمشیر و تیر
 مەلا مستەفا ما، گەلئ چەک لە دەور
 بە تانگ دەوری پڕ بوو، کە گیرا بە فەور
 لە گەلیان مروۆفی زرنگ بوو تەواو
 بواری بەلەد بوو پەڕینۆ لە ئاو
 لە سەربازی دەوڵەت، لە ئەرتەش بە سان
 سەراسیمە مابوون، کە چ بکەن ئەمان
 دەباری لە وێدا، مەری بەبر و شیر
 نە توس مانە سوهراب، نە پیاوی دلێر
 لە کۆسپ و لە گێژی، نە بوو دەنگیان
 کە بگرن تەفەنگ و بکەن جەنگیان
 بە سەرپردی (شوط) و لە نیۆ چۆم و ئاو
 لە روژ بیست و سێ دا، پەڕینۆ تەواو

سلیمان و ئهسهده، دوو شیر قهوی
 له ژهنرالی ون بوون، له نیو نه وه زهوی
 لهوئی را بهرهو شاخ، بهرهو گرد نهچوون
 لهویدا بوو، ون بوو، که پهیدا دهبوون
 لهویدا سهروک بوو، گهلی شادمان
 له وهی دیتی ئهسهده، سلیمانی مان
 له چۆمی پهپینۆ بهلام چوار نهفه
 له چهک داری مستو نه بوو هیچ نهسه
 به دهستور ژهنرال، له (سوهان) ئهمان
 ههتا کوو له وانه، بزنانن نیشان
 له نهو روژی دوابی، که هاتن نهوان
 له گوم بوونی خوین، دهیان کرد بهیان
 له بیست و چواری نه نهو مانگه روون
 بهرهو چۆم نهراز بوو ههمویان دهچوون
 له پهنجا و دوو روژ، شهپری بی وچان
 نهبوو قهت بنالی، له دهس ئاسمان
 دهبینرا که شش سهده نهفه قارهمان
 ههموو گهینه ئاراز، له چۆمیان دهدان
 له نهو بهر بوو پاسگا، بریقهی دههات
 له بو وان بوو روبار به ئاوی حهیات
 له نۆسه چل و حهوت له حهقهی جولای
 له ئارازی رهد بوون به یاری خولای
 له روژی دوههم دا سهروک بارزان
 له گه ل چهن مروفی پهپینۆ نهمان
 ههموو شیر مهس بوون ههموو به که به که
 لهویدا دهبینرا ههموو دهس به چهک
 گهین بهو بهههشتهی هیوای مانی وان
 لکابوو بهو یوه، نهبوو جیی گومان

ره تاو و شه کهت بوون دهیان ویست لهوئ
 پشو و دهن و چانی لهوئ بن ههوی
 به لام لهو به ههشته وه کوو یه ک نه بوون
 نه ئازادی بوو نه داد و نه چوون
 له بو نه خجه وان بوو که ژنرال بران
 له نیو ئوردوگادا تهوی دی ده مان
 نه یان بوو ئیجازه برۆن یه ک زه مان
 ته به و جوړه «ئاویر» لهویدا ژیان
 له روژ دوازه دا بوو سه روک بارزان
 ده چوو تا ببینی چلوئن ته وان
 له لی پسرراوی ده ویست تا ته وان
 ببین بوو په ناگر به دل سوزیان
 هه تا کوو به چل روژ ته ئاوا ژیان
 له پاشان هه مویان له لاجین خران
 له جمهوری سوقيهت له نیو ته رمه نی
 ده روین له لاجین ده می بوون غه نی
 له بو شاری شوش بوو که ژنرال برا
 له گهل چهنده هاوړی که بوون وه ک برا
 مه لا مسته فا بوو له ئهم سات وکات
 ده چوو تا له ما کو که دیداری کات
 له گهل سه رکۆمارا که بوو تهو ته میر
 به نیو (باقروف) بوو به هوش و به بیر
 به شانازی ژنرال گه لی بانگ کران
 له بو کاخی حاکم لهوئ سهف دران
 به سهر به رزی میوان حه ماس ئافه رین
 که ره یبازی واپر زهوی قهت نه دین
 ته میر (باقروف) بوو که پیاله ی شه راب
 به تهو هوی نه نوشی، به تاب و به تاب

به لām بارزانسی مهیی ئه رخه وان
 له لێوی نه دان و له سه رمیزی مسان
 له وی دهم دوان و وتی ئه ی ئه میر
 ئه من مهستی شادیم مروفی مهرد و ژیر
 ئه گهر چاوه دیری بکهی تو له وان
 ئه وانیهی له گهل مهن، له جهنگاوه ران
 نه بن وان له سه غلهت له گوند و له شار
 به وی من ده نازم ده بسم پیی خومار
 به وهی من ده نازم که لاس دانری
 له عیلم و له سه نعت به وان یاد دری
 له ده ریا و هه وادا له بو مانمان
 هه لو بن نه ههنگ بن له هه وشه ی جیهان
 له تکیکی شهردا ببین ئاگه دار
 وه کوو ئه زدها بن له بو کارزار
 که لاسیکی وابی له هه ر شوینه وه
 له گهل فه نی ئه ورو و هونه ر بیته وه
 فنونی شه پم من له بو یی ده وی
 هه تا کو حقو قم به شه ر ده س که وی
 حه قیقه ت ئه وایه به هه ر ره مزی جهنگ
 نیازن به فیروون، هه یه بی درنگ
 ته وی شه ر نه کاتن، له بو مافی خو ی
 مرو فی گه نیوه گه لیکیش له بو ی
 به رو ح و به دل من، وه ره ز هه م له جهنگ
 به لām حه ق خوراوم که وایه دیمه دهنگ
 له ئامانجی من دا ده بی ری خری
 له بو کورد حقو قی، به شه ر جی گری
 ئه من ئاره زومه، کیری کار و بار
 به زانست و هوشی مرو فی ئاگه دار

تەۋاۋ شى كىرىتۆ، ھەلاجى كىرى
 ھەتا ئاۋرى شەپ، تەۋاۋ دامىرى
 بە ھۆى فەكرى ژىرال لەۋى كۈنفرانس
 بە باشى دوروس بوو لە ویدا بوو شانس
 لەۋى مىللەتى كورد، لە ھەر كۆيى جىھان
 ئەوانەى لەۋى بوون لەۋى بىئىران
 بە ھۆى پاىە بەرزى، لە بۆ حازران
 لە باكو بە كوردى وتارى گەيان
 لە ویدا بوو ئەحسن بە رۆج و گيان
 لە بۆ بارزانى، دە كوترا عەيان
 لە ئەو كۆپەدا بوو سەرۆك بارزان
 بىسە لى پىرسراۋى لەۋى ناسران
 بە دەستورى ئەو بوو، ھەلى رى خرا
 بە كوردى گۆفارى لە چاپى درا
 لە ئىسگاۋ (مەنەرگە) لە باكو ۋە ھات
 سەدا ۋ دەنگى كوردى، لە چەن كات ۋ سات
 كەلاس دانرا بوو ھەتا كورد زمان
 لە دانىشكەدى جەنگ، بخوین ئەوان
 مەرۆفى كورد لە عىلم ۋ لە سەنئەت گەلى
 دەيان خویند، بە باشى ئەو بوو ھەلى
 لە ویدا بوو ژىرال بە عەقل ۋ بە بىر
 گەلى كارى كردن، بە ھىزىر لە شىر
 بەلام (باقروڧ) بوو، لە گەل كورد نەبار
 لە نىۋ چاۋى ئەودا، ھەموو بوو دىبار
 بە دەستورى ئەو بوو كە كوردى ولات
 لە بە خچالى ئەودا، دەبوون وشك ۋ مات
 ئەو ۋەش ھۆيى تر بوو كە دورۆ خران
 لە ئاسىيائى ميانە، بە كەشتى بران

به لئی هۆی دیکه، گه لئی ریشه دار
 له په رتووکی (ئاسۆ) ده بینی دیار
 به لام شاه و سه د شاه له ویش کورد زمان
 به زه هری زمانی له زه نرالی دان
 شه وه بوو به هۆی وهی بلاوو کران
 له ده ریای سو فیه ت، وه دوورۆ خران
 بلاویان ده کردن، له شار و دیار
 ده بوو کاسی که ن، له بو نانی زار
 له نیو چهن جزیره و له دیهات و شار
 نه بوو به ک بینن، له وی جار و بار
 له ده ریایچه ییکا له (ئورال) شه مان
 له نیو شاری (چمبای)، له ویدا ژیان
 له دوی ژزف (یوسف) که مرد شه زه مان
 له بو لای کرملین گه پانه شه وان
 له کاتیکی چه رخی فه له ک لیه دا
 (خرو شچوف) بوو حاکم له شه و جیه دا
 هه لئی بو له ویدا له بو ژنرال
 که نوسی له بوو شه، گه لئی عه رز و حال
 له بهر چی له دنیا له چهن مهمله که ت
 له بو ئیره هاتم، له چهن شوین و خه ت
 ده بی ده وله تی تو له هه ر کوئی جیهان
 بسینتی هه قی کورد، له زور مله وپان
 شه وهی زولمی لئی چوو، گه لی کورد زمان
 له نیو تولی تاریخ، هه مووی کرد به یان
 به دووی نامه کانا، (خرو شچوف) له وان
 به زیرایی کردن، له به ک کات و ثان
 (خرو شچوف) به پیره وه که دیداری کرد
 له گه ل ژنرالا به فکریکی ورد

له بارزانی پرسی، مه‌به‌ستی هه‌موو
 هه‌تا وان بناسی به‌گوفتاری زوو
 له جوابی (خروشچۆف)، سه‌روک بارزان
 به‌کورتی و ره‌وانی، شه‌می کرد به‌یان
 له ژیرگولله‌ باران به‌نیو ئاوری
 له بوینکه‌ هاتووین، که‌ ده‌ستن گری
 هه‌تا میله‌تی کورد، وه‌کوو ده‌وله‌تی
 له نیو خاکی خوین، بن قودره‌تی
 نژاد ئاریابه‌، گه‌لی کورد زمان
 نژادی به‌ ناو، له‌حه‌وشی جیهان
 له نیو ئاریادا گه‌لی کورده‌ ماد
 به‌لام ته‌خت و تاجن، هه‌مووی چوو به‌ باد
 گه‌لی روسته‌می زال له‌ نیو خاکمان
 ده‌بینرا له‌ دوژمن نه‌بوو باکمان
 که‌ریم خانی زهند و، سه‌لاحی شه‌هیر
 له‌ ئه‌یویانا، هه‌بوون که‌م نه‌زیر
 به‌لام میله‌تی کورد، له‌ شه‌م کات و ثان
 زولم لی کراون، له‌ نیو نیشتمان
 له‌ به‌ر وه‌ی له‌ جه‌نگی جیهانی به‌ری
 له‌ت و په‌ت بوو خاکی، نه‌ما بوون ده‌ری
 له‌ په‌یمانی لۆزان، زه‌وی کورد برا
 له‌ نیو چه‌ن حکومه‌ت، هه‌مووی به‌ش کرا
 له‌ بو کورد که‌ خاوه‌ن زه‌مین هه‌موو
 نه‌یاندایه‌ خوین، به‌ قه‌د تاله‌ موو
 له‌ به‌ر وه‌ی بسینم، حه‌قی کورد له‌وان
 له‌ شه‌ربووم به‌ دايم له‌ گه‌ل ده‌وله‌تان
 له‌ گه‌ل ئاریامیهر، له‌ گه‌ل تورک و تات
 وه‌ هه‌ر ده‌وله‌تیکی که‌ یاری ده‌دات

بە باج نەوتی کەرکوک، بە ئینگلیز درا
 لە بۆیی فرۆکەیی بە پۆل ریز درا
 وە کوو هەور ئەبێرا، فرۆکەیی بەواد
 لە بارینی بۆمبا، لە سەر خاکی ماد
 بە تانگ و بە تۆپ، موسەلسەل زەمان
 وە کوو مەوجی دەریا، تەفەنگ چێ ئەوان
 دەهاتن لە هەر لا، کە گر دەن ولات
 نەمێنی گەلی کورد، لە بۆریی خەبات
 لە گەل گەش ئەوانە، بە تەنیا تەفەنگ
 لە شەر بووم لە شەڕدام، لە عەرز و لە پەنگ
 بە روونی دەبێژی، بە تەنیا تەفەنگ
 لە گەل چەندە دەولەت، گەلی سەختە جەنگ
 بە سوڤیەت گەلێکە، هێوا و ویستمان
 لە کورەیی زەمین دا، لە بۆ نیشتمان
 لە بۆییکە هاتووین، کە کورد ئاریان
 بە بازوویی هیممەت بەدەیی یاریان
 لەویدا بوو ژنارال فەسیح و رهوان
 ئەوێ مافی کورده هەمووی کرد بەیان
 لە ئەوکاتە (خروڤشچۆف) وتی قەول ئەدەم
 لە بۆ مافی ئێو، گەلی حەول ئەدەم
 دەزانی ئەی «ئاویر» ئەواو بوونی وان
 لە بۆ سەربەخۆیی گەلی کورد ژيان

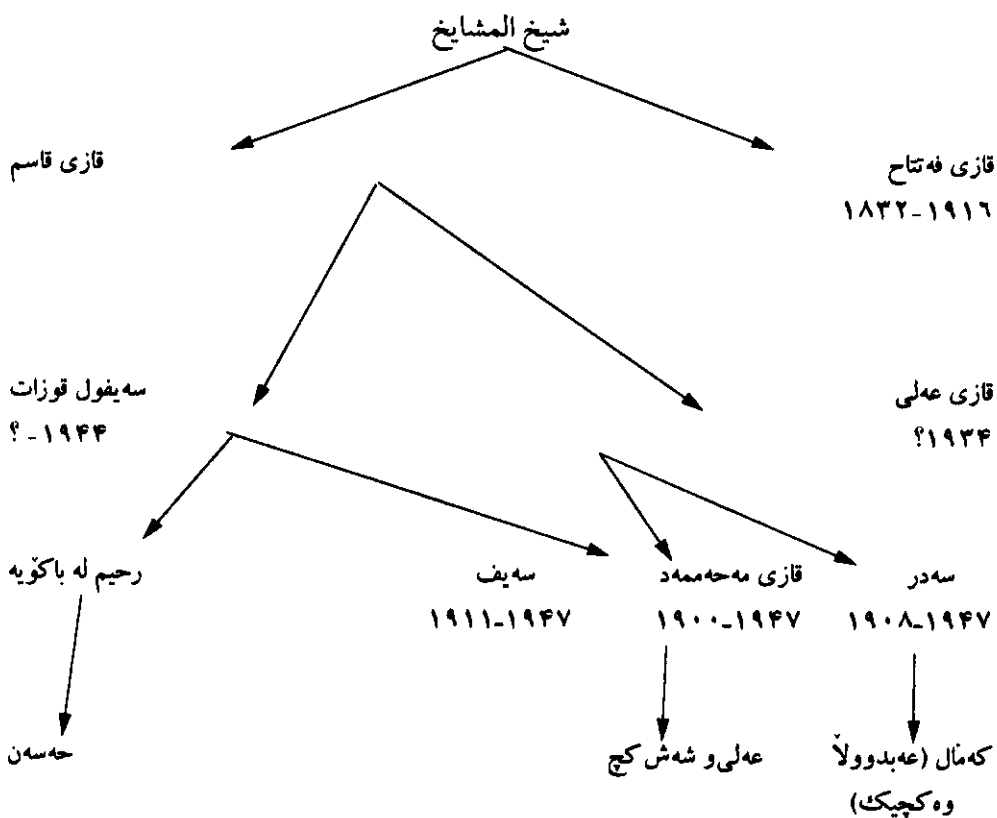
ژنرال بارزانی ۱۹۰۳ میلادی و (۱۲۸۰ هـ ش) هاته دنیاوه و له مانگی ره شه مه ۱۳۵۷ هه تاوی و مارس ۱۹۷۹) رۆحی به ره و عهرشی خودا رۆیی و ئەم شیعرانه م رۆژی کفن و دفنی و یستم بیخوینمه وه به لام به هۆی زۆری خه لک و شلووقی داخه که م

جۆر نه بوو

شنۆ شاری عه زیزانم چیه سیلاوی میوانت؟
 چیه ناله ی مه لاییک دئی له ئاسمان و دهر و بان؟
 چیه ته ورپۆ که هه رکوردی له هه ر جییه کی دنیا دا
 هه موو یه ک جی هور و ژمی دا وه کو مه وجی له دهر یادا؟
 چیه ته ورپۆ که قهومی کورد له ژیر هه ور یکی زۆر تالا؟
 چیه شاخ و دهر و دهشتن که تاری رهش له وی تالا؟
 شنۆ سیلاوی ماشین دئی هه موو رهش پۆشه به و تالا
 به نیو دهشت و ته لی ته م دا نه ئەم رۆژانه له م سالا
 شنۆ خاکت جه و اهیره هه موو ئەلماس و دوو و زیپه
 سه روکی قاره مانانی کورد که هاتوه ئاخری ئیره
 شنۆ ته ورپۆ که سه ره به رزی وه کوو جودی له قوربانا
 که میوانه سه روکی کورد له خاکی تو له ئیرانا
 به خیر بی قاره مانانی کورد به خیری رۆحی ئینسانی
 هه موو قهوم و گه لی کوردی به قوربانن سه ر و گیانی
 کوانی کامه میژوویه به کی وه ک تو له نیو پۆیدا
 که شپست سالی چرو سا بی له ری مافی گه لی خویدا
 به نه خشه و شیره ره زمهنده ی له شاخ و داخی ئاراپارت
 له هه لدێر و له ئەشکه و تا نه بووی له و ریگه دا قهت مات
 نه وه قه ندیله دهنگی دئی ده لی نه م دی ته به د کاکه
 ره شید و قاره مانیکی وه کوو بارزانی له م خا که

لە نیۆ کۆیو و چیاکانی ئەوێستادا شە کا ئالاً
 بە بازوی کاویانی تۆ بە پیروزی لە شەست سالاً
 لە میژوودا لە وەختێدا خەباتت دوژمنی رادان
 کە شای ئەهریمەنی ئێران نە تاجی مان نە تاجی مان
 ئەوا «ئاویر» دەنالیێتی بە سۆزی دڵ برینداری
 لە بۆ پەروازی روۆچی تو بەرەو گولزاری یە ک جاری
 لە مەرزێ خاکی کوردستان پەری لەو دەورە راوێستان
 هەتا کوو بین لە گەل روۆحت رەوانە ی کەن لە بۆ رزوان
 سپاسی گەل لە بۆ تۆیە کە میلەت تۆ تە کانت دا
 بە شوێش رەمزی ئازادی بە دنیا تۆ نیشانە دا
 لە بارزانۆیە دەنگی دێ دەلی ئە ی خاکی کوردستان
 ئەوا شابالی پیش مەرگم بریقە ی دێ لە خوزستان
 ئەوێ بارزانە دەنگی دێ دەلی دنیا بزەنن داد
 ئەمە کوردین ئەمە مەردین نژادی ئاریا و ماد

بنه ماله‌ی قازی مه‌حه‌مه‌د



دامه زرانی حکومه تی خود مختاری کوردستان له مه هاباد

له لایان پیشه وای به پرنز قاضی محمد دوه می ربه ندانی ۱۳۲۴ هـ.ش.
 که جهنگی جیهانی دوه م هه لکرا
 به دوایدا بوو فاشیست له ئاور خرا
 نه نهو مله و پانه ی ده بیان و یست گه لان
 له ژیر دهستی خو خه ن نه سیر بن به لان
 ته و او تیک شکان و له یه ک بوون بلاو
 به هوی وهی رچم دی کراو و ته و او
 هه تا زور گه لانی جهان پیا بزۆن
 بسین که خو یان ته و او سه ره بخۆن
 له نهو کاته دا بوو که کوردی ولات
 له زولمی ره زاشا ده بوون گشتی مات
 جل و بهرگی کوردی که قاچاخ کرا
 به نه منیه گشتی شپری لی برا
 هه موو خه لکی دیهات که مه ئموور نه هات
 به نیزه ی ده بیان وت که رشوه ی بدات
 له نهو فکره دابوون که واکورد زمان
 هه مووی خاشه بپرکه ن نه ییلن نه و ان
 له بو کوردی نه و پو و که زه ححاکسی بوون
 که وهیسی بوو مه ئموور مه هاباد نه چوون
 به خومپاره و توپ به لوله ی تفهنگ
 نه سیری درابوو به کوردی نه ههنگ
 که دی پیشه وایسی به پرنز ولات
 له دهس په هله وای بوو گه لی زاله هات
 له نهو کاته دیتی که چه رخی زه مان
 هه لیکه له بو کورد نیه جیی گومان
 به هوش و زه کاوه ت هه بوو ناگه دار
 له مه غزی خه لکدا چیه و نه هلی شار

به باشی بوو زانا مه هابادی هه
 وه کوو به بری شاخان به هه لمهت ده پۆن
 به په نهجه له ناحهز ده دهن مۆر و مۆن
 له ههه قوژبنیکی مه هاباده سام^۱
 دلی وانه نه لّماس، روالهت به سام
 فه رهیدون و کاهه و ره هامن نه وان
 فه ریورز و توسن نیه جیی گومان
 له نیو وانه روسته م له گه لّ گیوی دان
 له ویادیه گوده رز کوری نیشتمان
 له نه و کاته دابوو که کورد راپه رین
 له بو سه ره به خوئی به ئازادی ژین
 گه لّ بوو هومید و گه لّ بوو هیوا
 به قازی محمّد له بو پیشه و
 دیاکوئی دی بوو که کورد دانه جات
 به مه ردی ده بینرا له ریگهی خه بات
 به شه و قی ده خست زوو گه لی نه وجه وان
 له بو سه ره به خوئی به نوتق و به یان
 له جهنگ ئاوه ران و کوری قاره مان
 ره شید و دلیر و هه موو پالّه وان
 له شاری مه هاباد له بو نیشتمان
 ده بینرا هه موویان که و جان فیدان
 له روژی دوازه له کانون به کا
 له نو سه د و چل و پینج هه زاری ته کا (۱۹۴۵)
 هه موو کوردی ناوچه وه خپر بوون نه وان
 له نه و ساته قازی نه مه ی کرد به یان

۱ - سام نیوه بو بابی زالی و بایری روسته م و فرده و سی له باره ی ره شیدی و نه ترسی نه ودا ده لّی:
 سه کش چو قارن مبارز چو سام سه تیقه ا بر کشد از نیام
 و سعدی ده لّی:
 عنان باز پیچان نفس از حرام به مردی ز رستم گذشتند و سام

له ئهم کاته به ولا گهلی کورد هه مان
 هه موو سه ره خوڻ و له تاران جودان
 له شازدهی هه ره وه مانگ له سالآ دیان
 که کوردان به خووشی ژیان
 له وه کاته دا بوو له هه رجیی ولآت
 له هه ره قوژ بیتی که به پۆل خه لکه هات
 که به یداخیی کوردی ببینن جوان
 له سه ره چاوی دانین به روچ و گیان
 هه ره وه مانگ و ساله، له بیست و شه شا
 گولی جه ژنی میللی له ویدا گه شا
 له بهر پرسیار و، خه بهر وادرا
 که ته ورپۆ که جه ژنه له بوڻ تهی برا
 که قازی محمّد له ئهم روژه دا
 له جمهوری (کوردستان) ئیمه خه بهر زوو ده دا
 که جمهوری (کوردستان) ئیمه ی به دنیا گه یان
 له نیو باسی خوئی دا به گوفته ی ره وان
 به دویدا بوو ژنرال قازی بزان
 له نیو باسی خویدا ئهمه ی کرد به یان
 بزنانن که قاضی محمّد ته وا
 له بو میلله تی کورد بووه پیشه وا
 له وه کاته دا بوو سه راسه ره له شار
 وه کوو گول گه شاهه مروفی ناگه دار
 له دهس کیژی کورد و به شادی بران
 گولی گهش به خه لکی به پیشکهش دران
 له نیو چه پله پریان دهسه ی نه وجه وان
 سرود (تهی ره قیب) بوو ده بیسرا له وان
 مه لا و شیخ و زانا گه لی پایه بهرز
 مه لایک سفت بوون ده هاتن له ئهرز
 له هه ره سنف و ته سناف له وی بیسرا
 له وه جه ژنه دابوون هه موو وه ک برا

ته وای موکریان به سهف راده برد
 فداکاری خو مان هه موو عه رزه کرد
 هه موو شیر مهرد و هه موو پاله وان
 له بو جه ژنی میلی ده هاتن نه وان
 گه لئ وه ک نه ره ستو به باس و به یان
 نه وهی مافی کورده ده یان کرد عه یان
 له وئ کوردی دانا ده یاندا به لئ
 هه تا رو حی خو یان له پیناوی نین
 له هه ر لاوه چین چین عه شایر ده هات
 له گه ل پیشه وادا که به یعت بکات
 قوتابی ده هاتن وه کوو مه و جی ناو
 «شه قامی وه فایی» ده گرتن ته و او
 به شادی و به خو شی له ویدا ده مان
 فیدا کاری خو یان هه تا دهن نشان
 به ریز پیشه و بوو به باس و قسان
 به جو شی ده هی نا دل و روحی وان
 فرشته ده هاتن له هه ر که هکه شان
 هه تا کوو بیسن قسه ی پیشه وان
 مه راسم به باشی به پیره برا
 که جه ژنی موجه ل له وئ ریزخرا
 به پیوستی ره سمی به قودرهت به هیز
 ده بوو دابمه زری حکومت به پیز
 له وئ پیشه و بوو به نیروی زمان
 که هه یهت ره ئیسه ی شناسان نه وان
 دیاری ده کردن به کایه ک هه مان
 وه زی ران زانا هه مو کاردان^۱

۱- هه زه تی سه روکی کو ماری کوردستان (قازی محهمه دی پیشه و بهم جو ره ی خواری کابینه ی کوردستانی را گه یاند:

دهس که وتنی چه ک

رهزا شا چه کی کرد عه شایر هه موو
 له هه ر ناوچه ییکی له ئیران هه بوو
 به لام تهو زه مانهی که و اروس ته هات
 به نیروی ته وانه ده گیرا ولات
 له بو کورد هه لئی بوو که چه ک هه لگرئ
 وه ک ته سکه ندری بی ولات داگرئ
 گه لئی پاسگیان ته و او چه ک ده کرد
 هزاران تفهنگ یان له بو خو ده برد
 گه لیکیش له سه رباز تفهنگیان رفان
 به پۆلیکی زور کهم ده یان دا ته وان
 گه لی کورد له ئیران له بو مافی خوئی
 له ویجدانی ویستی که کۆمه ک بی بۆی
 گه لی کورد خه بانئ سیاسی ده کرد
 نه دوزمن به شمشیر بکا ورد و پرد

- | | |
|------------------------------|-----------------------------|
| حاجی بابە شێخی جه میان | ۱- سه روک وه زیر |
| محهمه د حوسه ینی سه یفی قازی | ۲- وه زیری جهنگ |
| که ریم ته حمه دی | ۳- وه زیری پۆست و ته لگراف |
| مه ناف که ریمی | ۴- وه زیری فه ره نگ |
| محهمه د ته مینی موعینی | ۵- وه زیری کیشوهر |
| حاجی ره حمانی ئیلخانی زاده | ۶- وه زیری راویژکار - مشاور |
| ئیمساعیل ئیلخانی زاده | ۷- وه زیری ریگه و بان |
| ته حمه دی ئیلاهی | ۸- وه زیری ئابووری |
| حاجی مسته فای داودی | ۹- وه زیری بازرگانی |
| مه حموودی وه لی زاده | ۱۰- وه زیری کشت و کال |
| خه لیل خوسره وی | ۱۱- وه زیری کار و فه رمان |
| سدیق حه یدری | ۱۲- وه زیری ته بلیغات |
| سه ید محهمه د ته یو بیان | ۱۳- وه زیری بیه داری |
| مه لا حوسین مه جدی | ۱۴- ره ئیسی عه دلیه |

خویندن له کوردستان له زه مانانی په هله وی دا

بهشی زوری خه لکی له ته وکات و سات
 نه بوو خوینده واری به که لکی ولات
 ته ویش نه خشه یی بوو که واپه هله وی
 به ته و نه خشه ویستی نه یی کورد قه وی
 به ته و نه خشه ویستی گه لی کوردی ماد
 له بهر بی سه وادی له بیر کا نژاد
 نه بی بوی به شیکیش له ئابوریا
 له برسا هه لین گش به بی هوریا
 هه لین گش له جی خو بلاوو بن
 وه کوو تووی هه رزن هه موو گوم بن
 له نیو خاکی خو یان که دلخوش نه بن
 هه مو هه ل ده که نرین له ریشه و له بن
 فه قیری ده یان با له هه رجی و مه کان
 له بو زور ولاتی له بیگانه کان
 له وییدا بمین زه مان و سه ری
 هه تا خاکی خو یان له بیران به ری
 بیانبا به که شتی له ده ریا کرین
 هه تا لاشه یی وان به ماسی درین
 له چه ن قاره دا کورد بلاوو بن
 نه بن کومه کی به ک بی شوینی ون
 له چه ندین سه ده یدا له بیری ده که ن
 له کوئ بوون که کئی هه ن له ده ریایی مه ن
 له تاواندنی کورد ته و او ئاو بوون
 له نیو قهومی ئیران له وی بوی ده چوون
 به ته و نه خشه ویستی که واکورد زمان
 نژادی نه مینی و نه بیترین ته وان

به لام نه خشه یی ئەو به حق بوو بلاو
 بلاو بوون له دنیا بو خوی داتولاو
 به یاری خودا بوو کهوا پیشهوا
 دژی ئەو خه ریت به باشی دوا
 کهوا مه دره سهی زۆر له هه رجیی ولات
 دهیی سازی کهن زوو به هۆی زۆر خه بات
 لهوانه به کوردی قوتایی هه موو
 بخوینن بزنان هه مووی موو به موو
 له ئیش و له کارا دهیی بهرکهون
 له ئابوریا تا تهواو سهرکهون
 نه تیجه له کار و له خویندن گرن
 له وێوه ده بینن که دوژمن شپن
 ده زانی ئەه «ئاوێر» تهواوی نه زان
 له به ده به ختیایه هه موو عومری وان

چه ند رسته له قسه کانی وه زیری هیژ

روژی ههینی ۲۰ ی ۴ ی ۱۳۲۵ پیش مه رگه کانی هیژی ناوهندی کوردستان بو عه مه لیاتی سه حرای چووبونه
 ده ره وهی شاری مه هاباد له گه رانه وه یاندا وه زیری هیژ قسهی بو کردن ئەمه چه ند رسته که نووسومه:
 بزنانن برایان ئەمه ین سه ره به خو
 ده بی گش بزنانین هه مو خو به خو
 فیداکاری هه ره ک له کوردی ولات
 به واجب ده زانم له ریگهی خه بات
 فدایی کوری کورد چل و پینج هه زار
 له دهس ئیمه دایه له بو کارزار
 که سیکێ خه یانه ت به کورد کا بری
 به شمشیری توله ده بی سه ر بری

تی بینی

له لای پیشه واره که بایخ درا
 به خویندن به کوردی که لاس دانرا
 له ئامانجی ته بوو که واکورد زمان
 به کوردی بخوینن له هه رنجی و زه مان
 له بۆی کتیب و گه لیکیش گوڤار
 به کوردی ده نووسران ته وهی بوو وتار
 له هه ر دایره پدا، قوتابخانه کان
 به کوردی ده بوو بی قسه و باسیان
 به ره سمی ده ناسی زمانی قهومی ماد
 به شانازی «ئاویر» ته مهی دپته یاد

مزگهوت

ده بینن که مزگهوت له دپهات و شار
 له نیو کورده واری گرینگه و دیار
 له بو خواپه رستی سه فای روح و گیان
 له بو نوێژ و وه عزه هه به جی ئه مان
 گه لی روژگاره که مزگهوته جی
 له بو خویندن کورد له هه ر شوین و ری
 ده زانین که نووسه ر له کوپری خه بات
 گه لی پی گه یشتن له مزگی ولات
 گه لی شاعیری کورد هه ژار تا هه زار
 له مزگهوتی فیروون که بن روح سپار
 ده بوو پیشه وایی، به ریزن به سوور
 له کاری گرینگدا له مزگهوتی سوور
 له گه ل زور سه رانی عه شایر به کار
 به راویژی حه ل کرد گه لی کار و بار
 له لای پیشه وامان ته مر واکرا
 به کوردی بی خوتبه له جومه برا

هاتنی ئه‌رتەش بو مه‌باد

له سه‌رماوه‌زا بوو له بیست و شه‌شی
مه‌باد بوو گیرابه له‌شکر که‌شی
له ئه‌و مانگه‌دا بوو له روژی سییا
سه‌رانی حکومه‌ت که‌گیران نییا
له‌وئ سه‌یفی قازی له‌گه‌ل پێشه‌وا
له‌گه‌ل سه‌دری قازی ده‌بیران که‌وا
له‌بو‌سه‌ر به‌خو‌یی گه‌لی کورد زمان
سه‌ر و رو‌حی خو‌یان له‌پێناوی نان
له‌ده‌ی خاکه‌لی‌وه‌ی که‌ده‌ستوره‌هات
له‌وی حوکمی ئیعدام به‌ئیجرا‌ده‌ر هات^۱

راگه‌یاندنی حکومه‌تی کوردستان له‌لایان شیخ مه‌حمودی نه‌مر له‌سلێمانی

له‌جه‌نگی جیهانی هه‌و‌ه‌ل کورد زمان
له‌بو‌مافی خو‌یان له‌هه‌ر لا‌ج‌مان
له‌ئه‌و کاته‌دا بوو که‌شیخی نه‌مر
به‌ریز بوو له‌دنیا له‌نیۆکوردی خه‌ر
سلێمانی ئه‌و ده‌م به‌حه‌مله‌ی بوو مات
له‌ئینگلیس و روسۆ که‌له‌شکر ده‌هات

۱- پێشه‌وای به‌ریز قازی محهمه‌د له‌دو‌هه‌می مانگی رێبه‌ندان له‌سالی (۱۳۲۴ ه‌ش) بووه‌سه‌رو‌ک
کو‌ماری کوردستان و له‌روژی بیست و شه‌شی سه‌رماوه‌زی سالی (ه‌.ش) ۱۳۲۵ (ه‌.ش) ئه‌رتەش هاته‌مه‌هاباد و
شار و ناوچه‌ی گرت و دوایی ده‌ستور درا پێشه‌وا له‌ساختمانێ سادی ئه‌رتەش زیندانی کرا و له‌ئاخ‌ری به‌
فرانباری سالی ۱۳۲۵ (ه‌.ش) مو‌حاکه‌مه‌ی مه‌رحومی پێشه‌وا قازی محهمه‌د و ئه‌بولقاسم سه‌دری قازی
برای و محهمه‌د حوسه‌ین خانی سه‌یفی قازی له‌دادگای نیزامی ده‌س پێکرا و له‌ئاخ‌ردا له‌ده‌هه‌می
خاکه‌لی‌وه‌ ساعه‌تی سێ پاش نیوه‌شه‌و به‌هۆی ئه‌وه‌که‌داوای حه‌قی کوردیان کردبوو ئیعدام کرا.

که عوسمانی نه ووده م شکاو و هه لات
 له هه ر لاوه خوین بوو به سیلاو نه هات
 له نه و کاته بئیرا عیراق ناته وان
 له ژیر چنگی ئینگلیز خه لک دامران
 به ده ستوری «ویلسن» له ته شرینی دوو (۱۹۱۸)
 سلیمانی پیتهخت له بو کورد نه بوو
 له بو شیخ مهحمود نه زهر وادرا
 نه وه حاکی کورد مهلیک نیو برا
 به ره ئی عهشایر و خه لکی له شار
 بوه رابه ری کورد له هه ر کار و بار
 نه له و کاته دا بوو که ئینگلیز ده هات
 له بو یارمه تی شیخ له ریگه ی خه بات
 له ئابوریا بوو که کو مه ک کرا
 گه لی پول و پاره به کوردان درا
 به لام شیخ بوو ده یوت ده بم سه رفه راز
 که ئینگلیز له نیو کورد نه بی ده ستی باز
 که ئینگلیز بوو زانی ده چی گش به باد
 نه وه ی بو ی مه به سته له نیو کوردی ماد
 به هو ی وه ی بوو دلگیر وه ویستی که می
 له مانگانه ی شیخ که مو کا ده می
 له پاشان به نه خشه و خه ریته ده هات
 هه تا کوو عهشایر له شیخی بکات
 له نه و سه رده مهیدا «میجه رسون» نه هات
 هه تا کو حکومهت له کورد تیگ بدات
 له ویدا بوو شیخی نه مر ئاگه دار
 که ئینگلیزه دوژمن له بو ی ئاشکار
 نه ویش که وه ته خو یو له کاتی زووا
 سه رانی عهشایر له گه لیان دووا

به مهحمودی دزلی په یامی ده دا
 سپا بیته فهوری نه بی بوت هه دا
 نه نهو له شکری کوک هه موو قاره مان
 له گهل خانی دزلی ده هاتن نه وان
 سلیمانی نه ودهم بوو جیی نه بهرد
 کوپی کورد له وی بوون هه مووی شیر مهرد
 له سه ربازی ئینگلیز له کارمه ندی وان
 ده گیران له هه رکوی که وان بئیران
 له نه وکاته ئینگلیز له هه ر لاوه هات
 وه کوو هه نگه ژاله که پوره ی ده دات
 له هه ر لاوه گورگ و له هه ر لا چه قه ل
 له بو شه ر له گهل شیخ ده هاتن به به ل
 له وی له شکری شیخ که ده وری درا
 گهل لاشه ی کورد له وی بئیرا
 له شه ر دا له وی دا به تیریکی چه وت
 بریندار بوو شیخ له بن بهرد بوو که وت
 نه نهو بهرده نه مرؤ به بهرده قاره مان
 له نیو خه لکه مه شه ور له زور جی و زه مان
 ده یان نارد له وی را له به غذا که و
 برینی به دوکتور بکاتن ده و
 له وی حوکی کوشتن له بو شیخ درا
 به لام دوا یی گؤرا به زیندان کرا
 له وی ناردیان زوو که دورؤ خرئ
 له هه یندا به مینی له وی دامرئ
 به لام شیخ که سی سال له هیندا ده مان
 له وی را گه رانؤ له بو نیشتمان
 له هه ر لاوه مه وجی له عالم ده هات
 به پیشوازی شیخی که رؤز بوو هه لات

هه زار بوو وه نۆسه د له گهڵ بیست و دو
له چارده له ئه یلولی شیخی ده چوو

له ئهو کۆنگره یدا که خوێ بوو سه روک
په زیرایی کردن له میهمانی کوک

له دوی چه ند روژی له ته شیرینی دوو
نه مر نیوی خوێ نا مه لیک، حه ققی بوو

له ئهو روژه دا بوو که هوا هه لدر
له هه رلاوه ئالا له بان دیسرا

سلیمانی پیته خت له بو کوردی ماد
مه لیک بوو له ویدا له بو عه دل و داد

له ئهو کاته شیخی نه مر که وته ری
که که رکوکێ کوردان له بو خوێ گری

له داگیر که رانی بسینی به بیر
ئه گه ر پیک نه هاتن به نیزه و به شیر

به لام چه ن عه شایر که بوون خو فروشی
له گه ل ده وله تا بوون به حرس و به جوش

به تانگ و به توپ و له جه نگ ئاوهران
ده هاتن به هه لمه ت له بو کورد قران

ئه ئهو ئیله گولله ی به شیخو ده نان
هه تا مافی کوردان نه سینی له وان

له ری دا بوو شیخی له ئابلوقه مان
وه کوو ته رزه گولله به سه ریا رزان

مه لیک چوون ئه وه ی دی وتی کورد به شیر
له پشتم ده دا تا بسینی ئه سیر

له ری سه ره خوئی مه لیک بی هه دا
ده بوو شه ر له گه ل کورد ئیدامه ی بدا

له بهر وه ی له گه ل کورد نه کا شه ر به تیر
له جه نگ و سیاسه ت وه لاچوو به بیر

له نۆی دهی ههزارا له سالیکی تار
 له نۆسه ده په نجاوه شەش بوو قوتار
 نه هه ده مری پئی کرد نه تۆ به جودا
 وەر و تۆ له زهویۆ له بۆ لای خودا
 له نه و کاته روحی به رهو عهرشه چوو
 له نیۆ لامه کانا له لای حەق ده بوو
 به نه مری خودا زوو له تهن بوو جودا
 به رهو عهرشه رۆیی به حەق بوو هودا
 ده رۆیی هه تاکوو له سهف داده مان
 له گه له جەددی خۆی کهوت مرۆفی قاره مان^۱

۱ - شیخ محمودی بهرزنجی له سالی (۱۸۸۴ ز) له سولهیمانی هاتوه ته دنیاوه، و دواى به یێ تارمایی جهنگی (۱۹۱۴-۱۹۱۸ ز) بینرا و له مهیدانی جهنگه کان دنیا لافاوی خوین ههستاو له لاییکه وه ئینگلیز په لاماری بۆ سلیمانی هینا و له لاییکی دیکه وه روس. شیخ محمود کهوته شهر له (۱۹۱۷ ز) له گه له ئینگلیز و له سال (۱۹۱۸ ز) له گه له روس، به لام سیاسه تی رۆژ وای پیوست ده کرد حکومه تیکی کوردی هه بێ. «ویلسن» حاکمی تهواوی عراق له تهرینی دوهمی (۱۹۱۸ ز) کۆبونه وه ییکی گه وه ره ی له سلیمانی پیک هینا و شیخ محمود بوه حوکمداری کوردستان و یارمه تی مالی شیخیان ده دا له دواى به یێ شیخ ویستی ده ستی ئینگلیز له کوردستاندا کورت کاته وه و تهوانیش تیگه یین. ساردی کهوته به یینان شیخ خه به ری به محمودخانی دزلی دا و تهویش به له شکره وه هات تهوی کارمه ندی ئینگلیز له سلیمانی بوو گرته ی و تهوانیش بۆ توله سه ندنه وه له شیخ سوپایان هینا به لام چه ند جار که ده هاتن ده شکان تا ئاخرو ه ک گه لای دار له شکران هات و له ۹/۶/۱۹۱۹ شیخ محمود بریندار بوو، گرتیان و دوریان خسته وه ناردیان بۆ هیندوستان و دواى سێ سال دلی له (۱۹۲۲ ز) هاته وه سلیمانی و له ۱۴ ته یولی ۱۹۲۲ ز کۆنگره ییک ده گیردێ و شیخ دوباره ده یته حاکمی کوردستان و به مه لک نیو ده رده کا و ده ولت داده مه زرینی و دواى به یێ دوباره له گه له ئینگلیز نیوانیان ناخۆش ده بی و تهویش ویستی سوله یمانی بۆمباران کا و له و کاته دا سمایل ئاغای سمکو له وی بوو و ئینگلیز نه ی ده وه یست تهویش دل بریندار بی جا له بهر تهوه به یان نامه ی بلاو کرده وه که سمکو برۆا و تهویش له ۲۸ شوباتی ۱۹۲۳ به خوی و سواره کانیه وه رۆین و به داویدا سلیمانی بومباران کرا و دواى تهویش چه ند شه ری دیکه ی له گه له ئینگلیز بوو له ئاخردا نه خۆش کهوت و له شهوی (۶/۱۰/۱۹۵۶) کۆچی دواپی کرد و ئاواتی ئازاد بونی کوردستانی برده ژیر گل.

سمایل ئاغای سمکۆ (۱۳۰۹)

له جهنگی جیهانی، ههوهل بئیرا
 نيزام سه لته نهی بوو، له ته ورێز کرا
 به سه ر پهل به حاکم، له وی حوکمی هات
 به زه هری دهروونی، ده سووتا ولات
 له نیو گێژه لووکهی، دهروونی بوو مار
 له بۆ جه عه راغا، ده سووپا له غار
 له بۆ جه عه راغا هه لۆی نیو ته لان
 له ئیلی شکاکان، سه روک هۆزی وان
 برای چووکه سمکۆ، به روچ و گیان
 له گهل کاکیا بوو، له گهل شه و زیان
 له شه و کاته ته ورێز له گێژاوی شه ر
 ده بوو جه عه راغا ببی باخه بهر

په یمانی لۆزان به ئاودا دراله دواى شه رى جیهانی ههوهل له ۳۱ى ئۆکتۆبرى ۱۹۱۸ و ئیمزای سێقه ر له ۱۰ى ئووتى ۱۹۲۰ دا ده وله تیکی تازه هاته سه ر کار که میللی متفقین (سویند خۆره کان) هه لیا نه ده سووراند هه ر بۆیه نیشته جیی ولات له هه ر تیره و تایفه پێک به توندی له و وه زعه نا ره زایی خویان ده ربهری که ولاته که یان به ده س بێگانه وه په و مسته فاکه مال که مه ئموورى با زره سی رۆژه لاتی عوسمانی بوو توانی فه رمانده ی سپا و قشوو ن ره گهل خوی خا، جا بۆیه تووشی شه ر بوو و له شکری یونانیان که ته ماعی له خاکی عوسمانی کړد بوو وه ده رنا و له هه ر لاییکی دیکه وه به سه ر دوژمن دا زال بوو و کۆنفرانس و مه به ستیکی دیکه ی سولج و ئاشتی له لۆزان پێک هات که له ۲۴ى ژوویه ی ۱۹۲۳ به ئیمزا گه یی که ته واوی ولاتی موسلمان نشینی خاکی تورکیه که ته واوی کوردستانی باشووریشی وه به رکهوت له لایان سویند خۆره کان له ئۆکتۆبرى ۱۹۲۳ به نیوی جمهورى تورکیه به ره سمى ناسرا و مسته فاکه مال بوو به ره ئیس جمهور به لام سولتان عه بدولحه مید په ک سالی دیکه خه لافه تی کړد. که مال حالى کړد که خه لافهت له به ی ن چوو.

سه رچاوه: تاریخ مشاهیر کړد، تألیف بابا مردوخ روحانی.

کتاب جنبش ملی کړد، کریس کوچرا، ترجمه ابراهیم یونسی.

جامعه شناسی مردم کړد، تألیف مارتی وان بروین سن، ترجمه ابراهیم یونسی.

شه ره فنامه ی بدلیسی، ترجمه هه زار.

نیزام سه لته نه خوئی، به خه تیکی جوان
 له بو جه عفه راغا ده نووسی هه ر ئان
 له مهیدانی ته ورپژ، له کووچه و له بان
 شه یاتینی شه پ دین، نیه هیچ ئه مان
 وه ره کوومه کی من، سپا بینه زوو
 هه تا هیمنی کهین، گزی شه پ هه موو
 تهویش روئی سواره ی عه شایر که لان
 به ویدا ده پۆین، هه موو پالان وان
 وه کوو میگه لی شتر، به حهمله ده چوون
 هه تا راوی کهن فیل له هه رکوی که بوون
 وه کوو مهوجی ده ریا، ده پۆین به گهف
 له خهنجیر و شمشیر، بریقه ی بوو سهف
 به نیره ی ئه وان بوو، له ته ستیره مانگ
 چکه ی خوین ده باری، هه وا ببوه قانگ
 سهری نووکی خهنجهر، له دندانی مار
 له نیو قهلبی دوژمن رزانی له ژار
 وه کوو مهوجی ده ریا، ده پۆین به ریز
 هه موو سواری ته سپی، که حییل بوون به فیز
 ده پۆین له کووچه و له مهیدانی شار
 له نیو کاخی ده ولت ده بوون جار و بار
 نیزام سه لته نه ی بوو، وه کوو هار و شیت
 له دووی جه عفه رئاغای ده ناردن که بیت
 له نیو مالی خویدا، له چهن جی کهمین
 له بو جه عفه رئاغا، کرا تا نه ژین
 له ویدا بوو حهمله ی، ته جهل پی کرا
 به خهنجهر بوو «ئاویر» له خوین وه ردرا

ئاشوور

له جهنگی جیهانی هه وه لّ سی هه زار
 له تورکیه ئاشوور به ریز هاته خوار
 له سه دهشته ییل و هه تا نیو شکاک
 له کوشنار و تالان، نه یانبوو باک
 به بارووت نه سووتا مه پ و مال و گول
 له نیو کاسه یی سه ر، مه غز هاته کول
 له تورکیه ئاسوور موهاجر ده هات
 هه تا کوو نه کوژرین، له خاکی ولات
 هه تا بیلله تی تورک وه کوو جاری پیش
 له بو چالی مردن نه یانکا به کیش
 ده هات ته سه له هه ی زور له رو سو به په ک
 هه تا کورد و تورکی بکه ن گشتی چه ک
 له وی دهم بوو ورمی، که تالان کرا
 گه لی مال و مندال به به خسر برا
 سه روک (مارشیمون) بوو، له فکری عه یان
 که سه له ماس و ورمی، ببی بو ته وان
 له وی ده ول سه تیکی له ئاسوور یان
 درووس کا ببی کورد له ژیر دهستی وان
 به لام تی گه ییوو، به بی یارمه تی
 له بو ی ساز ته ییتن، له چه ن جی که تی^۱
 له وی را بوو زانی نه ئاوا به باش
 که سمکو وه دهس خات وتی رازی فاش
 هه موو چه ک به دهستی به سه ف راده مان
 هه تا کوو بیسن وتاری و به یان

وتی من ده زانم که سمکۆ به بیر
له بۆن پشتیوانه به شوور و به شیر
لهوی راده بییم به لهز راپه پری
هه موو نهو ولاتهی له بۆمان گری
نهوه تورک و ده ولت ده لپن نه لته مان
له مه بدانی شه پ یا ده له رزن نه وان
نهوه واک لیلی ته وای ولات
وه دهس ئیمه خا، زوو له ریگهی خه بات
نه گهر ته پئی لیدا، هه و تار نه بی
ته و او گورگ و ریوی له و تار نه بی
نهوه پاک نه کاتۆ له ژهنگ و له ژار
ته و او دهشت و سه حرا، به هو ی کارزار
نه گهر نه سپی سمکۆ سمی دا له شاخ
شه قاره ی ده به سنی زهوی کاخ و زاخ
سکه ندهر له شه ردا نه ره ستوو به بیر
له ژیر هه و ره بالی ده بینئ نه چیر
به نهو هو یه بالو یز، له به ینی نه وان
ده هات و ده پو یی، نه بوو بوی و چان
به لئی (مارشیمۆن) بوو به فکری ولات
به سمکۆ وه دهس خا و له ژیر چۆکی خات
له پاشان که ناوچه ی، ته و او که و ته دهس
به په نجه ی له سمکۆ بدا شیر ی مهس
به نهو جووره سمکۆ له ده ریا چه کات
ئیدی کهس له سمکۆ، نه بی نیوی بات
به لام کوردی وریا له نه خشه ی گه یی
له بو یی به گولله دلی کرد مه یی
هه لۆی فکری سمکۆ، له نه ستیره دا
به بالی بلندی لهوی و لیره دا

ده‌سووراکه به‌لکوو، له‌بۆ‌کوردی‌ماد
 درۆس‌کا‌حکومهت، له‌بۆ‌عه‌دل و داد
 به‌لام‌دیتی‌ده‌س‌دان، له‌گه‌ل (مارشیمۆن)
 له‌ده‌س‌دانی‌تورکه‌و‌گه‌لی‌کوردی‌خۆن
 به‌ته‌نیا‌ده‌میڤی، له‌جه‌نگه‌ی‌نه‌به‌رد
 به‌بازووی‌ئاسوور، ده‌بی‌ته‌ن‌به‌گه‌رد
 له‌نیۆ‌فکری‌سووراکه‌دیک‌قه‌وی
 جه‌ئاشوور‌له‌ری‌یا‌له‌کوره‌ی‌زه‌وی
 به‌تییینی‌سمکۆ‌وه‌ها‌تیڤه‌ی
 که‌ئهو‌سه‌ده‌ده‌لا‌با‌له‌سه‌ر‌رووی‌زه‌وی
 هه‌تا‌خاکی‌کوردان، له‌ت‌و‌په‌ت‌نه‌کا
 به‌نه‌یره‌نگی‌ئینگلیس‌ئهو‌یش‌خه‌ت‌نه‌کا
 به‌ئهو‌هۆیه‌هه‌ر‌یه‌ک‌له‌دوو‌ره‌هه‌به‌ران
 ده‌بوو‌وا‌له‌خانه‌ی‌به‌یه‌ک‌گه‌ن‌ئهو‌ان
 هه‌تا‌کوو‌له‌و‌یدا، به‌شه‌رت‌و‌قه‌رار
 بێن‌کۆمه‌کی‌یه‌ک، له‌هه‌ر‌کار‌و‌بار
 له‌به‌ر‌وه‌ی‌له‌ده‌ولەت‌هه‌موو‌را‌په‌رن
 به‌شمشیری‌وه‌حده‌ت، له‌به‌ینی‌به‌رن
 نه‌میڤی‌له‌و‌یدا، ئه‌به‌د‌تورک‌و‌تات
 هه‌مووی‌بیته‌مالی، مه‌سیحی‌ول‌ات
 له‌پیش‌گفتو‌گۆ‌دا‌که‌سمکۆ‌به‌هۆش
 به‌نه‌خشه‌ی‌ده‌زانین‌ده‌بوو‌دل‌په‌رۆش
 ته‌واو‌تیڤه‌ی‌بوو، که‌شمشیری‌وان
 له‌بو‌ی‌بوو‌کوردی، نه‌ییل‌له‌وان
 له‌بۆ‌خانه‌بوو‌هات‌سه‌رو‌کی‌ئهو‌ان
 گه‌لی‌چه‌ک‌به‌ده‌س‌بوو، له‌گه‌لیا‌ئهو‌مان
 له‌ئهو‌کاته‌سمکۆ، له‌گه‌ل (مارشیمۆن)
 وتوو‌ی‌و‌باسی، فیریو‌یه‌ک‌بخۆن

له وئ له حزه رۆیی که سمکۆیش ده چوون
 به ناشتی و به سازش له یه ک جوی ده بوون
 له نهوکات و ساتهی ده هات (مارشیمۆن)
 له کالیسکه دانیشته به خووشی برۆن
 له ناکاو له پشتۆ، که سمکۆ به تیر
 له نیوشانی وی دا، تخیل بوو فه قیر
 به دووی نهو ته قهیدا، له گویشوان و بان
 وه کوو ره عد و بهرقی، له رووی ئاسمان
 به تیر و موسه لسهل، له گاردی دران
 نزیکهی دووسه د بوون، له نه رزی خران
 گه راوۆ له چه هریق به خه لکی گه یان
 برۆن تانه کوژرین به تۆلهی نهوان
 به شمشیر و خه نجهر به توپ و تفهنگ
 له بو تۆله ئاشوور ده هاتن به دهنگ
 له ئاسوور و نه رمن، له ناوچهی ولات
 شه پۆلکی ده ریا بو له شکه ده هات
 تهواو خاکی کوردان له شار و چیا
 نه کورد و نه تورکی نه مابوو تیا
 به خه نجیری تۆلهی گه لی شهق کران
 لهت و پهت گه لیکان له ئاوی خران
 به سه رنیزه ده رزا چکهی مه غز و خوین
 نه بوو کهس بزانی که خزمی له کوین
 له ورمی و له خوینی له شاپووری پاک
 له سینگ دانی یه ک بوو به شمشیری چاک
 به کوردان و تورکان له ئاسوور درا
 به لام ئاوری وان، له عالهم خرا
 له سه ر چاو نه بینرا، که نه ستیره زۆر
 له مژۆلی ده رزا، له سه ر نهو بوو تۆر

خه‌به‌ر له‌و ده‌مه‌یدا، به‌گورپه و هه‌را
 وه‌کوو گێژه‌لووکه، له‌ناوچه‌ی گه‌را
 وه‌کوو مه‌وجی ده‌ریا، له‌ئاسور سه‌وار
 ده‌هاتن له‌چه‌ه‌ریق به‌وه‌گیر و دار
 شه‌ری ته‌نه‌به‌ته‌ن بوو له‌سه‌لماس خرا
 له‌وئ ده‌م بوو خانی، وه‌به‌ر شیر خرا
 به‌تۆپ و موسه‌لسه‌ل، له‌چه‌ه‌ریق درا
 وه‌کوو خاکی سه‌حرا هه‌موو خه‌ت کرا
 به‌شمشیری ئاشوور له‌ورمئ درا
 سه‌ر و مال و سه‌روه‌ت به‌تالان برا
 له‌سایین قه‌لا و له‌ورمئ بوو زۆر
 قوشوونیکێ ئینگلیس، له‌ده‌ریا، بوو جو‌ر
 ده‌یانویست که‌کو‌مه‌ک به‌ئاسوریان
 بکه‌ن تا‌کوو زۆر بی‌ئه‌وان زۆریان
 به‌لام نه‌ژده‌هایی مه‌رگ بوو ده‌هات
 له‌نیۆ زاری خستن، نه‌ما ریی نه‌جات
 له‌هه‌ر لاوه‌ ده‌وری درا بی‌ئه‌مان
 به‌کورد و به‌تورک و به‌ده‌وله‌ت هه‌مان
 به‌شیر و به‌تیر و به‌تۆپ لی‌دران
 له‌نیۆ ئاورا بوون، ده‌سووتان ئه‌وان
 برێکی هه‌لاتن، له‌نیۆ قورغ و دار
 له‌نیۆ شاخ و داخا، که‌ورگیکی تار
 ده‌مان و ده‌پۆین، له‌شاخ و ته‌لان
 که‌به‌لکوو نه‌کوژرین هه‌تا ئه‌یره‌وان
 له‌وئ ده‌م بوو سمکۆ، به‌دۆست و به‌خۆ
 به‌هێرش ده‌هاتن ولات کاته‌خۆ
 له‌ئهو فکه‌رده‌بوو، له‌ناوچه‌ی ولات
 حه‌قی کورد بستی، به‌زۆری خه‌بات

به گوزم و به هېرش، له گول خانی دا
 هه مووی گرتە دەستی له یه ک ثانی دا
 هه تاکوو له ته ورێز، قوشوونی تهوان
 له گز میله تی کورد، نه یین بو ته مان
 به گوێره ی تهوه ی بوو، که چه کداره کان
 به هېرش ده پوین، له بو شاره کان
 به تاکتیکی شه پ بوو، له ورمی گه پان
 هه موو کاخی ده ولت، له ژیر پی خران
 له شاری ده سووپا، مژی تیر و تار
 نه ماکهس له ویدا، له سه رمایه دار
 له چه خماخه دانی سه ری نیزه یان
 ده سووتا گه لی دی، له ناوچه ی ته مان
 تهوه ی دوژمنی بوو که مه غزی رزا
 هه موو نه خشه راوێژ له وی داپزا
 به شمشیری دوو سه ر له ناحه ز درا
 له نیو گولی خوینا، به لادا خرا
 وه کوو با و بوژان، ده هات و ده چوو
 له چه کداری دوژمن، هه ریفی نه بوو
 له هه ر لاوه دوژمن به نیزه و به شیر
 له دهوری ده سووپان که بیکه ن ته سیر
 به لام کوا پلینگێ، له نیو کوپی مه پ
 ده بیتی نه ییلن، له بو ی بال و په پ
 که هه رچه ن (فیلیو ف)، له روژی به رات
 کو ماندو و له شکر، له گه لیا ده هات
 وه کوو مه وجی ده ریا و و ته رزه ی به هار
 سپا و له شکری وان، ده هاتن به غار
 هه تا مه غزی سمکو ده رینن به شیر
 بدهن خوینی جه رگی، به مار و به میر

بەلام قەلبى سىمكۆ لە پۆلايە ساز
 لە ئەلماسە بازووى، لە چىنگدايە باز
 لە شىمشىر و بىزنۆ لە توپ و تىفەنگ
 نەبوو وەھم و باكى لە مەيدانى جەنگ
 لە مەلەندى ورمى يەك ئاسۆر نەما
 مەگەر بەش قەل و دال، لە شاخ و چەما
 تىفەنگچى لە كورد و لە توركى ولات
 لە بۆ راوى ئاسۆر بە گورمژ دەھات
 ئەوەى شىرى مەس بوو لە بۆگىرودار
 لە بن چەكمەيى كورد دەيانكوت ھەوار
 بە دووى دوژمنا چوو، بە تىر و كەوان
 ۋە كووشىرى جەنگەل، لە دووى ئاھووان
 لە لای گۆلى ورمى لە خوین وەردران
 شەفەق بۆيى سوور بوو لە دەور ئاسمان
 لە سوورى سەرافىل درا بۆ ولات
 مەرقى چەك بەدەس بوو ۋە كووشىز ئەھات
 بە بارووت ئەبىرزا لە ویدا برىن
 كە مەيدانى شەپ بوو بە ئاورپىژىن
 بە سم ئەسپى سىمكۆ، بە خوین سوورى كەل
 دەخەملى گولالە، لە دەشت و لە پال
 لە بازووى سىمكۆ دەلەرزى چىيا
 ئەوەى رۆح لەبەر بوو نەما بوو تيا
 ھەلۆ چۆنى دەگرى، كەوى لانسار
 لە ژىر چۆكى ناحەز دەسووپا مرار
 رەكەتتى دەدا زوو لە ئەسپى كەھىل
 ھەتا ناحەزى خا لە نىو ئاوى لىل
 لە دەشت و لە جەنگەل، لە نىو چۆم و دۆل
 ھەراى كەردە دوژمن مەپۆ ئەى دەھۆل

ھەلۆم من لە دووی تۆ، ئەتۆی زاغی پەیس
 لە نێو چنگی مندا دەبی وشک و سیس
 نە کەى فکری واکەى، ھەلێى دەردەچى
 لە نێو خوێنى خۆتا دەسوورپى کەچى
 بە شمشیر و نێزە ئەوەى بۆى دەھات
 بە دەس خۆ سەرى خۆ لەبەر پى دەخات
 لە کوێ دیوتە ئاوێرکە واشیری نەپ
 بـیـتـە نەچىرئى لەبۆ رێـوـیـە لەپ

شهری دیی (ئه زدیگان)

قوای ده وله تی بو، له «خو» بی شمار
به توپ و به تانگ و موسه لسه له به کار

ده هاتن هه تا دی ته واو بیته گیر
له نیو ئه زدکانا وه گیر خه نه چیر

له گه له ئه رفه عا بوو گه له توپ و تانگ
له خوینی که گولله ی، ده که وتن له مانگ

ده هاتن ئه وانه له بوو کورد قران
به لام ری که مین بوو، هه موو تی خران

له کوئی دیوته، ریوی، له مهیدانی شهر
که بی په نه جه لی دا، له گه له شیریه نه ر

نه که ی فکری واکه ی، نه چیرته، له وئی
محاله که سیمه غ، له داوت که وئی

نه که ی فکری واکه ی په راسوی شیر
له نیویا، غه زو به ز، ده بی مه ست و تیر

که ژو کیو بوو سفره ته واو راخرا
له بو دال و ریوی که لاک دانرا

ئەسیر بوو لە دوژمن گەلی پالەوان
موسەلسەل بە دەس بوو ھەمو راداران

ئەوانە ی ئەسیر بوون، ھەمویان بران
ھەتا کو لە سمکۆ، سەلام کەن ئەوان

لە ویدا وەخرپوون بە فکرا دەچوون
لە بارە ی موسەلسەل لە باسا دەبوون

بە فەرمانی سمکۆ، موسەلسەل برا
بە دەس ئەفسەریکی، لەوان بوو درا

ھەتا پارچە کانی، نیشانی درێ
ئەوێ نەقس و عەیبە لە بەینی بەرێ

موسەلسەل بوو ئامادەیی کارزار
لە بۆ سینگێ سمکۆ، کە سوپانی مار

لە چەخماخە تون تر کە سمکۆ پەری
ھەلویێ بوو رۆھات لە تەپلی سەری

لە جێی خۆ بوو ئەفسەر، لە پر شێری مەست
لە سەر سینگێ گرتی، بەھێز ھەر دوو دەست

ئەوانە ی ئەسیر بوون، لەوێ دەم دیان
بە ھۆی وەھمی خۆیان ھەموو سەر بران

بەلام شادە سىمكۆ لە چاۋ سوورى وان
كە دى ئەفسەرىكى ۋەھا قارەمان

لە بى باكى ئەفسەر، بوو سىمكۆ كە ھات
بە رويىكى خوشۆ، ھەمووى كرد خەلات

بە ھەرىكە ئەسىرى كە لىرەى دەدان
لەوئ دەم بوو ئازاد ھەموو رەد كران

شەرى سەيىد تاھا راۋىژكارى سىمكۆ لە گەل خالو قوربان

لە تارىخە سەردارى جەنگەل كە خۆى
لە گەل خالو قوربان رەفىق بوو لە، بۆى

لە نىو مېشە جەنگەل، زەمىنى بەيار
لە گەل دەۋلەتابوو، لە شەپ دا، تەيار

بەلئى خالە قوربان لە مەيدانى شەپ
بە ھۆى تەجرەبەى بوو، بە تېمساحى نەپ

چىرىكىكى زۆر بوو، لە گەلئە دەھات
گەلئە ئەفسەرىش بوون، دلئىرى و لات

ھەموو فىلى مەس بوون، ھەمو پالەوان
بە رۆژ و بە شەو بوو، دەھاتن ئەوان

لە تاران و تەورئز، نەبوو بۆى وچان
ھەتاكو مەھاباد ھەموو كا قېران

لە عالەم خەيالاً ھەلۆ بوو دەھات
لە بۆ مانى كوردان نەما رىئى نەجات

عوقابى خەيالئى، بەلام كەوتە گىر
لە چىنگالئى كورددا دەبوو زوو ئەسىر

لەوئ دەم بوو خالو، كە لەشكر بەبرد
لە «داشامەجىد» و «خەزايى» دە كرد

خه بهریان شه دای، له «بۆکانه» دئ
 له گهل سهد ته ها دان، تفهنگچی له رئ
 له وی خاله قوربان، وه کوو شیر میست
 له سهر که لکی به گزاده، سه نگر به ست
 هه مو جیی بلندی ده گرت بی سدا
 هه تا هه رچی جول، وه بهر توپی دا
 به لی خاله قوربان به شادی ده هات
 که تاها به فهوری له ته بکهی بخت
 له عالم ده رونا، ده روی به بال
 هه مو ناوچه یی گرت به فکرو خه یال
 جل و بهرگی ترسی، فریدا له دور
 له گهل سروه سوورا له سهر کیوی توور
 به لام کوا له دنیا له عالم خه یال
 چ پیای به وه هم و گومان بوو به مال
 له وهی بی خه بهر بوو که وا شیر و که ل
 له پیش سهد ته ها هه ن هه مو وه ک چه قه ل
 به لام سهد ته ها بوو (ژوفیری) زه مان
 له نه خشی شه ریدا، نظیری (ویگان)
 به فه رمانی شه بوو که هه ر سهر په لی
 له «بۆکان» تفهنگچی به نه خشی و هه لی
 به ره و شاری سابلان وه کوو به رقی هه ور
 ده هاتن له شیر و پلینگ و له به ور
 له بن دارو به ردو، له نیو گیا و گژ
 هه شاریان ده گرتن هه وا بوو به، مژ
 هه تا کوو له فرسه ت له نیو شاخ و دول
 له ده شت و له سه حرا له نیو میرگ و مول
 نه چیری له دوژمن، له نیو چنگ گرن
 سه رو جهرگی وانیش له بهر یه ک بهرن
 له پیش تاو هه لاتا، له وه ختی به یان
 ده هات خاله قوربان وه فه رمانی دان

که ساز و ته یار بی، گه لی چه ک به دهس
 ته ها تیگ شکین، به بی دهنگ و ههس
 ته ها و چه ک به دهستی، له بو کانه دین
 کوت و پر سه ری وان، له بن به ردی نین
 بسو تین ئیوه به توپ و تفهنگ
 نه مین «مه اباد»، له وی دهنگه دهنگ
 به لام هات له هه ر لا له بو ی به برو شیر
 هه موو پاله وان و ره شید و دلیر
 له پیش هه لمه تابوو، که هات به کنزا
 که ته ک گولله یی بوو، له سینگ خزا
 له وی خاله قوربان، له نه رزی درا
 نزیکی «وسو کهند» له نیو خوین خرا
 له نه و کاته دا بو، شکا له شکری
 تفهنگ چی ته ها بوو، هه مووی دادری
 به فه رمانی تاها، عه شایر ده هات
 هه تار یگه بگرن، نه بی ری نه جات
 له ویدا بوو په رگار، گه پا ده وری دان
 به شیر و تفهنگ و به تیر و که وان
 له نه و کانه گور ره ی عه شایر ده هات
 به لیک دانی شم شیر، ده سوتا و لات
 به سمکۆلی نه سپان، زه مین دادرا
 سه ری نه سب و ئینسان له وی داخرا
 به شم شیری نه لماس گه لی پاله وان
 سه ری هاته خواری، له روح دا بران
 بریکیش ده روین، سه روپی شکاو
 به ره و مالی خو یان و گیلان به تاو

كوژرانى خالو قوربان و سىمكو ھەريەك بە جوړى

لە ۋەختى كە خالو بە گوللەى دەكەوت
 لە نيو خوينى جەرگى بە باشى دەخەوت
 رەزاخان بە ڤەورى لەوئى تى گەيى
 كە سىمكو بە ڤەري بە بازوو ڤەوى
 وتى ئەسلەحەى باش، دەڤى زو ڤرى
 سپاى خاكى ئىران ھەموو دەنگ درى
 لە گش شارى ئىران، تەواوى وڵات
 بە توپ و تفەنگو، بە شمشير ئەھات
 بەلى مەوجى لەشكر ھەموو دەنگ درا
 مەسلەسل بە دەستو لە جەبەھى كرا
 بە شمشير و خەنجەر لە گزى ەك دەچوون
 لە بەر نالەى توپ گەلئى حۆل ئەبوون
 ۋەكوو ئاورىكى نەڤى بۆى ئەمان
 گەمارۆ، درابوو ھەموو خاكمان
 تەواوى وڵاتن لە دەشت و لە باخ
 لە لاپال و چومەل، لە جەنگەل لە شاخ
 لە نىڤو كىڤو كەژدا لە نىڤو بەردو دار
 دەسوراوە دوژمن ۋەكوو غول و مار
 ۋەرن تا بزائن لە «ئاوئىر»، لە خۆى^۱
 بە لافاوى خوينتا، سەر و لاشە رۆى
 لە ویدا بوو سىمكو، لە شاخ و سنوور
 لە توركيە سۆرا لە بۆى بوو بەتوور
 ڤەلەك توپ و تانكى بە ناحەزىدا
 لە بۆيى بوو سىمكو، نەبوو بۆى ھەدا
 لە گير دوژمنى كەوت، ھەلۆى بەردەلان
 لە شارى شىڤدا بە حەق روحى دان

حکومه تی نه میر به درخان پاشا

بناغهی حکومهت له کوردی جزیر
 به درخان بوو داینا به هۆش و به بیر
 حکومهت بوو ته شکیل به عهډل و به هۆ
 ولاتیکی ئازاد تهواو سه ره به خو
 هه تا گۆلی ورمی سنووری کشان
 له سه نجار و مووسلش هه بوو حوکمران
 له وی دهم بوو سککه ی به نیۆ لی درا
 به شایی بوو نیوی له خوتبه ی خرا
 ولاتیکی گه وه ی وه ژیر دهستی خست
 له نه ستووری مله وپ درا مستی وست
 نییه شک له وه یدا به کم قاره مان
 له بو سه ره به خو بی گه لی کورد زیان
 هه موو قه وم و عیلى به وی ناسران
 هه موو شیرى مه ست و هه موو پاله وان
 له خو و خه سه له تا باش له دووی ته و ده چون
 له بیۆی له میژوو له که یوانی بوون
 له سالی چل وشه ش^۱ بزى ناوچه کان
 له نه ستووری ناحه ز هه مووی گرت به لان
 له عوسمانی ویستی ئوروپا به زور
 نه یلی له بو تان به درخانی مور
 له مه له بندی ورمی به شیر و به رم
 له عوسمانی گرتن تهواو هیژ و جم
 به لام عیژه دین بوو له خزمانی خان
 خه یانه ت بوو کردی که کوردی شکان
 سه روکی سپا بوو به خو ی و سپا
 له گه ل ده وله تی که وت وه کوو چوارپا
 له وی یدا به درخان شکست پی درا
 له بو (کرت) بوو فه وری وه دوورو خرا

له دووی رۆژگاری له رۆح دابـرا
 له شاری دمشقا به جهننهت برا
 هه تا که ی خه یانهت به «ئاویر» کرئ^۱
 به خه نجهر برا که ی له پشتی درئ
 له میژوو ده بینم هه وهل راپه رین
 له فوسته ته نییه ی گه لی کورد دوین
 له بو پیشکه وتن ده بی به ک گرین
 له لیژنه و له کوپا به راویژ و تین
 له بو تۆله سهندن گه لی کوردی ژیر
 له داگیر که ری ده ن ده بی گش به شیر
 گه لی قاره مانانی گه لی کورد زمان
 له بو سازمانی سیاسی دوان
 به دیهینه رانی گه لیکن به ریز
 وه کوو شیخی شه مزین له نیو گه ل به هیز
 له عیلى به درخان عه لی مه رد و رهند
 شه ریف پادشا بوو وه کوو ئاوی مه ند
 به ناغه ی به دهس وان له وی دانرا
 له میژوو گه لی نیو له وان نووسرا^۲

۱- ته میر به درخان پاشا له سالی ۱۳۲۷ له عمری ۱۸ سالیدا بووه ته میری جزیره و بۆتان و عه شایری هه موو کرده به ک و ته سه له عه ی زۆری کرێ به لام ئاسووری بۆتانی کورد ئیتا عه تیان لێ نه کرد و ته ویش ته مینی کردن، هه ر بۆیه چه ند ده ول ته ی ئوروپا (ئینگلیس و فه رانسه) و عوسمانی وه جواب هاتن و له شکرینکی زۆری عوسمانی هیزشیا ن برد و به هو ی خه یانه ته ی خزمی خو ی شکا و دوا ی به ینی مرد و له دمیشت ده فن کرا.

۲- هه وهل سازمانی سیاسی کورد له سالی ۱۹۰۸ له لایان سه رو کانی تهو زه مانه ی کورد بناغه ی دارپوراو له سالی ۱۸۸۷ مدحه ت به یگ به درخان هه وهل مه جه له ی کوردی به نیوی کوردستان له قا هیره پلاو کرده وه که به توندوتیژی له سیاسه تی عوسمانی له کوردستاندا ره خنه ی ده گرت. هه ر لهو زه مانه دا یانی له ۱۸۸۹ حزینکی سیاسی تازه له تورکیه به نیوی (کمیتة اتحاد و ترقی) پیک هات که سه روک و زۆریه ی ته ندایمی تورک بوون و چه ند مرو فی سه رشناسی کورد وه کوو ئیسه ق سکوتی و عه بدوللا جه و ده ت و شیخ عه بدولقادر نه هری و عه بدوللا به درخان و حیکمه ت بابان هاو به شیا ن تیدا کرد به لام له سالی ۱۹۰۸ دا به هو ی ته مین عه لی به درخان و شیخ عه بدولقادر شه مدینان و شه ریف پاشا و ته حمه د زلفین پاشا (جمعیه ت

شۆرشى ئارارات (ئىحسان نورى)

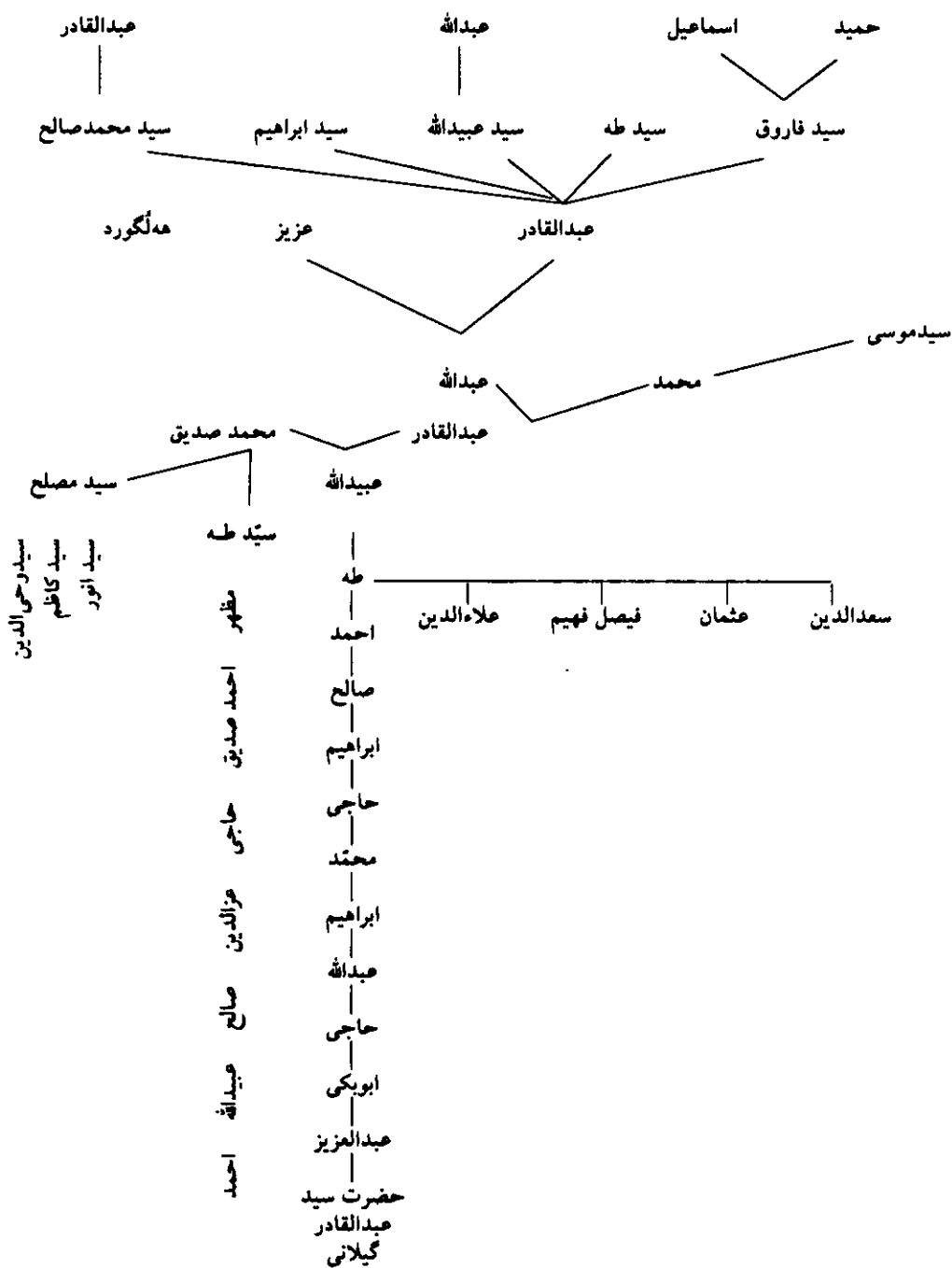
به ميژوو ده زانين كه وا ئه رمه نين
له گهل كورده كانن به دوستى ئه مين
له وى نورى پاشا كه دى رۆژگار
به قازانجى وانه به شيرى غار

ع تعالى و ترقى كردستان) و ههروهه جهمعیه ئىكى ديكه يش (جمعیت نشر معارف كرد) پىك هات و له پايزى ١٩٠٨ باشگای ئه مين عهلى به درخان مجله ی (تعاون و ترقى) بلاو كرده وه و پىك هینه رانى ناسیۆنالیستی كورد بریتى بوون له نه وه و نه بیره ی به درخان و فهرمانزه وایانى سۆران و بابان و جى نشینان و كورى شیخ عوبه يدوللا - شیخ عه بدولقادری شه مدینان و دوو ژنرالی كورد نژاد به نیوی شه ریف پاشا و لوتقى پاشا و چهند نه فەرى دى له ئه شرافى دیار به كر و له ١٩٠٩ سه رۆكى لیژنه ی اتحاد و ترقى هه رچى وه عه دى به كورد دابوو له ژیر پیتی نا و ده ستى كرد به سیاسه تی تورك كردنی كورد و ته وای باشگا و رۆژنامه و مجله و مه دره سه ی كوردی به ست و له سالى ١٩١٠ خه لیل خه یالى و زه كى ته فەندى كۆمه لى ساز ده كه ن به نیوی (هيويا) كه له مووسل پێیان ده یانكوت هیوا، له پاشان له سالى ١٩١٤ جهنگى جههانی هه وه ل به سه رداهات و سویند خۆره كان سه ركه وتن و عوسمانى شك و به شه به ش كرا. به شىكى زۆر له كوردستان كه وته ده س سویند خۆره كان (ئینگلیز، ئیتالیا، فه رانسه) و سه رۆكانى كورد بو وه رگرتنى مافى میله ته كه یان وه خۆ كه وتن و ته و ده وه تانه يش ئیجازه یان پێدان له كونفرانسى ئاشتی پاریس به شداری كه ن و وتار و خواستى خۆیان بلێن و به نا به وه عه دى پرێزیدینت ویلسن و ئیعلامیه ی ئینگلیز و فه رانسه كانى ئازادى ته وای كورد گه یوه جا كۆمه لى به رزى كورد، كۆمه لى جیه جى كردنى كاروبارى كۆمه لایه تی، كۆمه لى سه ره خۆی كورد هه موویان كۆ بوونه وه و شه ریف پاشایان له به رچا و گرت كه به جى له فه رانسه له كۆنگره ی ئاشتی قسه له سه ره خۆی كورد بكا و ته ویش له و كاته دا باش و زانایانه له گهل ته وای ته و ده وه تانه و سو فەرا و كار به ده سه كانیان باس و گفـت و گۆی كرد و له ٦ فیه ریه ی ١٩١٩ له باره ی حقووق و مافى كورد ته زكاریه یى كه به ره ئیسی كۆنگره ی ئاشتی دا و داواى كوردستانى كى خودموختارى به سى به ندی ٦٢ و ماده ی ٦٣ و ماده ی ٦٤ كرد و له كۆنگره ی ویست ته و مادانه تىكلاو به په یمانى سیفر بكه ن كه له ١٠ ی ئاگوستى ١٩٢٠ دا بزیارى له سه درا و به حكومه تی عوسمانیش ئیمزا كرابوو و له و رووه و كۆنفرانسى سولج رایگه یاند كه كورد میله تىكن زۆر و مافیان هیه له ولاتى خۆیان سه ره به ست بژین و پێسته له باشوورى ئه رمه نستان و باكوورى كه وشه نه كانى توركه و سووریه و عێراق كه نیشتمانى كوردانه، خودموختار و سه ره خۆ بن به لام به و شه رتانه كه له خه لكى ولات و ناوچه پرسیار كرى و زۆربه ی دانیشتوانى ناوچه كه بلێن له توركیا جیا ده یینه وه و كۆمه لى گهلانىش پێیان وایى كورد ده توانى خۆی ئیداره كا و سه ره خۆ بى.

له شاخ ئاپه پاتۆ له باکووری وان
 ههتا دیته بتلیس له ژیر چۆکی نان
 ئهتاتورک زانی ئهوانه به شیر
 وه کوو شیر به ههلمهت، دهچن بوو نهچیر
 له ههر کوئ ببن وان له داگیر کهران
 له سهربازی تورک و سپایی و سهران
 دهیان کهن ئهسیر و دهیان بهن به دیل
 دهبن عیلى تورکان به دهسیان زهلیل
 ئهتاتورک زانی له مهر ئاپارات
 که ئالا، شه کهی دی له بو ریئ نهجات
 به فهوری به پاریژ له گهڵ په هلهوی
 له گهڵ یه ک بوو سازان به بازووی قهوی
 له ههر لاوه و یگرا به هیرش برۆن
 گزی دهن، گهلی کورد، وه کوو داری کۆن
 گپی شهپ بو روشن له مه مانگی بوو
 سپای دهولته تی گش له نیو قانگی بوو
 له دهولت ئهسیر بوو نزیك دوو ههزار
 موسهلسهله به دهس هات گهلی بی شمار
 دوازه فروکشیش سه رهو خوار کرا
 گهلی جهنده کی وان له خوین وهردرا
 سپا له شکری تورک له ههر لاوه هات
 له بو شهپ له گهڵ کورد له شاخ ئاپه پات
 به نیو شیو و دۆلا له نیو بهردهلان
 به توپ و موسهلسهله دههاتن ئهوان
 ههتا کوو له کورد دهن له حهوشه ی جیهان
 نه ییلن بمیئی نژادی ئهوان
 ده بیزا فروکشیش له روی ئاسمان
 منالی دهسوتان له شاخ و تهلان

له ئەشکهوت و جەنگەڵ نەما جیی ژیان
 هەموو بوو، بە ئاور بوو مەشخەلان
 لە هەر لاوه گوللە لە بۆ، کورد دەهات
 وە کوو تەرزە باری لە هەر کات و سات
 بەلام کورد لە سەنگەر نەبوو دەرکەوئ
 وە کوو سەدی پوڵا دەما تا شەوئ
 لە نیو خاکی باپیر، وە ئەجدادی خو
 شەری کرد گەلی کورد ببی سەر بەخو
 لە رۆژی دوهم دا لە ئێران زەمین
 لە بۆ کوشتنی کورد سنوور بوو کەمین
 لەوئ ئەرمەنی دئ دە کوژرین هەموو
 نەیان ما هومئیدی، بە قەد تالە موو
 بە هۆی وەی بوو رۆین لە شاخ ئارارات
 نەیان کرد لە گەڵ کورد لە بۆ خو خەبات
 لە هەر لاوه هێرش لە بوو کورد دەهات
 لە نیو دایرە ی ما، نەما، رئ نەجات
 لە گەڵ وەی تەواوی گەلی تورک ئەهات
 بە یاجوج و ماجوج دەگیرا ولات
 بە نیزە و بە خەنجەر لەت و پەت کرا
 لە پیر و لە مندال سەری فەردا
 کوپی کورد بوو دەیدی کە خوشک و برا
 لە لای یەک بە نیزە هەمووی جندرا
 بە ئیحسان نوری خەبەر وادرا
 لە روس و قشون دئ بە چەک رێخرا
 لە باکوور ئارارات ئەوا دێتە سەر
 هەتا کوو نە یللی لە کوردیکی سەر
 برای ئاریا بوو لە لای رۆژ هەلات
 گەلی کۆمەکی کرد بە تورک و بەتات

ئەمە باسى كوردە لە رىگەى خەبات
لە ژىرگوللە باران منالى دەهات
دەپاراوە ئەو بو، ژن و بابى پىر
برايمكوژە خۆت نەبم با ئەسیر
زگى ژن بە خەنجەر لەت و پەت كرا
منالى بە نىزە لە وى فەر درا
كە ئىحسان نورى شكا شوڤشى
ئە ئەم كارىكاتور بە خەتى كشى
لە سەر كىلى قەبرى لە سەر ئاراپات
بە توركى بوو نووسراگەلى كورد ولات
بە ئازادى ژىتان بە وەھمە و خەيال
لە ئەم قەبرە دفنە ھەموویشى بە تال
بە ئازادى ژىنى گەلى كورد تەواو
لە ئەم قەبرە دا بە مەكە فەكرى خاو
دەنووسرا دەبىنرا لە زۆر جىي ولات
ھەموو كوردە دفن لە سەر ئارەپات
لە تارىخى «كەندال» دەنووسى لە وان
بە توركىكى كىوى لە كورد نىو بران
بە قانونى پىنجاكە رەئىي درا
لە ھەر توركى كىوى سەرى گەر برا
كەسى نابى بگرى ئەوھى قاتلە
كە چون خوینی كوردان ھەمووى باتلە
لە ھەر چى بوو «ئاویر» ئەوان وا ژيان
بە يەك بوون، دەھاتن لە بو كورد قران
لە نىو كوردى زۆرە (بە من چى) دەلین
ئەوھ بوو بە ھۆ كورد لە نىو خوین بنین



شۆرشى شىخانى شه مزین (۱۲۴۷-۱۳۰۳ هـ ق)

له شىخانى شه مزین به حق سهید تهها
 له عیرفان و عیلما تهواو بوو دهها
 کسورێ تهو به ئولول ئهمر ناسرا
 به پیری تهریقته عوبهید(الله) نیو برا
 نهوهی غهوسى به غدا له شه مزین تهبوون
 هه بوو مهردی رابه ر له ریی حق دهچوون
 له وهختی که شیخ دی تهواو زولم و جهور
 له عوسمانی، قاجار، دهباری له ههور
 سه فیری ده ناردن له بو لای تهوان
 تهواو زالهیی کورد چوه ئاسمان
 هه تاکه ی نهوهی ماد نهوهی که یقوباد
 بنائی له دهستان نه بی عه دل و داد
 به ئینگلیس و روس و خه دیوی میسر
 ده گوت کورد نه جات دهن له دهس کوشت و پر
 سه فیری ده ناردن له مه که ی شریف
 هه تاکۆمه کی کا به کوردان شریف
 هه تا یارمه تی دهن که کورد سه ره خو
 بژی وه ک ولاتان له هه ر شار و کو
 هه تاکه ی به تالی ژبان به رنه سه
 له مالی وه ده ر نیی بیی ده ره ده ر؟
 هه تاکه ی بنالن له نیو شاخ و دۆل
 له نیو چادرا بن، له نیو خاک و خو
 بزانشن مه چه کمان له پۆلای قهوی
 سه ری ناحه زی خو ی ده دا له و زهوی
 تهوا چاک ی مه ردی به لادا ده کهین
 له بو مافی خو مانه هه لمهت ده بهین

له گه‌ل زۆر سه‌فیری ئورووپا دوان
 به هه‌ر یه‌ك له‌وانی ده‌گوت کورد زمان
 جوامیر و پسه‌پۆر گه‌لی ئاگه‌دار
 نه‌ترس و به‌جه‌رگن هه‌موو هۆشیار
 گه‌لی کورد له‌ ریشه و نژاد ئاریان
 له‌ بۆ سه‌ربو‌لندی به‌ پیاوی ژیان
 له‌ گه‌ل مله‌پوری کرد شه‌ری خو‌ به‌ شیر
 له‌ میژوو ده‌بینی به‌ نه‌خشه و به‌ بیر
 له‌ گه‌ل نه‌ینه‌وا و له‌ گه‌ل بابلا
 شه‌ری بوو که دوزمن له‌ شاخ دا تلا
 به‌ نیژه و به‌ خه‌نچه‌ر گه‌لی قاره‌مان
 فه‌له‌ستینی سه‌ندۆ له‌ داگیرکه‌ران
 له‌ تیر و که‌وانی ده‌ترسا مه‌غول
 نه‌به‌ردانی کورد بوون هه‌موو شیر و غول
 به‌رسه له‌ سه‌ردار «گزنه‌فون» که‌ هات
 هه‌تا کۆمه‌کیکی به‌ کوورش بکات
 گه‌پاوه له‌ گه‌لیا ده‌ جاران هه‌زار
 له‌ چه‌کداری ته‌سه‌پارت هه‌مووی شیر غار
 له‌ویدا له‌ گه‌ل کورد که‌ بوون روو به‌ روو
 وه‌کوو ته‌ژده‌ها کورد ده‌هات و ده‌چوو
 به‌ هۆی وه‌ی له‌ تاریخ ده‌نووسی جواب
 به‌خوینۆ کتییی به‌ زۆر ئاب و تاب
 له‌ کوردان گه‌لیکن زرینگ، ورده‌کار
 هه‌موو زۆرزان و سیاسه‌تمه‌دار
 وه‌کوو شیر جهن‌گه‌ل له‌ مه‌یدانی شه‌ر
 له‌بۆ ده‌سگری هه‌ن وه‌کوو داری به‌ر
 ته‌گه‌ر وایه‌ بۆچی گه‌لی کورد زمان
 به‌ بی سه‌ربه‌خۆیی ده‌بینی ته‌وان
 به‌ هۆی وه‌ی که‌ راسته له‌ خو‌ش‌باوه‌ری
 له‌ جه‌به‌هی سیاسه‌ت نییه‌ یاوه‌ری

گه لئ میری کوردان لهوئ خزر ده بوون
 له رووی نه خشه وه وان له بو شهر ده چوون
 به دهنگی ته پل بوو که شاخ و ته لان
 ده هاژاو و ناحهز لهوئ داپژان
 لهوئ له شکری شیخ وه کوو به رقه چوون
 به هوئ وهی ولاتن بووه روژی روون
 به شمیری پولا به گورزی گران
 چیا و جهنگه لئ وی هه موو لیک دران
 له ئه لماس ره گئی وان ته وادارژا
 نییه هیچ به پیویست که قه لغان هه ژا
 زری بهرگی وانه ته گهر شق بهرئ
 زری بازووی وان که قه ناپه رئ
 سپای شیخی به کیه ک به سه ف هات و چوون
 که هه ریه ک له وانه به تهن بیستوون
 له هه ر لا ده هاتن له شاخ و ته لان
 له دهشت و له جهنگه لئ له نیو به رده لان
 له قه ندیل و کانی خوداوه ده هات
 چپای رهش به نیره بریقهی ده هات
 له چه کداری گهل بوو وه کوو خیز و خوئل
 ده هاتن له شاخ و له دهشت و له دؤل
 به هه شتا هه زارئ له چه کداری میر
 به ره ره خاککی ئیران ده هاتن دلیر
 له ژیر پی سوارا ده له رزی زه مین
 زه مین گش هه واکه وت هه موو چین به چین
 بریقهی زری بوو له بهر پاله وان
 له زیو دارژا بوو که ل و کیو ته لان
 ته گهر شیر و بهر و پلینگ بینه پیش
 به باهوئ ته وانه ده بن پیش و میش
 له خانئ و شنوئ له مابلأخ ته واد
 سپای شیخ بوو روئی هه تاکوو بناو

نه بوو کهس وزه ی بی له مه بدانی جهنگ
 به سورعت ده پوی سپا وه ک پله نگ
 به شیر و به خه نجره مه غز داپژان
 له نیو خوینی وه ربوون گه لی پاله وان
 به چنگالی پولا برست یان برین
 له هه ر لاوه بو وان به چه ک راپه برین
 له بو کوشتنی کورد گه لی خو فروش
 له گه ل زالمه بوون به حرس و به جوش
 له نیو خو فروشان هه زاران نه فەر
 به دیلی ده گیران ده بوون ده ربه دهر
 چکه ی خوین ده باری له جیی نیزه تیر
 زه وی گۆمی خوین و لیباسیش هه ریر
 مه راغه له گوره و له نه عره ی سوار
 ده سووتا نه وه ی بوو له وی به رد و دار
 به لیبدانی رم بوو له نیو جه نکه لا
 له نیو هه لمی خوینا ده باری به لا
 له بهر زه هری نیزه به زه هر ئاو دراو
 تکه ی زه هره باری له هه ور و له ساو
 عه شایر ده هاتن به ته قله و جللیت
 مه راغه که گیرا له تاریخه دیت
 به شالاوی له شکر به کیشانی شیر
 له ئازاوه چی بوون گه لیکی نه سیر
 له وی راپه ربوون بسزووتن به یان
 که ته ورزی بگرن به روژی عه یان
 له وی دا بوو له شکر وه ها راپه ری
 که ته وریز نه له رزی له حه مله ی شه ری
 له وی دم خه بهر هات سپایی به سام
 له شاخ و له سه حرا له جه نکه ل له بام
 وه کوو به رگی دار و گه لای داری شین
 ده بینرا زریسپوش ده هات چین به چین

له گش شاری ئیژان تفهنگچی برا
 چه ک و جیه خانه له جیه بهی کرا
 له هر لاهه رییان له کوردان نه بهست
 تهواو دهوری دا، رم، له گهل شیر به دهست
 ههناکوو نه سیر کهن له ماد له شکری
 نه ییلن که دهه چئی له وانسه برئی
 به لام نهو خه یاله خهوی بوو دیان
 که قهت ناکهوی شیر به حهملهی نهوان
 نه بوو موسلمی کورد له کوئی گیر درا؟
 ده «ئاویر» ته ماشا له کوئی نووسرا؟
 به شمشیر و نیژه به گورز و که مه مند
 له نهلبورزی دایی له بن هه لیه که ند
 له عوسمانی ئیژان له دهشت و ته لان
 وه کوو بای شه مال وه کوو خیزه لان
 سپا و له شکری وان له هر لاهه هات
 ههنا له شکری شیخ نه بی ریی نه جات
 سپایکی وا بوو که نه لوه ند و قاف
 به نیژهی نهوانه ده بوو رینک و ساف
 سپایکی ئاور که هه رکوی ده چوون
 له پولا و ئاسن هه مووی ئاوه بوون
 سپایکی وا بوون له هر سه رزه مین
 له بهر شیر و وانسه به ویرا نه دین
 نیزیک بوو به ته ورز که هه دوو سپا
 له به ک راده مان و وه کوو نه ژده ها
 هه ناسه ی تفهنگچی هه وای کرده هه ور
 ده سووتا ولانئی به شمشیری جه ور
 که مه ند نه ژده ها بوو له دهس کورد له پیش
 سه ری پاله وانسی ده هیئا به کیش
 له بارانسی نیژه و له ته رزه ی که مان
 نه ماکیوی پولا نه ما پاله وان

بلیسه‌ی بوو ئاور له‌ سه‌ر مه‌وجی خوین
 نه‌ما چه‌ک به‌ده‌ست و نه‌ما بۆی شوین
 وه‌کوو به‌رقی هه‌ور و له‌ چه‌خماخه‌دان
 له‌ دووی بی ره‌زا بوون گه‌لی کورد زمان
 به‌ شمشیری تیژ و به‌ گورز و که‌وان
 له‌ یه‌ک وه‌رده‌بوون وان ته‌واو بی‌وچان
 له‌وئ دهم له‌ دهم شیر، زه‌هر داتکا
 به‌ سه‌ر قه‌لبی داگیر، که‌راندا چکا
 له‌ شه‌ردا بوو خوین بوو له‌ خۆی وه‌ردرا
 ته‌واو گۆلی ورمئ به‌ خوین سوور کرا
 به‌ فرمیسکی چاو و به‌ خوینی بویر
 ته‌واو گۆلی ورمئ ببوو سوور و سویر
 له‌وئ دهم ببوو شیخ دی نییه‌ ده‌وله‌تئ
 که‌ وا یارمه‌تی دا له‌ شوین و خه‌تئ
 به‌ فه‌رمانی ته‌و بوو سپا هاته‌وه
 هه‌تا جارئ دیکه‌، وه‌ ریی خاته‌وه
 سپا و عه‌شایر تهنه‌نگچی نه‌هه‌نگ
 به‌ره‌و خاکی شه‌مزین ده‌چوون بی‌د ره‌نگ
 به‌لام و با بوو دوورۆ خرا، بۆ حیجاز
 له‌ مه‌که‌ه‌ی بوو جینگیر به‌ راز و نیاز
 له‌وئ ببوو وه‌فاتی به‌ رۆح جاودان
 له‌ بۆ سه‌ره‌به‌خۆی گه‌لی کورد ژیان
 به‌ هوئ وه‌ی ده‌بینین له‌ هه‌ر جئ و زه‌مان
 زمانی سپاسه‌ له‌ بۆ فکری وان
 به‌ پێزه‌ پله‌ی وان که‌ وا بیری کرد
 له‌ بۆ کورد له‌ گه‌ل خۆی بۆ گه‌لکۆی ده‌برد
 به‌ هوئ وه‌ی که‌ مافی گه‌لی کوردی ویت
 به‌لام له‌و زه‌مانه‌ نه‌بوو گۆی بیست
 به‌ سه‌د ساڵ له‌ پێش بوو به‌ بیر و به‌ هۆش
 له‌ چه‌کداری کوردان له‌ گه‌ل شه‌رفروش

به سه ره مشقی شه بوو گه پراوه کورپی
 له نه بعیدی مه ککه شه ویش زوو گورپی
 سه ناتۆر بوو وه ختی به شه فکره هات
 هه تا رۆژنامه له وئ چاپی کات
 به تیوی هه تاوی [ده] کورد ریک خرا
 وه کوو سه فحه یی زیپر بلاوو کرا
 شه وه شیخی نه هری نه وهی سه ید ته هان
 له گهل شیخ محمه د کورپی قاره مان
 وه کوو رۆسته می کورد دیا کوۆ زه مان
 به مه ردی ده کوۆشان له بو نیشتمان
 ده بیینی که «ئاویر» به ئاوی حه یات
 ده نووسی بزنانن گه لی کورد ولات
 به دهستی شه تاتورک شه وان گیر خران
 له بهر مافی خو یان له دارئ دران
 بزنانن شه وان شه هید بوون به لان
 له تاربخه مافی ژبانی شه وان
 له دیوانی شیخی به رسته ی عه یان
 ده بیینی گولاله له باغی مه عان
 گه لی ریژی دانا به بیر و به یان
 له بو میلله تی کورد له سه ر رووی جیهان
 له به ره وه ی بزنانن که فکری شه وان
 به پرشنگی روناک ده کا ئاسمان
 ده بی مه سنه وی شه و پیا چینه وه
 هه تا گه نجی مانای وه ده س خه ینه وه
 به شانازی «ئاویر» بزانه شه وان
 له مسیژوو به پیرن له بو نیشتمان

«سولتان سه‌لاح‌الدین»

له‌وانه‌ی به‌بیرن له‌میژو و هونه‌ر
 به‌وردی ده‌زانی و تار و خه‌به‌ر
 له‌بو‌وانه‌روونه‌له‌میسرو له‌شام
 که‌ته‌بیویانی گه‌لی کورد به‌سام
 به‌شایی ژیان و به‌عه‌دل و به‌داد
 له‌وه‌یدا عومه‌ر بوون نژادیش له‌ماد
 به‌گرشه و شکۆوه له‌دنیا ژیان
 به‌پسپۆر و دورپاس برا نیویان
 له‌هۆزی روادى له‌شارى «دوین»
 له‌دایکی بوو «شادی» له‌ویدا دوین
 له‌ناوچه‌ی «چیچستا» له‌ته‌رپان ته‌وان
 ده‌پۆین که‌میکی له‌به‌غدا ده‌مان
 له‌وێرا، بوو روین له‌«تکریت» ئی مان
 سه‌لاح‌هاته‌دنیا له‌ویدا ژیان
 له‌وێرا بوو «شادی» ده‌رویی له‌شام
 ده‌بوو نیشته‌جێ ته‌و له‌روی هۆش و قام
 له‌گه‌لیابوو، دوو کوپ دوو شیرى ژیان
 به‌که‌م نه‌جمه‌دین بوو هه‌لوی تیشه‌لان
 برای چوکه‌شیرکو، وه‌کوو به‌وره‌هات
 هه‌تا دوزمنی ماد له‌ته‌رزى بدات
 کوپى نه‌جمه‌دینه‌سه‌لاح‌(الدین) قاره‌مان
 ئوروپا به‌شاهید نه‌به‌ز بوون ته‌وان
 له‌کووره‌ی زه‌مین و له‌تولی زه‌مان
 به‌هۆشی وه‌هاکوا له‌کوی بینان؟
 له‌شام شیرکو بوو به‌سه‌رداری هه‌نگ
 له‌میسرابوو «عازد» له‌گیری فه‌ره‌نگ

له ویرا بوو شیرکۆ که هاواری هات
 له دهس دوزمنانی، دهدا، زوو، نه جات
 به هیرش دهرویی له بو خاچیان
 له شار و له دیهات له تاش و ته لان
 وه کوو مهوجی ده ریا هموی لیک ده دان
 قه لای ناحه زانی، همو تیک ده دان

وه زاره تی شیرکۆ

وه زیریکی (عازد) که (شاور) بوو زوو
 به پیلان و نهیرهنگ له نهو فکریه بوو
 که شیرکۆ، وه هۆزی به حیلای ته و او
 له بانگیشنیکا به قه در و به تاو
 به گوپال و خه نجر به نیزه و که وان
 له نیو خوینی وهردا دل و جه رنگی وان
 که داو و ته لهی نهو نه واکه وته روو
 سهلاح (الدین) گرتی فهوری به ری کرد زوو
 خه لیفه ی زه مان (عازدی) کارزان
 به دهستوری نهو بی موجازاتی وان
 خه لیفه ییش نهوی نارد هه تا شیرکۆ
 سهری لی جودا کا به شمشیری خو
 وتی لیکه وه زوو له (شاور) سهری
 بنیره له بو من نه مینی شه پی
 به دهستوری عازد مروفی کارزان
 نیشانه ی وه زیری به شیرکۆ دران
 که دوو مانگ وه زیر بوو له گولزاری ژین
 له پر شهخته لییدا خرانو زه مین
 گولی عومری کاتی که واه له وه ری
 سهلاح (الدین) بوو له جیی وی له بو داوه ری
 برازابی وریا، قهوی وه ک نه ههنگ
 له جیی نهو بوو جی گر له بو سولح و جهنگ

وه زیرایه تی سه لاح الدین

له مساوهی که مینکا ته واوی ولات
 هه مو که وته دهستی به بۆنه ی خهبات
 له شامۆ بوو بایی به رهو میسه هات
 هه تا شیژه رۆلهی، مولافاتی کات
 نهوا یوسفی میسر به رهو پیری هات
 که یه عقوبی بایی له ئامیزی خات
 کوپ و بایی کوردیش به به ک شاد پوون
 گولی شادی باری، که بۆ مال نه چوون
 به بایی ده کوت تا به دل لی بری
 وه زیری له میسرا به عۆدهی گری
 نهویش بیته فه رمان به ری بۆ خهبات
 به فه رمانی بایی هه موو کات و سات
 به لام بایی هوشیار که دی نهو کوپه
 به جه وه ره هونه رهنه ند، سه راپادوپه
 ده بینرا شکۆهی له ئایه ی مه جید
 له سوره ی فه تح دا له باس شدید
 نه نهو ئایه ده رباره ی کورده هات
 ته ماشاکه ته فسیر له زۆر جینی ولات
 کلّاوی سه عاده ت له سه ریا خه لات
 له سه ر چه رخی نه تلّس بریقهی ده هات
 به لام بایی هوشیار به وی کوت نه من
 ده زانم نه تو هه ی مروفتی مه زن
 وه زاره ت موباره ک به تو سه ر بلّند
 بژی تو له دنیا کوپی مه ردو پهنه
 له قهرنی شه شم دا له وی شه ست و جه وت
 ره وانی خه لیفه ی وه سه ره رشی که وت

سه لته نه تی سولتان سه لاح الدین له میسر دا

له دوی فهوتی عازد که بوو فاطمی
سه لاح (الدین) بوو له جی تهو له بوو حاکمی
له حهول و ته قالا له مهردایه تی
له هوش و فهراست له فهردایه تی
که سی لنگه یی تهو له دنیا نه بوو
به پیا چوونی میژوو ده زانی چ بوو
ته وهی خاچ په رس بوو له هه رلاوه خپر
له تالانی خه لکی ده بوون تیږ و پږ
له بهروهی بوو له شکر هه موو ده نگ درا
له هه رلاوه هیرش له دوژمن کرا
له بهروهی به پاکي بمینی ولات
ته وانه ی وهه رنا به شیري خه بات
له سهیدا و بیروت که سه رکه وته سه ر
له وی گوی له مهیدان، به شه ر برده دهر
یه مهن ناصریه له گهل به عله بهک
له دهس خاچانی ده سه ندو به چه ک
له سه ر نیزه سوږا، سه ری پاله وان
له نیو خوینی گه ش دا ده نالی ره وان
به شمشیر و (منطق) گه لی قهومی ماد
ولاتی هه مو شوش له زولم و فه ساد
سه لاح بوو «الدین» به ته رکي ده زانی خه بات
هه تا دوژمنی گهل له ته رزی بدات

سه لته نه تی سولتان سه لاح الدین له شام دا

که شا نوره دینیش له سوریه مرد
سه لاح (الدین) بوو له میسرو مشاوریه برد
به رهو سوریا چوو وه کوو شیریه مهست
به داوخوازی خه لکی نه وئی گرتنه دهست
چوو نه وه له بو میسر له نه م لافه رهنګ
له شامی رزان و، بوه شه پ نه هه نګ
به تالان وکوشتاری خه لکی خه ریک
له دیل و نه سیریان ده دامت و پیک
که پانو له بو شام سه لاحی به بیر
هه تا تنک شکینی نه واننه به شیر

شهری ره مله

صلاح الدین له شکری به رهو ره مله هات
له پرخاچی ده ریا، وه نیو خوی ده خات
له ره مله ده سی کرد به شه پ قاره مان
شه پی نابهار به ره له به رگی زه مان
به لام کیوی پولاً بوایی له بهر
به یه ک نیزه پایه ده هینایه ده
له وی روژ به شهو بوو شه ویش بوو به روژ
له بهر توژ و خوژ و له بهر شیر و موژ
زه مین بوو به هه وری له روی ئاسمان
له جیی ته رزه باریبوو نیزه ی نه وان
بریه و بروسکه ی له چه خماخه دان
له نیو ره عدی نیزه و له شمشیری وان
ده بینرا ده باری سه ری پاله وان
له شه و هه شه تی بوو سه راسه ر جیهان
وه ک نه ستیره ده رزا له هه ر لاهه تیر
به سه ران و بال و به سه ر سه ر نه میر

له نیو تۆزی سوارا گه لێ ون ده بوون
 وه کوو داری جهنگه ل هه مو تیک ده چون
 له بارانی تیر و دهم و دۆخی شیر
 که می روون ده بینرا هه و تیره قیر
 به لیز لیزمه باران له نیزه ده هات
 له هه ر لاو که نارێ عه جه ب کاره سات
 به هوی هه لقو لینی برین خوینی داغ
 له لافاوی خوینا خزی پیاری ساغ
 له بهر هه لمی جهنده ک له ئاهی رهوان
 ده بینرا ته م و مژ له روی ئاسمان
 سوار و ته سب سوو، به سه ر نیزه وه
 ده که وتن به ئه رزا هه موو پیکه وه
 شه ری به ک به سه د بوو له بو کوردی ماد
 به نه نگی ده زانی که ده رچی له کاد^۱
 سه رم گه ر بسورپی به سه ر نیزه وه
 ته وه م چاکه نه ک دیل به ده س دیزه وه
 وه کوو داری جهنگه ل هه مو لیک درا
 ستیره ی فه له ک گش له وی بینرا
 ده بینرا تریشقه له تیر و کهوان
 له نیزه و مه تال و زرپی پاله وان
 وه کوو مه وجی ده ریا خرۆشی ده هات
 له کیو و له سه حرا نه ما، ری نه جات
 صلاح الدین به خو ی و به گش له شکری
 له هه ر لاوه دوژمن ده بوو به رگری
 له بۆیی بوو نه عره ی له ته و کات و سات
 به نیزه و به خه نه جه ر که ریی وه کات
 گه پاره وه له میسرا له ده ور و به ری
 که له شکر وه خه ر کا به چیتۆ سه ری

ده سه لات په یدا کردن به سهر قودس دا

سه لاهی (الدین) هه لۆ بوو له روی ئاسمان
 به ره و قودسه رۆیی له دووی ئارمان
 وه کوو مه وجی ده ریا قشونی ده هات
 له شام و له میسر و له خاکی ولّات
 له شامۆ بوو ئوردوو گه لی ده نگ دران
 له قودس و له ده وری هه موو سه ف کران
 له نیو شاری قودسا سه لی بی هه موو
 وه کوو نه زده ها گش ده هات و ده چوو
 سه لی بی له شارا له هه ر ئان و سات
 وه کوو کیوی ئاگر پزین ده نگیه هات
 هه موو مه ردی جهنگی هه مو پاله وان
 هه مو شیر و به بر و پلینگى ته لان
 له دو لاهه شه پ بوو شه ری بی ئه مان
 گه لی گوشت و ئاسن به یه ک دادران
 له شه پ دابوو زۆری له میری ئه وان
 ئه سیر بوون و دهس بهس له بهندی خران
 پلینگیکى کورد بوو به گوپال و دار
 سه لی بی له شارا وه ده رنا که نار
 سه لی بی له شار و له ده ورو به ری
 هه مو روحی رۆیی له بهر خه نه جهری
 له میژوو ده بی نی که دوژمن شکا
 به شمشری ئیمه هه مووی هه لته کا
 ئه وان هه گه پانۆ مه گه ر «شیر دل»
 وه کوو شیرى جهنگه ل به هیز و به دل
 ستاره ی شو جاعهت له تاجی سه ری
 بروسکه ی ده بینرا له جه بهه ی شه ری
 له شه پ دا بوو «شیر دل» که ئه سبی به شیر
 به ئه رزا ئه که و تن ئه ویش که و ته گیر

صلاح دیتی پیاده له شهپر دایه شا
 به لهز ناردی نه سپی له بوی دل نه و
 به فهرمانی سولتان له نه و کات و ثان
 به گورز و به گوپال به تیغ و سه نان
 به نه عره ده هاتن هه مو شیر به ده ست
 به جه نجال و سام و شکو شیر مه ست
 له بویی بوو «شیردل» به دل سولچی کرد
 زه بوون بوو له شه پردا، ده بوو ورد و پرد
 نکا و لالهیی بوو که کوکی کرئ
 هه تا ناوری شهر گسپی دامری
 نه گهر ناوری شهپر بکه و تابه شار
 له وییدا ده سووتا فه قیر و هه ژار
 نه وه بوو به به لگه که مه ردی زه مان
 له گهل خاچی کوکی بکا بی گومان
 له دووی مۆر و ئیمزا ته بایی نه وان
 ده ری قودس کراوه به بی کوشته دان
 به فهرمانی سولتان به بی ده نگ، وست
 ته و او شاری گرت و له ئامیزی خست

حکومه تی ماد

«هیرودوت» ده نووسی له نیو ئاسیا
 حکومهت بوو ئاشوور هه لو بوو تیا
 گه لی کات و سالان له پینسه د پتر
 له نیو ئاسیادا هه بوون باج گر
 به لام مبلله تیکی لیان راپه رین
 گه لی ماد بوو وریا و پلینگی به تین
 مو عینیش له نه علام به یانی ده کات
 هه وه ل قه ومی هه ستا له ریگهی نه جات

له نیو عیلى مادا وه کوو شیرى غار
 به یه ک جى هه لستان له گوند و له شار
 هه تاکوو نه بن وان ستهم لیکراو
 زیاتر له وهی هه نه بن حق خوراو
 هه تا ئاریایی ببن سه ره خو
 به ئاشوور نه دهن باج نه بن ره بجه پو
 له سال حه وسه د و هه شت له پیشی میلاد
 درووس بوو حکوومهت به دهس کوردی ماد
 به نه وهی هه ئاشوور ته واو تیگ شکان
 به دهس ده وله تی ماد هه موو تیگ ته پان
 له مادی ئیتاعهت ده کرد ده وله تان
 وه کوو پارس و ئیلام و مازندهران
 گهلی نه رمه نستان له ئاسیای سه غیر
 هه تا چومی هالیس له ده سیا بوو گیر
 له ئاشووری وه ربوون گهلی قاره مان
 به شیر و به نیزه و به تیر و که وان
 سه ر و سینگ و بازو له ئاشووریان
 به نه رزا ده کهوتن له بو دال نه وان
 له تاریخه نووسراکه واقهومی ماد
 گهل و میله تیکن له ئاری نژاد
 هه وهل قه پنی حه وتوم له بهر ده وله تی
 ده له رزی جیهانی له بهر هه یه تی

دیاکو یا دیوکس (۷۰۸-۶۵۵ ق.م.)

هه وهل پادشایان دیاکو به نیو
 که نه سکه نده ری بوو له دهشت و له کیو
 له هم ئاو و خاکه که کوردی تیان
 به شیرى وه دهرنا، له دژ، دوژمنان

دیاکو بوو کردی به پیتتهختی ماد
 نه نه و نامه دانهی که ریشهی بوو ماد
 بناغهی حکوومهت به دهس شه و کرا
 وه کوو کیوی شه لوهند سهخت بینرا
 له نیو ئاسیادا نه بوو ده و له تی
 به هیز بی وه کوو ماد له هیچ میله تی
 به تین بوون و تاودار نه بهز بوون له کار
 به گوژم و ته و ژم و گه لی هاژدار

فهروه رتیش یا فراورتیس (۶۵۵-۶۳۳ ق.م)

دیاکو که مردن کوپی بوو به شا
 فهروه رتیش که دوزمن به نه رزیا کشا
 فهروه رتیش پارسی ته واو گرتنه دهس
 دوو تیره ی برا بوون هه موو شیړی مهس
 دهسی زۆر ده پۆیی وه کوو به بیره هات
 له وێرا به فیز بوو له هه ر کاروسات
 ته ماعی ده کردن که ئاشوور گری
 ته واو مالی وانیش له بو خوی به ری
 به هو ی وهی به هه لمهت ده چوو «بانیال»
 له خوین وه ربدا ت و له شی دا به دال
 به لام خوی به نیزه ی سپای «بانیال»
 له شه پدا بوو کوژرا کرا روژی تال

کیا کسار (هوه خشه تهر) ۶۳۳-۵۸۵ ق.م

له جیی بابی دانیشت «کیا کساری» ماد
 ده چوو عومری روسته م له شه پیا به باد
 له نیو ئاریادا، به که م شای ولات
 به نه خشی ده پۆیی له ریگهی خه بات

له چه کداری ئەو بوون وه کوو شیرێ مه‌ست
 له ئاشووری گرتن ته‌واو هێژ و هه‌ست
 سڤا و له‌شکری وان به‌ تیر و که‌وان
 به‌ گۆپال و شمشیر ده‌هاتن ره‌وان
 ده‌هاتن هه‌تا کوو له ئاشووری ده‌ن
 سه‌ری دوژمنی خو له نیو خاکی خه‌ن
 نیزیك نه‌ینه‌وا بوو که‌ وا به‌ینرا
 که‌ پێته‌ختی ئاشوور گه‌مارۆی درا
 له ته‌وکات و ساتا خه‌به‌ر بوو له رین
 له ده‌ربه‌ندی قه‌فقاز «سه‌کا‌کان» دین
 ده‌زانین له سیری له ساردی ولات
 گه‌لی ئاریایی به‌ چین خێلی هات
 له‌وان هۆزی دیکه‌یش سه‌کایی بوو هات
 گه‌لی ئاتروپاتی له شه‌ریان هه‌لات
 «کیاکسار» گه‌راوه‌ هه‌تا کوو به‌ شیر
 سه‌کا‌کان بکاتن له شه‌ردا نه‌سیر
 له لای گۆلی ورمی له باکووری را
 دوو ده‌ریایی له‌شکر له‌وی لیک‌درا
 ده‌س و پێ و زگ بوو له‌ گه‌ل سه‌ر له‌وی
 شکاو و دپاو و به‌پا تا هه‌وی^۱
 هه‌وه‌خه‌ته‌ره‌ وستی به‌ رم شه‌ر بکا
 به‌ رمیی سه‌کا‌کان به‌لام تیکشا
 به‌ بزیری زۆر و به‌ مه‌رجی گران
 نه‌جات بوو کیاکسار له شه‌رگه‌ی ئەوان
 به‌ کوشنار و تالان ده‌پۆین گه‌ران
 له چهن مه‌مله‌که‌تدا نه‌ما جێی ئەمان
 ئەوان میله‌ته‌ی بوون سه‌راسه‌ر ولات
 له خورتنی و شه‌ری وان گه‌لی زاله‌ هات

هه تا بیست و ههشت سال له نیو مادی مان
 سه قز بوو به پیتهخت له ویدا ده مان^۱
 سه کاکان به پیلان هه موو تیکشکان
 له میژوو ده بینری له خوین وهردان
 هووه خشه تره جه ژنی له بو دیوه خان
 به ریز بانگی کردن سه رانی نه وان
 له وی مهستی کردن هه مووی دا له شیر
 سپایان شکان و گه لیکیش نه سیر
 هووه خشه تره هات و له نه وان و سات
 هه تا نهینه وا زوو له ژیر چوکی خات
 به سهرداری ئاشوور خه بهر وا درا
 سپای ماده وه ک خیز نزیک نهینه وا
 له وهختی که پیتهخت به نیو نهینه وا
 له ئاشووری گرتن له نه رز و هه وا
 له بو شایی ئاشوور نه ما ری نه جات
 له بویی بوو بوو خوئی به فهوری ده هات
 هه تا خانه وادهی له گه ل خوئی گری
 له نیو کاخی خویدا له ئاور خری

ئاژی دهاک یا ایختوویکو (۵۸۵-۵۵۰ ق.م)

هووه خشه تره؛ تیا چوو کوری نه ژده هاک
 به شابوو که شایی له مادی بوو پاک
 له دووی بابی شایی له بو نه ژده هاک
 ده ماوه به ئیرسی له نه م ئاو و خاک
 خهوی دی له کیژی وه ها ئاوه هات
 که پی تهختی مادی و بن لیته خات

ئە ئەۋ كىژەيەي دا بە پىاۋى شەھىر
 لە مەردانى پارس مەۋفى بە بىر
 كە (ماندانا) ھاتۇ لە بۆ مالى باب
 لە گەلىابو كورش بە زۆر ئاب و تاب
 بە فەرمانى شابو لە بەر ئەۋ خەۋەي
 كە ھارپاك ئەجەل بى نەيلى نەۋەي
 بەلام ھارپاك بوو بە «راھىنى» دا
 نەۋەي شاي نەھىنى بە داۋىنى دا
 كە شا دىتى فەرمان بەرپو نەچو
 ئەۋىش ھەر نەھىنى بە بىر تۆلە بوو
 لەۋى لى برا، زوو بە دل ئەژدەھاك
 بە خەنجەر لەتى كا كورى ھارپاك
 لە ئەۋ گۆشتە سازى دە كرد زۆر كە باب
 لە مېھمانى دەيدا بە دەر خواردى باب
 بە جورى كەبابى لە بۆ ساز كرا
 نەزانى كە گۆشتى كورى دانرا
 بەلام تى گەيى بوو، كەچى پى خورا
 نەزان خۆى نىشان دا، لە كوشتن كورا
 لە (انزان) بوو كورش، بە فەكرى دەھات
 كە پى تەختى باپىر، ۋە دەس خۆى بخت
 لە سەر خۆ ۋ، كەم كەم، خپرى كردهۋە
 لە چەك دارى ۋەك شىر، لە بەبرى رەۋە
 كە كورش لە وىرا، بە لەشكر دەھات
 بەرەۋ ھەگمەتانا، لە ھەركات و سات
 سپاى ئەژدەھاكىش لە ئەۋ لاۋە چوون
 لە بۆ شەر لە مەيدان، نزيكو دەبوون
 لە ۋەختى نەبەردا، ۋەزىر ھارپاك
 بوە سەرپەلى گش، سپاى ئەژدەھاك
 كە ھارپاك لە شاي ماد، دلى پر لە كىن
 لە گەل كورشى كەوت سپاى چىن بە چىن

له مهیدانی جهنگا که له شکر برا
 به دوو دهستی پیش کهش به کورش کرا
 نه بهم جوړه دهرهفت به دهستی خرا
 له نهو ماوه توله ی کوپری سه ندرا
 له پینسه د، وه په نجا له پیشی میلاد
 به دهس کورشی کهوت، نه ما حوکمی ماد
 موعینه دهنوسئ، به فکری رهوان
 نه مه زور موهممه که دهیکم به یان :
 له نیو ئاریا دا هه وه ل دهوله تی
 هه بوو مادی گچکه، شکو میله تی
 شکوی وانه رویی، هه تا ئاسمان
 له تاربخه «ئاویر»، ده بینی نهوان
 له ئاسیایی غه ربا خه نیمی نه بوون
 به هیژش له هه ر لا؛ وه کوو به بره نه چوون
 هه بوو دهوله تی ماد نه بهم جوړه بوو
 به هو ی نهو بوو سامی، سه ره وخوار نه چوو
 به هو ی نهو ته مه دون له نیو ئاریا
 گولی کرد و بشکووت له هه شاریا
 له بو مادی گه وره سنوور دانرا
 له میژوو به وردی هه مووی نووسرا
 په ری خاکی نهو بوو له بو خوړنشین
 هه بوو چو می هالیس، له تاربخه دین
 له لای روژ هه لاتی له جه یحون دییان
 له ره ی تا کو مادی، بچوک بوو ژیان
 هه تا نه رمه نستان، له باکوور چوه
 له باشووره روونه خلیج فارس بهو
 موکریانی نه مړو به مادی بچوک
 له نیو میژوو دیم و له په رتوکی کوک^۱

روسته‌م

ده‌ماوه‌نده بازوی، ته‌نه‌ی ئاراپات
 له‌ شانامه‌ روسته‌م نه‌وانیو نه‌بات
 به‌لێ روسته‌می کورد له‌ هه‌ر کوی ژیان
 به‌ بازوی پۆللا له‌ دیوی ده‌دان
 وه‌ کوو شیرێ جه‌نگه‌ل له‌ نیو دوژمنان
 ده‌سوپاو ده‌بێنا به‌ که‌م قاره‌مان
 ره‌سه‌ن روسته‌می زāl له‌ جه‌مشیدی جه‌م
 له‌ په‌ر «دی‌هه‌خودا» داده‌بینی به‌ جه‌م
 له‌ شانامه‌دا به‌ که‌ په‌ر په‌ر هه‌لێ
 له‌ وێدا ده‌بینی که‌ روسته‌م ده‌لێ
 «قباد گزین راز البرز کوه
 من آورده‌ام در میان گروه»
 که‌یانی به‌ شایی له‌ دنیا ژیان
 به‌ زانا و ئاواز برا نیویان
 قباد بابی گه‌وره‌ له‌ بو‌ نه‌سلی وان
 له‌ هۆزی فه‌ره‌یدون ته‌میش نیو بران
 ته‌وێستایه‌ نووسی ره‌ گه‌ز که‌ یقوباد
 مه‌نوچیه‌ره‌ باپیر له‌ بو‌ قه‌ومی ماد
 له‌ بو‌ی بوو روسته‌م به‌ فه‌رمانی زāl
 به‌ دوی که‌ یقوبادا ده‌رویی به‌ بال
 ته‌وه‌ چوو له‌ ته‌لبورز به‌ زه‌ردا کشا
 قوبادی ده‌هێنا هه‌تا بی به‌ شا
 که‌ یومه‌سه‌ باپیر له‌ بو‌ قه‌ومی ماد
 «هرودوت»ه‌ نووسی نه‌چێ با له‌ یاد
 که‌ یومه‌رس و جه‌مشید له‌ پێشدادیان
 گه‌لی ماد و روسته‌م له‌ نه‌سلی نه‌وان

به لئی روسته می کورد سکاکانی رفاند
 له سه یحون و جه یحون هه مووی تی پهراند
 نه ته فراسیاب و نه ته سفهندیار
 له حه لقه ی که مهندی نه بوون ره ستگار
 ته ماشا که «ئاوێر» له تاریخی ماد
 گه لئی روسته می بوو نه ماون له یاد

روسته م

«ره شید یاسه می» له تاریخی کورد دا نو سیویه: روسته م له تایفه ی کورد بوه و شانامه یش به وی ده لئی روسته می کورد - روسته می سکزی (سیستانی) روسته می زابلی، به لام تاریخی چهند ههزار سال له مه و پیش له بن گهرد و غوبار و هه در که وتوه ده زانین سکاکان له کاتیک دا هیرشیا هینا له زه مانى هووه خشه تره پادشای به جهرگ و مه شهووی ماد سه قزیان گرت و کردیانه پئی ته ختی خو یان و نیویان نا «اسکیت» و له دواییدا بوه «ساکنز» که تهویش گۆراو بوو به سه قز و روسته می سه کزی که ده کو ترئ مه نسوب به «سیستان» نیه به لکو مه نسوب به «ساکنز» ه که پئی ته ختی سه کاکان بوه و گۆراوه بوه ته سه قز و زابلی پئی ده لین که گۆراوه ی زابه، زابیش ناوچه ییکی پان و به رینه که وه ک «ده خدا» ده لئی: هم جه نگاوه ران و هم زانایانی گه و ره ی لئ هه لکه وتوه. و روسته م له زه مانى زاب دا که به کیک له پادشایانی پیشدادی بوه ژیاوه و یاقوت ده لئی: چۆمه کانی زاب له په ری تازه ربایجان و کوردستانی عیراق په نبوی زابی پیشدادیه. چونکه زۆری له سه ره تهو چۆمانه کار کردوه و کانالی بو لیداون و زال و روسته م وه ک تاریخ ده لی هه ره له و ناوچه له گه ل ته واندای بوون و روسته م به و ناوچه و چۆمانه نیسبه ت دراوه له گه ل که میک گۆران زاب بوه ته زابلی. به لگه ی دیکه بو ته وه که شه ری ئیران روسته م و که یانیا ن و ماد له گه ل دوژمنانی خو یان له ناوچه ی کوردستان بوه نه سیستان لا په ره ی میژوو نیشان ده دا جاریک له گه ل ده و له تی ئاشوور و جاریکیش له گه ل تورانیان و ته فراسیاب هه ره له کوردستان ولاتی مادی چکوله بوه به کیک له و کتیبانه «ایران در عهد باستان» تألیفی «دکتر محمد جواد مشکور» ماموستای دانیشگایه له لا په ره ی ۹۳ دا ده لی: در ادبیات پهلوی مولد کیخسرو گنگ دژ آمده وی بتکده ی به دینان را که برکنار دریاچه چی چست بود ویران کرد و آذرگشنسب آتش پادشاهان را برکوه استوند که نزدیک آن بود بنهاد و گنگ دژ را که در آغاز بر سر دیوان بود کیخسرو آن را بر زمین نشاند و

افراسیاب و گرسیوز را بر کنار دریاچه‌ی چیچست (ارومیه) بکشت. «دهخدا»^۱ ده‌لئی: روسته‌م گه‌وره‌ترین پاله‌وانی ئیران نژادی به جمشید ده‌گا روسته‌م له‌روی زنجیره‌ی نه‌سه‌به‌وه ده‌گاته‌وه پیشدادیان و که‌یومرس هه‌وه‌ل پادشای پیشدادی له‌روی نوسراوه‌ی «هرودوت» بابی تاریخ باییره‌گه‌وره‌ی ماده‌کانه و مادیش باییره‌ی کوردی ته‌م‌پ‌ویه به‌م پییه‌کورد بوونی روسته‌م جیی گومان نه.

ته‌بوو موسلم

ته‌بو موسلمی کورد نه‌بیره‌ی که‌یان
 به‌شیدوش و گوده‌رز ده‌گا، نه‌سلی وان
 گه‌لئی پیایوی جه‌نگی گه‌لئی پاله‌وان
 له‌گه‌لیا ده‌هاتن هه‌موو قاره‌مان
 له‌عه‌بیاسیانی ده‌کرد پشتیوان
 به‌هۆی ته‌و بوو دوژمن هه‌موو تیک شکان
 نژادی ئومیه‌ی به‌رم لیک ده‌دان
 خه‌لافه‌ت گه‌یی زوو به‌عه‌باسیان
 «ته‌بو دلامه» به‌شیعر و به‌یان
 ته‌بوو موسلمی کوشت به‌زه‌هری زمان
 له‌په‌رتووکی میژوو ته‌هوا نووسرا
 ته‌ماشاکه‌ شیعی ته‌مانه‌ن برا
 «ابا مجرم ما غییر الله نعمة
 علی عبیده حتی یغیره‌ العبد
 افسی دولة‌ المنصور حاولت غدرة
 الا ان اهل الغدر آبأؤک الکرد

۱ - دهخدا نوشته‌ زاب نام یکی از پادشاهان عجم و آن پسر نودک پسر منوچهر است و نه‌رهای موسوم به زاب منسوب بدوست (قاموس). بعد از چند سطر باز نوشته‌ نام پادشاه ایران که بعد از قتل نودز به دست افراسیاب بن پشن و غلبه بر ایران به سعی زال زرو بزرگان کیان بر مسند جهاننداری بر نشاند و با افراسیاب مصالحه کرد و گویند در عراق عرب شهری به نام خود ساخته و ویران شده.

ابا مجرم خو فتنی القتل فاتتھی
علیک بما خوفتنی الاسد الورد»

جه‌زای چاکه مه‌نسور خه‌لیفه‌ی دوه‌م
ته‌بوو موسلمی کوشت خه‌لک بو‌ی به غه‌م

ابو مسلم: ده‌خدا در جلد یک نوشته: «مأمون خلیفه عباسی بهترین معرف ده‌اء و نبوغ این مرد است آنجا که گفت: أجل ملوک الارض ثلاثه وهم الذين قامو بنقل الدول: الاسکندر و اردشیر و ابو مسلم الخراسانی به نقل از حمزه بن حسن در کتاب اصفهان شرح مولد و نشان و نژاد او داده است. که مه‌ترزاده بود و نسبش به شیدوش پسر گودرز پسر کشواد پسر قارن پسر کاوه اهنگر میرساند و حمزه صفت و اخلاق و سیرت بو مسلم کند مانند به شیدوش برادر گیو که بو مسلم همچنان سیاه پوشیدنی اختیار کرد که شیدوش کرد برفتن (و) کشتن سیاوش و بدان جامه پیش کیکاوس اندر رفت و هیچ نماز نکرد گفت نه سلام و نه سجده ترا و ازان پس هرگز نخندیدی مگر در جنگ و ابو مسلم را همان عادت بود» و درباره ابو مسلم مطالبی از ابن خلکان نقل میکند بعدا گوید پدر ابو مسلم در آذربایجان بمرد و مولد ابو مسلم به سال ۱۰۰ هـ. ق) در روستای فایق بقریه‌ایست که آن را «ماوانه» گویند و مردم اصفهان ادعا کنند از اهل جی اصفهان است و به نظر می‌رسد نظر اول درست باشد در «ماوانه» که روستایی ست در کردستان آذربایجان بیست کیلومتری جنوب غربی ارومیه به همین نام «ماوانه» برخی نژاد او را فارس و جمعی عرب اما ابن خلکان وی را کرد معرفی نمود. و اشعار «ابودلامه» کرد بودن او را تأیید میکند و قتل ابو مسلم روز پنجشنبه ۲۵ شعبان سال ۱۳۷ هـ. ق) بود و مقتل وی شهر رومیه المدائن بود شهرکی نزدیک انبار بر ساحل غربی دجله و آن یکی از شهرهای مداین کسرا است. و میان آن و بغداد هفت فرسنگ است و انگاه که وی را بکشتند در گلیمی پیچیدند و در این وقت جعفر بن حظه در آمد و منصور به دو گفت در امر ابو مسلم چه اندیشی گفت اگر موی از سر او گرفته باشی او را بکش و بکش و بکش منصور گفت خداوند ترا توفیق دهد این است ابو مسلم در گلیم چون چشم جعفر به جسد ابو مسلم افتاد گفت ای امیرمؤمنان امروز را روز اول خلافت خود بشمار. (مشاهیر کرد، تاریخ کرد رشید یاسمی، ده‌خدا).

شددایان گنجه که قطران تبریزی آنها را از نژاد ساسانیان بشمار می‌آورد

شهریاران گمنام در صفحه ۲۲۶ درباره‌ی پادشاهی آنان مطالبی نوشته که به اختصار در اینجا درج میگردد «در قرن‌های نخستین اسلام ایلی از کردان به نام «روادی» (بدون تشدید) در ارمنستان در نزدیکیهای دوین نشیمن داشتند و به گفته ابن اثیر بهترین تیره‌ی کردان بودند و به

نوشته ابن خلکان کردان روادی در بیرون شهر دوین تختگاه کهنه ارمنستان نشیمن داشتند و در سال ۳۴۰ (ه.ق) محمد بن شداد قیام کرد و در (آران) حکمرانی خود را بر نواحی ارمنستان و آذربایجان و بخشی از گرجستان پی‌ریزی کرد و حکومت این خاندان تا اواخر قرن ششم ادامه پیدا کرده و محمد سه پسر داشته ابو الحسن لشکری، مرزبان و فضلون و هر سه به ترتیب حکمرانی کرده‌اند و بعد از فضلون پسرش ابو الفتح موسی شدادی به فرمانروایی رسید و در ۴۲۵ (ه.ق) وفات یافت و پس از موسی پسرش ابو الحسن علی لشکری دوم فرمانروایی یافت و یکی از ممدوحان بزرگ قطران تبریزی است و در مورد یکی از جنگهای ابو الحسن لشکری دوم که گرجستان و ارمنیان را در عید قربان سخت شکست داده نوشته:

لشکری را کشت کُورا مرگ نتوانست کشت

قلعه‌ای را کند کآنرا چرخ نتوانست کند

ای جهان‌ت پیشکار ای روزگارت زیر دست

ای سپهرت رهنما ای روزگارت یارمند

گوسفند و گاو کشتن فرض هست این عید را

کاندر این آمد حساب ایزد بیچون و چند

ایزد از هر عید هست امروز راضی‌تر ز تو

زآنکه کافر کشته‌ای بر جای گاو گوسفند

و درباره فرزندان لشکری: منوچهر، انوشیروان، گودرز و اردشیر و بیان دودمان و نژاد این خاندان که از ساسانیان بوده‌اند یاد می‌کند.

ای روان بر شهریاران جهان فرمان ترا

هر چه باید خسروان را داده یزدان آن ترا

همچو ارمن گشت خواهد نعمت سنگی ترا

همچو آران گشت خواهد ملکت شروان ترا

ملکت ایران نیاکان ترا بود از نخست

گشت خواهد چون نیاکان ملکت ایران ترا

ارنیای تو منوچهرست و نوشروان شها

باز فرزندان منوچهرست و نوشیروان ترا

هم نشاط دل بیفزاید به کردار این ترا

هم بقای جان بیفزاید به گفتار آن ترا

باز گودرز آنکه جفت ناز دارد دل ترا

اردشیر آنکو عدیل کام دارد جان ترا

ملک فرزندان بدادی و ببايد داد هم
ملک فرزندان و فرزندان فرزندان ترا
در قصیده دیگر گوید:

این جهان بودست دایم ملکت ساسانیان
خواست سالارش خدا در ملکت ساسان کند
نیست کس در گوهر ساسانیان چون لشکری
تا پس آن همچون نیاکان شاهی ایران کند
همچو افریدون نگیرد ملک عالم سربه سر
وانگهی تدبیر خیل و ملک فرزندان کند
روم و گرجستان به فرمان منوچهر آورد
هند و ترکستان به زیر دست نوشیروان کند
او به تخت ملک ایران برنشیند در ستخر
کهنترین فرزند خود را مهتر آران کند»

دوین شهری بوده در شرق آرات و جنوب ایروان. سرزمین آران: آران در شمال ایران و غرب دریاچه خزر قرار داشت شهرهای بزرگ آنجا باکو، نخجوان، گنجه، شماخی و دربند است. شدادیان روادی کرد بنیاد حکومت خود را در اران به وجود آورده و از ۳۴۰ تا ۵۷۰ (ه.ق.) فرمانروایی کردند.

ناماژه‌ییک به نژادی ساسانیان و شوان کاره

که یانیان: که‌ی له که یوان گیراوه ته‌وه یانی بلیندقه‌در و وشه‌ی که‌ی زال به قوبادی‌دا به‌همه‌ن که به‌کیک له پادشایانی که‌یانی بوو کوپری ته‌سفندیار کوپری گشتاسب که‌یانی زهرده‌شتی ره‌واج دا؛ کوپریکی بوو به‌نیوی ساسان و کچیکیش به‌نیوی هوما و چونکه به‌همه‌ن پادشایی دا به‌کچه‌که‌ی، ساسان پئی عیب بوو لای بابی بی‌رویی چهنده مه‌پیکی وده‌س هیئا و شوانی کرد تا کوو مردوه کوو وونه نه‌وه و نه‌دیده‌ی نیویان ساسان بووه و به‌شوانی و گاوانی ژیانیان بردوده‌ته سه‌ر و له زه‌مانی ته‌شکانیان باسیکیان له نژادی خو‌یان نه‌کرد. «پیرنیا» نوسیویه: ته‌شک که‌ی به‌ک نه‌فه‌ر سکایی بوو بناخه‌دانه‌ری پادشایی پارتی بوو زنجیره‌ی ته‌و پادشایانه به‌ته‌شکانی مه‌شه‌ور بوون و له دوی له به‌ین بردنی سه‌ردارانی ته‌سکه‌ندر (سلوکیان) تا زه‌مانی ساسانیان ۴۶۱ سال پادشایان کرد و تاخر پادشای ته‌وان (اردوان) بوو که به‌ده‌ستی ته‌رده‌شیری بابه‌کان کوژرا. به‌لام فردوسی ده‌لی: له نژادی که‌یانیان بوه و زور له میژوونوسان پشت‌گیران لی‌کردوه.

نخست اشک بود از نژاد قباد

دگر گرد شاپور خسرو نژاد

(دهخدا) دهلی: نه رده شیري بابه کان کوتي: من له نژادی ساسانی کورې به همه نم و ساسان الاصغر شوره تي ساسانی بابي بابه که و نه ویش له نژادی ساسانی نه کبهري کورې به همه ني کورې نه سفه ندياره و ساسانی کورد له قه بي ساسانی کورې به همه نه باپيره گه وره ی ساسانیان و پادشایی نه مان له کاتي کوژرانی (اردوان)، ناخر پادشای نه شکاني به دهستی نه رده شیري بابه کان دهس پیکراوه تا کوژرانی یزدگرد سیهم به هو ی هاتي له شکري عه رب بؤ پتران و چوار سه د سال حکومه تیان کرد. فردوسی له باره ی به همه ن (ارده شیر دراز دست) له بنه ماله ی که يانی دا دهلی:

پسر بود او را یکی شیرگیر

که ساسانش خواندی ورا اردشیر

یکی دختر بود نامش همای

هنرمند و با دانش و پاک رای

پدر در پذیرفتش از نیکوی

بدان دین که خوانی ورا پهلوی

همای دل افروز تابنده ماه

چنان بد که آبستن آمد ز شاه

و شاه به هومای دهلی:

ولیعهد من او بود در جهان

هر آن کس که زو زاید اندر نهان

چو ساسان شنید این سخن خیره شد

ز گفتار بهمن دلش تیره شد

به سه روز و شب بسان پلنگ

از ایران بمرزی دگر شد ز ننگ

به هندوستان در بزاری بمرد

ز ساسان یکی کودکی ماند خرد

برین هم نشان تا چهارم پسر

همی ساسانش کردی پدر

شبانان بدندی و گر ساربان

همه ساله با درد و رنج گران

ساسانیان و شوانکاره

له نیو به له می دا و ثین و نه سیر

ده بینی که باسه له (نه رده وان) ی ژیر

که نه شکانیانیش بهوی بوو ته و او

نه بوو پادشایی له جیئی نهو به ناو

نه ته و پادشایه گوتی (ئەردشیر)
 نه تۆی کوردی چادرنشین له دیر^۱
 نه تۆ تاجی شاییت له سەر نا چلۆن؟
 بلی به لگه کانی ته واوی له بۆن
 نه تۆ له و پلاس و گلیم پتر
 که پی خۆت وه ده رنا ده بی ورد و شر
 نه تۆ می کوپی کورد، له چادر نه وان
 به خێو بوو بلی کێ، ئیجازه ی ده دان
 ده بینم که خویته له لاشه ت چکه ی
 له بۆ روح و گیانت، نه جهل بانگ ته که ی
 نه تۆ تاجی شایی له سه رنێ غه یان
 ده بینێ سزای خۆ به چاوت عه یان
 به لی نه رده شیریش وه ها جوابی دان
 به شمیری پۆلا له گوپی ده نان

شوان کاره

له سێ سه د زیاتر به سال و به کات
 شوان کاره شا بوون له خاکی ولات
 هه تا پازده شایێ له وان نیو برا
 له تاریخی ئێران ته واو نووسرا
 که چوار سه د، چل وه شه ت، له می و قاف چوو (ه.ق.)
 گه لی کورد، ده بینرا وه کوو شیر به خوو
 له کوردانی فارس: شوان کاره بوون
 به شایی به قودره ت به رێوه ده چوون

۱- له تاریخی ته به ری و الکامل ابن نه ثیر دا ته رجومه نامه ییکی نه ردوانی پی شه جم پادشای نه شکانی بوو که نه ردشیری به بناخه دانه ری سه لته نه تی ساسانی نووسیوه به م رسته و به یانه «انک قد عدوت طورک و اجتلبت حتفک ایها الکردی العربی فی خیام الاکرا د من اذن لک فی تارج الذی لبسته» جلد سوم مشاهیر کرد.

له بهرچی بوو مه شهوړ به شوان کاره مان
 هه موو شیرمه مرد و هه موو پال له وان
 له بهر وهی بوو به هه من به کیژکی خوی^۱
 وتی نهی (هوما) شاله جیی من نه توی
 له وی دهم بوو ساسان که دی بابی خوی
 له وی زولمه کات و نیه روحی بووی
 به نهنگی ده زانی له کن بابی بی
 له بهر وهی بوو روپی نه بوو تابی بی
 بوو شوانی خه لکی له هه رچی که بوون
 نه بیر و کورپشی له نه و ریبه چوون
 له وان تا کوری پیچ هه موو نیو بران
 به ساسان هه موویان به شوانی ژبان
 شوان کاره شاپوون له میووو خران
 له بهر شوانی ساسان شوان نیو بران
 ده با به لگه بی دی نه من کهم به بیان
 شوان کاره بوچی نه وانیو نران
 عه رب هات له کورد و له فارس شکان
 له ناوړه بی دا به شوانی ژبان
 له بهر وهی نه وانه که ببوونه شوان

به شوان کاره نووسرا هه موو نیویان

«دېهخودا» نویوېه: شوان کاره - زنجیره و بهر باب و ره چه له کی نه وانی معین الدین نظری له تاریخی پادشایانی شوان کاره به رامبه ری زنجیره به چه که ی ژماره چوارن کتبی مجمع الانسابی شه بانکاره ده لی: نه بیر هی نه رده شیر ی بابه کن و له نژادی کوردن و ها تو نه ته نیو فارس وه. و نه وانه چهند نه فهر له پادشایانی ئیران که له سالی ۴۴۸ (ه. ق.) تا سالی ۷۵۶ (ه. ق.) له ولاتی نه جدادی خویان به پشتا و پشت حکومتیان کردوه تا ئاخیرین پادشای نه وانی مه لک نه رده شیر به ده ستنی ئالی موزه فهر شکستی خواردوه له بهرین چوون. فارس نامه ی ناسری ده لی: له نژاد و قه بیله ی کوردن که له پارس نیشته جی بوون. (ده خدا) ده لی: نه م بیرو رایه زوړ به ی میووو نوسان پشتگیری یان لی کردوه و «ابن البلخی» له باره ی شوان کاره ی کوردی فارس وه نویوېه: نه و

۱ - مه به ست له به هه من نه رده شیر دراز ده سته کوری نه سفندیار کوری گشتاسب که دینی زه رده ستنی قه بول کرد و ره واجی دا له پادشایانی که یانی بوه

هۆزه له زه‌مانی قه‌دیم دا ناو و نیشانیکیان نه‌بوه و کاریان شوانی و دارکیشی و کرنکاری بوه، به‌لام له ئاخیریدا شوهرت و تواناییان په‌یدا کردوه، و پینج خیل بوون ههر خیلێ سه‌ده‌هزار. گه‌وره‌یی و شکۆی له‌شکری فارس به‌و کوردانه‌وه‌و بوو که ئه‌سه‌له‌هه و ئه‌سه‌بی زۆر چاکیان له ده‌س دا‌بوو به‌لام له‌شه‌ر له‌گه‌ڵ ئیسلام چه‌کداری ئێران به‌فارس و کورده‌وه‌یه‌که‌جار زۆریان لێ کوژران ئاواره‌مان و چاره‌یان نه‌ما، بوون به‌شوان به‌لام دوا‌ی به‌بینک له‌زه‌مانی ئه‌میر فضلویه کورپی علی کورپی حسن له‌سال ۴۴۸ (ه.ق.) به‌عه‌زه‌مه‌ت و گه‌وره‌په‌ی گه‌یین و حکومه‌ت که‌وته ده‌ستیان و تا سالی ۷۵۶ (ه.ق) فه‌رمان‌ره‌وا بوون. (ده‌خدا) به‌نه‌قل له‌مه‌جمه‌ع‌ول‌ئه‌نسایی شه‌بان‌کاره‌وه‌ ده‌لێ: تایفه‌ی شوان‌کاره‌ له‌نژادی ئه‌رده‌شیرن و هۆی ئه‌وه‌ که‌ پێیان ده‌لێن شوان‌کاره‌ دوو شته: یه‌کیک ئه‌وه‌ که‌ له‌له‌شکری ئیسلام شکسته‌یان خوارد و به‌بینک بوون به‌شوان و ئه‌وه‌ی دیکه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ له‌کتیبی فارسنامه‌ دا‌نوسراوه‌ ده‌لێن: له‌کاتیکی به‌همه‌ن «اردشیر دراز‌دست» که‌چی خۆی هوما‌ی کرده‌ جێ‌نشین و ساسانی کورپی له‌داخان رۆی چوو له‌ولاتان بوو به‌شوان و هه‌روا زنجیره‌ی ئه‌ولاد و نژادی شوانیان کرد.

ملک‌الشعراء به‌ار له‌لا‌په‌ره‌ی ۴۰ به‌رگی هه‌وه‌لێ سه‌بک‌شناسی دا‌ده‌لێ: ساسانیان خۆیان به‌میرانگری به‌همه‌ن «اردشیر دراز‌دست» کورپی ئه‌سفندیار و جێ‌نشین که‌یانیان زانیوه. فارسنامه‌ نویویه: هۆزێ له‌عه‌شایری شوان‌کاره‌ «رم‌البازنجان» بووه‌ که‌ بریه‌تین له‌«بازرنگی» فه‌رمان‌ره‌وایانی شوان‌کاره‌ی ناوچه‌ی «بیضاء» و «دارابگر» و ئه‌و ده‌ور و به‌ره‌یان له‌ده‌س دا‌بوه هه‌ر به‌م پێیه‌ پرێک له‌مێژوو‌وس پروایان وایه‌ ئه‌رده‌شیری بابه‌کان هه‌وه‌ل حه‌لقه‌ی زنجیره‌ پادشایانی ساسانی کورده‌ و هه‌روه‌ها نویویه: تیره‌ی شوان‌کاره‌ له‌هه‌وه‌لێ سه‌ده‌ی پینجم‌دا (ک.م) له‌ولاتی فارس حکومه‌تیکێ سه‌ربه‌خۆیان بووه‌ و نزیک ۱۵۰ سال ده‌وامی بووه‌.

(ده‌خدا) به‌نه‌قل له‌فارس‌نامه‌وه‌ نویویه: ناوچه‌ی شوان‌کاره‌ زه‌مین و ده‌شتی باکوری بوشیهره‌ درێژایی له‌شاه‌فیروزی تا مکابری حه‌وت فه‌رسه‌نگه‌ و پانایی ئه‌و له‌ده‌که‌نه‌وه‌ تا بیدر، چوار فه‌رسه‌نگه‌ تاریخ‌الدول ج ۲ له‌لا‌په‌ره‌ی ۱۳۱ نویویه:

امیر فضلویه‌ زه‌مانی شیانکاره‌: ئه‌میر فضلویه‌ کورپی علی کورپی حسن کورپی ایوبی رامانی یه‌کتێ له‌فه‌رمان‌ره‌وایانی نیۆداری شوان‌کاره‌ی فارس بوو که‌ له‌زه‌مانی ساحلی کورپی عباد (۳۲۶ - ۳۸۵) وه‌زیری به‌ناوبانگی بویه‌کان به‌پله‌ و پایه‌ی فه‌رمانده‌ی سپاگه‌یی و له‌دوا‌ی کوشنی صاحب‌شه‌به‌یخونی هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر شیراز و له‌سالی ۱۴۴۸ (ک.م) ابو‌منصور حاکمی شیراز و دایکی فه‌راسویه‌ی یه‌خسیر کرد و حکومه‌تی فارس که‌وته‌ ده‌س فه‌رمان‌ره‌وایانی شوان‌کاره‌ تا خواجه‌ نظام‌الملک وه‌زیری آلب‌ارسلان به‌له‌شکرێکی زۆره‌وه‌ ده‌وری دا‌وگرته‌ و له‌سالی ۴۶۴ (ک.م) کوژراوه‌ دوا‌ی ئه‌وه‌عه‌شایری شوان‌کاره‌ له‌فارس و کرمان تووشی فیتنه‌ و سه‌ر لێ شیوا‌ی بوون و هه‌ر له‌م جیه‌ دا (ده‌خدا) ده‌لێ: پادشایانی شوان

- کاره ۱۵ کهس بوون بهم جوړه ۱- فضلوپه له ۴۴۸ تا ۴۵۹ ک.م.
- ۲- نظام الدین یحیی کورپی حسن له ۴۵۹.
- ۳- نظام الدین محمودی کورپی نظام الدین یحیی له...
- ۴- قطب الدین مبارز... تا ۶۲۴ ک.م.
- ۵- ملک مظفر الدین مبارز بن ملک مظفر الدین له ۶۲۴ تا ۶۵۸ ک.م.
- ۶- قطب الدین مبارز بن ملک مظفر الدین له ۶۵۸ تا ۶۵۹ ک.م.
- ۷- نظام الدین حسن کورپی محمد مظفر الدین له ۶۵۹ تا ۶۶۲ ک.م.
- ۸- نصره الدین ابراهیم برای نظام الدین حسن له ۶۶۲ تا ۶۶۴ ک.م.
- ۹- جلال الدین طیب شا ۶۶۴ تا ۶۸۱ ک.م.
- ۱۰- بهاء الدین ابراهیم برای طیب شا له ۶۸۱ تا ۶۸۸ ک.م.
- ۱۱- نظام الدین حسن کورپی طیب شاه له ۶۸۸ تا ۷۲۵ ک.م.
- ۱۲- نصره الدین ابراهیم کورپی اسماعیل له ۷۲۵ تا...
- ۱۳- ملک رکن الدین حسن له...
- ۱۴- تاج الدنی جمشید کورپی اسماعیل له ۷۳۵ تا تزیک ۷۴۲.
- ۱۵- ملک اردشیر له ۷۴۲ تا ۷۵۶ ک.م.

پادشاهانی پیشدادیان و کیانیان

پیشدادیان

که یوومه رس

ههوهل پادشایی له پیشدادیان
 که یوومه رسه میژوو ده کا باسی وان
 هیژودۆت نه نووسی که باپیری ماد
 که یوومه رسه شا بوو له بۆ عهدل و داد^۱
 ده سووپا له شاخ و له نیو بهرده لآن
 له پیست بوو لیباسی، نه ئاوا ژیان
 له شانامه باسی که یوومه رسه هات
 که «تیین» له ویدا، به تین باسه کات

هوشهنگ (۱)

نهوهی نهو بوو هوشهنگ له پیشدادیان
 بسوه شابه باشی له دنیا ژیان
 به هوشهنگی گوترا له پیشدادیان
 نه تۆی دادگهر شا، مروقی قاره مان
 له دهی به همه نا بوو، نه نهو پادشا
 که به ردی ده خستن، له بۆ نه زده ها
 نه نهو بهرده کهوتن له بهردیکی دی
 له ویدا بوو پرشنگ له ئاور پهری
 لهوئ ئاوری گرت گه لئ گیا و گز^۲
 که شف بوو به هوشهنگ ئاور له گز
 له لای شاوه جهژنی لهوئ روژ کرا
 له میژوو به جهژنی سه دهی ناسرا
 له نهو روژه تا کوو نه مه مرۆ جیهان
 له نه رزو له به حر و ههوا و ئاسمان

له ئاور: به دهستی دهخا سوود و که لک
له هر دهره تیکا بیانی خه لک

ته هموورس (۲)

کورپی تم بوو ته هموورسی پالانوان
کتییی گه لی باش له نیو دژیه نان
مه تاکو بمینی له بهینی نه بهن
که قازانجی زور بی له بو ته هلی فهن

جه مشید (۳)

له دووی مردنی نهو بوو جه مشید به شا
له میژوو دهنووسرا له سه فحهی ته لا
له هر تهختی دانیشته که جه مشید شا
به نهو روزه^۱ مه شهوور، جهژن بوی کرا
به نهو ئاوه دان بوو سه راسه ر ولات
لهوئی فیر بوو خانوو دروس کا برات

زه حاکی (۴)

له هر حاکی سامی، له غه ربی ولات
زه حاکی نه جهل بوو، له بو جهم بوو هات
که جه مشیدی لایبرد، به شا ناسرا
تهواوی ولاتن، له ئاور خرا
به زه بر و به زه نگ بوو له مهیدانی شهر
سپاییکی جه بهی ده کرد دهس به هر
له مه غزی سه رانی گه لی کورد زمان
غهزا بو زه حاکی لهوی چاکران

کاوه

به لام کاوهیی کورد له وی راپه ری
 به نه عره و به سامۆ له ناحه ز خوری
 به هوئی وه که دوو کوپ له وی سهر بران
 له مه غزی سهری وان به ماران دران
 له پاشان کوپی دی که ده سه بن کرا
 له بو سه برینئی، له دیوئی خرا
 له وی ده م بوو کاوه به ره و کاخی چوو
 هه تا جه ور و زۆری، بلی روو به پروو
 که دی، (داسه) *، بازووی له پۆلای سهخت
 له ت و پهت ده کاتن، له وی تاج و تهخت
 له بهروهی بوو ده یگوت بزۆن زووبه زوو
 کوپی کاوه به رده ن، که زیندانی بوو
 جگه رگۆشه یی خوئی له ئامیز ته سخت
 به ره و خه لکه روپی، ته کان دانی مست
 له کاتیکی کاوه که دی زولم و جه ور
 به ری ئاسمانی ده گرت ببوه هه ور
 به خه لکی ده گوت زوو وهرن راپه رن
 فه ره یدوونی (ه) کوردیش، له گه ل خو به رن
 به سه، مه غزی ئیمه، به ماران درئی
 له مارا چ نه فعه، به ئیمه ش برئی
 پلینگانی کورد بوون، له گه ل کاوه دا
 به هه لمهت ده پۆیین، له ئه و ناوه دا
 سهری که وئی ئاسنگه ری دا له دار
 به ده سیۆ ده گرتن، له بو کارزار
 به یاخی به ده س گرت، له دوورۆ هه را
 به گوپه و به نه عره ی، زه مین وه رگه را
 به لی کاوه یی کورد، دره فشی له ده س
 له پیش شوپشو بوو، وه کوو شیري مه س

فهره یدوون (۶)

فهره یدوون که کاوهی ده دی دهینه پان
 سپایی به دویۆ هه مووی پالوان
 فهره یدوون به یاخی، به دهس کاوه دی
 له زالبوونی خویدا، نه مابۆی به دی^۱
 به یاخی به نیوی دره فش کاویان
 فهره یدوونی زانا، نهوا نیوی نان
 دره فشی هه موو کرد، جه واهیر نشان
 به نه لماس و دوو و به یاقوونی کان
 له هه عهس و قه پنی که شایی ده هات
 دره فشی به زیری، ده کردن خه لات
 لهوئ دهه به پیزه، له لای شا و گه دا
 نیشانهی نه ترسی، نیشان ده دا
 دره فشم ده لئ شهر، له گه ل جهو و زور
 له دهسکهوتی زورتر ده بیی له خوور
 له شانامه دایه فهره یدوون به خوین
 له پیشدادیانه نژادی لهوین (۷)
 له بو تو له سندن له زه حاک نه هات
 که جه مشیدی بابی به دهس نهو بوو مات
 دژی داسه کیو بوو له پولا نهوا (۸)
 به نیزه فهره یدوون خرایه ههوا
 زه حاک لهو شه پیدایه دیلی برا
 به دهس کاوه، خوینمژ له زندان خرا
 لهویدا بوو زنجیر له نه ستوی خرا
 هه تاکو ده ماوه به نه رزا برا

۱ - به دی: «گومان» و «وه شک»، سه رچاوه: ایران در عهد باستان دکتر مشکور.

له ویدا له تاشی سهخت پیچرا
 ستهم بوو له دنیا، که جاپوو درا
 له پیس شیرێ نه پ بوو ته ناف چاکرا
 دهس و پئی زه حاک بوو به وهی به ستر
 فهره بدوون بوو گورزی له تپو دهست و مست
 له شه لوهندی دابی له به حری دهخست
 به لام ویستی داسه، به دیلی گری
 نه بادا به گورزی له چالی نری
 زه حاک بوو قه لاکهی، له نیو گیر و دار
 له نیو کیوی ئاور ده سووتا دوو مار
 وه کوو شیرێ زامدار له نیو جه نکه لان
 به هه لمهت ده پوین، که قه کهن شه وان
 نه جاتی نه بوو کهس له چنگالی مه رگ
 له سه حرا و شاخ و له نیو باغ و به رگ
 به هوی وهی زه حاک بوو شه سیر به ندکرا
 له گولزاری شادی ته پل لی درا
 به نیو جه ژنی کوردی له ئیران زه مین
 شهوا نیو برا و هه موو بوون شه مین
 له نه ورۆزنامه ی حه کیمی خه یام
 فهره بدوونی کورد بوو پلینگی به سام
 به بازووی پولا زه حاک ی ده برد
 له نیو کووت و زنجیر شه سیری ده کرد (۹)

مه نوو چیهرو ئارهش

کورانی فه ره یدوون، که بوون سی برا
 ته و او خاکسی ئیران به ئیرج درا
 هه موو رۆمی دابوو به سه لمی کوری
 له گهل دوژمینی خوی ده کرد مله پوری
 به شتی مابوو تووران به تووران درا
 نییه ئیشتبایی له بۆم ئهی برا
 به خهنجیری سه لم و به شمشیری توور
 به نامه ردی ئیرج له خویندا بوو سوور
 به یاری فه ره یدوون مه نوو چیه ره هات
 سزای ئیره جی سه ند له وی کات و سات
 مه نوو چیه رو له شکر له ئیران زه مین
 ده پۆیین هه موویان پلینگى به کین
 هه تا شاهی تووران «په شهنگ» بیته شه ر
 له میشکی به رم دهن هه مووی بیته ده ر
 کورپی ئه و بوو ته فراسیایی نه به ز
 له گهل شایی ئیران ته بای کرد به له ز
 ئه به م جوړه سازش له به ینی ئه وان
 کرا گه ر به کئی بی، له کورد پاله وان
 به ره و لووتکه کیوی ده ماوه ندی زه رد
 وه کوو به رقی بر و ا!، سه ر تاش و به رد
 له سه ر قولله ویستی نه کا وه ختی فه وت
 به له ز تیر بخاتن له هه ر کوویه که وت
 ئه وه و جینگه بی مه رز سنووری ئه وان
 به وه ویدا نه یین و نه پۆن هه یچیان
 له ویدا بوو «ئارهش» که مانگیری کورد
 به شاخا ده پۆیی به چه که می بوو ورد
 که مانی ده گرتن له نیو ده ست و مست
 له ویبرا بوو تیری له جه یحوونی خست

ئەه‌و تیره‌ بێزرا له‌ سووبخۆ ده‌هات
 وه‌ کوو مووشه‌ کێ بوو له‌ سه‌ر رووی ولّات
 مه‌نوو چێهر روویی له‌ دنیا نه‌مان
 کوپی ئەو بوو نه‌وزه‌ر له‌ جێی حوکمران
 له‌ ئەفراسیایی درا تیسیر و شیر
 له‌ کاتێی له‌ تووران ده‌هات ئەو ئەمیر
 له‌ بو‌خاکی ئێران له‌ بو‌خپۆین پژان
 به‌لام شیرێ ئیمه‌ له‌ویدا شکان
 له‌ویدا بوو نه‌وزه‌ر وه‌ کوو شیرێ مه‌ست
 له‌ نیو کوپی دوژمن هه‌مووی لێکه‌ به‌ست
 له‌ نیو گێژه‌لووکه‌ی شه‌پا لێی درا
 به‌ نێزه‌ سه‌ری ئەو له‌ ته‌رزی خرا
 له‌ تاریخه‌ ئەفراسیاب و په‌شه‌نگ
 ده‌هاتن به‌ گورز و به‌ گوپال و په‌نگ
 هه‌موو پالەوان و هه‌موو قاره‌مان
 سه‌کاكان ئەوانن له‌ میژووی جیهان
 که‌ هه‌رچه‌ن له‌ شانامه‌ نووسرا ئەوان
 نژادیکی دیکه‌ن له‌ ئاریا جودان
 به‌لام کۆمه‌لێ بوون له‌ ئاریاگه‌لێ
 له‌ فکری شه‌پا بوون ته‌گه‌ر بێ هه‌لێ
 شه‌پی خو‌به‌خۆ بوو له‌ پیشدادیان
 هه‌موو ئاریایی پلینگی زه‌مان
 له‌ تاریخی ئێران عه‌هد باستان
 که‌ «مه‌شکوور»ه‌ نووسی گه‌لێ داستان
 وه‌ کوو کانیه‌کی گه‌لێ روون و جوان
 ده‌بـێـزێ له‌ویدا له‌وانیش دوان
 ئەوانه‌ی که‌ شا بوون له‌ پیشدادیان
 له‌ هه‌ووشه‌نگ و ته‌هموورسی کارزان
 به‌ دویدا بوو جه‌مشید مروّفی دلێر
 فه‌ره‌بدوونی مه‌رد و مه‌نوو چێهری شیر

کورپی نهو بوو نه وزهر له جیتی بابی مان
 له شه فراسیاب بوو به شیر لیدران
 سه کاکان رهشید و هه موو پاله وان
 که شه نند یارش یه کئی بوو له وان
 که زاب بوو به پادشا، به زور ئاپ و تاب
 له رۆلهی په شهنگ بوو دلی وه ک که باب
 به ته رتیپی و ترا هه موو پادشان
 له ئاخو بوو گر شاسی داستان
 «که یوو مه رس شد بر جهان کدخدای
 نخستین به کوه اندرون ساخت جای»
 فردهوسی

تییینی کان

(۱) هیندیگ له فرههنگ نووسان پێیان وابوو هه وه شهنگ موره کهب له (هۆش) و (فرههنگ) ه و سه رچاوهی
 تهه له یه تهه شیعری شانامه یه که دهلی:
 گر انمایه را نام هوشنگ بود

تو گفתי همه هوش و فرهنگ بود
 به لام نازناوی هه وه شهنگ پز زاته (پیشداد) بووه که به مانای قانون دانهری هه وه له و له شانامه دا دهلی
 هه وه شهنگ دوی که یوو مه رس چل سال پادشایی کردوو و ئاوری دۆزیه وه و داستانه که ی بهم جوړه یه که شا له
 دهی ریبه ندانا ماریکی دی به ردیکی تیهالاند و نهو بهرده له به ردیکی دیکه که وت. پرشنگی ئاوری لی پهیدا
 بوو و گز و گیای وشکی دهو رو بهری ئاوری گرت. شا تهوهی به بهخته وهری زانی و به هوی تهوه وه بناخه ی
 جه زنیکی به نیوی جه زنی سده دارشت که فردهوسی لهم بابه تهوه دهلی:

فروغی پدید آمد از هر دو سنگ

دل سنگ گشت از فروغ آذرنگ

نشد مار کشته و لیکن ز راز

پدید آمد آتش از آن سنگ باز

(۲) له شانامه ی فرده و سیدا ته هه موو رس به کورپی هه وه شهنگ پێو براوه و له دوی بابی بووه ته شا
 و خوری رستنی فیری خه لک کردوو و قوشی بو راو، و که له بابی بو خویندن ده سه لێن کردوو
 و به پروای هیندیگ کهس توفانی مه شهوور له زه مانی نهودا بووه. ته هه موو رس دژنیکی له

ئیسفه‌هان ساز کرد و هه‌رچی کتیب بوو له‌ویدا خپری کرده‌وه تا له‌به‌ین نه‌چن و «کریستینسن» ده‌لی: ته‌هموورس هه‌مان «ئه‌رپۆک زائیس»ی سه‌کایه‌ کورپی «تارگیاتس» که له‌داستانی سه‌کاییدا ئیوی هه‌وه‌لین پادشای میله‌تیکه‌ به‌ ئیوی «ئیرپا» و له‌ئهو‌یستادا ئیوی براوه.

(۳) به‌قه‌ولی شانامه‌ جه‌مشید کورپی ته‌هموورسه‌ و له‌هه‌وه‌ل رۆژی مانگی خا که‌لێوه‌دا بوو به‌شا و له‌سه‌ر ته‌خت دانیشته‌ و خه‌لک ئه‌و رۆژه‌یان ئیو نا نه‌ورۆژ و له‌وکاته‌وه‌ هه‌موو سالی له‌و رۆژه‌دا جه‌ژن ده‌گیردیی و جه‌مشید ته‌نیا پاله‌وانی چیرۆکی ئیران نییه‌ به‌لکوو پێوه‌ندی به‌ ئاریای هیندیشه‌وه‌ هه‌یه‌.

له‌کتیپی سیه‌ه‌می دینکورد دا نووسراوه‌: جه‌مشید خه‌لکی به‌چوار چین دابه‌ش کردوه‌: چینی رۆحانی، شه‌رکه‌ر، که‌شاه‌ورز، پیشه‌وه‌ر. له‌ئاکامدا زه‌حاککی عه‌ره‌ب به‌سه‌ریدا زال بوو و پادشایی ته‌وی له‌به‌ین برد و خوشکی جه‌مشیدی بۆ خۆی هیناکه‌ فه‌ره‌یدوون له‌دوایدا ته‌وانی نه‌جات دا و له‌زه‌حاککی سه‌ندنه‌وه‌.

(۴) زه‌حاک له‌شکری هینا بۆ سه‌ر خاکی ئیران و جه‌مشیدی شکست پێدا و خۆی بوو به‌شا. داستانی زه‌حاک زالبوون و ده‌سه‌لات په‌یدا کردنی میله‌تی سامی (سامی مه‌نسوب به‌سامی کورپی نووحه‌ و نژادی سامی بریتین له‌ئاشووری، عه‌ره‌بی، بابلی، عبری، سریانی، ئارامی، که‌نعانی قه‌دیم) له‌زه‌مانی زوودا به‌سه‌ر ئیراندا وه‌بیر ده‌خاته‌وه‌ که‌ له‌ئاشوور یا که‌له‌ده‌وه‌ هێرشیان بۆ ئیران هیناوه‌. زه‌حاک دوو زیاده‌گۆشت (لووی گه‌وره‌) له‌سه‌ر شانی بوون و بۆ ترساندن خه‌لک کو‌توویه‌ دوو مارن و دوای ماوه‌ییک ئیشیان لێ په‌یدا بووه‌ و زوو زوو مه‌ره‌میان لێ داوه‌ تا وای لێ هات مه‌غزی ئینسانیان له‌سه‌ر داده‌نا که‌ ئازام بگرن و زولم و زۆر و کوشتنی جه‌وانان بوه‌ هۆی ته‌وه‌ که‌ کاوه‌ی ئاسینگه‌ر به‌هۆی ته‌وه‌ی دوو کورپی کوژرابوو راپه‌ری داریکی گرت په‌ده‌سته‌وه‌ و که‌ولیکی له‌سه‌ری قايم کرد و گوپاندی و خه‌لک خه‌ر بوونه‌وه‌. زه‌حاک هه‌لات و خۆی شارده‌وه‌. له‌پاشان مرقۆف به‌کاوه‌یان کوت تۆبیه‌ به‌پادشا. ته‌ویش له‌جوابدا کوتی: من شیاوی ته‌وکاره‌ نیم و ده‌بی به‌کیک له‌نژادی جه‌مشید په‌یدا که‌ین و بیکه‌ینه‌ شا. جا بۆیه‌ خه‌لک رۆیین فه‌ره‌یدوون که‌ له‌ترسی زه‌حاک خۆی شارده‌وه‌ په‌یدایان کرد و کردیان به‌شا و زه‌حاککی گرت و له‌به‌ندی کرد و کاوه‌ی کرده‌ سوپاسالار و ته‌و پێسته‌ی به‌جه‌واهێر رازنده‌وه‌ و ناوی نا دره‌فشی کاویان.

سه‌رچاوه‌: تاریخ ایران، ترجمه‌ کیخسرو کشاورز- ایران در عهد باستان، نووسینی دوکتور محمده‌د جه‌واد مه‌شک‌وور، لا‌په‌ره‌ ۷۶

(۵) ایران در عهد باستان، لا‌په‌ره‌ ۸۲ نووسیویه‌: فه‌ره‌یدوون له‌نژادی جه‌مشیده‌ کورپی ثابتین، نه‌ کورپی جه‌مشید

تو بشناس که ز مرز ایران زمین

یکی مرد بود نام او آبتین

ز تخم کیان بود و بیدار بود

خردمند کرد بی آزار بود

ز طهمورث کرد بودش نژاد

پدر بر پدر بر همه داشت یاد

به دژ هوخت‌گنگ آمد از راه شام

که خوانیش بیت‌المقدس به نام

(اسدی‌گرشاسب‌نامه)

*داسه: فامیل و شۆره‌تی زه‌حاکه.

٦) فه‌ره‌یدوون کۆری ثابتین له نژادی جه‌مشیده. زه‌حاک ئابتنی کوشت و فه‌ره‌یدوونیان شارده‌وه و دواپی فه‌ره‌یدوون به تۆله‌ی باپیره‌گه‌وره‌ی زه‌حاککی له به‌ین برد و خۆی بوو به‌شا و پاشان مه‌مله‌که‌تی له مابه‌ینی سێ کۆری خۆی (ئیرج، سه‌لم، توور) دابه‌ش کرد. ئیرانی به‌ئیرج و توورانی به‌توور و رۆمی به‌سه‌لم دا و سه‌لم و توور ئیرجیان به‌نامه‌ردی کوشت و فه‌ره‌یدوون به‌ده‌ستی مه‌نووچێهر تۆله‌ی ئیرجی سه‌نده‌وه و (به‌نده‌شن) نووسیویه: مه‌نووچێهر به‌شه‌ش پشت به‌ئیرج ده‌گا و ناوی بابی (منوش کرپر) بووه. ده‌بێ ئه‌وه‌ بزانی که مه‌نزور له سه‌لم قه‌ومیککی سه‌کاین که له مابه‌ین ده‌ریاچه‌ی ئارال و جنووبی رووسیه‌دا ژیاون و مه‌به‌ست له توور قه‌ومیککی سه‌کاین که له ده‌ور و به‌ری سه‌یحوون و خواره‌زم ژیاون که پێیان کوتراره توورانیان. که‌وابوو ئه‌و سێ ناوه‌ ئێوی سێ ئینسان نییه به‌لکوو ئێوی سێ قه‌ومه و ئه‌و شه‌ره له مابه‌ینی سێ قه‌ومی ئاریایی بووه پیکه‌وه. ده‌بێ بزانی که مه‌به‌ست له تووران قه‌ومی تورک نییه، چونکه قه‌ومی تورک له قه‌رنی دوهمی پیش زاین له چینه‌وه هاتوون و کۆچیان کردوه و له عه‌سر و زه‌مانی باستان دا تورک له سه‌یحوون و جه‌یحوون دا وجوودیان نه‌بووه.

که یانیان

که یقوباد

هه وهل پادشایێ له نه سلێ که یان
 قوباد بوو له هۆزێ له پیشدادیان
 له نهلبورزێ ده ژیا به ره ی راستان
 له چه ولا بوو روسته م له هه رکات و ثان
 هه تاکوو بیی نه وه وهل شای که یان
 له جینگای گرشاسب له پیشدادیان
 له نه فراسیابو گوره و نه عره هات
 به شمشیری قه هری له ئیران بدات
 قوباد له شکری برد به زور تاب و تاب
 له بو تو له سه ندن له نه فراسیاب
 به لام ناشت که بوونو و نه بابی کرا
 له ویدا بوو جه یحوون سنوور ناسرا

کە یکاووس

لە دووی رۆژگاری لە جیی کە یقوباد
 کۆری ئەو بوو کاووس لە بۆ عەدڵ و داد
 لە شانامە نیوی لە کاووس ئەبات
 لە بارە سیاهوش کۆری باس ئەکات
 سیاوش بە فەری کە یانی گەیی
 بە سەر بەرزی دەژیا لە سەر رووی زەوی
 سیاوش بە میژوو لە پیشینیان
 بە شوهرت کە یانە لە سەفحە ی کە یان
 وە کوو یوسفی میسر بە پاکی ژبان
 بە بوختانی سەودا، بە ئاوارە مان
 لە کاتیکی رووی لە تووران زەمین
 بە ئەفراسیایی پەنا برد بژین
 لە لایانی ئەفراسیایۆ بە ساز
 بە قەدرۆ دەپۆیین لە بۆ پیشواز
 کچی خوشی دایۆ، گەلی مۆلک و مأل
 لە مۆلکی خوتەن ماگەلی مانگ و سال
 کە کە یخوسرەوی بوو، بە فەری کە یان
 بە خوشی لە گنگ دژگە لیکێ ژبان
 لە ئاکامی کارا لەوێ سەر برا
 سەری کە ی لە خوینی، لەوێ وەردرا
 پەنای برده بینگانە وە ک کوردی دی
 لە نیو زاری مارا لەشی خوێ دەدی
 سیاوش نژادی بە حەق کوردە روون
 لە شانامە دایە بە بی چەند و چوون

سیاوهش که کورده گهلی میژووزان
 ده زانن نژادی نه ویش هر وهان
 له فەری که یانی سەراسەر جیهان
 هەموو ئاگەدارن نییه جیتی گومان
 گهلی پادشا و گهلی قاره مان
 گهلی پیاوی زانا له جهنگ ئاوه ران
 که یانن که یانی به چەن پشت ئەدان
 له گهلی پیشدادی یه کن گش بران
 له پیشدا ئیشارەم به وهی کرد عەیان
 «هیرودوت»ه نووسی له پیشدادیان
 له ئیران که یوومەرس به شاناسران
 هەبوو بابی گەورە له بو ماده کان
 سیاوهش که کوژرا خەبەر زوو گەیی
 له نیو قەلبی ئیران هەموو خوین مەیی
 لهویدا بوو رۆستەم له بو تۆله هات
 هەتا خاکی تووران له بیژنگی دات
 به لرفە دەهات و به بازوی قەوی
 له ئەلماسی چەنگی دەله رزی زەوی
 له بەرگورزی ئەو بوو له مەیدانی شەپ
 کە ئەفراسیاب دەدی لال و کەر
 بەرەو خاکی تووران گهلی پالەوان
 به شمشیر و گورز و به تیر و کەوان
 دەپۆین هەموویان له سەحرا و شاخ
 له لاپال و چۆمەل، له نیو دار و باخ
 له هەر لاوه هاتن سەپا هەلقولی
 له بن چە کەمە ئەلوهند دەله رزی دلی

نه بهو هو به قوشنه له ئیران زه مین
 وه کوو مهوجی ده ریا ده پوین به کین
 به نیو مهوجی خوینا که له شکر ده هات
 له بهر قهله زه ی نهو نه بینرا ولات
 به شمشیری نه لماس له پولا درا
 کراسی زری بوو هه مووی شق کرا
 له مهیدانی شهردا له نه فراسیاب
 به شیر سه ندرابوو ته واه هیز و تاب
 له مهیدانی شهردا که رۆستم به رم
 له نه لبورزی دایی ده بوو گش به لم
 له دهس رۆستمی زال به زاله ی ده هات
 نه مابوو له هیچ کوی له بوی ری نی جات
 هه موو خاکی تووران له دهشت و له شاخ
 له لا پال و چۆمه ل، له جه نگه ل، له باخ
 شکارگا بوو گشتی له بو راو چیان
 له بو رۆستم و گیو، گووده رزیان
 له توله ی سیاوهش له تووران ولات
 به نیو مهوجی خوینا که لاکیان ده هات
 له گوپه و له نه عره و له هازه ی که مان
 له شمشیر و هاره ی له قه لغان دان
 له بهر لرخه لرخ و خویره ی خوین رژان
 نه بوو کهس ببیسی ده می ناله یان

به‌شی سیٚه‌م

په‌راوِیْزه‌کان

فهره‌نگوٚک، سه‌رچاوه‌کان، کورد له‌فهره‌نگی ده‌خداو شیعری شاعیران و چندوینه‌ییٚک و
به‌لگه‌ییٚک

فهره نگوک

ئه لَف

ئه رخه وان: سوری

ئابلو قه: ده وره دان، چوار ده ور گرتن.

ئارشوو: بایه گانی

ئاجودان: ئه فسه ریک که له ژیر دهستی ئه فسه ری بالاتر کار ده کا.

الکتریسته: به رق، کاره با.

ئاوژ: هوش، قام، و تیگه یشتن

ئه ده بیات: له زمانی ئیرانیدا جه می ئه ده به به لام له زمانی عه ره بی دا جه می ئه ده بییه و ئه ده به به ئاداب جه مع کراوه ته وه و ئه ده بیات صه فته تی مه و صوفی حه زف کراو و قرتیندراوه.

عیلمی ئه ده بیات: بریتیه له زانیی ده ستور و ریتوسی هونراوه و په خشان بو ناسینی پله و پایه ی باشی و خرابی و جوانی و ناحه زی ته وان.

ئارارات: کتیه کانی ئاورپژینی ئازه ربایجان که به قه ولیک «توره» که شتی نوح له سه ر تروپکی په کیک له و شاخه دا راوه ستاوه و کتیه ی جودی و ئاگری داخ و کتیه ی نوح و مازیک و می سی سی پی ده لین.

ئه که ده یا ئا کاد: مه مله که تیکی کۆن و قه دیمی له «بین النهرین» که هۆز و قه ومی کۆچه ری سامی له هه زاره ی چواره م و سیه می پیش زانیی دا هاتونه ته ئه و ناوچه و له زه مان «سارگن» هه زاره ی سیه می (پ.ز.) سومر که وه ده ست ته که ده و له کتیه کانی ئیلامه وه تا ده ربای مدیترانه و ئاسیای سه غیر به ربلاو بوو دوا ی مردنی سارگن جه مورایی ته که ده و سومری کرده یه ک و ده وله تی بابلی پیک هینا.

آذرگشنسب: له ریشه دا (اذرگشنسب) بوه ئیوی ئاته شکه ده ی راگری دنیا و ئه و ئاته شکه ده یه له ئازه ربایجان بوه له و شیعرانه ی «فردوسی» ش وا روون ده یته وه:

چو بشنید خسرو که شاه جهان

همی خون او جوید اندر نهان

شب تیره از تیسفون در کشید

تو گفתי که گشت از جهان ناپدید

نداد آن سر پر بها رایگان

همی تاخت تا آذر آبادگان

...

زمانی بنخچیر تازیم اسب

زمانی توان پیش آذر گشنسب

و زان پس نشستند گردان بر اسب

براندند برسان آذر گشنسب^۱

ب

بافت ناسی: بریتیه له ناسینی تنین و هوژراوه و بافتی حیوانی و گیایی به هوئی تجربه به و ئازمایشی عیلمی. **بیژهن:** کوری گیوه و نهوئی گوده رز و خوشکه زای روستم و له پالهلوانانی به ناوبانگی ئیرانه. داستان و حکایه تی بیژهن له شانامه دا نوسراوه. زۆر به کورتی ئه مه یه که: چهند کهس له خهلکی ولات و سه رزه مینی «ارمانیان» هاتنه لای که یخسره و له وه که به رازیکی یه کچار زۆر له ولاته که یانه و زهوی و دهغل و دانی تهوانی له بهین برده، شکایه تیان کرد. شای بریاری دا پالهلوانیک بجی بو «ارمان» له نسیزیک په ری توران و ئه و به رازانه له بهین به ری. بیژهن له گهل «گورگینی میلاد» چوو بو ئه وئی و بیژهن به رازی هه موو له بهین برد به لام گورگین هه سودی پیکرد وستی تووشی به لای کا: ته ماشای ئه و کچه جوانانه له و چیمه نه له خاکسی توران ده گهرین تهویش جهوان بوو چوو بو لایان و عاشقی یه کیک له و کیزانه بوو و له گهل یه کتر سه مایان کرد بابی کچه که ته فراسیاب زانی له گهل گرسوزی برای گرتیان و بیژهنیان له چالاولیکی قوول دا زیندانی کرد و به ردیکی زۆر گه و ره یان له سه ر ده رگاکی دانا و گورگین هاته وه کوتی: بیژهن ون بوه. گیو له گهل روستم و چهند پالهلوانی دیکه چون بو یارمه تی و له گهل «مه نیژه» ی کچی ته فراسیاب بیژهنیان له چال هیناده ری و بیژهن و مه نیژه یان له گهل خو برد و گهرانه وه.

فردوسی ده لی:

که افراسیاب اندر ارمان زمین

دو سالار کرد از بزرگان گزین

که بیژن ندارد به ارمان رهی

بریار: پهیمان و شهرت و قهرار

به نند: سه د

بیژدا: زیاده له ئه ندازه، له راده به ده ر

بابی دار: قیمة دار، جی ریژ

به ر: سه مه ر، فایده

به خت: خه رج و مه سه رف

بودجه: سوره تی ده رامه د، هه زینه ی ده ولت بو زه مانیکی دیاریکراو

به یان: سپیده ی رۆژ بوونه وه

به‌ختی کردوه: خه‌رجی کردوه

بەل: په‌له و له‌ز کردن له شتی‌ک‌دا

باستان: کۆنه، تاریخی، زۆر له میژینه

بیوگرافی: نو‌سین و رونا‌ک کردنه‌وه‌ی ژبانی که‌سینک

بابل: له‌ کتیی به‌نی ئیس‌رائیل دا واده‌رده‌که‌وئ قه‌دیمی‌ترین شوینی ژبانی ئینسان و کۆن‌ترین نیشتمانی هۆزی که‌لدانی بوه‌ تا له‌ سالی (۱۲۷۰ پ. ز) ئاشووریان که‌ خزمیان بوون هه‌و ولاته‌یان گه‌رته‌ ده‌ست و بابل له‌ زمانی بابلی‌دا (باب ایل) یانی ده‌راوه‌زی خودا و شاری‌ک بوه‌ له‌ که‌ناری فورات و قینانی کۆری ئنوش کۆری شیف (ع) دروستی کردوه و ته‌همورسی دێوبه‌ندی پیشدادی ئاوه‌دانی کردوه‌ته‌وه و به‌بینکیش پئی ته‌ختی زوحاکی علوانی بوه‌ و دوا‌یی وێران بوه‌. هه‌سکه‌نده‌ر دوباره‌ ئاوه‌دانی کردوه‌ته‌وه و له‌وئ له‌ سه‌رگریدی چالینکی قووله‌ که‌ ده‌لێن هاروت و ماروت له‌و چاله‌دا زیندانین.

حافظ ده‌لێ:

صد‌گونه‌ جادوی بکنم تا بیارم

گر‌بایدم شدن سوی هاروت بابلی

پ

پیلان: که‌ین و به‌ین

په‌ک: ده‌رفه‌ت و هێز و ته‌وان، هه‌ل

پیک: کوتکی ئاسن

په‌راویز: که‌نار

په‌ل: تیره‌یه‌ک له‌ هۆز و عه‌شیره‌ت

په‌نگ: که‌شانه‌وه و گه‌رانه‌وه‌ی ئاو، سه‌کلی ئاور، پۆلو

پارتیزان: «مشیرالدوله‌ پیرنیا» و «پورداد» نوی‌ویانه: «په‌هلوو» یا «په‌هله‌وی» یا «په‌هله‌وان» که‌ وشه‌ی گۆپاوی «پرتۆ» یا «پارت» هه‌ نیشانه‌ی دلیری و پاله‌وانی هه‌سکه‌نیان و «پارتیزان» که‌ به‌ مانای چریکه‌ له‌ ریشه‌ی پارت‌ه‌ که‌ سوپای هه‌سکه‌نده‌ر بر‌دوو‌یانه‌ بو‌ ئوروپا.

ت

تاران: رو‌یشتی بی‌گه‌رانه‌وه، تو‌ران

ته‌وژم: توند و هێزدار

تروسکه‌: بریقه‌

تاوان: توه‌نه‌وه و ئاوبوون، گونا‌ه

تکنیک: هونه‌ر، کاری فەنی

ته‌فر: فه‌وتاو، نه‌ماو، له‌به‌ین چوو

تون: جه‌ه‌ننه‌م

تاق: میچی به‌که‌وانه

تره‌ن: قه‌تار

توس: کوری نه‌وزهره و پالەوان و قاره‌مانی ده‌رباری چەند پادشای ئێران بوە، که یقوباد، کاووس، که یخوسره‌و.

ج

جه‌ر: مه‌حکەم کردن

جه‌عز: دایره

جه‌ده‌ل: به‌ربه‌ره‌کانی

چ

چه‌ک: روت و قوت، ته‌سله‌حه

ح

حال: چلۆنایه‌تی باری ژبان

حه‌ول: ته‌قالا

خ

خارن: خواردن

خۆ: خزم، خۆم، دۆست و ئاشنا

خه‌رده‌ل: گيايێكه گول زه‌رده و كناية له بنياده‌می ترسه‌نۆك

د

دژ: روترش

ده‌هۆ: گزی و قیل

دان: ده‌خل و دان، خه‌له

ده‌ر: درگا

دژوار: چه‌توون، سه‌خت، زه‌حمەت

دێر: دره‌نگ، له میژینه

دزه: ئیوی گوندیکه له مه‌رگه‌وه‌ر

ر

راز: نه‌هینی

رشتن: رژاندن

ره‌به‌ق: ته‌واو، بی‌زیاد و که‌م

له میژینه: رابردوی زۆر دوور

ریبازی واپ: ریبواری ئاوا به تابشت

رایژ: ته‌گییر و مه‌شوه‌ره‌ت

ره‌و: روین، هه‌لاتن

روه‌ام: کوری گو‌ده‌رزه له دوا‌ی که‌یخوسره‌و له گه‌ڵ لوه‌راسب بوو و پادشای ئێران حکومه‌تی ره‌ی و ئیسه‌هه‌ان و فارس تا په‌ری شوشته‌ر و ته‌هوازی دا‌یی.

ز

زاد: تویشوو، ده‌خل و نان

زید: دژ، پیچه‌وا‌نه، ناحه‌ز

زید: زاگه، جیگه‌ی له دایک بوون، نیشتمان

زاف: زیاد، فره

زرم و کوت: ده‌نگی زۆری شت لیکه‌وتن

زاگرو‌س: یونانیان به‌ کێوه‌کانی (پیشکوه) ده‌لێن زاگرو‌س و «ره‌شید یاسه‌می» نوسیویه: زاگرو‌س که‌ ته‌مه‌رو‌له‌ رو‌ژئاوای ئێران و رو‌ژه‌ه‌لاتی تورکیه‌ و باکووری عێراق دایه‌ به‌ هو‌ی نیزیک بوونی له‌ ده‌وله‌تی پیش‌که‌وتوی دنیای کۆن و قه‌دیم وه‌کوو ئیسلام و سومر و ئاکاد و بابل، زۆر مه‌شه‌هور و ناودار بوه‌ و خه‌ڵکی نیشته‌جێی زاگرو‌س به‌ ئیوی جو‌راجو‌ر ئیو براون و ئیویان له‌ که‌تیه‌ و به‌رده‌ نوسراوه‌کانی بابل و ئاشوور و ئیلام‌دا نوسراون.

«گرشمن» له‌ کێبێی (ایران از آغاز تا اسلام) دا نوسیویه: کێوه‌کانی رو‌ژئاوا یا زاگرو‌س له‌ شمالي رو‌ژئاوا بو‌ جنوبی رو‌ژه‌ه‌لات درێژایی هه‌یه‌ که‌ زیاتر له‌ هه‌زار کیلومتره‌ و دوسه‌د کیلومتر پانایه‌تیه‌تی و بلێندایی شه‌و زنجیره‌ کێوا‌نه‌ به‌ هه‌زار و چه‌وسه‌د متر ده‌ گا و شیو و دۆله‌کانی ۵۰ تا ۱۰۰ کیلومتر درێژاییان هه‌یه‌ و ۱۰ تا ۲۰ کیلومتر پانایه‌تی یانه‌.

ژ

ژنرال: نه‌فسه‌ری بالا‌ده‌ست، سپه‌سالار

س:

سام: بابی زال و باپیری روسته‌مه

«فردوه‌سی» ده‌لی: تو پورگو پیلتن رستمی ز دستان سامی و از نیرمی

سرت: کیوی سه‌خت و به‌رده‌لان

سیمه‌ن: وه‌ک زیو

سرتی: ئازایه‌تی و بویری

سامان: ئارام و هیدی

سه‌را: جیگه

سمینار: ده‌سته‌تیک له دانشجویان که له ده‌ره‌جه‌تیک سهره‌وه‌ی خوینده‌واری دا به‌شدارن. به‌رینمونی ماموستا که یان ده‌ست ده‌کن به‌شی کردنه‌وه‌ی مه‌به‌شتیک.

سمپوزیوم: نه‌نجومه‌تیک که جه‌ماعه‌تیک پیکه‌وه‌کو ده‌بنه‌وه و له باره‌ی شتیکی تاییه‌ت دا باس و قسه ده‌کن.

سه‌له‌سبیل: ئاوی ره‌وان و گه‌وارا و ئیوی کانیه‌که له به‌هه‌شت.

صنوبر: داریکی هه‌میشه سه‌وز و زینه‌تیه.

سه‌یاح: دنیا‌گه‌ر.

سومر: مه‌مله‌که‌تیک زور‌کو‌نه له به‌شی خواره‌وه‌ی «بین‌النهرین» نیزیک خه‌لیجی فارس و له باشووری ئە‌که‌ده‌ سومری (۵۰۰ پ.ز) له سومر ژیاون و (۳۰۰ پ.ز) حکومه‌تیا ساز کرد و له (۲۱۱۵ پ.ز) له به‌ین چون.

ش

شه‌لمان: هه‌له‌رکی

شوره‌هه: مه‌ی مه‌عرفه‌ت

شیمی: بریتیه له عیلمیک که باسی ئاسار و خاصیه‌تی جسم و تیکه‌لاو بوونی زه‌رات و جیا بوونه‌وه‌یان ده‌کا و چۆن ته‌ئسیر له سه‌ریه‌ک داده‌نین.

شوش: شاریکه له خوزستان که ناری چۆمی شاوور و ئەو شاره پێ تهختی حکومهتی ئیلامی کۆن بووه و له زهمانی ههخامه نشیان دا شوش په کیک له چوار پێ تهختی ئیران بوه و چونکه ئاسهوار و شوینه واری چهند حکومهتی وه کوو (ئیلام، بابل، ههخامه نشی، ساسانی، ئیسلام) له شوش ماوه تهوه له روی کۆنینه ناسی و تاریخه وه زۆر جیی سرنجه و له لایه ن تاqm و تهنجومه نی فه رانسه ویه وه نزیک به ۶۵ سال له وی زه وییان کولیوه تهوه و شتی زۆر تهنتیکه و به قیمة تیان لێ دیوه تهوه که له موزه ی لوری (پاریس) دا دانراون.

ع

عه سه ب ناسی: بریتیه له ناسینی ئەو تاره سپیانه که مه غز پێوه ند ده کا له گه ل تهواوی بهش بهشی به ده نی گیاندار.

غ

غه نیم: دوزمن

ف

فه لسه فه: وشه ییکی یونانییه له دوو وته ساز بوه په کیک «فیلس» و تهوی دیکه «سوفیا» یانی حیکمهت و عیلم به راسته قینه ی به دی ها تهو کانی دنیا به ته ندازه ی توانایی ئینسان.

فریایه: هاوار و داده

فیزیولوژی: عیلمیک که له باره ی بهش بهشی تهواوی لهشی گیان له بهر و پێوه ندیان له گه ل په ک باس ده کا. **فه ندوق:** نه وه داریکه.

فه ره یدون: په کی له پادشایانی ئیرانه که به یارمه تی کاوه ی ئاسینگه ر زو حاکی له به ی ن برد. **فه ره یدون کوری «ثابتن»** له نه زادی جه مشیده که له ئاخری ژبانی دا ولانی له مابه ینی سی کوری دامه لم، توور و ئیره ج دابهش کرد (ده خدا).

ق

قه لانی: رینه وهی گیا

قانگ: دوکل

قه ران: مه یدانی ته سب رادان

قوژین: سوچ و گوشه

قشله: توله، سه ربازخانه

قارن: کوری کاوه ی ئاسنگه ره و له زهمانی فه ره یدون بوه و «فردهوسی» ده لی:

همانگه بشد قارن رزم زن یکی لشکری برد با خویشتن

ک

که لان: شیک و جوانی

که تان: گیایکی بلینده

کوک: رازاوه و بایی دار

کشی: بئ ده نگ

که لان: کولان، وه جوش هاتن، له ننده هور

که تی: له کار که وتوو، نابود بوو

کایینه: وه تاغی گه وره، ده بیرخانه، هه یته تی ده ولت

کمیسوون: نه نجمه نی چه ند که سی بو راگه یشتن به کار بک

کونفرانس: یاس و گفت و گو، راگه یاندنی وتار له لایه ن و یژه وانه وه له باره ی مه به ستیک

گی

گیو: یه کیک له پاله وانانی زه مانانی کۆنی ئیرانه کوری گوده رزه و زاوای روسته مه و گیو بوو که دوا ی ۷ سال سورانه وه که یخوسره وی کوری سیاوه ش نه وه ی که یکاوس و مه فراسیایی له گهل دایکی «فرنگیس» له تورکستانه وه هینا یه وه ئیران.

گشواد: نیوی پاله وانانی ده رباری که یکاووسه

گژ: تیک هالان بو کیشه و شهر، هه موو، تیکرا

گوژم: ته کانی به ته وژم، هیژ و توان

گو: زور شت پیکه وه، کو

گهر: پیچ دراو و بادراو به سهر یه کا

گونگ: بئ زمان، که سی که ناتوانی قسه و یاس بکا و به مانای لوله ی ئاویش هاتوه.

گوژان: کوژران

کو: چیا، کبو

گسته م: نیوی پاله وانیکی ئیرانییه له خانه واده ی نه وزهر.

گرشاسب: نیوی یه کئی له بابیره کانی روسته می زاله له نژادی جه مشیده.

گنگ دژ: شار بکه که سیاوه ش کوری که یکاووس له کاتیک دا له ئیران رویی چوه توران له وی دروستی کرد

و «فردوسی» ده لی

کنون بشنو از گنگ دژ داستان
که چون گنگ دژ در جهان جای نیست

بدان داستان باش همداستان
چنو سارسانی دلارای نیست

دهخدا

ل

لهش: همو نه ندام به گشتی
لیر: ثاوی دهم که له لغاوه را دیته خوارئ
لهز و لهزی: هردو به مانا به پهله و زوو

م

مه به ست: نیاز له قسه و کار (منظور)

ماف: دارایی و حق و بهش

موژ: مژ و هه وری نه وی

مجدور: لایق و سزاوار

مان: زیان و به قا

موسطه طهر: نوسراوه، کاغهزی خهت کیشی کراو

ململانه: رکه به ری و بهر به ره کانی

منطق: قسه کردن، عیلمیک به قانون و یاساییکه وه که چاوه دیری له وانه ده بیته هوئی ته وه که بیر و هوئی
تووشی ههله و چهوتی نه بی.

مه نجه نیق: شتیک بوه له زه مانئ قه دیم دا ئاور و بهردیان پی فریداوه بو لای دوژمن

مه رز داری: کیشکی سنوور

ن

نگا: ناگالتیون (مواظبت)

نه ریمان: بابی سام و بایری زال و بایره گه و ره ی روسته مه

نه ینه وا: شاریک له تاسیای قه دیم پی تهختی حکومتی ئاشوور له که ناری ده جله به.

و

واد: وه عده، قهول، به تین

وړ و واق: مات و گیز

ههرد: زه مین و شاخی سهخت

هات و نه هات: خو و بهخت

هه رهس: روخانی کێو و رنوو

هه دا: ئارام

هاژدار: دهنگی توند

هاریپاک: «هرودت» نوسویه: (ئیخ توویکو) پادشای ماد شهویک له خهودا دی که کچه کهی (ماندانا) نهوهندی ئاو له بهر روویی که هه مه دان و هه موو ئاسیای غهرق کرد جا له بهر نهوه (شا) نه بوست کچه کهی به پیاویکی گه و ره و سه به ده ره وهی مه مله که تی خوئی بدا و نهو کچهی دا به پیاویکی سه رشناسی فارس به نیوی که موجه و بردی بو ولاتی خوئی. دواي به بێنیک دیسان خهونی دی که له زگی نهو کچه داریک شین بوه که لق و پوپ و گه لای ئاسیای دا گرتوه. جا له بهر نهوه کچه کهی بانگ کرده وه بو پئی تهختی خوئی هه مه دان. له کاتیکدا هاته وه بو لای بابی مندالیککی که بیوی له گه لی بوو (ئاسیتاگس) نهو کورهی دا دهست وه زیره کهی (هاریپاک) بپی گوت بیکوژه. نهویش بپی خوش نه بوو دهستی به خوینی مندال ئالوده کا دای به شواینیک تا له کێوی به جیی بهیلتی تا ده مرئ به لام زنی شوان تازه مندالیککی مردووی بیوو کوتی لاشه ی هم منداله به ره بیده به (هاریپاک) بلی نهوه لاشه کهی نهو مندالهش بو خومان. شوان لاشه ی مندالی خوئی برده لای هاریپاک کوتی نهوه مردوه هاریپاک باوه ری کرد. له دواي به بێنیک مندالی لای شوان، بوو به دوازه سالان و له گه ل منداله کانی پیاوانی سه ره به ده رباری شا، کایه ی ده کرد. روژیک له مندالی فرمانه وه واییک توره بوو نهویش شکایه تی لیکرد. بر دیانه لای شا و نهویش چهند پر سیاری لی کرد بوی مه علوم بوو که نهوه کهی خویه تی به روا له ت خو ش حال بوو به لام ده ستوری دا ماندانا و کورشی کوری بچه وه پارس. چونکه هاریپاک نه مرئ نهوی به جی نه هینابوو به نهینی ده ستوری دا که کوری هاریپاک یان کوشت و له میهمانی دا گوشتی کوره که یان ده رخواردی دا و دواي سه ره و دهست و پشه که یان نارد بو بابی (هاریپاک) و هاریپاک نهو زولم و زوره ی وه روی خوئی نه هینا تا کورش گه و ره بوو جا له و کاته دا به نهینی کاغه زی بو کورش نارد و نهوی هان دا که به جی ماد بگری. به قولی «هرودت» کورش هه لی کوتایه سه ره ئیخ تووکیو و نه میش له شکریکی به سه رکرده یی (هاریپاک) ناره شه ری کورش و هاریپاک چونکه دلی پر بوو له کینه ی پادشای ماد به له شکره وه خو یان دا به دهست کور شه وه. شای ماد که نهوه ی زانی له به ین چوو به لام پادشای بابل (نبونید) نوسویه: «پادشای ماد له شکری هینابوو سه ره کورش و له شکره که لی هه لگه رانه وه، ئیخ توویکو (شای ماد) یان گرت و دایان به دهست کور شه وه، و حکومه تی (ماد) دواي پیهات. (ایران در عهد باستان نوسراوه ی دکتر محمد جواد مشکور - دهخدا).

ههستیان: مال و موجودیان

(بو ئه‌م کتێبه چاو له‌م سه‌رچاوانه کراوه)

شه‌ره‌فنامه‌ی به‌دلیسی که «هه‌ژار» کردویه به‌کوردی
از مه‌باد خونین تا ارس «نجفقلی پسیان»
تاریخ مشاهیر کرد «بابا مردوخ روحانی»
شهریاران گمنام «احمد کسروی»
مرگ بود بازگشت هم بود «نجفقلی پسیان»
لغت نامه دهخدا

تاریخ مه‌باد «سید محمد صمدی»

ریشه نژاد کرد «رشید یاسمی»

تاریخ ایلام «ناصر راد»

کردستان و کرد در اسناد محرمانه بریتانیا (و-همدی) ترجمه «بهزاد خوشحالی»

تاریخ عالم آرای عباسی «اسکندر بیگ ترکمان»

زبان‌شناسی و زبان فارسی «دکتر پرویز خانلری»

وزن شعر فارسی «دکتر پرویز خانلری»

سبک‌شناسی «ملک الشعراء بهار» جلد اول

کردها «حسن ارفع»

قیام افسران خراسان «ابوالحسن تفرشیان»

میژووی راه‌پینی کورد «علاءالدین سجادی»

تاریخ و جغرافی دارالسلطنة تبریز «نادر میرزا»

ایران کهن ترجمه و تالیف «گیوگیس آقاسی»

تاریخ ماد «دیاکونوف» ترجمه «کریم کشاورز»

تاریخ ارومیه «احمد کاویانپور»

الاخبار الطوال «ابو حنیفه دینوری»

دودمان آریایی «سرلشکر مظفر زنگنه»

- تاریخ الكرد القدیم «جمال رشید احمد - فوزی رشید»
 تاریخ الکامل «ابن افیر» جلد ۱۰
 تحقیق در باره کرد و کردستان «پروفسور امین زکی بیگ» ترجمه «حبیب الله تابانی»
 تاریخ مردوخ «آیت الله مردوخ کردستانی»
 کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او «رشید یاسمی»
 جغرافیای غرب ایران یا کوه‌های ناشناخته اوستا «عمادالدین دولتشاهی»
 ایران در عهد باستان «دکتر جواد مشکور»
 شاهنامه فردوسی
 تاریخ ایران باستان «میرزا حسن خان مشیرالدوله - پیرنیا»
 البارزانی و حرکت الكردیه «مسعود بارزانی»
 وفيات الاعیان «شمس الدین ابن خلکان»
 جنبش ملی کرد «کریس کوچیرا» ترجمه «ابراهیم یونسی»
 مقدمات زبان شناسی «دکتر مهر باقری»
 زبان و زبان شناسی تألیف «ا.هال» ترجمه «دکتر محمد رضا باطنی استاد دانشگاه تهران»
 با این رسوایی چه بخشایشی ترجمه «ابراهیم یونسی»
 کورد و کوردستان «واسیلی نیکیتین» وه‌رگپراوی «محمد قاضی»
 سردار جنگل «ابراهیم فخرایی»

لغت نامه دهخدا

۱- کورد

- کرد و خورد؛ تلاش روزانه صرف معاش روزانه. رجوع به مدخل کرد و خورد شود.

رجوع به مدخل کردی خوردی شود.

کود. [کُ] (اخ) نام طایفه‌ای است مشهور از صحرائشینان و ایشان در زمان ضحاک پیدا شدند. (برهان). گروهی است. ج. آکراد. جد آنها کردین عمرو مزیقیاء بن عامر بن ماء السماء نسبهم الشعراء إلى الیمین ثم الی الازد. قال:

لعمرك ما کردین عمرو بن عامر.

بعجم ولكن خالط العجم فاعتجم.

(از متهی الارب).

قومی ایرانی و آریایی که در ایران غربی و ترکیه و عراق سکونت دارند. شماره آنان را امروز میان ۲ تا ۳ میلیون حدس زده‌اند. علاوه بر نقاط مذکور در خراسان، آسیای صغیر، کیلیکیا و سوریه شمالی سکونت دارند. (از حاشیه برهان ج معین). از اسناد بسیار قدیمی که حاوی ذکر طوایف ناحیه زاگرس است آثار سارگن پادشاه مقتدر آگاد را باید شمرد. این پادشاه از ۲۵۳۰ تا ۲۴۷۵ ق.م. بر آگاد (جنوب بین‌النهرین) سلطنت کرد و به جنگ اهالی زاگرس رفت. نواحی کازالو در مشرق دجله و بدره فعلی را که آن زمان در می‌نامیدند فتح کرد و این فتح راه او را بسوی ایلام و لرستان و کردستان گشود. از طوایف مهم این ناحیه که نامشان در کتیبه آمده

است لولویی‌ها یا لولوها هستند که آنان را اجداد لرها شمرده‌اند و در زهاب و شهر زور و سلیمانیه مسکن داشتند. نام این طایفه در کتیبه نام راسین که در حدود ۲۵۰۰ ق.م. نوشته شده آمده است. دیگر طایفه گوتی‌ها هستند که به بین‌النهرین حمله بردند و این نخستین هجومی است که تاریخ آسیای غربی قدیم ذکر آن را باقی گذارده است. گوتی‌ها طبق فهرستهای دبیران بابلی ۱۲۴ سال در بین‌النهرین سلطنت کردند و آخرین پادشاه این طایفه به نام تیربگان به دست اوتون لگال پادشاه سومر از پای در آمد. کاسی‌ها پس از دو طایفه مذکور از طوایف بزرگ و مشهور کوهستان زاگرس هستند. نام این قوم تا عهد پیدا شدن یونانیان باقی بود و مورخان یونان اسم آنان را کبسیان و کوسبان ذکر کرده‌اند و در تاریخ فارسی قدیم بنام قوم کوش مشهور است. کاسی‌ها نیز بابل را به تدریج تصرف کردند تا در ۱۷۴۹ ق.م. گاندش پادشاه کاسی دولت بابل را منقرض کرد. آشوری‌ها کوشش بسیار برای تصرف سرزمین زاگرس کردند و آشور نازیرپال (۸۶۰ - ۸۸۵ ق.م.) پادشاه مقتدر آشور قسمت مهمی از این سرزمین را تصرف کرد و در زمان شلمنصر در ۸۲۹ ق.م. سرداران آشور در مانائی جنوب دریاچه ارومیه و پاسوا در مغرب آن فتوحاتی کردند. پادشاه آشور شمسی اداد، نامی از ماد میبرد و از عبارات سالنامه آشوریان پیدا است که ماد بسیار آبادان بوده است. سناخریب پادشاه آشور در کتیبه خود از انهزام قوم کاسی سخن گفته است. از اواخر

شبانکاره بودند زنی خواست و بابک از او بوجود آمد. در تاریخ سیستان نیز از کثرت کردن در فارس سخن رفته است. پس از اسلام عیاض بن غنم در سال ۱۸ ه‍.ق قسمتی از کردستان را فتح کرد و پس از آن عتبه بن فرقه السلمي به کردستان آمد و خلقي بسیار از کردن کشته شدند. قيس بن سلمة الاشجعی نیز به ناحیه سیستان رفت و با اکراد ماسبدان و صمیره به جنگ پرداخت و در ۲۵ ه‍.ق مکرر طوایف کرد در فارس و خوزستان برای دفع عرب شوریدند. در عهد امویان و زمان حجاج طوایف کرد بر سراسر فارس مستولی شدند و حجاج عمرو بن هانی العبسی را به جنگ آنان فرستاد. در حکومت عباسیان شورش‌های بسیار از اکراد در تواریخ آمده است و هارون الرشید فرزند خود^۱ مهدی را برای سرکوبی اکراد به حکومت کردستان و آذربایجان و ولایات غربی فرستاد. در سالهای ۲۸۱ و ۲۹۳ ه‍.ق کردن موصل که موسوم به اکراد هذبانیه بودند انقلاب کردند و با لشکر مکتفی بالله که به یاری عبدالله بن حمدان، ملقب به ابوالهیجا حاکم موصل آمده بود نبرد کردند. اکراد در آذربایجان با مرزبان دبلمی و پس از آن با دیلمیان در نزاع بودند و بعد از آن نیز با قوم مهاجر غز که به ری و همدان و آذربایجان و ارمستان و دیار بکر و موصل حمله بردند به مقابله برخاستند. پس از هجوم

هزاره دوم ق.م. تعداد مهاجرین مادی و پارسی رو به افزایش نهاد و در قرن هفتم ق.م. همه قلعه‌ها و دیه‌های این ناحیه به دست این اقوام مهاجر افتاد و زاگرس آریایی‌نشین شد. در جزء این طوایف مورخان یونان از قومی به نام کورتی یاد کرده‌اند و نیز طوایف دیگری بوده‌اند که نامشان قریب به همین نام است و در همه آنها ریشه «ک ر د» وجود دارد و در زمانهای بعد همه را به نام اکراد ذکر کرده‌اند و با بومیان آمیخته‌اند و از آنان نامی نمانده است. در میان این طوایف بعضی همان بومیان عتیقند مثل عشیره قردو و تموریخ و الخوتیه^۱ در بلوک خویت (ساسون) و اورطایه (الارطان). بعضی طایفه ممقانی را از نژاد مامیکونیهای ارمستان می‌شمارند. در قرن بیستم میلادی تحقیق محققان به آنجا رسید که میان اکراد طبقه ایرانی دیگر هم هست به نام گوران - زازا که غیر از کرد هستند. مشروح‌ترین شرح از عهد قدیم درباره کردن روایت کزنفون است که کردن را مردمی سلحشور و سرزمین آنان را کوهستانی صعب‌العبور دانسته است. پس از آن استرابون جای آنان را در کشور پهناور ماد ذکر کرده و آنان را کورتی نامیده است. طبق روایات مورخان قدیم و شاهنامه فردوسی، دسته‌های بسیاری از کردن در فارس سکونت داشته‌اند، از آنجمله است طایفه شبانکاره. هنگام ظهور اردشیر بابکان یکی از رؤسای این طایفه به نام جوزهر شهر استخر را در دست داشت و ساسان از خاندان کردن با زرنگی که طایفه‌ای از

(۱) صحیح این است: محمد المهدی فرزند خود هارون الرشید را برای سرکوبی اکراد ...

مسافی و نانکلی در کوهستان راوندوز و ساوجبلاغ مکری (این طایفه را به حکم شاه عباس کوچاندند و در ری و شهریار و حدود قزوین مسکن دادند)، کرد در موصل و حلب، و لولو در زنگار، ایلات کرد ایران در حدود ۶۰ تیره و طایفه‌اند که از آذربایجان تا لرستان پراکنده‌اند. (از جغرافیای سیاسی کیهان صص ۵۷-۶۳):

سپاهی از اصطخر بمر ببرد
بشد ساخته تا کند رزم کرد.

فردوسی

یکی کار بدخوار و دشوار گشت
ابا کرد کشور همه یار گشت

فردوسی

محمد اعرابی می‌آمد تا به اموی بایستد با لشکر
کرد. (تاریخ بیهقی)

کرد ره گم کرده بودم در فراق صدر تو
کرد ره گم کرده را جاهت به ره آورد باز

سوزنی

کان عدد را هم خدا داند شمرد
از عرب وز ترک وز رومی و کرد.

مولوی

توسعاً به مناسبت چادرنشینی این طایفه بطور
مطلق بر چادرنشینیان اطلاق می‌شود. بدوی. بقول
حمزه اصفهانی ایرانیان قدیم (فرس) دیلمیان را
اکراد طبرستان می‌نامیدند و اعراب را کردان
سورستان می‌خواندند. (فرهنگ فارسی معین):

از رخت و کیای خویش من رفتم و پردختم
چون کرد بماندستم تنها من و این یا هو.

رودکی

سلجوقیان و غلبه آل ارسلان بر قیصر روم همه
خاک کردستان در قلمرو سلجوقیان درآمد.
سلجوقیان این ناحیه را از ولایت جبال جدا
کردند و کردستان خواندند. فتح بغداد به دست
هلاکو راه را برای سپاهیان مغول از کردستان باز
کرد و قسمتی از شهرهای آنان را هلاکو غارت
کرد، اما چون پادشاهان مغول اسلام آوردند
کردها به آنان نزدیک شدند. امیر تیمور هنگام
هجوم مدتی با کردان جنگید و در ۸۰۳ هـ ق که به
آذربایجان می‌رفت از آنان چشم‌زخمی سخت
دید، اما در زمان شاهرخ کردان از در اطاعت در
آمدند و او را مساعدت کردند. صفویان به
کردستان توجه خاص داشتند و کردان صفویان
را در برابر عثمانیان یاری کردند و مثلاً عشایر
مکری از ارکان زورمند لشکر ایران بودند و در
اردوگاه شاه‌عباس مقامی خاص داشتند و هرچند
عثمانیان کوشیدند که این طایفه را بر ضد
صفویان برانگیزند توفیقی نیافتند. (از کتاب کرد
و پیوستگی نژادی و تاریخی او). ایلات کرد
بطور مطلق عبارتند از: بتیوانی در شمال غربی
مندلیج، هماوندی در شمال غربی خانیقین،
داودی در شمال کفری، شکاک در شمال
سلیمانیه، دودائی در جنوب و جنوب غربی
سنجاق کوی، ترخانی در حدود راوندوز، کل
فرخی مابین دهرک و زاخو، اردلانی در حدود
کردستان ایران، گرماج در کرکوک و سلیمانیه و
شهرزور و ساوجبلاغ و مکری و بانه (این طایفه
را بابان هم گویند)، گوران در کرمانشاه، لک در
کنیائی کرمانشاه و همدان و کردستان و اسباهان،

بینمت همی بینم چون خانه‌کردان
آراسته همواره به شیراز و به رُخبین

عمار

در بیابان بدید قومی کرد
کرده از موی هر یکی کولا.

بارانی (از حاشیه فرهنگ اسد نخجوانی).
چو سیلاب خواب آمد و هر دو برد
چه بر تخت سلطان چه بر دشت کرد.

سعدی

بخارا خوشتر از لوکر خداوندا همی دانی
ولیکن کرد نشکند ازین دوغ بیابانی

غزالی لوکری
به بیویستی ده‌زائم چمن شیر له شاعرانی دیکه
لهو بابه‌ته‌وه به نوسراوی (لغت‌نامه دهخدا) زیاد
که‌بن لیره‌دا
سیف‌القضات:

گوردانی کورده‌کان به خودا روژی غیره‌ته
دهس ده‌ینه خه‌نجه‌ران و پیاوانه بی‌ینه نیو
هه‌رکه‌س که‌پر ته‌واوی حه‌قی بابی خوی نه‌وی
ئه‌و بی به‌شه له کوردی ده‌ری که‌ن نه‌یا ته‌نیو
بوچمانه مال و سه‌رکه‌له سه‌ر سه‌روه‌ری نه‌چی
کور نابی قه‌ت بترسی له زبندان و داروچیو
پی هه‌لگرن بگه‌ینی که‌شه‌ر بومه‌شاییه
دهس تیک‌گرن دره‌نگه‌جیحیلانه‌بچه‌ته‌بو
ئه‌و ژینی به‌و ره‌زاله‌ته‌بوچیه‌ته‌چاوه‌که‌م؟
پسین له‌ری نه‌جاتی و ته‌ن با به‌نیرو میو
سه‌ر چونی ته‌ختی روینی سه‌ر داری پی ده‌وی
خوشیمه‌له‌و شه‌هادتی شیخانه‌نیو به‌نیو
کوان شیره‌کورده‌کان که‌له‌ته‌ر سیان ده‌له‌رزی عه‌رزی

کی بو له شامی شابو له میسری ببو خدیو
هه‌زار:

کوری کوردی کوردین، نه‌به‌رد و نه‌به‌ز
له‌شه‌ر مه‌ستو سه‌ر خوشو نابین وه‌رز
هه‌مو په‌نجه‌مان ئاسنین و قه‌وی
له‌به‌ر هه‌بیه‌تی مه‌ده‌له‌رزی زه‌وی
هه‌مو بیچوه‌شیرانی شیر هه‌لد‌رین
وه‌کو: به‌بری ئازاو پلنگی درین
ئه‌جه‌ل و له‌لوله‌ی تفه‌نگی مه‌دا
ره‌ها نابی دوژمنی له‌چه‌نگی مه‌دا
هیمن:

گه‌ر له‌برسان و له‌به‌ری به‌رکی ئیمرو ره‌ق هه‌لیم
نوکه‌ری بیگانه‌ناکه‌م تا له‌سه‌ر هه‌ردم ئه‌من
مه‌ن له‌زنجیر و ته‌ناف و دار و به‌ند باکم‌نیه
له‌تله‌تم که‌ن، بمکوژن، هیشتا ده‌لیم گوردم ئه‌من
هیمن:

بوت نووسیوم بوت بنووسم ئه‌من چیم؟
دوندی قه‌ندیل، گورپانی هه‌لگورد نیم
به‌ره‌و به‌رزی ده‌چم ئه‌گه‌رچی وردم
خاکی به‌رپی تیکوشه‌ریکی کوردم
سنایی:

سالها باید تا یک سنگ اصلی ز آفتاب
لعل گردد در بدخشان، یا عقیق اندر یمن
عمرها باید تا یک کودکی از روی طبع
عالمی گردد نکو یا شاعری شیرین سخن
قرنها باید از پشت آدم نطفه‌ای
(بو‌الوفای) کرد گردد یا شود (ویس) قرن
نظامی:

گرما درمن زئیه‌ای کرد

مادر صفتانه پیش من مرد
از لابه گری کراکنم یاد
تا پیش من آردش به فریاد
با این غم و درد بی‌کناره
داروی فراموشی است چاره
اقبال پاکستانی:

دل به مسلمان عرب باید سپرد
تا دمد صبح حجاز از شام کرد
پژمان بختیاری:

گر ایران زمین بختیاری نداشت
بر آنم که از بخت یاری نداشت
همه مردمش گرد و شیر اوژندند
تو گویی مگر کوهی از آه‌ند
مهدی کاظمی:

مولف گنج لر آقای مهدی کاظمی درباره قوم
خود - لر گوید:

همه آثار لرستان چو گهر بهر تو است
لیک آثار ارم فخر دگر بهر لر است
زیر خاک اینهمه پیکر اثر لر است
پل شاهپور بهین فخر و اثر بهر لر است
سنگ بنوشته چو الماس و در زبهر لر است
پر از آثار قدیم است و زمان اخگر
زهره بازد بر لر شیر نر از هیبت لر
خصم کی جان برد از خشم لر و صولت لر
آن خزاین به جبل لرد بود و صولت لر
از سخاوت به جهان پخش بود شهرت لر
در پذیرایی و اکرام ببین همت لر
میهمان گر که مسلمان بود و گر کافر
لر بسی شوق نوازش به غریبان دارد

این مرامی است که وی خاصه به مهماندارد
با ملاقات غریبان لب خندان دارد
میزبانی است که بر کف سر و هم جان دارد
در پرستش ز غریب است که رجحان دارد
به همه مردم و حاتم صفتان است مهتر
هر کسی رانده شود از وطن و یارانش
چون بدین خاک رسد لر بکند احسانش
نیکی لر بود از قلب پر از ایمانش
بدهد خانه و هم کار و سر و سامانش
از لر و یمن لرستان بدهد یزدانش
به زبومی شود و معتبر از ثروت و زر
لر به هم میهن خود مظهر احسان باشد
شهره در سادگی و ... باشد
گر خورد مکر ز پاکی و ز ایمان باشد
نهراسد زره ار خار مغیلان باشد
به مهاجر ز کرم همچو سلیمان باشد
گر مهاجر بود از باختر و یا خاور
لر کند فخر به تاریخ نیکان عزیز
وارث ماسبذان ملک زر و عنبر بیز
از لرستان و زایلام و محال زر خیز
درگه رزم و سواری چو زندی مهمیز
اسب (نسبان) به جهانند چو رخس و شبدیز
تا به درد صف اعدای وطن چون اژدر
کلیم!... توحیدی:

لهجه کرماجی یکی دیگر از لهجه‌های زبان
کردی است. عهده‌ای از قوم کرمانج چند قرن
پیش برای جلوگیری از حمله ترکمانان به ایران از
کردستان به خراسان مهاجرت داده شدند عده‌ای
از این قوم در لوشان و منجی و رودبار و تعدادی

در شوروی زندگی می‌کنند.
لهجه کرمانجی دارای ادبیاتی غنی است
آخرین روز از مه آبان
از خراسان شدم سوی تهران
شهر مشهد نهاده‌اندر پی
با دلی پر زرنج و از حرمان
چو گذشتم ز توس و اخلومد
آسمان بر زمین بشد گریان
تا رسیدم به خطه قوچان
سخت بگرفت برف و هم باران
خشک می‌کرد آدمی در دم
سوز و سرما و غرش توفان
چادر آن سیاه‌اندر دشت
گوئی از زلزله شده لرزان
باد، هی میزد و ز جا می‌کند
مسکن باستانی کردان
گله‌داران کرد قوچانی
در بیابان سفل و سرگردان
مادران جمله کودکان بر دوش
در تلاش و خروش با مردان
اشتران در میان برف حیران
اسب‌هاکز نموده از توفان
گله‌ای می‌چرید اندر دشت
همراهش بود بینوا چوپان
چوب بر دست و خیلکش بر دوش
بنه‌اش همچو کوه و لب خندان
بازوانش ستبر و سینه فراخ
گردنی برکشیده بر کیوان
نی ز سرما و سوز آن بیمی

نی که باکی ز برف و از بوران
نی ز تاریکی شب اندر کوه
بود بر حال خویشتن ترسان
پردلی و جسارت و جرات
هست میراث کرد کوهستان

قانع: «روله‌ی کوردم»

من که روله‌ی کورده کانم تورک و تارم بوچی‌یه
تا برای پشتیم بی یاری له مارم بوچی
تا که لاشی به‌ن‌چنی ژیرمه حکمه‌می خوم ده‌س به‌دا
قونده‌ره‌ی ته‌سک و تروسک و لار و خوارم بوچی‌یه
تا کتیبی وه‌سفی خاکی کوردسان ٚینشایی
وه‌سفی رکنی ٚاباد و ته‌ره‌یی رودبارم بوچی‌یه
تا سه‌بیلی زه‌ردو سودی فیتکه دوری خوم بی
فلته‌فلتی نیرکه‌له و توپی سیفارم بوچی‌یه
شهره‌تی هه‌رمی له‌ت دو شای شوکم ده‌س که‌وی
ٚاره‌ق و تریاکی هه‌روه‌ک زه‌ه‌ره‌مارم بوچی‌یه
نه‌ی که شو‌مشاله‌عه‌زیم سه‌د گرامفون ته‌ژی
سواي شمشالم بی من عود و تارم بوچی‌یه
رانکو چوخه‌م ده‌س که‌وی چیمه‌له‌فاسون و هه‌ریر
جاوی خومالم بی چیتی توجارم بوچی‌یه
بانی خیلان ٚاوه‌دان بیی بو‌قه‌له‌م بو‌کورده‌کان
تازه‌ٚیتر ٚوچی پیسی به‌د نیگارم بوچی‌یه
تا بییه‌فراوو میرگ و چیمه‌ن و ٚیلاخی خوم
ٚاوی سو‌یرو در رظه‌زه‌ردی ظمه‌سارم بو‌ضی‌یه
تا ته‌ماشیی قامه‌ت و له‌نجی کچی کوردم بی
حوری و غلیمانی سوفی مفتخه‌خوارم بوچی‌یه
احمد زینی‌وند (تهمورس ایلامی)
از همان روزی که دنیا بوده است

سرزمین ما همین جا بوده است
 حبس ابراهیم از خاک من است
 او هم از این ملت پاک ما است
 صد گزنفون قوم ما را دیده است
 قوم ما را او هم اینجا دیده است
 دیده او، گردوک ها را آن زمان
 جنگجویان دلیر و پهلوان
 من به دوران ضحاک ماردوش
 بر علیه ظلم او کردم خروش
 جد من آن کاوه روئین تن
 سردی دی را گرفت از این وطن
 ریشه ی ساسانی از ایل من است
 ایل من شیر اوژن و پیل افکن است
 من همان مردم که در جنگ صلیب
 با صلاح الدین آن مرد عجیب
 بر علیه دشمنان جنگیده ام
 ظلمشان را از زمین برچیده ام
 کرد یعنی شیر میدانهای جنگ
 سینه دشمن دریدن با تفنگ
 کرد یعنی شیر جنگی در نبرد
 تیز همچو مار زنگی در نبرد
 کرد یعنی روی زینهاگم شدن
 در میان موج کین هاگم شدن

 سلام ای سرزمین شیر مردان
 تو اورامان تو ای ملک دلیران

بلند آوازه و سرسبز باشی
 بماند تا ابد نامت به دوران

دوست دارم من تو را ای همزبان
 تو ای هورامی تو ای آرام جان
 گوش کن هر چند من ایلامی ام
 لیک در ملک تو من هورامی ام
 چون من تو صاحب اندیشه ایم
 هردومان کردیم و از یک ریشه ایم
 مه لا عه بدو القادر سه عیدی:

ئی موحه مه د نه نور تهی هیزی دوو نه ژنوم چاوه کم
 روله یی پاکی وه تن ناواته جوان و لاوه کم
 بو ته رقی میلله ت و خاکی وه تن قهت مه سروه
 یه کیه تیوبی ده فعی ناحه ز گن له خا که و ناوه کم
 کورد سانه قبيله کم مینای ده لی نه شکی کورم
 بوسه فای وی قوچی قوربان سه د سمایل ناوه کم
 موسوی گرمازودی:

من هموطن گشاده رویم کرد است
 آنرا که منش بجستجویم کرد است
 من گرچه ز گرم رود آمده ام
 آن شعله که در پی اونم کرد است
 ای کرد تو یاری از نیاکان منی
 کردستان تو جزو ایران منی
 سه پاره اگر بود وطن چون قرآن
 تو سوره مومن و لقمان منی



۵. نقش برجسته بر طبره صخره دوقاپان. رسم کرده‌وار. شکل راست قربانی دهنده محتملاً کپاسار (هوخشتره) است.

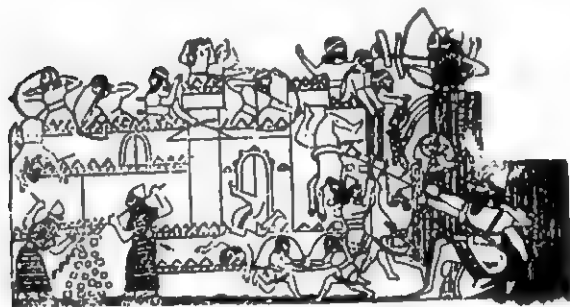
1. Suconesis



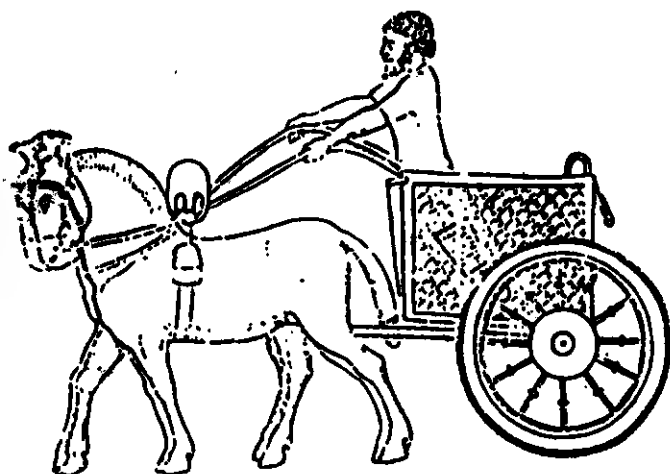
۵۹. بردگان ماد. از نقش برجسته‌ای در استخر. قرن پنجم ق. م.



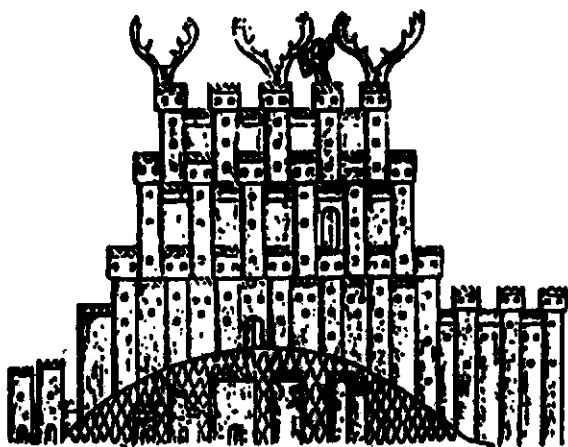
گرته‌نقش برجسته بر صخره - از آنوبانی‌نی پادشاه لولویان.
نیمه‌دوم هزاره‌سوم ق.م.



قلعه‌گیری آشوریان



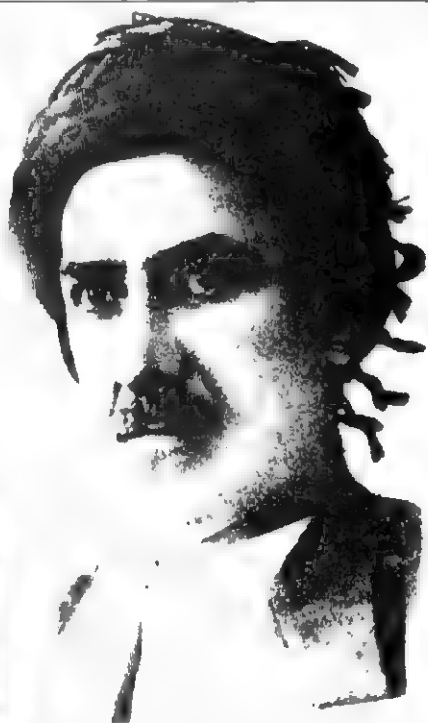
عراچه مادی که اسپان‌نایی به آن بست‌اند از روی نقش برجسته قرن پنجم قبل از میلاد
(پرسپولیس - استخر)



از مادی و کیشه سوه از روی نقش برجسته آشوری که در دور - شازو کین
کشف شده - پایان قرن هشتم ق.م.



شەهید ئەحمەد خانی شەجیع، وتی: لەم کاتەدا
خۆشخالم کە وەکو شێخانی ساداتی نەهەری، شاھی
شەمزینان، لە رێی ئازادی نەتەوێ کەم، شەهید، دەبم.



حضرت حاج سید عبدالله گیلانی زاده،
در سنین میان سالی



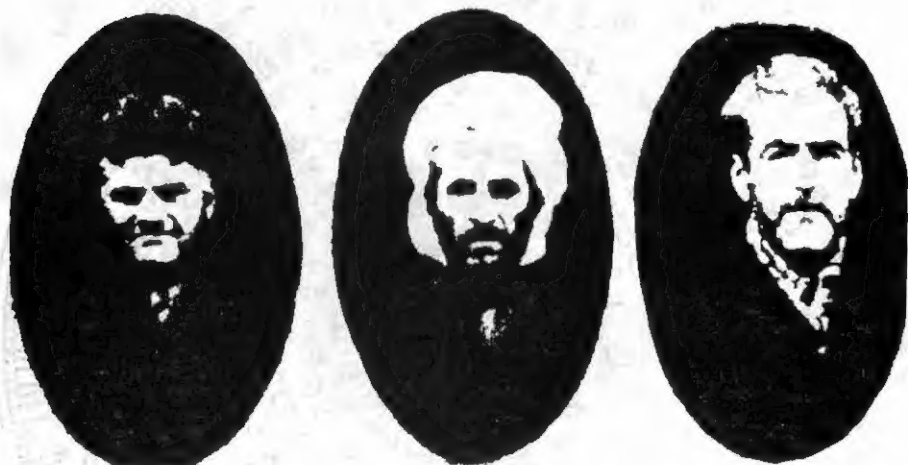
کریم خان هەركی و سوارانش



ویندی شاعر و نویسنده، (قارمانانی نه تهوهی کورد) له کسانێ
خویندهوهی و تار له «کونگره‌ی فهرزانه‌گانی کورد» له شاری سنه.



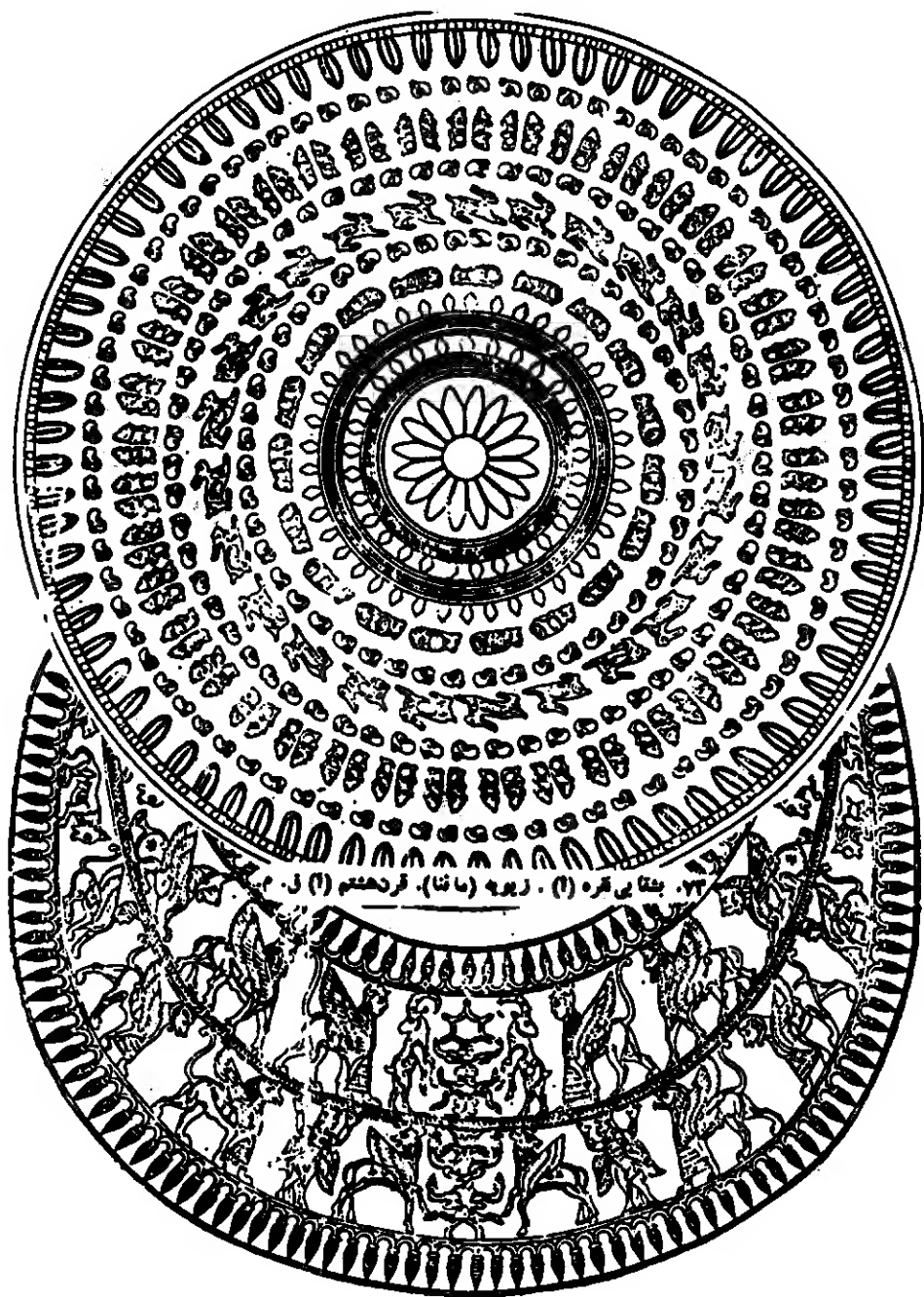
نقش آنوبانی‌نی در سرپل ذهاب



از راست به چپ صدر قاضی، قاضی محمد مهاباد، محمد حسین قاضی



ژنرال شریف پاشا





ملا مصطفی بارزانی و پیرانش ادريس، سمود و احمد توفيق



جلو درب منزل شیوخ بارزان ۱۹۵۵

